

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

KADER BİNİCİ

TÜRKİYE’DE NOTERLİĞİN TARİHSEL GELİŞİMİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Asuman DEMİRCİOĞLU

ERZURUM-2021

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP
TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr.Öğr.Üyesi Asuman DEMİRCİOĞLU danışmanlığında, Kader BİNİCİ tarafından hazırlanan bu çalışma 16/07/2021 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman :	Dr.Öğr.Üyesi Asuman DEMİRCİOĞLU	İmza
Jüri Üyesi :	Prof.Dr.İsmail EYYUPOĞLU	İmza
Jüri Üyesi :	Doç.Dr. Orhan TURAN	İmza

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 16/07/ 2021

Prof. Dr. Sinever Esin DAYI
Enstitü Müdürü

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “*Türkiye’de Noterliğin Tarihsel Gelişimi*” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yönetime başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Adı ve Soyadı: Kader Binici

İmza:

Tarih:

ÖZET

Noterlik kurumunun tarihsel kökenleri oldukça eskidir. Neredeyse yazının icadı ile birlikte var olmaya başlayan bir kurumdur. Batı ve Doğu medeniyetlerinde noterlik görevi temelde birbirine oldukça benzemekle birlikte bürokratik farklılıklar mevcuttur. Bu duruma ise siyasi ve dini koşullar neden olmuştur. Hukuk kavramı yapılacak işi şekillendirmektedir. Bundan dolayı konu batı ve doğu toplumlarındaki hukuki yapılanmalara göre değerlendirilmelidir. Roma ve İslam devletleri döneminde noterlikle ilgili kurumsallaşma konumuz kapsamında incelenmiştir. Osmanlı özelinde kadıların noterlik hizmetinde; naip, mahkeme kâtipleri ve şühûdü'l-hâl adı verilen yardımcıları vardı.

Kavramın Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti Dönemi'ndeki algılanışı üzerinde durulmalıdır. Konunun Osmanlı modernleşme süreci ile birlikte değerlendirilmesi gerekir. Bu bağlamda Tanzimat Fermanı (1839) ayrı bir öneme sahiptir. Hukukta batılılaşma noterlik kurumunu da etkiledi. Batılı tarzda açılan Ticaret Mahkemeleri, kadılık kurumunun yetkilerinin zayıflamasına yol açtı. Medeni Hukuk açısından önemli bir diğer çalışma da 1868'deki "*Mecelle*" idi. 1877'de yapılan düzenleme noterliği bir görev haline dönüştürecek: "*Belge düzenleme ve onaylama işlemlerinin belirli bir mercide yapılması hükmü*" gerekli dayanağı oluşturacaktı. Osmanlı Devleti sınırları içinde modern noterlik ilk defa Girit Vilayetinde uygulandı.

Noterlik, Cumhuriyet Dönemi'nde modern anlamda "*hukuk devleti*" olma ile eş zamanlı gelişme gösterecektir. 1924'de şer'i mahkemeleri kaldırıldı. Noterlik işlemleri tamamen "*kâtib-i adl*"lere bırakıldı. 1938'de Noter Kanunu çıkarıldı. Böylece statü gereği Noterlik bir meslek haline getirildi. Alacakları ücret konusunda yapılan düzenleme ile "*serbest meslek erbabı*" olarak tanımlandı. 1972'ye kadar bu kanun yapılan güncellemelerle yürürlükte kaldı.

Noterlik hukuk sistemine işlevsellik kazandıran kurumlardandır. Hukuki ilişkiler devam ettiği sürece noterlik de var olacaktır. Noterliğin hukuki statüsü kanunlarla belirlenmiştir. Noterler özellikle mali konularda devlet memurlarından ayrılırlar. Yaptıkları işlemin karşılığında "*noter harcı*" denilen bir ücret alırlar. Bu da onların mali açıdan bağımsız olmaları anlamına gelir. Türkiye özelinde Noterlikler ülkenin mülki idari yapılanmasına göre belirlenmiştir. Noterliklerin açılma prosedürü Adalet Bakanlığı bünyesinde gerçekleşmektedir. 1972 Noterlik Kanunu ile meslekte yeni bir yapılanma ve teşkilatlanma sürecine girildiğini ifade etmeliyiz. Noter Odaları'nın

kurulması ve noterliklerin buralara bağlanması ile bu mesleğin teşkilatlanması sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Noter, Hukuk, Tarih, Kanun, Türkiye Cumhuriyeti

ABSTRACT

The practice of the notary public dates back to ancient times. It is an institution that started to exist almost with the invention of writing. In the Western and Eastern civilizations, the notary duties are basically similar to each other, but there are bureaucratic differences. This situation was caused by political and religious issues. The concept of law shapes the work to be done. Therefore, the issue should be evaluated according to the legal structures in western and eastern societies. During the Roman and Islamic states, institutionalization regarding the notary public was examined within the scope of our topic. In the notary service of the judges in the Ottoman specific; There were regents, court clerks and assistants called *şühud al-hal*.

Concepts should be focused on the perception of the Ottoman Empire and the Republic of Turkey Period. The issue should be considered together with the Ottoman modernization process. In this context, the Tanzimat Edict (1839), has a particular significance. Westernization in law also affected the notary public institution as well. The Commercial Courts established in a Western-style led to the weakening of the authority of the Kadi institution. Another important study in terms of Civil Law was "*Mecelle*" in 1868. The regulation made in 1877 would turn the notary public into a duty: "*The provision that the document arrangement and approval procedures should be done in a certain authority*" would form the necessary basis. Within the borders of the Ottoman State, modern notary was applied for the first time in the province of Crete.

The notary publicship would develop simultaneously with being a "*state of law*" in the modern sense in the Republic Period of Turkey. Shari'a courts were abolished in 1924. The notary operations were completely left to the "*kâtib-i adl (Justices' clerk)*". The Notary Law was enacted in 1938. Thus, due to the status, being a notary became a profession. It was defined as "*self-employed person*" with the regulation made regarding the wages they will receive. Until 1972, this law remained in effect with the updates made.

The notary public is one of the institutions that add functionality to the legal system. As long as the legal relations continue, the notary public office will also exist. The legal status of the notary public is determined by laws. Notaries differ from government officials, especially in financial matters. They receive a fee called "*notary fee*" in return for their transaction. This means that they are financially independent. Turkey in particular notary are determined according to the civil administrative

structure of the country. The procedure for opening notaries takes place within the Ministry of Justice. We should state that with the Notary Law of 1972, a new structuring and organizing process has started in the profession. The organization of the profession has been ensured by the establishment of the Notary Chambers and the affiliation of the notary offices to these chambers.

Keywords: Notary Law, History, Law, Republic of Turkey

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL TUTANAĞI	I
YEMİN METNİ.....	II
ÖZET.....	III
ABSTRACT	V
ÖNSÖZ.....	X
KISALTMALAR.....	XIII
KAYNAKÇA.....	XVI
GİRİŞ	1
A- KAVRAMSAL SÜREÇ VE TARİHSEL İZLEK	1
I-Devlet Nedir? Tanımı ve Kapsamı	1
II-Hukuk Devleti Kavramının Ortaya Çıkışı.....	7
III-Hukuk Kavramının Türklerde Gelişimi ve Devlet Hayatına Yansıması	15
1- İslamiyet'ten Önce ve Sonra Hukuk Alanında Yaşanılan Gelişmeler	15
2- Osmanlı'da Hukuk Devleti'ne Geçişin Safhaları (1808-1909)	18
3- Cumhuriyet Dönemi Anayasalarında Hukuk Devleti'ne Geçiş Süreci (1924-1982) ..	20
IV-Hukuk Devleti Kurumu Olarak Noterlik	23
1- Noter Terimi Ve Noterlik Kavramı.....	25
2- Noterlik Mesleğinin Hukuki Statüsü.....	28
3-Noterlerin İş Görme Alanı, Sınıflandırılması ve Görevleri	31

BİRİNCİ BÖLÜM

NOTERLİK MESLEĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

A- ESKİ MEDENİYETLERDE NOTERLİK	37
I- Yazılı Medeniyetin Başlaması.....	37
II- Sümer Hukuku'nda Noterlik	38
III- Roma Hukuku'nda Noterlik.....	42
B- AVRUPA HUKUK SİSTEMLERİNDE NOTERLİĞİN GELİŞİMİ	51
I- Alman Hukuku'nda Noterlik	53
II- Fransız Hukuku'nda Noterlik	55
III- İngiliz Hukuku'nda Noterlik	58
C- İSLAMİYETTE NOTERLİK VE “ŞURÛT İLMİ”	61

I- İslam Hukuku’nda Noterlikle İlgili Deliller	61
II- Şurût İlminin Özellikleri	64

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERDE NOTERLİK

A- İSLAMİYET’TEN ÖNCE TÜRKLERDE NOTERLİK.....	67
I- Uygurlarda Noterlik (744-840)	67
B- İSLAMİYET’TEN SONRA OSMANLI DEVLETİ’NE KADAR TÜRKLERDE NOTERLİK	72
I- Karahanlılar (840-1212)	72
II- Selçuklular (1037-1194)	76
C- OSMANLI KLASİK DÖNEMİ’NDE HUKUK VE NOTERLİK (1299-1839)	80
I- Osmanlı Devleti’nde Kadılık Kurumu	82
II- Kadıların Noterlik Görevi	86
1- Şer’iyye Sicilleri	89
2- Hüccetler (Senedat-ı Şer’iyye)	92
3- Sakk Mecmuaları	96
D- TANZİMAT DÖNEMİ’NDE HUKUK VE NOTERLİK (1839-1868)	99
I- XIX. Yüzyılın Başlangıcında Hukukta Gelişmeler	99
II- Tanzimat Dönemi’nde Hukukun Yeniden Yapılanması (1840-1868)	103
1- Kavram-Tarih Boyutu	103
2- Tanzimat Dönemi’nde Noterliğin Kurumsallaşmaya Başlaması (1839-1860)	106
3- Kadıların Yetkilerinin Daraltılması ve Noterlik Görevleri (1848-1867)	110
4- XIX. Yüzyılda Kanunlaştırma Faaliyetlerinde Düalizm Tartışmaları Ve Mecelle’de Noterliğin Gündeme Gelmesi	113
E- NOTERLİK İŞLEMLERİNDE BATILI UYGULAMALARIN BAŞLAMASI	119
I- Noterlik Kurumu’na Batılı Anlamda İlk Adım: Ticaret Deavi Kalemî (1868)	119
II- Osmanlı Devleti’nde İlk Noterlik Uygulamasının Girit’te Başlaması: “Mukavelat Kalemî” (1878)	121
III- Osmanlı Coğrafyasında Noterliğin “Mukavelat Muharrirliği” Olarak Yaygınlaşması (1879)	123
IV- Noterliğin II. Meşrutiyet Dönemi’nde Kâtib-i Adl Olarak Anılması (1913-1918) ...	127

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE NOTERLİK

A- CUMHURİYET İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN HUKUK SİSTEMİ VE NOTERLİK	132
I- Rejim Değişmeden Önce Milli Mücadele Dönemi'nde Hukuksallık İlkesi	132
II- Cumhuriyet'in İlânı Sonrası Hukuksallık İlkesi.....	134
III- Kanuni Düzenlemeler Kapsamında Noterlik Teşkilatının Kalıcı Olması İçin Gösterilen Çabalar	137
B- NOTER KANUN LAYİHASI'NIN HAZIRLANMASI (1927)	140
C- NOTERLİĞİN KURUMSALLAŞMASI VE SAYISAL VERİLERDE ARTIŞ	142
D- NOTER KANUNU (28 HAZİRAN 1938)	144
E- SAYISAL VERİLERDE YÜKSELİŞİN DEVAM ETMESİ (1941-1957)	148
F- NOTERLİK KANUN TASARILARI (1942-1967).....	150
G- NOTERLERİN MESLEKİ ÖRGÜTLENMESİ VE DAYANIŞMA ÇABALARI	154
H- NOTERLİK KANUNU (5 ŞUBAT 1972)	156
İ- NOTER SAYISININ ARTMASI İLE İLGİLİ OLARAK ADALET BAKANI'NA YÖNELTİLEN SORU ÖNERGESİ (10 EKİM 1972)	159
J- NOTERLİK MESLEĞİ'NDE YENİDEN YAPILANMA DÖNEMİ (1972'DEN GÜNÜMÜZE)	161
I-Türkiye Noterler Birliği'nin (TNB) Kuruluş Süreci.....	161
1- TNB'nin Faaliyete Geçmesi (10 Temmuz 1972)	163
2- 1512 Sayılı Kanun'da TNB'nin Görevleri ve Gelir Kaynakları.....	165
3- TNB'nin Organları ve Görev Tanımları	167
II- TNB'nin Uluslararası Noterler Birliği (UINL)'ne Katılımı (1975)	170
K- NOTERLİK HUKUKU ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ VAKFI (NOTEV) (1995)	173
L- GÜNÜMÜZDE NOTERLİK VE TNB'NİN FAALİYETLERİ.....	175
SONUÇ	180
EKLER	192

ÖNSÖZ

Tarihsel süreçte hukuki güvenlik ilkesinin bir sonucu olarak noterlik kurumu ortaya çıkmıştır. Yazının icadıyla eş zamanlı bir gelişim gösterdiği de bir olgudur. Bu bağlamda gerek isim gerekse konum olarak farklı şekillerde varlığını günümüze kadar sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Toplumlar gelişen ihtiyaçlarına cevap verebilmek için kendilerini geliştirmek zorundadır. Noterlik kurumu da içinde geliştiği topluma göre içerik ve işlev olarak değişkenlik göstermesine rağmen aynı görevi yerine getiren bir kurumdur. Adli teşkilat içerisinde gerek geleneksel gerekse modern anlamda noterlik önemli bir konuma sahiptir. Hukuk devleti olma ilkesinin öğelerinden birisidir. Toplum hayatında kurumsal olarak tarihsel süreçte var olmasına rağmen, Türkiye’de konu üzerine yapılan çalışmalar yeterince fazla değildir. Bu durum bizleri noterlik hakkında araştırma yapmaya yöneltmiştir. Bu kurum üzerine yapılacak akademik çalışmalar da ilgili alana şüphesiz katkı sağlayacaktır.

Araştırma konumuz nitel araştırma yöntemlerine göre metne dönüştürüldü. Doküman incelemesine yer verildi. Literatür taraması yapılırken arşiv kaynaklarına, yayınlanmış resmi yayın ve tutanaklara, süreli yayınlara, hatıralara, araştırma eserlere, makaleler ve elektronik kaynaklara başvuruldu. Veri toplama teknikleri kullanılırken “*doküman incelemesi*” yapıldı. Yazılı ve görsel materyallerin çözümlenmesiyle elde edilen veriler kullanıldı. Hangi dokümanın öncelikli olarak kullanılacağına, araştırma konumuz kapsamında yapılan tasnife göre karar verildi. Edinilen bilgiler içerik analizine göre değerlendirildi. Ulaşılan sonuçlar yine tarafımızca bilimsel ilkeler doğrultusunda değerlendirmeye tabi tutuldu. Tarih biliminin gerektirdiği metot dâhilinde, neden-sonuç ilişkisi içerisinde, kronolojik olarak edinilen veriler metne dönüştürüldü. Nitel araştırma sürecinin güvenilirliği açısından “*tarafsızlık*” ilkesine uyuldu. Oluşturulan metin, yeri geldikçe birincil ve diğer kaynaklarla karşılaştırıldı. Kontrol amaçlı olarak; gerek araştırmacı, gerekse de danışman öğretim üyesi tarafından defaten gözden geçirildi.

Her ne kadar araştırma konumuz tarih bilimi kapsamında ele alınmış olsa da konunun hukuki zemini de bir o kadar önemlidir. Bu sebeple noterlikle ilgili terimler kullanılırken aslına sadık kalınmaya özen gösterildi. Bunlarla ilgili açıklayıcı bilgilere de yer verildi. Bölüm bazında tarihlendirmeler yapılırken noterlik kurumunun geçirdiği evreler temel alındı. Kavram tanımlaması ve noterlik mesleğinin tarihsel seyrinden bahsedildikten sonra Osmanlı Devleti noterlik uygulamalarına ayrı bir bölüm başlığı

ayrıldı. Bu bölümler için arşiv belgeleri, düstur, araştırma eserler ve makalelerden faydalanıldı.

Özellikle Cumhuriyet Dönemi'nde yaşanan gelişmeler resmi belgeler, kanunlar ve diğer kaynaklar kapsamında ele alınırken yeri gelmişken noterlik tarihi açısından oldukça kıymetli bir eserden burada bahsetmeliyiz. Çünkü hatıralar tarihi kaynaklar sıralamasında alt sıralarda olmasına rağmen İstanbul 3. Noteri Hüsamettin Haydar'ın 1933'te basılan "*Cumhuriyetin On Senede Noterliye ve Noterlik Vasıtasile Halka Yaptığı İyilikler*" başlıklı anı kitabı verdiği bilgiler bakımından eşsizdir. Bununla birlikte 1969'da Ankara 6. Noteri Zihni Taşkiran tarafından yayımlanan "*İlmi ve Mesleki Noterlik Dergisi*" de bu kapsamda değerlendirilmelidir. Kaynak taraması sırasında bu derginin ilk üç sayısına ulaşabildiğimizi de burada ifade etmeliyiz. Burada bir konuya daha açıklık getirmemiz gerekirse, konumuzla ilgili kanunlar metne aktarılırken "*alımlama*" yapılmamış, olduğu gibi kullanılmıştır. Bu da olası yorum yanlışlıklarına sebebiyet vermemek adına yapılmıştır. 1938 ve 1972'de çıkarılan noterlik kanunları kullanılırken başlangıç noktası olarak "*Resmi Gazete*" de yayımlandığı tarih dikkate alındı. Bununla birlikte dönemin etkin ve yetkin hukukçuları hakkında isimlerinin geçtiği ilk yerde özgeçmiş bilgilerine de yer verildi.

Araştırma konumuzla ilgili olarak veri toplama sürecinde; Ankara Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi, Türkiye Noterler Birliği Kütüphanesi, Ankara Adliye Kütüphanesi, Erzurum Atatürk Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kütüphanesi, İstanbul Beyazıt Devlet Kütüphanesi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Atatürk Kitaplığı'nda araştırma ve incelemelerde bulunuldu. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı ve Cumhuriyet Arşivi'nden de elektronik ortamda belge edinildi.

Araştırma konusu bilimsel ilkeler doğrultusunda metne dönüştürülürken "*Giriş*" kısmında kavramsal süreç, hukuk devleti ve noterlik kavramları tarihsel süreç içerisinde ele alındı. Geçirilen sayfalar kavramsal temelde gelenekten, moderne doğru ifade edilmeye çalışıldı "*Birinci Bölüm*"de Noterlik "*meslek*" olarak incelendi. Bu yapılırken hukuki bir meslek olduğu için ağırlıklı olarak hukuk kapsamındaki bilgi ve değerlendirmelere yer verildi. Kronolojik olarak İlk Çağ'dan başlamak kaydıyla Roma Hukuku dâhil ele alındı. Avrupa hukuku sisteminde noterliğin gelişimiyle İslamiyet'te noterlik ve "*Şurûl İlmi*" alt başlıklar halinde oluşturuldu.

"*İkinci Bölüm*"de Türklerde noterlik konusu incelendi. Öncelikle noterlik uygulamaları Uygur, Karahanlı ve Selçuklu devletleri bağlamında değerlendirildi. Sonra

da bölümde Osmanlı Devleti'nde geçirilen tarihsel süreç “Klasik” ve “Tanzimat” dönemleri ayırımında ayrıntılı olarak ele alındı.

“Üçüncü Bölüm”de ise Cumhuriyet Dönemi'nde noterlik kurumu hukuk ve mesleki faaliyet çerçevesinde incelendi. Süreç günümüze kadar değerlendirildi. Çıkarılan kanunlar, ülke genelinde noterliklerin açılması, mesleki kurumsallaşma üzerinde duruldu. Noterlikle ilgili olarak verilen genel istatistikî bilgilerden elde edilen sayısal veriler tarafımızca tablolar haline getirildi.

Araştırma konumuz olan “Türkiye’de Noterliğin Tarihsel Gelişimi” başlıklı bu metin çalışılırken Türkiye Noterler Birliği Başkanı Dursun Cin’in şahsında aynı kurumun Genel Sekreteri İbrahim Gül’e ve çalışanlarından Tuğba Tosun hanımefendiye ziyaretim esnasında bana gösterdikleri yakın ilgi ve yardımlarından ötürü müteşekkirim. Hukuki konulardaki bilgi ve deneyimlerinden sıkça faydalandığım hukukçu arkadaşlarım Bilgin Ertaş ve Ersagun Berkay Kiltan’a da teşekkürü borç bilirim.

Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. S. Esin Derinsu Dayı’ya, Müdür Yardımcısı Prof. Dr. İsmail Eyyupoğlu’na da katkılarından ötürü şükranlarımı sunarım. Özellikle tez konusunun belirlenmesinden itibaren, gerek araştırma gerekse yazım safhasında desteğini ve yönlendirmesini asla eksik etmeyen danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Asuman Demircioğlu’na teşekkürü bir borç bilirim. Faydalı olması dileğiyle...

Kader BİNİCİ

Erzurum-2021

KISALTMALAR

A.}	: Sadaret
AAMD	: Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
ABD	: Ankara Barosu Dergisi
AHBVÜHFD	: Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜDTCFD	: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
AÜHFD	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
AÜİFD	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
AÜSBED	: Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
AÜSBFD	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
b.	: Bin (Oğlu)
BCA	:T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı CA
BEO	: Bab-ı Ali Evrak Odası
BOA	: T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı OA
BYY	: Baskı Yılı Yok
CA	:Cumhuriyet Arşivi
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
CS	: Cumhuriyet Senatosu
CSTD	: Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
Çev	: Çeviren
DEÜİFD	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DH.HMŞ.	: Dahiliye Hukuk Müşavirliği
DP	: Demokrat Parti
DVN.MKL.	: Mukavelenameler
E.T.	: Erişim Tarihi
EÜHFD	: Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
FÜODAD	: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Dergisi
GÜHFD	: Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
GVK	: Gelir Vergisi Kanunu
HAT	: Hatt-ı Hümayun
Haz.	: Hazırlayan
HFSA	: Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Arkivi

İ..AZN.	: Adliye ve Mezahib
İ..DH..	: Dahiliye
İ..MMS.	: Meclis-i Mahsus
İ..ŞD..	: İrade Şura-yı Devlet
İÜHFD	: İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi
İÜMHAD	: İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi
İLNB	: İnternasyonal Latin Noterler Birliği
İŞSA	: İstanbul Şer'iyye Sicilleri Arşivi
İÜHFM	: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası
JRAS	: Journal of the Royal Asiatic Society
KSÜSBD	: Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
MFB	: Müzehheb Ferman ve Beratlar
MKÜSBED	: Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
MKT.MHM.	: Mühimme Kalemî Evrakı
MKT.MHM	: Mühimme Kalemî Evrakı
MMTD	: Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MMZC	: Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi
MÜ	: Marmara Üniversitesi
MÜHFHAD	: MÜ Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi
MV.	: Meclis-i Vükela Mazbataları
NK	: Noterlik Kanunu
NOTEV	: Noterlik Hukuku Araştırma Enstitüsü Vakfı
OA	: Osmanlı Arşivi
OTAM	: AÜ Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi
R	: Rapor
s	: Sayfa
S	: Sayı
S. Sayısı	: Sıra Sayısı
SBF	: Siyasal Bilimler Fakültesi
SÜTAD	: Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi
ŞD.	: Şura-yı Devlet
T	: Toplantı
TAD	: Tarih Araştırmaları Dergisi

TALD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TALİD	: Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TC	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi
TNB	: Türkiye Noterler Birliği
TNBHD	: Türkiye Noterler Birliği Hukuk Dergisi
TTK	: Türk Ticaret Kanunu
UINL	: Uluslararası Noterler Birliği
UYAD	: Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi
YBD	: Yazarı Belli Değil
YN	: Yazarın Notu
Yay. Haz.	: Yayına Hazırlayan

KAYNAKÇA

A- ARŞİVLER

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA).

B- RESMİ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

Cumhuriyet Senatosu/Rapor, (CS/R), Toplantı (T) 11, S. (Sıra) Sayısı 33, (16 Ekim 1971).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1, T. 11, (13 Ocak 1972).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1, T. 11, (18 Ocak 1972).

Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, T. 11, S. Sayısı 33, (16 Ekim 1971).

Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014), (Yay. Haz.: İbrahim Karaer, Rahim Erişti, Ahmet Ceylan, Murat Şener, Mehmet Torunlar, Durmuş Ersoy, Mustafa Koçyiğit, Faruk Sabah, Abdülkadir Türkan), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2014.

Düster I/4, İstanbul, 1882/1299.

Düster II/5, İstanbul, 1914/1332.

Düster II/6, İstanbul, 1916/1334.

Düster, I/1, İstanbul, 1882/1289.

İnsan Hakları Yıllığı, XII, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1990.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, III/1, (Altıncı Birleşim, 30 Kasım 1916), İstanbul 1916.

Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi, III/1, (Yirmi üçüncü Birleşim, 25 Aralık 1917), İstanbul 1917.

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, II/22, Toplantı (T) 3, (1 Aralık 1967).

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, III/28, T. 3, (25 Ekim 1972).

Millet Meclisi, III, T. 1, S. Sayısı 130, (1 Aralık 1969).

Resmi Gazete

T. C. Devlet Teşkilatı Rehberi 1988, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü Yayını, Ankara, 1988.

T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu, “Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşlarının Teşkilat ve Mali Yapıları, Denetimleri, Organlarının Seçimlerine Dair Esasların Değerlendirilmesi ile Bunların Etkin ve Verimli Şekilde Hizmet Yürütmelerinin ve Geliştirilmesinin Sağlanması Amacıyla Alınması Gereken Tedbirler”, (Raporu Hazırlayanlar: Mehmet İlhan, İsmail Hakkı Sayın, Ekrem Candan) S. 6, (28 Eylül 2009), s. 1-1061.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, “*Noterlikler İstatistiği 1946-1952*”, Ankara, 1954.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, “*Noterlikler İstatistiği 1955-1957*”, Ankara, 1960.

T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü, “*Noterlikler İstatistiği 1935-1939*”, Ankara, 1941.

TBMM ALBÜMÜ 1920-2010, II, (Editörler: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Yayınları, Ankara, 2010.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, II/8, (Yirmi dokuzuncu Birleşim, 5 Nisan 1924), Ankara, 1924.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, I/18, (Birinci Birleşim, 1 Mart 1922), Ankara, 1922.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, II/8, (Otuz ikinci Birleşim, 8 Nisan 1924), Ankara, 1924.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, III/9, (Otuz dokuzuncu Birleşim, 2 Mart 1929), Ankara, 1929.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, V/26, (Yetmiş altıncı Birleşim, 15 Haziran 1938), Ankara 1938.

Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, (Yay. Haz.: Mükremin Kocataşkın), T.C. Başbakanlık, Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998.

C- SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazete

Resmi Gazete

Son Havadis

2- Dergiler

Adliye Ceridesi/ Adalet Dergisi

Ankara Barosu Dergisi

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi

Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi

Belleten Dergisi

Doğu Batı Düşünce Dergisi

Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi

İlmi ve Mesleki Noterlik Dergisi

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası

İstanbul Üniversitesi Mukayeseli Hukuk Araştırmaları Dergisi

Journal of University

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi

Liberal Düşünce

Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi

Mavi Atlas Dergisi

Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Tarih Araştırmaları Dergisi

Türk Dünyası Kültür Atlası

Türkiye Günlüğü

Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi

D- SÖZLÜK KLAVUZ VE ANSİKLOPEDİLER

1- Sözlükler

Ali Şafak, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Selim Kitabevi, Ankara, 2002.

Ali Şafak, **Hukuk ve Emniyet Terimleri Sözlüğü**, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1992.

Cengiz Yelbaşı, **Hukuk Sözlüğü**, Sim Matbaacılık, İstanbul, 2014.

Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Basımevi, Ankara 2010.

Fehmi Yılmaz, **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, Bilimevi Basım Yayın, İstanbul, 2010.

Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997.

Hüseyin Özcan, **Hukuk Sözlüğü**, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1973.

Kitabevi, 1982.

Mehmet Ali Ağakay, **Türkçe Sözlük**, TTK, Ankara, 1981.

Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998.

Türk Hukuk Lûgatı, (Yay. Haz.: Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü), Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991.

2- Ansiklopediler

Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi

Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi

Genel Türk Tarihi

İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi

Meydan Larousse Büyük Lügât ve Ansiklopedi

T.D.V. İslam Ansiklopedisi

Türkler Ansiklopedisi

Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi

E- KİTAPLAR

1- Hatıralar

TOKDEMİR, Halis Sadullah, **Anılar**, Ankara, 2005.

2- Araştırma Eserler

Abdurrahman b. Ahmed Ferhad el-Kadızâde Talât, **Mukavelât ve Mukavelât Muharrirleri**, Karabet ve Kasbar Matbaası, , İstanbul, 1305/1888.

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, Ankara, 2006.

AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri I**, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990.

_____, **Şer'îye Sicilleri Mahiyeti, I, Toplu Kataloğu Ve Seçme Hükümler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988.

- AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Osmanlı Kanunnameleri Ve Hukuki Tahlilleri, III. Kitap, Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1991
- AKIN, İlhan F. **Temel Hak ve Özgürlükler**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1968.
- ANIL, Yaşar Şahin, **Osmanlı'da Kadılık**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- AKÖZ, Alaattin, **315 Nolu Karaman Şeri'yye Sicili**, Palet Yayınları, Konya, 2015.
- ÇİÇEK, Niyazi, **Modern Belgelerin Diplomatigi**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2009.
- ANSAY, Sabri Şakir, **Hukuk Tarihinde İslam Hukuku**, İstiklal Matbaacılık, Ankara, 1954.
- ARSAL, Sadri Maksudi, **Türk Tarihi ve Hukuk**, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1947.
- ATAR, Fahrettin, **İslam Adliye Teşkilatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- ATAR, Fahrettin, **İslam Yargılama Hukukunun Esasları**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013.
- AYDIN, M. Akif, **Kadı Sicillerinde İstanbul XVI. ve XVII. Yüzyıl**, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2011.
- AYDIN, M. Akif, **Kadı Sicillerinde İstanbul**, İstanbul, 2011. UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Methal**, TTK Basımevi, Ankara, 1988.
- AYDIN, M. Akif, **Türk Hukuk Tarihi**, Beta, İstanbul, 2009.
- BAYDAR, Mustafa, **Atatürk ve Devrimlerimiz**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1973.
- BELEN, Fahri, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983.
- BİLGE, Necip, **Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram Ve Kurumları**, Ankara, Ekim, 2010.
- BOZKURT, Gülnihal, **Batı Hukuku'nun Türkiye'de Benimsenmesi**, TTK, Ankara, 1996.
- CAHEN, Claude, **Preottoman Turkey/Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, E Yayınları, İstanbul, 1979.
- CASSİRER, Ernest, **Devlet Efsanesi**, İstanbul, 1984.
- CHEVALLIER, Jacques, **Hukuk Devleti**, (Çev: E. Cenk Gürcan), Ankara, 2010.

- CİCİ, Recep, **Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları**, Arasta Yayınları, Bursa, 2001.
- CİN Halil - AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi I**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1995.
- CİN Halil - AKGÜNDÜZ, Ahmet, **Türk Hukuk Tarihi II**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995.
- ÇELEBİCAN, Özcan Karadeniz, **Roma Hukuku**, Ankara, 2008.
- ÇEVİK, Zeki, **Milli Mücadele’de “Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na” Geçiş (1918-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.
- ÇİĞ, Muazzez İlmiye, **Sümerli Ludingirra**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007.
- MORRİSSON, Cecile, **Bizans Dünyası**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2019.
- DEMİRKENT, Işın, **Bizans Tarihi Yazıları**, Dünya Yayıncılık, İstanbul, 2005.
- BARROW, Reginald H., **Romalılar**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006.
- DAVIS, James C., **İnsanın Hikayesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009.
- Defterdar Sarı Mehmet Paşa, **Devlet Adamlarına Öğütler**, (Sadeleştiren: Hüseyin Ragıp Uğural), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987.
- DEMİREL, Fatmagül, **AdliyeNezaretı**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2009.
- EFLATUN, **Devlet**, (Çev: Sebahattin Eyüboğlu- M. Ali Cimcoz), Remzi Kitabevi, Ankara, 1993.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, **Osmanlı Mahkemeleri**, Arı-Sanat, İstanbul, 2004.
- ERGÜNEY, Hilmi **Türk Hukukunda Lûgat ve İstılahlar**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1973.
- EROĞUL, Cem, **Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosu’nun Yeri**, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977.
- GEDİKLİ, Fethi, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, Türkiye Noterler Birliği Yayını, 2012.
- GENÇ, Reşat, **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002.
- GİRİTLİ, İsmet-SARMAŞIK, Jale, **Anayasa Hukuku**, İstanbul, 2000.
- GÖMEÇ, Saadettin, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1997.
- GÖZLER, Kemal, **Devletin Genel Teorisi**, Bursa, 2007.

_____, **Hukuka Giriş**, Bursa, 1998.

_____, **Türk Anayasa Hukuku**, Bursa, 2000.

GÖZLER, Kemal-KAPLAN, Gürsel, **İdare Hukuku Dersleri**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2018.

GÜRLER, Cemalettin, **Avukatlık ve Noterlik Hukuku**, T.C Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2013.

GÜRSEL, Nurettin, **Noterlik Mevzuatı ve Tatbikatı**, Alâeddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1944.

HALAÇOĞLU, Yusuf, **Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, TTK Basımevi, Ankara, 1998.

HAYDAR, Hüsamettin, **Cumhuriyetin On Senede Noterliye ve Noterlik Vasıtasile Halka Yaptığı İyilikler**, H. M. Setyan Matbaası, 1933.

İŞİTMAN, Tarık Ziya, **Mahmut Esat Bozkurt Hayatı ve Hatıraları**, Güneş Yayınevi, İzmir, 1944.

İZGİ, Özkan, **Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987.

KARAHANOGULLARI, Onur, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, Turhan Kitabevi Ankara, 2002.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi IV.**, TTK Basımevi, Ankara, 1988.

KARAMAN, Hayreddin, **İslam Hukuk Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011.

TANJU, Fahrettin, **Hukukumuzda Noterlik**, Met/er Matbaası, Ankara, 1983.

ATAR, Fahrettin, **İslam Adliye Teşkilatı**, Gaye Matbaası, Ankara, 1979.

KAYAOĞLU, İsmet, **İslam Kurumları Tarihi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985.

KESKİOĞLU, Osman, **Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku**, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2003.

Koçi Bey Risalesi, (Sadeleştiren: Zuhuri Danışman), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985.

KOSCHAKER, Paul - AYİTER, Kudret, **Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977.

İZGİ, Özkan, **Kutluk Bilge Kül Kağan Böğü Kağan ve Uygurlar**, Nüve Matbaası, Ankara, 1986.

KÖROĞLU, Kemalettin, **Eski Mezopotamya Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008.

- KURAN, Timur, **Yollar Ayrılırken**, (Çev: Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012.
- KUTLU, Mustafa, **Kuvvetler Ayrılığı**, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2000.
- MACHIAVELLİ, **Prens**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1994.
- MAGDALINO, Paul, **Ortaçağda İstanbul**, (Çev: Barış Cezar), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.
- MUMCU, Ahmet, **Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971.
- Noter İşkitabı**, (Yay. Haz.: Hüsnü Mehmet Kabkçıoğlu), Marifet Basımevi, İzmir, 1946.
- OKANDAN, Recai. G., **Devletin Menşei**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1945.
- ONAR, Sıddık Sami, **İdare Hukuku'nun Umumi Esasları**, İstanbul, 1952.
- ORTAYLI, İlber, **Osmanlı Devleti'nde Kadı**, Kronik Kitap, İstanbul, 2019.
- _____, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008.
- ÖZCAN, Mehmet Tevfik, **Modern Toplum ve Hukuk Devleti**, İstanbul, 2017.
- ÖZDEN, Yekta Güngör - YILDIZ, Emine **Atatürk ve Hukuk**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 1982.
- ÖZYÖRÜK, Mukbil, **Hukuka Giriş**, Ankara, 1959.
- PEKCANITEZ, Hakan-ATALAY, Oğuz-ÖZEKES, Muhammet, **Medeni Usul Hukuku**, Ankara, 2013.
- PLATON, **Devlet**, (Çev: Cenk Saraçoğlu-Veyssel Atayman), Bordo-Siyah Yayınları, İstanbul, 2005.
- ROUSSEAU, Jean Jacques, **İtirafılar**, (Çev: Kenan Somer), İstanbul, 2016.
- SOYSAL, Mümtaz, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1986.
- RUSS, Jacqueline, **Avrupa Düşüncesinin Serüveni**, Doğubatı Yayınları, 2011.
- SAKALLI, Bayram, **Milli Mücadele'nin Sosyal Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997.
- SEYİTDANLIOĞLU, Mehmet, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ**, TTK Basımevi, Ankara, 1999.
- ŞENEL, Alâeddin, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Ankara, 1998.
- ŞENER, Esat, **Türk Medeni Kanunu II**, Seçkin Yayınevi, 1998.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet-EKİNCİ, Ekrem Buğra, **Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle**, KTB Yayınları, İstanbul, 2008.

- TİMUR, Taner, **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.
- TOGAN, A. Zeki Velidi, **Karahanlılar (840-1212)**, İstanbul, 1966.
- TURAN, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998.
- _____, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, TTK, Ankara, 2014.
- Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999.
- Türk Parlamento Tarihi I. Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Özgeçmişleri 1961-1964**, (Yay. Haz.: Fahri Çoker), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1998.
- Türk Parlamento Tarihi III. Milli Mücadele ve TBMM Dönemi 1919-1923**, (Yay. Haz.: Fahri Çoker), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.
- Türk Tarihinin Ana Hatları**, (Yay. Haz: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, (Yazarlar: Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut v.d), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012.
- Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, (Yazarlar: Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Gülnihal Bozkurt v.d), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002.
- ULUKAPI, Ömer, **Noterlik Mesleği Noterin Hak ve Yükümlülükleri**, Mimoza Yayınları, Konya, 2003.
- ULUKAPI, Ömer-ATALI, Murat, **Noterlik Hukuku**, Konya, 2013.
- KÖKÜSARI, İsmail, **Anayasa Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015.
- UMUR, Ziya **Roma Hukuku Tarihi Giriş- Kaynaklar Umumi Mefhumlar-Hakların Himayesi**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1974.
- UYAR, Talih, **Türk Medeni Kanunu I**, Feryal Matbaacılık, Ankara, 2002.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, TTK Basımevi, Ankara, 1965.
- ÜÇÖK, Coşkun – MUMCU, Ahmet - BOZKURT, Gülnihal **Türk Hukuk Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011.
- ÜLKER, İbrahim, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, **Osmanlı Hukuku**, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2016.

VURAL, Feyzan Göher, **İslamiyetten Önce Türklerde Kültür ve Müzik**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011.

3- Lisansüstü Tezler

a) Yüksek Lisans Tezleri

AKTAŞ, Ayşe, **Osmanlılar'da Şurûl İlmi: Ali haydar Efendi Örneği**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç.Dr. Asım Cüneyd Köksal), İstanbul, 2017.

ALTAN, Ahmet Atilla, **Selçuklularda Adliye Teşkilatı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Abdülkerim Özaydın), İstanbul, 2001.

ARDAL, Mustafa, **Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devleti**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Dr. Musa Sağlam), Niğde, 2006.

BATMAZ, Mehmet Orhan, **Noterlerin Hukuki Sorumluluğu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. M. Tufan Ögüz), İstanbul, 2014.

KOÇ, Özlem, **Türkiye'de Hukuk Devletinin Gelişimi Ve 1982 Anayasası**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Ahmet Nohutçu), İstanbul, 2019.

KÖSE, M. Salih, **İslam Hukukuna Göre Noterlik Müessesesi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Hamdi Döndüren), Bursa, 1995.

MIDIKHAN, Ahmet, **Tarihten Günümüze Noterlik**, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Seyithan Deliduman), Yalova, 2015.

ÖZKAN, Serda, **Noterlerin Çalışma Koşulları**, Kocaeli üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Zehra Gönül Balkır), Kocaeli, 2008.

ŞAHİN, Özgür, **Siyasetnamelere Göre Karahanlılar Ve Gazneliler Devletlerinde Hukuk Anlayışının Temelleri**, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç.Dr. Süleyman Özbek), Ankara, 2019.

ŞAHİN, Sinan, **VIII. - XII. Yüzyıllar Arasında Mâverâünnehir’de Kurulan Devletlerin Sosyal Ve İdarî Yapısı**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Aydın Usta), İstanbul, 2019.

b) Doktora Tezleri

GAYRETLİ, Mehmet, **Tanzimat Sonrasından Cumhuriyet’e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Çalışmaları**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman Prof.Dr. Fahrettin Atar), İstanbul, 2008.

PAMUK, Sevil, **Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Gülden Sarıyıldız), İstanbul, 2014.

TAK, Ekrem, **Diplomatik Bilimi Bakımından XVI.-XVII. Yüzyıl Kadı Sicilleri Ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri Ve Tanımlanması**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof.Dr. İsmail Erünsal), İstanbul, 2009.

TEKDEMİR Aziz, **Ticaret Nezareti (1839-1876)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof.Dr. Mahir Aydın), İstanbul, 2010.

F- MAKALELER-BİLDİRİLER VE ANSİKLOPEDİ MADDELERİ

ABADAN, Yavuz, “*Amme Hukukunun Konusu ve Öğretim Metodu*”, **AÜSBFD**, XX/2, (1965), s. 399-418.

AKÇA, Gürsoy-HÜLÜR, Himmet, “*Osmanlı Hukukunun Temelleri ve Tanzimat Dönemindeki Hukuksal Yeniliklerin Sosyo-Politik Dinamikleri*”, **SÜTAD**, S. 19, (Ocak, 2006), s. 295-321.

AKDAĞ, Mustafa “*Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839*”, **TAD**, XVII/14, (1963), s.51-61.

AKGÜN, Ömer Faruk, “*Koçi Bey*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s.143-148.

AKGÜNER, Tayfun, “*Yeni Meşruluk Anlayışı ve Ulusal Egemenlik*”, **75. Yılında Cumhuriyet ve Hukuk Sempozyumu**, (22-23 Ekim 1998), Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, s. 14-18.

- AKILLIOĞLU, Tekin, “*Noterlik Hukuku Açısından Kamu Hizmeti Ve İdari Vesayet Kavramı*”, **Noterlik Hukuku ile İlgili Bazı Sorunlar Türk Hukuk Dili Noterlik Ve Tebligat Hukuku**, (Yay. Haz.: NOTEV), Ankara, 1999, s. 11-18.
- AKYILDIZ, Ali, “*Meclis-i Vükelâ*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s. 251-253.
- _____, “*Tanzimat*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XL, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul, 2011, s. 1-10.
- ALİEFENDİOĞLU, Yılmaz, “*Türk Anayasa Mahkemesi’nin Hukuk Devleti Anlayışı*”, **HfSA**, III, (Mayıs-1996), s. 72-107.
- ARAT, R. Rahmeti, “*Eski Türk Hukuk Vesikaları*”, **Türkler Ansiklopedisi**, II, (Yay. Haz: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 907-928.
- ARIKAN, Sema “*Ebubekir Ratib Efendi*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, 1994, s. 277-278.
- ARSAL, Sadri Maksudi, “*Eski Türklerin Hususi Hukuku*”, **Türkler Ansiklopedisi**, III, (Yay. Haz: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 88-97.
- ARSLANEL, Nazan - ERYÜCEL, Ertuğrul, “*Modern Devlet Anlayışının Felsefi Temelleri*”, **AÜSBED**, XV/2, (2011), s. 1-20.
- ASLANSAY, Yusuf Kemal, “*Noter Kanun Layihasının Yeniden Kaleme Alınması Sebep ve Amilleri ve Yeni Hükümler*”, **Adliye Ceridesi**, S. 5, (1938), s. 596-611.
- ATAR, Fahrettin, “*Noter*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 210-213.
- _____, “*Şürûat ve Sicillât*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, Diyanet Yayınları, XXXIX, İstanbul, 2010, s. 270-273.
- BAŞER, Musa, “*Noterliklerin Yetki Çevresi*”, **TNBHD**, S. 2, (15 Mayıs 1974), s. 15-16.
- BAŞGİL, Ali Fuad, “*Devlet Nedir*”, **İÜHFM**, XXII/4, (1946), s. 981-990.
- BEYOĞLU MUHARRİRİ Rıfat, “*Mukâvelat Muharrirleri/Tarihçe-Mukâvelat Muharrirliğinin Tarîf-i Mahiyeti*”, **İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavanin Mecmuası**, I.(a)/15, (1910), s. 181-197.
- BİLGE, M. Muhsin, “*Türkiye’de Noterlik*”, **Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Noterliğin Sorunları**, NOTEV Yayınları, Ankara, 2001, s. 25-33.

- BİLGİÇ, Emin, “Çivi Yazılı Hukuki-İktisadi Kaynaklar, Mahiyet ve Muhtevaları”, **Belleten**, XI/44, (Ekim 1947), s.571-602.
- _____, “Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An’anesi”, **AÜDTCFD**, XXI/3-4, (1963), s.103-119.
- BOZKURT, Gülnihal, “Atatürk’ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, **AAMD**, VIII/22, (Kasım 1991), s. 45-53.
- BOZKURT, Hüseyin, , “Temel İnsan Hakları ve Noterin Görevi”, **Üçüncü Noterlik Hukuku Sempozyumu (Fethiye, 5 Mayıs 1998)**, NOTEV Yayınları, (1999), s. 3-10.
- CELAL, Mehmet “Noterliğin Tarihçesi” **TNBHD 50. Yıl Özel Sayı**, (Ankara 1973), s. 27-50.
- CEYLAN, Seldağ Güneş, “Roma hukukunun Günümüz Düzenlerine Etkisi”, **AHBVÜHFD**, VIII/2, (2004), s. 1-19.
- CEYLAN, Ziyet Seldağ “Noterliğin Doğuşu”, **TNBHD**, S. 135, (Eylül 2007), s. 58-65.
- ÇAĞATAY, Neşet, “İslam Hukukunun Ana Hatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları”, **Belleten**, LI/200, (Ağustos 1987), s. 625-649.
- ÇAKIR, Coşkun, “Tanzimat Dönemi’nde Ticaret Alanında Yapılan Kurumsal Düzenlemeler”, **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 43-44, (2000), s. 363-379.
- ÇAMER, Hüsamettin Haydar, “Noter”, **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**, VII, İstanbul, 1952, s. 352-353.
- DAVUTOĞLU, Ahmet “Devlet”, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 234-240.
- DEMİR, Hande Seher, “Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Din-Devlet İlişkilerinin Laiklik, Sekülerizm, Teokrasi ve Din Devleti Sistemleri Kapsamında İncelenmesi”, **ABD**, S. III, (2013), s. 269-288.
- DEMİREL, Hakkı, “Uluslararası Latin Noterler Birliği”, **TNBHD**, S. 20, (15 Kasım 1978), s. 31-33.
- DİNÇER, Hasip, “Tarihte ve Hukukumuzda Noter”, **Ufkun Ötesini Görmek Sempozyumu**, (13-15 Mart 2008), Ankara Noter Odası Yayınları, Ankara, BYY, s. 70-76.
- _____, “Türk Hukuk Dili”, **Noterlik Hukuku ile İlgili Bazı Sorunlar Türk Hukuk Dili Noterlik Ve Tebligat Hukuku**, (Yay. Haz.: NOTEV), Ankara, 1999, s. 43-47.

- DURHAN, İbrahim, “Tanzimat Dönemi’nde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, **EÜHFD**, XII/3-4, (2008), s. 55-111.
- DÜVENCİ, Serhat, “Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme”, **UYAD**, I/2, (2018), s.66-93.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra “Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü”, **TALİD**, III/5, (2005), s. 417-439.
- EMİROĞLU, Haluk, “Roma Hukuku’nun Bilgi Kaynaklarından Corpus Iuris Civilis Ve Türkiye’de Hukuk Resepsiyonu”, **AÜHFD**, LI/3, (2002), s. 85-96.
- ERDOĞMUŞ, Belgin “Roma Hukuku”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, S. 49, (Mayıs-Haziran-Temmuz-2009), Ankara, s. 33-40.
- ESİRGİN, Seda Örsten, “Osmanlı Devleti’nde Medeni Kanun Tartışmaları: Mecelle mi, Fransız Medeni Kanunu mu? ”, **OTAM**, XXIX, (Bahar-2011), s. 31-47.
- ESİRGİN, Seda Örsten, “Osmanlıdan Cumhuriyete Noterliğin Gelişimi”, **Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi (13-14 Mayıs-2016)**, İstanbul, s. 49-86.
- FEYZİOĞLU, Metin “Noterliğin Toplumsal Önemi”, **Ufkun Ötesini Görmek Sempozyumu**, , (13-15 Mart, Ankara, 2008), Ankara Noter Odası Yayınları, Ankara, BYY, s.17-19.
- GEDİKLİ, Fethi, “Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer’iyye Sicilleri”, **TALD**, III/5, 2005, 187-213.
- GENÇ, Reşat, “Karahanlılar Tarihi”, **Türkler Ansiklopedisi**, III, (Yay. Haz: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 804-829.
- GÖKÇEK, Gürkan – AKYÜZ, Faruk, “Sümer Kanunları”, **FÜODAD**, IX/1, (Elazığ, 2013), s. 1-8.
- GÖKKILIÇ, Deniz, “İngiltere’de Hukuk Devleti Anlayışı”, **İÜMHAD**, IV/6, (1970), s. 59-83.
- GÖZLER, Kemal, “Devlet Kelimesi Üzerine Bir Deneme”, **Türkiye Günlüğü**, S. 129, (Kış- 2017), s.5-9.
- _____, “İngiltere’de Parlamento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı: Malî Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiliği Üzerine Bir Deneme”, **Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, I, Ankara, 2009, s.365-374.
- GÜNAL, H. Yılmaz, “Hukuk Devleti Kavramı”, **AÜSBFD**, XIX/3, (1964), s.102-124.

- GÜNAL, Nadi, “*Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları*”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, S. 49, (Mayıs-Haziran-Temmuz-2009), s. 11-32.
- HAMİDULLAH, Muhamed “*Hudeybiye Anlaşması*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 297-299.
- HARMAN, Ömer Faruk “*Konsil*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 175-178.
- İŞİK, Adem, “*İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş*”, **Mavi Atlas Dergisi**, VI/2, (Ocak 2018), s. 46-74.
- İLAL, Ersan, “*Magna Carta*”, **İÜHFM**, XXXIV/1-4, (1968), s. 210-242.
- KABOĞLU, İbrahim Ö. “*Türkiye’de Hukuk Devletin Gelişimi*”, **İnsan Hakları Yıllığı**, XII, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Ankara, (1990), s. 139-166.
- KARAKULLUKÇU, Mehmet, “*Noterlik ve Kâtipleri*”, **TNBHD**, S.18, (15 Mayıs-1978), Ankara, s. 53-56.
- KARAL, Enver Ziya, “*Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi*”, TTK, **Belleten**, XXVIII/112, (Ekim, 1964), s. 581-601.
- KAYA, Emir, “*Siyaset Devleti*”, **ABD**, I/1, (2014), s. 220-243.
- KAYA, Süleyman, “*Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları*”, **TALİD**, III/5, (2005), s. 379-416.
- KAYABEKMAN, Asım “*Noterlerin Meslek Sorumluluğu ve Noterlerin Toplum içindeki Görevleri*”, **TNBHD**, S. 20, (15 Kasım 1978), s.10-12.
- KAYABEKMAN, Asım, “*3456 Sayılı Yasa’dan 1512 Sayılı Yasa’ya Geçiş*”, **TNBHD**, S. 74, (15 Mayıs 1992), s. 49-51.
- _____, “*Noterlik Müessesesi ve Noterlik Kanunu Tasarısının Getirdikleri*”, **Adalet Dergisi**, S. 12, (Aralık 1967), s. 928-937.
- _____, “*Noterlik Müessesesi ve Noterlik Kanunu Tasarısının Getirdikleri*”, **Noterlik Dergisi**, S. 1, (Mayıs 1969), s. 6-15.
- KAYNAK, Seda, “*Cognitio Extra Ordinem’den Günümüze Delil ve İspat Yükü*”, **İÜHFD**, (Özel Sayı), II, (2015), s. 1021-1066.
- KINAL, Füzuan, “*Çivi Yazısının Doğuşu ve Gelişimi*”, **TAD**, S. 12, Ankara Üniversitesi, (1969), s. 1-16.
- _____, “*Eski Mezopotamya’da Hukukun Doğuşu*”, **İlmi ve Mesleki Noterlik Dergisi**, S. 1, (Mayıs 1969), s. 3-4.

- KOCA, Salim, “*Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı*”, **Genel Türk Tarihi**, II, (Yay. Haz.: Hasan Celal Güzel- Ali Birinci), Ankara, 2002, s. 309-340.
- KONAN, Belkıs, “*İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış*”, **AHBVÜHFD**, XV/4, (2011), s. 253-288.
- KORALTÜRK Murat - KAYNAR, İhsan Seddar, “*Erken Cumhuriyet Dönemi İktisadi ve Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Noter Kayıtları*”, **Nuran Yıldırım Armağan Kitabı Tıp Tarihinin Peşinde Bir Ömür**, İstanbul, 2016. s. 547-590.
- KÖYMEN, Mehmet Altay, “*Selçuklu Devrinin Özellikleri*”, **Türkler Ansiklopedisi**, IV, (Yay. Haz: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 634-638.
- KURT, Leyla Müjde, “*Noterlerin Hukuki Sorumluluğu*”, **GÜHFD**, XVIII/2, (2004), s. 85-118.
- KUYAKSİL, Ali – ALTUNBAŞ, Ali, “*Türklerde Hukuk Devleti Anlayışının Tarihsel Gelişimi*”, **MKÜSBED**, IX / 19, (2012), s.15-46.
- KUYAKSİL, Ali, “*Hukuk Devleti Kavramı ve Türkiye’de Gelişimi*”, **KSÜSBD**, IV/1-2, (2007), s. 29-43.
- KÜÇÜK, Adnan, “*Hukuk Devleti, Demokrasi Ve Temel Hak Ve Hürriyetlerin Güvencelenmesi*”, **Liberal Düşünce**, S. 35, (Yaz 2004), s. 201-219.
- LANDSBERGER, Benno “*Mezopotamya’da Medeniyetin Doğuşu*”, **AÜDTCFD**, II/3, (1944), s. 419-437.
- MERÇİL, Erdoğan, “*Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*”, **Türkler Ansiklopedisi**, IV, (Yay. Haz: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 634-638.
- MUMCUOĞLU, Hayri, “*Önsöz*”, **TNBHD**, (Cumhuriyetin 50. Yıl Özel Sayısı), S. 1, (29 Ekim 1973), Ankara, s. 23.
- OĞUZ, Mustafa - AKGÜNDÜZ Ahmet, “*Hüccet*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 446-450.
- ORTAYLI, İlber, “*Osmanlı Devleti’nde Kadı*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 69-73.
- _____, “*Devlet’e Nasıl Bakmalı*”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, I/1, Ankara, (1997), s. 11-15.
- _____, “*Osmanlı Devletinde Laiklik Ve Hukukun Romanizasyonu*”, **Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, IX/27, (1997), s. 1201-1208.
- ÖZARI, Mete, “*Noterlik Enstitüsü*”, **TNBHD**, S. 84, (15 Aralık 1994), s. 82-84.

- ÖZCAN, Azmi “*Osmanlıcılık*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, 2007, s. 485-487.
- ÖZCAN, Mehmet, “*Hukuk Devleti: Modern Toplumun Hukuk Aracılığıyla Siyasal Meşruiyeti*”, **İÜHFM**, LXIV/2, (Ocak-2006,) s.119-144.
- ÖZKAN, Mustafa, “*Medine Vesikası*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, II, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2019, s. 212-215.
- ÖZKORKUT, Nevin Ünal, “*1876 Anayasasının Hukuk Devleti Unsurları Açısından Osmanlı Devlet Anlayışına Getirdiği Yenilikler*”, **AÜHFD**, LIII/1, (2004), s. 173-184.
- _____, “*Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti’ne Girişi*”, **AÜHFD**, LII/4, (2003), s. 147-154.
- ÖZTAŞ, Sadık Ata, “*Noterlik Memurları*”, **İlmi ve Mesleki Noterlik Dergisi**, S.1, (Mayıs 1969), s.26-27.
- PAMİR, Aybars, “*Orta-Asya Türk Hukukunda “Töre” Kavramı*”, **AÜHFD**, LVIII/2, (2009), s.359-375.
- PETROSYAN, Yuri, A., “*1876 Anayasası ve Türk Tarihindeki Rolü*”, **Türkler Ansiklopedisi**, XII, (Yay. Haz: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 899-908.
- PULAŞLI, Hasan, “*Türk ve Alman Hukuklarında Noterlerin Hukuki Sorumluluğu*”, **TNBHD**, S. 39, (15 Ağustos 1983), s. 10-16.
- SAYDAM, Abdullah, “*Tanzimat Devri Reformları*”, **Türkler Ansiklopedisi**, XII, (Yay. Haz: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.782-804.
- SCHMÖKEL, Hartmuth “*Sümer Dini*”, (Çev: M. Turhan Özdemir), **AÜİFD**, XIX/I, (1971), s. 197-217.
- SEPETÇİOĞLU, Mahmut Yılmaz, “*Noterliklerin Yetki Çevresi*”, **TNBHD**, S. 19, (15 Ağustos, 1978), s. 36-39.
- SOFUOĞLU, Hadi, “*İlm-i Sakk ve Debbağ-ZâdeNu’mân Efendi (1224/1809)’nin Tuhfetü’s-Sukûk’ü*”, **DEÜİFD**, I/35, (2012), s. 197-221.
- ŞENTOP, Mustafa, “*Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri*”, **TALİD**, III/5, (2005), s. 647-672.
- TANJU, Fahrettin, “*Devlet ve Noterlik*”, **TNBHD**, S. 17, (15 Şubat 1978), s. 33-38.
- TANRIVER, Süha “*Bir Hukuki Güvenlik Kurumu Olarak Noterlik Ve Noterlerin Denetimi Üzerine Bazı Düşünceler*”, **Journal of Yaşar University**, VIII/Özel Sayı, (2013), s. 2599-2606.

- TAŞAĞIL, Ahmet, “Uygurlar”, **Genel Türk Tarihi**, I, (Yay. Haz.: Hasan Celal Güzel-Ali Birinci), Ankara, 2002, s. 711-724.
- TOK, Gökhan “Uygarlığı Doğuran Halk Sümerler”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, S. 80, TÜBİTAK, (Haziran 2001) Ankara, s.81-85.
- TÜRKOĞLU, Halide Gökçe, “Glossator’lar”, **MÜHFHAD**, XXIII/3, (2017), s. 55-96.
- UZ, Asaf, “Noterlik Müessesesinin Kuruluş ve Gelişimi”, **TNBHD**, S.2, (15 Mayıs 1974), Ankara, s. 30-31.
- ÜÇÖK, Coşkun, “Hukuk Devriminin Nedenleri”, **Belleten**, LII/204, Kasım 1988, s. 1003-1011.
- ÜLKER, İbrahim, “İki Belge Işığında Anadolu Selçuklularda Noterlik işlemleri”, **II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri**, I, Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi (13-14 Mayıs-2016), İstanbul, s. 31-48.
- YBD, “Bizden Size”, **İlmi ve Mesleki Noterlik Dergisi**, S.1, (Mayıs 1969), s.26.
- YBD, “Noterlik ve Meslek Teşkilatı”, **Türk Dünyası Kültür Atlası**, II/4, İstanbul, (2006), s. 210-213.
- YILDIZ, Hayrettin, “Hukuk Devleti’nin Gelişim Sürecinde Mülk Devleti ve Polis Devletinin Yeri”, **DEÜİFD**, XV/2, (2013), s.211-230.
- YURDAGÜL, Mehmet, “Adalet Hizmetlerinde Noter ve Noterliklerin Yeri ve Önemi”, **TNBHD**, S. 85, (15 Şubat 1995), Ankara, s. 48-52.

G- ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- <https://basin.adalet.gov.tr/kurulan-yeni-noterliklerden-122-si-birinci-sinif> E.T: 17.01.2021.
- <https://higm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/noterlik-islemlerinde-guvenli-odeme-donemi-basladi> E. T.: 27.12.2020.
- <https://portal.tnb.org.tr/Sayfalar/Uluslararasıİlkiler.aspx> E.T.: 29.12.2020.
- <https://www.uinl.org/mission> E.T.: 29.12.2020
- https://www.academia.edu/22310374/Farklı_bir_mebus_Artin_Boşgezenyan E.T.: 15.12.2020.
- https://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/GenelKurul/Basvuru_Karari/2016-21.pdf
- https://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/GenelKurul/Basvuru_Karari/2016-27.pdf E.T.: 09.02.2020

<https://www.notaires.fr/en/notaire/bodies-representing-french-notaires/history-notariat>
E.T.: 05.04.2020

https://www.otuken.com.tr/u/otuken/docs/Islam_Oncesi_Uygurlarda_Toprak_Hukuku.pdf
E.T.: 23.04.2020.

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf anayasa135. E.T.: 29.12.2020.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.193.pdf> s. 3376 E.T.: 01.03.2020.

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf E.T.: 01.03.2020.

<https://portal.tnb.org.tr/Sayfalar/ArtesHiz.aspx> E. T.: 27.12.2020.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> s. 4884-4885 E.T. 01.03.2020.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E.T.: 07.03.2020

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E.T.: 17.02.2020.

<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E.T.: 19.02.2020.

https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf E.T.: 01.03.2020.

<https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> E.T.: 01.03.2020.

<http://www.enfal.de/oe92.htm> E.T: 30.10.2020.

24 Aralık 2020'de TNB Başkanı Dursun Cin'in katıldığı Elif Ufluoğlu ile Sivil Etki Programı: https://www.youtube.com/watch?v=5XpeimvOv_I E. T.: 27.12.2020.

<https://portal.tnb.org.tr/Sayfalar/NBSHiz.aspx> E. T.: 27.12.2020.

<https://portal.tnb.org.tr/Sayfalar/TespitHiz.aspx> E. T.: 27.12.2020.

<https://sozluk.adalet.gov.tr/Harf/B> E.T.: 28.12.2020

<https://sozluk.gov.tr/> E.T.: 29.12.2020.

<http://www.notaries-of-europe.eu//index.php?pageID=1> E.T.: 29.12.2020.

GİRİŞ

A- KAVRAMSAL SÜREÇ VE TARİHSEL İZLEK

I- Devlet Nedir? Devletin Tanımı ve Kapsamı

Devlet, belirli bir insan topluluğunun, belirli bir toprak parçası üzerinde egemen olmasıyla oluşturulan ve hukuki kişiliğe sahip devamlı bir teşkilattır.¹ Buna göre devletin tanımı üç unsur teorisine göre yapılmıştır. Birinci unsur olan insan topluluğuna hukukta millet adı verilir. Millet birbirlerine birtakım bağlarla bağlanmış olan insan topluluğudur. Toprak ikinci unsurdur ve hukukta ülke adını alır. Ülke, belirtilen insan topluluğunun devamlı olarak birlikte yaşayabileceği ve egemenlik kurduğu, belirli sınırları olan toprak parçasıdır. Devletin üçüncü unsuru olan iktidar ise hukukta egemenlik olarak adlandırılır. Bu üç unsur kullanılarak yapılan tanımda bir devletin varlığından bahsedebilmek için, insan topluluğunun belirli bir ülke üzerinde iktidara sahip olması gerekir.²

Bu üç unsurun yanı sıra devletin üç ayrı özelliği bulunmaktadır. Teşkilatlanma özelliği, egemen bir varlık olan her devlet kendi teşkilatını kendi belirleme hakkına sahiptir. Genellikle devletler yasama yürütme ve yargı olmak üzere teşkilatlarını düzenlerler. Genellikle de devlet kendi teşkilatını anayasa denen bir belge ile tespit eder. Böylelikle bir devletin teşkilatının kuruluşu ve işleyişini incelemek ve hakkında bilgi edinmek için o devletin anayasa hukukuna bakılır. Devletin hukuki kişiliğe sahip olma özelliği vardır. Bu anlamda devlet tüzel bir kişiliğe³ sahiptir ve dolayısıyla hak ve borç sahibi olabilmektedir. Bir diğer özelliği ise devamlılık özelliğidir. Tanımlanan üç unsur ışığında Devlet belirli bir ülke üzerinde ve hükümetle temsil edilen, üstün ve

¹ Kemal Gözler, **Devletin Genel Teorisi**, Ekin Kitabevi Yayınları, Bursa, 2007, s.6.; Ahmet Davutoğlu, *“Devlet”*, **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi**, IX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1994, s. 234.

² Ali Fuad Başgil, *“Devlet Nedir”*, **İÜHF**, XXII/4, 1946, s.981; K. Gözler, **Devletin Genel Teorisi**, s.4; Necip Bilge, **Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram Ve Kurumları**, Turhan Kitabevi, Ankara, Ekim, 2010, s. 159; Özlem Koç **Türkiye’de Hukuk Devletin Gelişimi Ve 1982 Anayasası**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Ahmet Nohutçu), İstanbul, 2019, s.12.

³ Tüzel Kişilik: *“Hükmi şahıs, hukuki kişi, hukukun yarattığı kişi. Gerçekte belli bir amaç etrafında toplanmış bulunan mallara ve haklara kolektif bir şekilde sahip olan gerçek kişiler topluluğudur. Tüzel kişiye yüklenen haklar, borçlar ve alacaklar gerçekte gerçek kişilerin ortak hakları, ortak alacak ve borçlarıdır. Bütün bu haklar, alacak ve borçlardan oluşan mal varlığı ortak amaç etrafında toplanmıştır ve o amaca ulaşmak için kullanılır”*. (Ejder Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s. 775; N. Bilge, **Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram Ve Kurumları**, s. 236)

merkezi bir otoritenin gözcülüğü altında muayyen hukukî ve otonom bir düzene bağlı olarak yaşayan insanlardan oluşan siyasi ve en geniş birliktir⁴.

İnsan sadece kendi gücüyle kendine yetemeyen ancak başkalarının yardımıyla yaşayabilen bir varlıktır. Bu başkaları öncelikle “*elinde doğup büyüdüğü*” anne babası, çevresindeki hısım akraba gibi ailesi sonrasında ise komşularıdır. Yani aynı toprak parçası üzerinde beraber doğup büyüdüğü “*dili diline, dini dinine, ruhu ruhuna, menfaati menfaatine*” benzeyen ve bu sebeple aynı mekânda kendine en yakın ve bağlı olduğu insanlardır. Eski zamanların atalık, aile, klan birlikleri, kabile ve aşiret teşekkülleri gibi zamanımızda da varlığını koruyan birliklerin yaratılıştan gelen bu özelliklerle, yani birlikte yaşama ihtiyacının bir ifadesi olarak insanoğlunun bağlandığı gruplar oluşmuştur.⁵

Devlet kelimesi terminolojik olarak, Arapça’da devlet veya düllet “*değişmek, bir halden başka bir hale dönmek; nöbetleşe birbiri ardınca gelmek, dolaşmak; üstün gelmek, zafer kazanmak*” anlamlarına gelir. Çoğulu “*düvel*”dir. Bazı dilciler, kullanım bakımından iki kelime arasında fark bulunmadığını söylerken bazılarının göre devlet savaşıyla, düllet ise malla ilgili olarak kullanılır ve ilki “*zaferin taraflar arasında el değiştirmesini*”, diğeri ise “*servet ve zenginliğin elden ele dolaşımını*” ifade eder. Kelimenin Arapça’ya Akad dilindeki “*amaçsızca dolaşmak*” anlamına gelen “*dâlu*”dan veya Süryânîce’de “*hareket etmek, harekete geçirmek, canlandırmak ve yerini değiştirmek*” anlamındaki “*dâl*” kelimesinden geçmiş olabileceği ileri sürülmüştür. Ancak kelimenin Arapça’daki anlam zenginliğini tamamıyla aksettirdiğini iddia etmek güçtür. Kur’ân-ı Kerîm’de “*dvl*” kökünden gelen kelimeler, “*dönüşümlü olmak*” ve “*elden ele dolaşan mal*” anlamlarına işaret edecek şekilde kullanılmıştır.⁶ Arapça “*devle* / دوله” kelimesinden Türkçeye geçmiştir. Bu kelimenin aslî harfleri “*d □*”, “*v □*”, “*l □*”dir. Aynı aslî harfler, “*tedavül* / تداول” kelimesinde de geçmektedir. Kelime “*müdavele*” ve “*tedavül*” kelimelerinden ortak bir, “*devi*” sözcüğünden çıkmıştır. Öyleyse “*devlet*”, “*tedavül eden*”, yani “*elden ele geçen*” kuvvet, iktidar, mevki ve itibar demektir. Bu anlamıyla devlet kelimesi “*iktidarın el değiştirmesi*” ni anımsatmaktadır⁷. Nitekim Eski Arapçada savaşılan iki ordudan birine geçen galibiyet ve zafere “*devlet*” denilmiş, servet, makam, nüfuz ve itibar sahibi kimselerin bu durumlarına da “*devlet*”

⁴ A. F. Başgil, “Devlet Nedir”, s.990.

⁵ A. F. Başgil, “Devlet Nedir”, s.983.

⁶ A. Davutoğlu, “Devlet”, s. 234.

⁷ K. Gözler, “Devlet Kelimesi Üzerine Bir Deneme”, **Türkiye Günlüğü**, S. 129, (Kış 2017), s. 5; İsmet Giritli-Jale Sarmaşık, **Anayasa Hukuku**, Beta Basım, İstanbul, 2001, s.28.

denilmiştir. Eskiden bazı yüksek makam sahiplerine bir saygı hitabesi olarak “devletlû” tabiri kullanılırdı. Bizde de devlet kelimesi zaman içinde çeşitli anlamda kullanılmasına rağmen bu anlamı yakın zamanlara kadar korumuştur.⁸

Eski Yunanlılar “devlet” için “polis” terimini kullanırdı, bu “site / cité”, “şehir” demekti. Aslında bununla şehirde oturanların oluşturduğu topluluk kastedilirdi. Oysa devlet kavramı sadece insan unsurundan oluşmamaktadır. Romalılar ise “devlet” karşılığında “civitas” veya “res publica” kelimelerini kullanırlardı. “Civitas, site, medine, şehir devleti” demekti. Civitas hukukî olarak da “medenî hakları kullanma ruhsatına sahip yurttaşlar topluluğu” anlamına gelmekteydi ve bu haklar sadece siteye kabul edilenlere tanınıyordu. Devletin sadece insan unsurunu tanımlayan “civitas” devlet kavramını tamamen karşılamamaktadır. Res-publica ise “kamu malı”, “herkese ait şey” anlamına gelmekteydi. Kelime daha sonra Fransızcaya “république” yani cumhuriyet anlamında geçmiştir. Ortaçağda ise devlet için “imperium-hükümlanlık”, “regnum-krallık” gibi terimler kullanılmış olmakla birlikte bu terimler sadece “egemenlik” unsurunu karşılayabilmiştir. Devlet tanımı için yine Ortaçağda; halk, kavim millet anlamına gelen “populus, gens” gibi terimlerin yanı sıra toprak, yer, ülke veya memleket anlamına gelen terra, terre, land gibi terimler de kullanılmıştır. Ayrıca ilk defa XVI’ncı yüzyılda, İtalya’da devleti ifade etmek için yeni bir kavram olan “stato” terimi de kullanılmıştır. “stati “stato”nun çoğuludur ve devlet anlamındadır.⁹

Örneğin; “Stato di Firenze” yani “Floransa Devleti” gibi. Günümüzde ise Avrupa’da “state, etat, staat, stato, estado”, devleti ifade eden en yaygın kelimelerdir. Devleti ifade etmek için Mavchiavelli¹⁰ “Hükümdar-Principe” adlı eserinde; “İnsanlar üzerinde emretme yetkisine sahip olan veya olmuş olan bütün hakimiyetler, devlet ismini alırlar ve bu devletler ya cumhuriyettir, ya da krallıktır” şeklinde devleti tanımlamıştır.¹¹

Devlet, ikbal ve iktidar makamı, kuvvet, nüfuz, servet manasınadır. Günümüzde “devlet” kelimesine başka anlamlar atfedilse de, halk dilinde devletten anlaşılan genellikle budur. Bu anlamda Türk hukukçu ve siyaset adamı Ali Fuad Başgil’e göre:

⁸ A. F. Başgil, “Devlet Nedir”, s.981; K. Gözler, **Devletin Genel Teorisi**, s.7.

⁹ K. Gözler, **Devletin Genel Teorisi**, s.7, 8.

¹⁰ Yavuz Abadan, “Amme Hukukunun Konusu ve Öğretim Metodu”, **AÜSBFD**, XX/2, 1965, s.409; Niccolò di Bernardo dei Machiavelli (3 Mayıs 1469-21 Haziran 1527), tarih ve siyaset bilimci, devlet adamı, askerî stratejist ve oyun yazarı, Floransa’lı düşünür. İtalyan siyasi birliğinin sağlanmasına ve siyasal düşüncünün bilimselleşmesine hizmet etmiştir. (Machiavelli, **Prens**, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul,1994, s. 11-35; Alâeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998, s. 303.)

¹¹ A. Davutoğlu, “Devlet”, s. 236; K. Gözler, “Devlet Kelimesi Üzerine Bir Deneme”, s.5.

”Eskilerin anlayışında devlet, tıpkı bir altın top gibi, elden ele geçen ve en kuvvetlinin zapt ve inhisarına giren ikbal, nüfuz ve iktidardır”. Ona sahip olan yalnızca siyasi iktidara değil, idari, askeri güce yargı ve akademiye de sahip oluyordu. Yine ona sahip olan sadece devletin kurumlarına değil, sosyal itibara hatta servete dahi sahip oluyordu. Neticede devlet tıpkı bir *“altın top”* gibi *“elden ele”* dolaştıkça ele geçirilen ikbal ve nüfuz da kalıcı olmamakta bir *“talih kuşu misali elden ele uçup gitmektedir”*.¹² Devlet kelimesi tedavül kelimesiyle aynı kökten gelmektedir ve toplumlarda iktidardan düşenler tedavülden kalkan para gibi anında değerlerini yitirmektedirler. Çünkü *“devlet”* temellük edilen, yani sahip olunan bir şey değil geçicidir.

Oysa Batı toplumlarına baktığımızda, devlet kelimesinin Batı dillerinde karşılığı Fransızca *“etat”*, İngilizce *“state”*, Almanca *“staat”* ve İtalyanca karşılığı *“stato”*dur.¹³ Hepsinin kökeni Latince status kelimesinden gelir, *“hal-durum-vaziyet”* demektir. Sözlükte statik, durağan anlamlarına gelen state ve benzeri kelimelerin devlet tanımında kullanıldığını görürüz. state kelimesi sözlük anlamında statik durağan, bir devlet anlayışını ifade eder. Devlet bir kurum olarak sabit kalmaktadır. *“State”* kelimesi tedavül anlamı taşımadığı için, batıda iktidardan düşenler, tedavülden kalkan para misali değersizleşmezler.¹⁴

Tarihin ilk dönemlerinden bu yana her toplum için hayatın vazgeçilmez bir parçası olan devlet beşeri bir kuruluştur. Kendisini oluşturan insan gibi doğar, büyür ve bir gün ölür. Devlet bir dünya görüşü olarak teorik tanımları ve tarihi gerçeklik içindeki pratik oluşumu siyasi düşünce tarihinin en eski ve en temel meselesidir. İnsan evrimsel tarih içerisinde on binlerce yıldan sonra hayatta kalma sorununu çözmüş varlık ve anlam hikâyesini yazmaya başlamıştır. Bu süreci çeşitli evrelerden geçerek ve zamanla ilkel durumundan sıyrılarak gerçekleştirmiştir. Henüz mülkiyet fikrinin ortaya çıkmadığı paleolitik çağlarda insan birlikte yaşamayı olanaklı hale getirecek barınaklar inşa ederek toplayıcılık ve avcılık faaliyetleriyle yaşamını sürdürdü. İnsan sosyal bir türdür ve birbiriyle iş birliği yapmak zorunda olan bir varlıktır. Başına gelen doğa olayları karşısında tek başına mücadele edemeyeceğini fark ettiğinde varlığını devam ettirebilmek için diğer insanlara muhtaç hale geldi. Böylelikle birbirlerine yaklaştı ve bir arada yaşamak zorunda kaldı¹⁵.

¹² K. Gözler, *“Devlet Kelimesi Üzerine Bir Deneme”*, s.7.

¹³ İ. Giritli-J. Sarmaşık, **Anayasa Hukuku**, s.28.

¹⁴ K. Gözler, *“Devlet Kelimesi Üzerine Bir Deneme”*, s.8.

¹⁵ Mehmet Ali Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliği**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s.51.

Cenevreli filozof Jean Jacques Rousseau'nun¹⁶ büyük devrim diye adlandırdığı demir ve buğdayın bulunduğu neolitik çağda insan madeni işlemeye ve toprağı ekip biçmeye başladı bununla birlikte doğal iş bölümü gerçekleşti ve insanlar gitgide tükettiklerinden daha fazlasını üretmeye başladılar. Artık daha çok üretip daha çok kazanmaya başlamalarıyla birlikte her yerde çitler yükselmeye ve özel mülkiyet kavramı için şartlar oluşmaya başladı. Tarım yapan ve tarımdan fazla ürün elde eden insan, ürünlerini depolama ihtiyacı hissetti ve bu durum beraberinde yerleşik hayatı getirdi.¹⁷

Bu anlamda tarihte ilk devletlerin ortaya çıkışında iki tarihsel faktör önemli rol oynadı. Yerleşik tarım toplumlarının birbirleri üzerinde egemenlik kurma isteğı ve tarım için önemli olan sulama sisteminin ortaya çıkışı. İlk devletlerin gözükmeye başladığı Mezopotamya ve Mısır'da özellikle nehirlerin taşma zamanı suyun kontrol edilebilmesi ve susuz zamanlarda da sulama yapılabilmesi için setler ve bentlerin yapılması, kanal ve arkların oluşturulması gibi organizasyonlara ihtiyaç duyuldu. Tüm bunların yapılabilmesi için merkezi bir teşkilatlanmaya ihtiyaç vardı ve daha önemlisi bunu tek tek ailelerin yapması imkânsızdı.¹⁸

Devlet öncesi ilkel toplumlarda zamanla devleti oluşturabilecek değişimler meydana geldi. Devletin ortaya çıkışında ilk hareket noktası toplumda beliren farklılaşmalardı. Göçebeler ve yerleşik yaşam biçimi, tarım yapan çiftçiler ve çobanlar, halk ve büyük adamlar şeklindeki farklılaşmalar zamanla toplumun eşitlikçi yapısını bozarak yeni bir sistemin oluşmasına zemin hazırladı.¹⁹ Yeni oluşmakta olan toplumda iki sınıf belirtmeye başladı, bir yanda zayıflık nedeniyle mülk edinemeyen ve yoksul düşen insan diğer tarafta mülk edinerek zenginleşenler²⁰. Tarımla başlayan mülkiyet beraberinde “*agresyonu*” getirdi “*agresyon*” da “*teritoriyi*” korumak için ortaya çıktı. Tarihçi ve yazar İlber Ortaylı devletin doğuşu için temel hareket noktasının bir toprak parçasını çitle çeviren ve arazi çitleme faaliyetiyle mülkiyet kavgasını başlatan açgözlü

¹⁶ Jean Jacques Rousseau 1712-1778: Fransız yazar, düşünür ve siyaset kuramcısıdır, aydınlanma çağında yaşamış olmasına rağmen uygarlık eleştirisi ve ileri sürdüğü doğaya dönüş düşüncesiyle “*romantik akım*” öncülerinden olmuştur. (Jean Jacques Rousseau, **İtirafılar**, (Çev: Kenan Somer), İslık Yayınları, İstanbul, 2016, s. 2)

¹⁷ M. A. Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliğı**, s.55.

¹⁸ K. Gözler, **Devletin Genel Teorisi**, s.42.

¹⁹ Serhat Düvenci, “Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme”, **UYAD**, I/2, 2018, s.67.

²⁰ M. A. Ağaoğulları, **Ulus-Devlet ya da Halkın Egemenliğı**, s.55.

insanın birbirine düşmesi teorisinden hareketle “*Devlet bu anarşiyi önlemek için kontratla kurulan bir birliktir*” ifadesini kullanmıştır.²¹

Mülkiyetin ortaya çıkması toplumsal ilişkileri oluşturmuş, ekonomik eşitsizlikler ve hiyerarşinin ortaya çıkmasıyla insanlık herkesin herkesle savaştığı bir çağa girmiştir. Geri dönüşü olmayan bir toplum durumuna girmenin getirdiği zorunluluk siyasal toplum durumunun kurulmasını gerekli kılmıştır. Artık şiddetin hüküm sürdüğü bu ortamda kimse güvende değildir. Böylece güç çatışmaları ve savaşların yaşandığı dönemler geldi, bu ortamdan kurtulmanın yolu siyasal toplumu kurmaktır ve böylelikle şiddetin yerini hukukun aldığı bir süreç başladı. Mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte toplum durumuna geçen insan siyasallaşmış ve devleti oluşturmuştur. Daha açık bir ifade ile devlet birimleri, esas olarak üretim, paylaşım, adalet ve asayiş alanlarında iş görmek için oluşturulan bir örgüttür.²² Öyleyse devletin kuruluş amacı toplumun güvenliğinin sağlanması, bireylerin hak ve özgürlüklerinin güvence altına alınması ve adaletin teminini sağlamaktır. Rousseau bu noktada devleti toplumun ortak iradesini temsil eden siyasî birlik, olarak tanımlamıştır.²³

Mülkiyet, ihtiyaçtan fazla üretim ve daha fazla nüfusun beslenmesi bir arada ve birbirine bağımlı yaşam şeklini beraberinde getirdi. Diğer insanlarla birlikte yaşama fikri köylerin ve şehirlerin kurulmasını sağladı. Ürün fazlası ve depolama sayesinde herkesin tarımla uğraşması gerekmedi ve farklı alanlarda uzmanlaşmalar ortaya çıktı, çömlekçiler, tüccarlar, rahipler ve askerler gibi. Örneğin çömlekçiler ürünlerini satabilmek için bir pazara ihtiyaç duydular, askerler verdikleri hizmetin bedelini ödeyebilecek bir yönteme ihtiyaç duydular, tüccarlar ihtilafları çözmek için bir mahkemeye ihtiyaç duydular. Gitgide karmaşıklaşan ilişkileri organize edecek ve düzenleyecek bir sisteme ihtiyaç vardı. Böylece toplumsal ihtiyaçlar, ekonomik sebepler, güç ve mücadele gibi etkenler tarihte bilinen ilk devletlerin ortaya çıkışında tetikleyici bir rol oynadı. Yapılan araştırmalar sonucu antropologlar bilinen ilk devletin Mezopotamya bölgesinde ortaya çıktığını tespit ettiler. Bundan 5300 yıl önce ilk devletin kurulduğu bölge verimli topraklara, geniş su kaynaklarına sahip olan günümüz Irak topraklarında, Dicle ve Fırat nehirleri arasında bulunuyordu. Yaklaşık on dört devletin kurulduğu ve nüfuslarının 40.000'lere ulaştığı tespit edilmiştir. Mezopotamya

²¹ İlber Ortaylı, “*Devlet’e Nasıl Bakmalı?*”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, I/1, Ankara, (1997), s. 12.

²² Nazan Arslanel- Ertuğrul Eryücel, “*Modern Devlet Anlayışının Felsefî Temelleri*”, **AÜSBED**, XV/2, (2011), s. 8, 9.

²³ A. Davutoğlu, “*Devlet*”, s. 235, 236.

dışındaki ilk devletlerin kurulduğu bölgelerden bazıları Mısır, Anadolu, Roma, Yunanistan, Girit ve Çin'dir.²⁴

Anlaşılabacağı üzere ilkel toplumların belli aşamalardan geçerek ve belli etmenler sebebiyle siyasallaşma ve devlet aygıtını oluşturma süreçleri değerlendirilmeye çalışılmıştır. İnsan, topluluk halinde yaşamaya başladığı ilkel dönemlerden itibaren can ve mal güvenliği olmak üzere kendini güvende hissetme ihtiyacını duymuştur. Bu güveni sağlamak adına kurallar koymuş ve birlikte yaşadığı diğer insanlarla bir düzen oluşturmaya çalışmıştır. Bununla birlikte kolektif bir yaşam şeklini benimseyen toplumda, bireyler arasında alan ihlali, soy ihlali, çocuk ihlali gibi sorunlar ortaya çıkmaya başlamış ve insan kendi yarattığı bu çevrede kanunlar ve kurallar koyma ihtiyacı hissetmiştir. Bilinen ilk kanun "*Hammurabi Kanunları*"ndan²⁵ beri insan, kendi belirlediği kanun ve sınırlarla dolu bir sistem kurmuştur. İnsan kanun, kural ve yasalara ihtiyacı olan bir türdür ve topluca yaşayan insanların hayatlarını düzenli bir şekilde sürdürebilmeleri için yasalara ihtiyaçları vardır. Bu bağlamda hukuk ve düzen fikri devlet olgusunun temelini oluşturmuştur. Bu anlamda, temel haklarının yasalarla korunmasını sağlayacak ortak bir otoriteye ihtiyaç duyan insan, kendi rızası ile kurduğu devlete, kendi oluşturduğu yasalar çerçevesinde kendisini koruma hakkı vermiştir. Böylece insan kendisine hukuki bir statü verdiği, örgütlenmiş siyasal topluluk olan devleti oluşturmuştur. Bu bağlamda devlet asırlar boyu sürececek olan sosyal ve siyasal şartların etkisiyle gelişmeye devam edecektir.

II- Hukuk Devleti Kavramının Ortaya Çıkışı

İnsan toplumsal bir varlıktır. Hukukun verileri insanın sosyal alanda gereksinim duyduğu düzenden ortaya çıkar. Hukuk, insanların birbirleriyle veya devletle olan

²⁴ S. Düvenci, "*Devletin Köken Teorileri Açısından Devleti Doğuran Etmenler: Çeşitli Uygarlıklar ve Topluluklar Üzerinden Bir Değerlendirme*", s.77.

²⁵ Hammurabi Kanunları: Neolitik dönemle birlikte yerleşik hayata geçen insan ilk defa M.Ö 4000'lerde yazıyı kullanmaya başlamıştır. Güney Mezopotamya'da ortaya çıkan, Sümerler tarafından ilk olarak çivi yazı sistemi kullanılmıştır. Böylelikle Mezopotamya'da hukuk ve kanun yazma geleneği Sümerler ile başlamıştır. Urukagina Kanunları bilinen ilk Sümerce hukuk metnidir. Hammurabi Kanunları ise MÖ 1760 yılında Mezopotamya'da ortaya çıkan tarihin en eski ve en iyi bir şekilde korunmuş yazılı kanunları arasındadır. 1902'de İran'ın Sus şehrinde P. SCHEİL tarafından üç parça halinde, bazalt blok üzerinde yazılı halde bulunmuştur. M.Ö. 1750-1700 yılları arasında hüküm süren kudretli Babil kralı tarafından önceki kanunlardan derlenerek yazdırılmıştır. (Adem Işık, "*İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş*", **Mavi Atlas Dergisi**, VI/2, (Ocak 2018), s. 46; Emin Bilgiç, "*Eski Mezopotamya Kavimlerinde Kanun Anlayışı ve An'anesi*", **AÜDTCFD**, XXI/3-4, 1963, s.113.)

ilişkilerinde, uymaları gereken kurallardan oluşan, sosyal hayat düzenini inceleyen bir bilimdir.²⁶

Bunu ilk defa dile getiren antik Yunan filozofu Aristoteles²⁷dir. İnsanın en büyük ihtiyacı birbiriyle anlaşmazlığa girmeden huzur içinde yaşayabilmektir. Huzur, barış ve güven içerisinde yaşamak sosyal hayatın en temel gereksinimidir. Bireylerin uymaya mecbur olduğu sosyal düzen kuralları vardır. İnsan davranışlarını yönlendiren kurallar dört başlık altında değerlendirilebilir: Din, ahlâk, saygı ve hukuk. Bunların içerisinde güçlü ve geçerli olanı hukuk kurallarıdır. Bunun nedeni ise yaptırım gücüne sahip olmasıdır. Hukuk kurallarının yaptırım gücü maddidir. Önceden belirlenmiştir. Bu kurallar, devlet diye adlandırılan bir otorite tarafından uygulanır.²⁸ Buradan hareketle şöyle bir genelleme yapılabilir: Hukuk, birlikte yaşayan insanlar arasındaki ilişkileri düzenleyen ve maddi yaptırımları olan kurallar bütünüdür.²⁹

Hukuk Devleti henüz kavram olarak tanımlanmamışken, M.Ö. 510-511'de Atina'da kanun koyucu Kleisthenes³⁰; vatandaşlık hakkına sahip olanların, ülkenin yönetimine katılmalarının yanı sıra kanun önünde eşitliği ifade eden “*İsonomia*” kavramını da demokrasinin esası olarak kabul etmektedir. Bu bilginin, hukuk devletinin temelinde yer alan, kanun önünde eşitlik ilkesinin tarihsel kökenini vurgulaması açısından önemlidir.³¹ Hukuk devletinin temelinde tüm insanların kanun önünde eşitliği ve herkesin evrensel temel insan haklarına sahip olduğu ilkesi bulunmaktadır. Bununla birlikte bu kavrama; meşruiyetinin³² yegâne kaynağı halk ve evrensel insan hakları olan devlet olma anlamını da katabiliriz³³. Hukuk Devleti anlayışına birçok değişimden

²⁶ Mukbil Özyörük, **Hukuka Giriş**, Ege Matbaası, Ankara, 1959, s.5; N. Bilge, **Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram Ve Kurumları**, s. 179.

²⁷ Aristoteles: M.Ö 384-322 arası yıllarda yaşamış Makedonya'da dünyaya gelen, Gerçekçiliğin babası olarak ifade edilen antik çağ Yunanlı filozof. (Recai. G. Okandan, **Devletin Menşei**, Kenan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 17; Platon, **Devlet**, Bordo-Siyah Yayınları, İstanbul, 2005, s. 5)

²⁸ M. Özyörük, **Hukuka Giriş**, s.10, 98.

²⁹ Özcan Karadeniz Çelebican, **Roma Hukuku**, Yetkin Yayınları, Ankara, 2008, s. 27.

³⁰ Kleisthenes: Antik Yunan'da M.Ö. 501'de anayasal düzene geçen ve demokrasinin temelini atan Atina'lı devlet adamı. Kendisi kanun önünde eşitlik anlamına gelen “*İsonomia*” kavramını demokrasinin özü olarak görmüştür. Kavram ilk defa Samos adasında kullanıldığı tespit edilmiştir. Adanın Pers istilası altında olduğu yıllarda, Pers soylularının MÖ 522'de başlayan iktidar kavgaları sonrasında, geliştiği ifade edilmiştir. (Mehmet Tefvik Özcan, **Modern Toplum ve Hukuk Devleti**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 2017, s. 193; Mehmet Özcan, “*Hukuk Devleti: Modern Toplumun Hukuk Aracılığıyla Siyasal Meşruiyeti*”, **İÜHFİM**, LXIV/2, Ocak,2006, s. 121.)

³¹ M. Özcan, “*Hukuk Devleti: Modern Toplumun Hukuk Aracılığıyla Siyasal Meşruiyeti*”, s. 122.

³² Meşruiyet: Meşru'luk, meşru bulma, kanuna uygun bulunma. (Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi, 1997, s. 631); Geçerlilik, yasallık dinî ve kanunî durumlara uygunluk, hukuken kendisine değer verilme. (Ali Şafak, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, Selim Kitabevi, Ankara, 2002, s. 329.)

³³ Hayrettin Yıldız, “*Hukuk Devleti'nin Gelişim Sürecinde Mülk Devleti ve Polis Devletinin Yeri*”, **DEÜİFD**, XV/II, 2013, s. 225.

geçilerek ulaşılmıştır. Hukuk devleti düşüncesini ilk kuran Eflâton olarak da bilinen antik yunan filozofu Platon'dur.³⁴ Ona göre devletin en yüksek gayesi adaleti eşit olarak dağıtmaktır. Devletin görevi farklı sınıflar arasında toplumsal birliği sağlamak ve genel düzeni korumak için adalet ve doğruluğu yasalaştırmaktır.³⁵

Bugünkü hukuk devletinin kökenleri Roma hukukuna dayanır. Roma'da hukuk ikiye ayrılmıştır. Kamu hukuku "*jus publicum*" ve özel hukuk "*jus privatum*". Kamu hukuku devlet hukuku diye tarif edilir. Bu hukukta, devlet teşkilatı adaleti dağıtma ve devlet idaresini gerektirecek konulara ilişkin prensipleri ve kuralları içermektedir.³⁶ Ancak bu ayırmadan yedi yüzyıl sonra Hristiyanlığın doğuşu ile birlikte Platon'un ideaları³⁷ tanrısal düşünceler halini almıştır. Orta çağla birlikte devlet, tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak tanımlanmıştır.³⁸ Böylelikle hukuk kavramı dışlanmış ve hukuk devletinin gelişimi sekteye uğramıştır.³⁹

Tarihsel süreçte mülk devleti "*etat patrimonial, petrimonialstaat*", polis devleti "*polizeistaat*" ve hazine teorisi "*fiskustheorie*" kuramları ve sonrasındaki gelişmeler hukuk devleti kavramına zemin hazırlamıştır.⁴⁰ Mülk devletinde, orta çağın feodal sistemi devlet teşkilatı üzerinde etkili olmuştur. Devlet, derebeylerinin kişisel mülkü olarak görülmekteydi.⁴¹ Bu sistemde en büyük toprak parçası krala aitti. Kral ve derebeylerinin yetkileri sahip oldukları toprak mülkiyetinden ileri geliyordu. Herkes kralın mülkü sayıldığından temel hak ve özgürlüklerden bahsetmek imkânsızdı. Kamu

³⁴ H. Yılmaz Günel, "*Hukuk Devleti Kavramı*", *AÜSBFD*, XIX/3,1964, s. 108; Platon: Platon (M.Ö. 427-347) Atina sitesinde dünyaya gelmiş aristokrat bir aileye mensup antik Yunan çağı filozof ve düşünürdür. (Recai. G. Okandan, *Devletin Menşei*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1945, s. 48)

³⁵ Ernest Cassirer, *Devlet Efsanesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1984, s. 79.

³⁶ Sıddık Sami Onar, *İdare Hukuku'nun Umumi Esasları*, Marifet Basımevi, İstanbul, 1952, s. 100.

³⁷ Platona göre dünyanın anlamını içinde taşıyan tanrısal bir gücün var olması gerekliydi. Dünyadaki her nesne ideasının bir yansımasıdır Tanrısal olanın içerdiği "*nihai en son ve en ilk şey*" dünyanın başlangıcı ve ilkesi olan "*iyi*"dir. Bu tanrısal var olana ulaşmak için insana basamakları tırmanmasını kolaylaştıran "*iyi*"nin hemen altında sayısız "*idealar*" bulunur. Platona göre bu "*varlıklar üstü*" dünyasına, dünyadaki ideaların yansımaları ile ulaşılır. İdealar "*mutlak iyi ve tanrısal*" olana ulaşmayı sağlayacak idealarlardır. Mantıken bu aracının bir taraftan tanrısalın bir parçası olması diğer taraftan da insan ile bağlantısının bulunması gerekir. Platon bunu mağara örneği ile açıklamaktadır. Platonun "*idea kuramı*" mistik ve metafizik dünya görüşü haline getirilmiştir. Orta çağla birlikte Hristiyan dünyası Platonun bu görüşleri çerçevesinde "*devlet kavramını*" tanrının yeryüzündeki temsilcisi olarak yorumlanmıştır ve devlete kutsallık atfedilmiştir. (Platon, *Devlet*, (Çev: Cenk Saraçoğlu-Veysel Atayman), Bordo-Siyah Yayınları, İstanbul, 2005, s. 45-48; Eflatun, *Devlet*, (Çev: Sebahattin Eyüboğlu- M. Ali Cimcoz), Remzi kitabevi, Ankara, 1993, s. 313.; Bu kaynağın farklı yayınevlerinden çıkmış iki nüshası kullanıldı. (Y.N)

³⁸ Mustafa Kutlu, *Kuvvetler Ayrılığı*, Seçkin Yayıncılık, Ankara, 2001, s.21; H. Y. Günel, "*Hukuk Devleti Kavramı*", s. 103.

³⁹ E. Cassirer, *Devlet Efsanesi*, s. 87; H. Yıldız, "*Hukuk Devleti'nin Gelişim Sürecinde Mülk Devleti ve Polis Devletinin Yeri*", s. 212; S. S. Onar, *İdare Hukuku'nun Umumi Esasları*, s. 100.

⁴⁰ Kemal Gözler-Gürsel Kaplan, *İdare Hukuku Dersleri*, Ekin Kitabevi, Bursa, 2018, s. 61; H. Yıldız, "*Hukuk Devleti'nin Gelişim Sürecinde Mülk Devleti ve Polis Devletinin Yeri*", s. 212.

⁴¹ Ö. Koç *Türkiye'de Hukuk Devletinin Gelişimi Ve 1982 Anayasası*, s. 4; Ali Kuyaksil, "*Hukuk Devleti Kavramı ve Türkiye'de Gelişimi*", *KSÜSBD*, IV/1-2, (2007), s.32.

ve özel hukuk ayrımının olmadığı bu dönemde her iki hukuk uyumsuzluğunda kararı veren tek yetkili kraldı. XIII. yüzyıldan sonra krallar, derebeylerini tasfiye ederek mutlakiyetçi bir sistem kurmaya başlayacaktı. Mutlak anlamda otoritenin kralın elinde olduğu bu yönetim tarzı ilerleyen yıllarda polis devleti anlayışını ortaya çıkaracaktı.⁴²

Polis devleti “*polizeistaat*”, toplumun refahı ve yararı adına her türlü işlemi yapan ve bu amaçla kişilerin hak ve özgürlüklerine dilediği gibi müdahale eden ve bunları yaparken hiçbir hukuk kuralına bağlı olmayan devlettir.⁴³ Polis devleti anlayışında geçen “*polis*” ifadesi bugünkü kolluk kuvvetini değil, kamunun yararı için yapılan bütün çalışmaları ifade etmektedir.⁴⁴ Bu anlamda devletin kullandığı sınırsız ve denetimsiz gücün adı da “*polis kudretidir*”.⁴⁵ Devlet toplumun her alanında yürüttüğü faaliyetlerinde yararlandığı yetkilerin tümünü bu güçten almaktadır. Bu yönetim anlayışında, bireyler kendi aleyhine durumlarda bile yargıya başvurup hak arama imkânları yoktur. Polis devletinde mülk devletinden farklı olarak, kralın egemenlik yetkisinin kaynağı mülkiyet anlayışı değil bizzat kendi şahsına dayanmaktadır. Kralın şahsı devletle bütünleşmiştir ve kral kendini sadece Tanrıya ve kendi vicdanına karşı sorumlu görmektedir.⁴⁶

Bu anlamda Fransa’yı yetmiş iki yıl mutlak monarşiyle yöneten kral, XIV. Louis de “*devlet benim*” / “*l’État c’est moi*” derken, klasik polis devleti anlayışını yansıtmaktadır.⁴⁷ Mutlakiyetçi yönetimi temel alan polis devleti XVII.-XVIII. yüzyıllarda varlık göstermiştir.⁴⁸ İlk defa Almanya’da ortaya çıkan polis devleti anlayışı ile birlikte yönetimi sınırlayan kuralların olmaması zamanla devlet gücünün keyfiliğe kaymasına yol açmıştır.⁴⁹ Devletin bu tutumu karşısında, her alanda hakları elinden alınan bireylerin hiçbir şekilde yargı makamına şikâyet hakları yoktu. Oysa bireyleri devlete karşı koruyacak bir yönteme ihtiyaç vardı. Haksız yere hakları ihlal edilen

⁴² S. S. Onar, **İdare Hukuku’nun Umumi Esasları**, s. 105-106; K. Gözler-G. Kaplan, **İdare Hukuku Dersleri**, s. 61.

⁴³ Ö. Koç, **Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi Ve 1982 Anayasası**, İstanbul Medeniyet Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof. Dr. Ahmet Nohutçu), İstanbul, 2019, s. 5.

⁴⁴ Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, Ekin Kitabevi, Bursa, 2000, s. 170.

⁴⁵ H. Yıldız, “*Hukuk Devleti’nin Gelişim Sürecinde Mülk Devleti ve Polis Devletinin Yeri*”, s. 217.

⁴⁶ S. S. Onar, **İdare Hukuku’nun Umumi Esasları**, s. 107.

⁴⁷ H. Yıldız, “*Hukuk Devleti’nin Gelişim Sürecinde Mülk Devleti ve Polis Devletinin Yeri*”, s. 218.

⁴⁸ K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 170.

⁴⁹ Jacques Chevallier, **Hukuk Devleti**, (Çev: E. Cenk Gürcan), İmaj Yayınevi, Ankara, 2010, s. 11.

bireylerin, haklarının yargı yolu ile korunmasını sağlayan hazine teorisi “*fiskustheorie*” ortaya çıkmıştır.⁵⁰

Kökeni Roma hukukuna dayanan hazine teorisi anlayışında, hükümdarın dışında ayrı olarak hazineye tüzel bir kişilik tanınmıştır.⁵¹ Böylelikle devletin faaliyetleri nedeniyle zarara ve haksızlığa uğrayan bireyler için yargısal yollar kullanılarak, zararları maddi karşılık olarak giderilmeye çalışılmıştır. XVIII. yüzyıl sonlarında Almanya’da ortaya çıkan ve geliştirilen hazine teorisi anlayışıyla, kamu gücünü elinde bulunduran ve yaptığı işlerde hiçbir denetime tabi olmayan devlet ile özel hukuk hükümlerine tabi olan ve aleyhine yargı yolu ile dava açılabilen “*hazine*” birbirinden ayrılmıştır.⁵² Bireyler özel hukuk yoluyla “*hazineye*” dava açarak zararlarını tanzim edebilmiştir. Bu anlamda halk, kendisine tanınan mali haklarla birlikte bir takım hukuki güvenceler elde etmiş, polis devletinin sert yapısı “*esnetilmeye*” çalışılmıştır.⁵³ Hazine teorisi anlayışı hukuk devleti anlayışının gelişmesine katkıda bulunmuştur. XIX. yüzyıldan itibaren bu anlayış terkedilerek hukuk devleti anlayışı yerleşmeye başlamıştır.⁵⁴

Toplumsal bir örgütlenme olarak tanımladığımız devletin yukarıda saydığımız aşamalardan geçtikten sonra ulaşacağı son nokta, gelişmiş ve çağdaş hukuk devleti anlayışdır. Basit söylemle “*Rex lex / Kral kanundur*” kabulünden “*Lex rex / Kanun kraldır*” kabulüne geçiştir.⁵⁵ Hukuk Devleti kavramı Alman kökenli; “*der Rechtsstaat*” kavramının karşılığıdır. İlk defa 1860’larda iki Alman hukukçu Bahr ve Gineist tarafından kullanılmıştır.⁵⁶ İngiltere’de “*the rule of law/ hukukun üstünlüğü*” deymi ile ifade edilmektedir. Fransızcada “*etat constitutionel*” kavramı kullanılmışsa da son zamanlarda “*etat de droit / hukuk devleti*” şeklinde ifade edilmektedir. Bazı detaylar dışında bu tanımlamaların anlam ve işlev bakımından önemli bir farkı yoktur. Ayrıca Fransızcada “*primaute /supre’maite du droit / hukukun önceliği - üstünlüğü*” deymi de kullanılır. Sosyalist devletlerde “*socialist hegality*”, Amerikada yaygın olarak “*due-*

⁵⁰ S. S. Onar, **İdare Hukuku’nun Umumi Esasları**, s. 110; H. Yıldız, “*Hukuk Devleti’nin Gelişim Sürecinde Mülk Devleti ve Polis Devletinin Yeri*”, s. 221.

⁵¹ S. S. Onar, **İdare Hukuku’nun Umumi Esasları**, s. 110; K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 169; Ö. Koç **Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi Ve 1982 Anayasası**, s. 5.

⁵² S. S. Onar, **İdare Hukuku’nun Umumi Esasları**, s. 110-111.

⁵³ H. Yıldız, “*Hukuk Devleti’nin Gelişim Sürecinde Mülk Devleti ve Polis Devletinin Yeri*”, s. 221.

⁵⁴ J. Chevallier, s. 49; H. Yıldız, “*Hukuk Devleti’nin Gelişim Sürecinde Mülk Devleti ve Polis Devletinin Yeri*”, s. 223.

⁵⁵ Emir Kaya, “*Siyaset Devleti*”, **ABD**, I/1, 2014, s. 223.

⁵⁶ İbrahim Ö. Kaboğlu, “*Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi*”, **İnsan Hakları Yıllığı**, XII, Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü İnsan Hakları Araştırma ve Derleme Merkezi, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, (1990), s.139.

process of law / hukukî usullere bağlılık” ve anayasamızda *hukuk devleti*” bu kavramı karşılamaktadır.⁵⁷ Böylelikle farklı sosyal, siyasal ve ekonomik rejimlere sahip ülkeler, ulaşmak istedikleri temel amaçları ifade etmişlerdir.

Devlet ve hukuk düşüncesi, devletin hukuka bağlılığı sistemi ile son şeklini almıştır.⁵⁸ Hukukçu, siyasetçi ve yazar Prof. Dr. Yavuz Abadan devlet ve hukuk kavramlarını birbirinden ayırmayarak, devletin hukuktan kaynaklandığını ve hukuk kurallarıyla şekillenen bir kavram olduğunu ifade etmiştir. *“Devlet denen varlık, kanunlar ve nizamnamelerle belirtilen hükümler çerçevesinde faaliyetlerde bulunan vatandaşlar topluluğudur. Bu hükümlerse, devletin kendi sınırları içinde yaşayanları uymaya zorlayan hukuk kaideleridir. Devleti hür dilekle kurulmuş diğer birleşme ve uzlaşmalardan ayıran özellik budur. Bu gerçek, devlet karar ve iradesinin, kanun ve hukuk bakımından bütün diğer sosyal ve siyasi kuruluşların iradesine üstünlük ve önceliğini belirten normlara dayandığını göstermektedir.”* Devletin tarafsız varlığı sadece hukuk kurallarının yürürlüğe girmesiyle gerçekleşir, bu bakımdan *“devlet=hukuk nizamıdır”*.⁵⁹

Hukuk devletinin en önemli özelliği belirlenen hukuk kurallarının herkes için geçerli olmasıdır.⁶⁰ Hukuk devleti; yönetimde bulunan iktidar sahiplerinin keyfi eylemlerine karşılık, halka hukuki güvence sağlayan, hukuk kurallarına tabi olan ve bir anlamda iktidarı sınırlayan devlet anlayışıdır.⁶¹ Hukuk Devleti ile ifade edilen devletin hukuk kurallarına bağlı olması ve ona göre hareket etmesidir. Bireylerin temel hak ve özgürlükleri teminat altına alınır. Herkese eşit davranılması temel esas olarak kabul edilir. John Lock’a⁶² göre, mülkiyet üzerinde bireyin egemenliği esastır ve bireyin hayat, hürriyet ve mülkiyet hakkının korunması hukuk devleti ilkesinin temelini oluşturmaktadır.⁶³

⁵⁷ Adnan Küçük, *“Hukuk Devleti, Demokrasi Ve Temel Hak Ve Hürriyetlerin Güvencelenmesi”*, **Liberal Düşünce**, S. 35, (Yaz 2004), s. 203; A. Kuyaksil, *“Hukuk Devleti Kavramı ve Türkiye’de Gelişimi”*, s.33; Deniz Gökkılıç, *“İngiltere’de Hukuk Devleti Anlayışı”*, **İÜMHAD**, IV/6, (1970), s. 59.

⁵⁸ S. S. Onar, **İdare Hukuku’nun Umumi Esasları**, s. 119.

⁵⁹ Y. Abadan, *“Amme Hukukunun Konusu ve Öğretim Metodu”*, s.410, 411.

⁶⁰ H. Yıldız, *“Hukuk Devleti’nin Gelişim Sürecinde Mülk Devleti ve Polis Devletinin Yeri”*, s. 223.

⁶¹ K. Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 169; İ. Giritli-J. Sarmaşık, **Anayasa Hukuku**, s. 109; H. Y. Günal, *“Hukuk Devleti Kavramı”*, s. 107; J. Chevallier, **Hukuk Devleti**, s. 50.

⁶² John Locke: Burjuva kökenli, İngiliz hukukçu, XVIII. yüzyıl aydınlanma çağı düşünürlerindendir, parlamenterizmi ve hoşgörüyü savunmuştur. (Alâeddin Şenel, **Siyasal Düşünceler Tarihi**, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, 1998, s. 335.)

⁶³ H. Yıldız, *“Hukuk Devleti’nin Gelişim Sürecinde Mülk Devleti ve Polis Devletinin Yeri”*, s. 225, 226.

Öyleyse hukuk devleti: “faaliyetlerinde hukuk kurallarına bağlı olan ve vatandaşlarına hukuki güvenceler sağlayan devlet olarak tanımlanabilir”.⁶⁴ Hukuk devletinin oluşmasıyla birlikte, polis devletinde yer alan devlet ve hazinenin ayrı iki tüzel kişilik olarak görülmesi ve farklı hukuki işlemlere tabi tutulması fikrinden vazgeçilerek devleti ve maliyeyi tek devlet tüzel kişiliği içinde gören hukuk devletine geçilmiştir.⁶⁵

Hukuk devleti anlayışının polis devletten farkı devletin hukuk kurallarına bağlı olmasıdır. Bu anlayışla birlikte iktidar kutsal olmaktan çıkmış, devleti yönetenlerle yönetilenler aynı düzeye getirilmeye çalışılmıştır.

Hukuk devleti tarihsel süreçte sadece düşünsel çerçevede kalmayıp maddi bir boyut kazanması, insan temel hak ve özgürlüklerin mutlak monarşiye karşı korunmasıyla başlamıştır. Tarihte ilk örneği; İngiltere’de kral “Yurtsuz John” ile aşırı ve haksız vergi toplanmasına itiraz eden feodal beylerin arasında 15 Haziran 1215’de imzalanan “Magna Carta Libertatum” dur.⁶⁶ Kralın bazı yetkilerinden feragat etmesi ve kanunlara uygun davranması anlamına gelen “Magna Carta”, hukukun, kralın isteklerinin üstünde olduğunu zorunlu olarak kabul ettirmiştir. Bu belge sadece anglo-sakson sistemi için değil, kara Avrupası ve diğer halklar için de insan hak ve özgürlüklerinin, hukuki ve siyasi bir düzen içerisinde oluşumunu sağlayan “temel taşı” konumundadır. Böylelikle hukukun üstünlüğü fikrinin yerleşmesi açısından tarihi bir belgedir.⁶⁷

Diğer yandan Avrupa’da din ve sanat alanında yapılan reformlar, liberal düşünce akımları ve ekonomik açıdan güçlenen burjuva sınıfının halkın desteğini de alarak krala karşı çıkması, kralın otoritesini sınırlayan sebepler arasındadır. “Magna Carta” ile başlayan bu uyanışta mutlak güç sahibi kral karşısında, halkın doğuştan gelen hak ve özgürlükler alanının belirlenmesi ve güvence altına alınması adına birçok yasal

⁶⁴ K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 173.

⁶⁵ Ö. Koç, **Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi Ve 1982 Anayasası**, s. 6.

⁶⁶ İngiltere V. yüzyılın ortalarında derebeylerin yönetiminde küçük beylikler halinde kurulmuştu. Ancak XI. yüzyılda beliren devlet düşüncesi monarşi fikrini ortaya çıkardı. İngiltere tahtına oturanlar ülkeyi adaletle ve var olan hukuk kuralları ile yöneteceklerine and içtiler. Kralların yetkilerini sınırlama ve halka verilecek özgürlüklerin bir anlaşma ile sağlanması adına bir özgürlük fermanı olan Magna Carta Libertatum kabul edildi. Kral ve feodal beyler arasında karşılıklı yetki ve görevler belirlendi. Ferman İngiliz halkının can ve mal güvenliğini koruyarak vergi alımını bir düzene bağlıyordu. Özellikle vergi konusunda Kral’ın yetkileri kısıtlanmıştı. (İlhan F. Akın, **Temel Hak ve Özgürlükler**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1968, s. 24.)

⁶⁷ Ersan İlal, “Magna Carta”, **İÜHF**, XXXIV/1-4, (1968), s.210.; Kemal Gözler, “İngiltere’de Parlamento Neden ve Nasıl Ortaya Çıktı: Malî Hukukun Anayasa Hukukundan Eskiliği Üzerine Bir Deneme”, **Prof. Dr. Mualla Öncel’e Armağan**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, I, Ankara, 2009, s.368; Ö. Koç **Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi ve 1982 Anayasası**, s.5.

düzenleme yapılmıştır.⁶⁸ Bu anlamda sözü edilen anayasalar ile kralın mutlak otoritesinin yetkileri bölünerek “*yasama, yürütme ve yargı*” yetkilerinin kullanılması amaçlanmaktaydı. Hukuk devleti olmanın gereği, bu üç organında hukuk kurallarına bağlı olmasıdır.⁶⁹

Buradan hareketle bir devletin hukuk devleti olabilmesi için belirli unsurları taşıması gerekmektedir: Öncelikle temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınması, kuvvetler ayrılığı ilkesine sahip olması, yasama işlemlerinin anayasaya uygun olması, yönetimin hukuka bağlı olması, yargı organlarının bağımsızlığı, kanun önünde eşitlik, adil yargılanma hakkı ve herkesin hak arama özgürlüğüne sahip olmasıdır.⁷⁰ Devlet ve hukuk belirli bir hukuk düzeninde anlam kazanarak hukuk devletini meydana getirmektedir. Bu düzenin temelini de normlar hiyerarşisi ilkesi oluşturmaktadır. Aşamalı hukuk kuralları anlamına gelen normlar hiyerarşisi;⁷¹ sırasıyla anayasa, yasa, tüzük ve yönetmelikler şeklindedir. Böylelikle aşamalı olarak hukuk düzeni kurulmaktadır. Normlar hiyerarşisinde devletin organları ne derece bir üst norma bağlı kalırsa hukuk devleti de o derece gelişir.⁷²

Yukarıda ifade edildiği üzere hukuk devleti kavramı tarih boyunca, mülk devleti, polis devleti ve hazine teorisi gibi deneyimlenmiş belirli devlet yönetim anlayışları sonucunda ulaşılmıştır. Hukuk devleti tanımı toplumların sosyal ve ekonomik gelişimlerine paralel olarak gelişme göstermiştir. Bu süreçte etkin olan temel unsur, kişilerin devlet karşısındaki konum ve haklarıdır. Zamanla kişilere sunulan hukuksal korunma sistemi geliştikçe, hukuk devletinin yapısı da belirginleşmeye ve şekillenmeye devam etmiştir.

⁶⁸ Yılmaz Aliefendioğlu, “*Türk Anayasa Mahkemesi’nin Hukuk Devleti Anlayışı*”, **HFSa**, III, (Mayıs-1996), s. 72.

⁶⁹ K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 173.

⁷⁰ Ö. Koç, **Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi Ve 1982 Anayasası**, s. 17.

⁷¹ Normlar hiyerarşisi: hukukun esas kaynakları yazılı ve yazısız kaynaklar olmak üzere ikiye ayrılır. Yazılı kaynaklar; anayasa, kanun, kanun hükmünde karar name, tüzük, yönetmelik ve kişisel işlemlerden meydana gelir. Yazısız kaynaklar da örf ve adetlerdir. Bunların yanı sıra yardımcı kaynaklar vardır. Mahkeme kararları ve bilimsel görüşler. Devletin yetkili organları tarafından konulmuş ve yürürlükte olan bu kurallar bütününe “*mevzuat*” veya “*pozitif hukuk*” adı verilir. Mevzuat normlar hiyerarşisinden oluşur. Bir hukuk düzeninde bu normlar rastgele veya rastlantısal değil belirli bir hiyerarşik sıralama ile oluşurlar. Üstünlük sırasıyla anayasa, kanun, tüzük, yönetmelik ve bireysel işlemler şeklindedir. Sıralama Hans Kelsen tarafından sistematik olarak açıklandığı için “*Kelsen’in normlar hiyerarşisi*” adı verilir. Hans Kelsen’e göre bir hukuk düzeni içerisinde bulunan bütün normlar geçerliliklerinin temelini kendisinin bir üst normundan alır. (Kemal Gözler, **Hukuka Giriş**, Ekin Kitabevi, Bursa, 1998, s. 155.)

⁷² İ.Ö.Kaboğlu, “*Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi*”, s.141; Nevin Ünal Özkorkut, “*1876 Anayasasının Hukuk Devleti Unsurları Açısından Osmanlı Devlet Anlayışına Getirdiği Yenilikler*”, **AÜHFD**, LIII/1, (2004), s. 175.

III- Hukuk Kavramının Türklerde Gelişimi Ve Devlet Hayatına Yansıması

1- İslamiyet'ten Önce ve Sonra Hukuk Alanında Yaşanılan Gelişmeler

Hukuk Devleti ile ilgili olarak yukarıda yaptığımız açıklamalar doğrultusunda bu kavramın Avrupa'da XIX. yüzyıl başından itibaren kullanılmaya başlandığını burada ifade etmeliyiz. Türklerde hukuk kavramı ile devletin birlikteliğinin nasıl olduğunu incelediğimizde ise şu sonuçlara ulaşmaktayız: İslamiyet öncesi dönemlerden itibaren Türkler temel hak ve hürriyetlerin güvence altına alınması bakımından bozkır kültürünün etkisiyle göçebelik ölçülerini aşan ileri ve gelişmiş bir yapıya sahiptir. Kadın ve erkek arasında eşitlik söz konusudur. Türk özel hukukunda kişi haklarının korunmasına önem verilmiş ve kişilerin mağduriyetlerinin giderilmesi için katı kurallar getirilmiştir. “töre” adı verilen bu kurallar sayesinde insanların hak ve özgürlükleri güvence altına alınmaya çalışılmıştır. Töre, tüm halkı ve yöneticileri bağlayan tarafsız, eşitlik ve adalet çerçevesinde oluşturulmuş hukuk kurallarından meydana gelmektedir ve devlet töre ile yönetilmektedir. Töre, yazılı normlardan oluşmamasına rağmen bu hukuk kurallarına riayet etmek hem devletin sürekliliği hem de baştaki hakanın iktidarı için en önemli koşul sayılmaktadır. Devletin varlığı, korunması ve devamlılığı törenin varlığına dayanmaktadır.⁷³

Tüm eski Türk devletlerinde töreye uymak sadece eylemsel bir etkinlik değildi. Bu aynı zamanda toplumun huzuru ve refahının sürekliliğini sağlamak adına görev üstlenmiş olan yönetici sınıfın başlıca göreviydi. Yöneticilerin halka adaletli davranması devlet yönetiminin ilk şartıydı. Törenin yargısal denetimi mahkemeler ve hükümdar tarafından yapılıyordu. Törenin hükümleri koşulsuz uygulanırdı. Eski Türklerde yönetici kesim bile töreye aykırı davranırsa cezalandırılır, kağan dahi olsa tahttan indirilir hatta idam bile edilirdi. Törenin bu kadar üstün tutulması bozkır şartlarında yaşayan göçebe bir toplumun idare edilebilmesi açısından bir gerekliliktir.⁷⁴

Hun devlet geleneğinde⁷⁵ suç işleyenler cezalandırıldığı gibi devlet yöneticileri için de benzer durumlarda farklı bir uygulamaya gidilmediğini burada belirtmeliyiz. Bu durum kanun ve hukuka gösterilen saygının ve kanun önünde eşitlik ilkesinin Hunlarda yerleştiğini göstermektedir. Bununla birlikte Hunlarda yönetici ve yönetilenler arasında

⁷³ Aybars Pamir, “Orta-Asya Türk Hukukunda “Töre” Kavramı”, **AÜHFED**, LVIII/2, (2009), s. 361.

⁷⁴ Belkıs Konan, “İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış”, **AHBVÜHFED**, XV/4, 2011, s. 257; Ali Kuyaksil-Ali Altunbaş, “Türklerde Hukuk Devleti Anlayışının Tarihsel Gelişimi”, **MKÜSBED**, IX / 19, (2012), s. 26.

⁷⁵ Hun Devleti M.Ö 220- M.S 216: İslamiyet'ten önce Orta Asya'da kurulmuş eski Türk devletlerindendir. Altayların doğusunda bugünkü Moğolistan olmak üzere büyük bir devlet kurmuşlardır. Hunların hukuk sistemlerinde kanuna ve hukuka karşı saygılı oldukları gözlemlenmektedir.(Halil Cin-Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi I**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1995, s. 57.)

sınıf ayrılığının yapılmadığı görülmektedir. Savaş esirleri köle olarak yetenekleri doğrultusunda çeşitli işlerde çalıştırılmış ancak kölelere çağdaşı olan diğer topluluklardan farklı olarak iyi davranılmıştır. Öyle ki Hunlarla yaptıkları savaşlarda kaybeden Çinli komutanlar ülkelerine geri dönmektense Hun Devletine sığınmayı tercih ettiklerini gösteren belgeler mevcuttur.⁷⁶

Göktürk Devleti'nde⁷⁷, kişilerin temel hak ve özgürlükleri özellikle mülkiyet hakkı korunmuş, halk arasında bir sınıflaşma olmamıştır. Kanunları ifade eden törelere uymak ise esastır. Göktürklerde insana verilen önemi Bilge Kağan yazıtında şu sözlerle ifade etmiştir: *“Türk milleti için gece uyumadım, gündüz uyumadım... çıplak milleti giydirdim, fakir milleti zengin ettim. Başka kağanlı milletler arsında onları pek üstün kıldım...”* Yine Uygur Türklerinin devlet ve siyasi yapısı⁷⁸ ile ilgili bilgilere ulaştığımız Kutadgu Bilig'de haklara saygı ve kanunlara uymak konusunda; *“... beyler örf ve kanuna nasıl riayet ederlerse, halk da aynı şekilde örf ve kanuna itaat eder. Kanun himayesinde halk sevinç içinde yaşamalıdır”* ifadelerini görmekteyiz. Uygurlarda ise Hakanların, halkının istek ve taleplerini ön planda tuttuğunu gösteren bazı belgelere rastlanmaktadır.⁷⁹

Türklerde halk, *“toy ve kurultay”*⁸⁰ adı verilen adeta kurumsallaşmış toplantı diyebileceğimiz meclisler yoluyla yönetime katılmış, kendisini yönetenleri seçmiş veya reddetmiştir. Bu da Türklerde ilk zamanlardan itibaren halkın, idari ve hukuki kararların alınmasında söz sahibi olduğunu, boy ve oymak beylerinin yeri geldiğinde yasama işlerine katıldığını göstermektedir.⁸¹ Toplumun düzeni, halkın refah ve huzuru için oluşturulan hukuk kurallarının adalet ilkesi uyarınca yerine getirilmesine büyük önem verilmiştir.

⁷⁶ B. Konan, *“İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış”*, s. 257, 258.

⁷⁷ Göktürk Devleti (552); Orta Asya'da ki Büyük Hun Devletinin yıkılışından sonra Orhon suyu civarında kurulan bir Türk devletidir. Devletin hukuk sistemine dair Çin kaynakları özellikle Orhun Kitabeleri bize oldukça değerli bilgiler sunmaktadır. (H. Cin- A. Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi I**, s. 64.)

⁷⁸ Uygurlar; Orta Asya Türk tarihinde bozkır kültürüyle kurulan üçüncü devlettir. Göktürklerden sonra bağımsızlıklarını elde ederek kendi devletlerini kurdular. Ahmet Taşağıl, *“Uygurlar”*, **Genel Türk Tarihi**, I, (Yay. Haz.: Hasan Celal Güzel- Ali Birinci), Ankara, 2002, s. 711.)

⁷⁹ B. Konan, *“İnsan Hakları ve Temel Özgürlükler Açısından Osmanlı Devletine Bakış”*, s. 258.

⁸⁰ Türk idareciler devlet işlerinde tek başlarına karar alamazlardı. Eski Türk devletlerinde siyasi, askeri, sosyal, ekonomik ve kültürel konuların görüşüldüğü tartışıldığı ve karara varıldığı meclisler vardır. Bu meclislere *“toy”*, ve *“kurultay”* gibi isimler verilmiştir. Toplantılara devletin ileri gelenleri, ordu komutanları ve boylar katılırdı. Toplantıya katılmak devlete bağlılık işaretiydi aksi durumda isyan ve itaatsizlik anlamına gelirdi, (Salim Koca, *“Eski Türklerde Devlet Geleneği ve Teşkilatı”*, **Genel Türk Tarihi**, II, (Yay. Haz.: Hasan Celal Güzel- Ali Birinci), Ankara, 2002, s. 324; **Türk Tarihinin Ana Hatları**, (Yay. Haz.: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2014, s.302)

⁸¹ A. Pamir, *“Orta-Asya Türk Hukukunda “Töre” Kavramı”*, s. 366.

İslamiyet'in kabulü⁸² ile birlikte Türk Devletlerinde örfi kanunların yanı sıra şeri kanunlara da yer vererek belirli bir hukuk sistemi oluşturulduğunu burada belirtmeliyiz. Böylelikle Türk toplumu hayatın her alanında dinin etkisi altına girmiş, idari yapıda dinin kurallarına göre şekillenmiştir.⁸³ Tanzimat⁸⁴ öncesi klasik dönem Osmanlı Devleti'nde yasama, yürütme ve yargı gibi temel güçler padişahın kişiliğinde toplanmıştır. Dönem bir çeşit polis devlet anlayışı göstermesine karşılık yönetimde şeri hukuk kurallarının yer alması teokratik bir yapıya da işaret etmektedir. Ancak geleneklerden oluşan örfi hukuk kurallarının varlığı ve padişahın yasa koyması, emir, ferman, hat ve hattı hümayun gibi tasarruflarda bulunması bu yargıyı da çürütmektedir. Öyleyse Osmanlı Devleti İslam hukuk kurallarının etkin olduğu, meşruiyetini İslam dininden alan bir “*din devleti*” anlayışı sergilemektedir.⁸⁵

Bununla birlikte padişahın yetkileri bir yandan şeri hukuk diğer yandan örfi hukuk kurallarıyla kısıtlı da olsa sınırlandırılmıştır. Padişahın zaman zaman getirilen bu sınırlamalara uymaması hukuk güvenliğini sarsmış özellikle XVIII. yüzyılda hukuka aykırı uygulamaların artmasıyla birlikte yönetim bozulmaya başlamıştır.⁸⁶

Anlaşılabileceği üzere Türkler eski zamanlardan beri göçebe hayat şartlarının güçlüğüne rağmen bir arada yaşamının getirdiği sorumlulukları belirli kurallar içerisinde yerine getirmeye çalışmışlardır. Töre adını verdikleri yazılı olmayan hukuk normlarını devlet yönetimine taşımışlardır. Törenin kuralları günümüz hukuk normları ile kıyaslandığında anayasadan daha bağlayıcılığı olduğunu burada ifade etmeliyiz. Öyle ki Türklerin hukuka ve kanuna verdiği önem günümüze kadar gelen atasözlerine de yansımıştır. Nitekim “*il gider töre kalır...*”

⁸² İkinci halife Ömer “*Kadisiye*” zaferiyle İran devleti Sasanilere son verince Araplar Orta Asya Türkleri ile sınır haline gelmiş ve Türk-Arap yakınlaşması başlamıştır. Emeviler zamanında Arapların güç kullanarak toplulukları İslamlaştırmasına karşılık Türkler mücadele vermelerine rağmen kendi ırklarından olan Samanilerin Maverünnehir’de bir İslam hükümeti kurmasıyla birlikte Müslümanlık geniş alanlara yayılmıştır. Bundan sonra Türk kabileleri özellikle “*Karlıklar, Türkesler, Oğuzlar*” İslam’a girmiştir. Sonunda 963 tarihinde Türklerden iki yüz bin çadır halkı İslamiyet’i kabul etmiştir. Karahanlılar adıyla kurulan büyük İslam Türk devleti ile birlikte Orta Asya Türkleri kitleler halinde Müslüman olmaya başlamıştır. (Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, **Türk Tarihinin Ana Hatları**, s. 321-322)

⁸³ N. Bilge, Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram Ve Kurumları, s. 80.

⁸⁴ Tanzimat: Sultan Abdülmecid’in ülke idaresine yönelik yayımladığı programın ve bunun uygulandığı döneme verilen isimdir. Sözlük anlamı “*düzenlemek, sıraya koymak ve ıslah etmek*” olan “*tanzim*” kelimesi çoğulu olan “*tanzimat*” literatürde “*mülki idareyi ıslah ve yeniden organize etme*” anlamında kullanılır. Kelime ayrıca bu düzenlemelerin uygulandığı dönemi nitelemektedir. 3 Kasım 1839’da ilan edilen “*Tanzimat Fermanı*” ile başlayan dönem 1878’de meclisin kapatılmasıyla son bulmuştur. (Ali Akıldız, “*Tanzimat*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XI, Diyanet İşleri Başkanlığı, İstanbul, 2011, s. 1; Abdullah Saydam, “*Tanzimat Devri Reformları*”, **Türkler Ansiklopedisi**, XII, (Yay. Haz: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 783.)

⁸⁵ Hande Seher Demir, “*Klasik Dönem Osmanlı Devleti’nde Din-Devlet İlişkilerinin Laiklik, Sekülerizm, Teokrasi ve Din Devleti Sistemleri Kapsamında İncelenmesi*”, **ABD**, S. III, (2013), s. 272.

⁸⁶ Ö. Koç, **Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi ve 1982 Anayasası**, s. 32.

2- Osmanlı'da Hukuk Devleti'ne Geçişin Safhaları (1808-1909)

Osmanlı Devleti yürürlükteki hukukun içeriği bakımından hukuk devleti normlarına sahip bir devlet değildir. Buna karşılık yönetim, sultan II. Mahmut (1808-1839) dönemi değişiklik gösterecektir. XVIII. yüzyılın sonlarına doğru merkezi idare taşrada etkisini kaybetmiştir. Rumeli ve Anadolu'da âyanlar⁸⁷ merkezi otoriteden bağımsız kendi yönetimlerini oluşturmuştur. Devlet taşrada yeniden otoritesini güçlendirmek için âyanlarla bir araya gelerek bir toplantı "*meşveret-i amme*" yapmıştır. Toplantıda alınan kararlar sonucunda 7 Ekim 1808'de "*sened-i ittifak*" adı verilen siyasi bir belge imzalanmıştır.⁸⁸

Bu belge ile âyanlar, padişaha sadakatle itaat sözü verirken karşılığında padişah ve devlet yöneticileri, âyanların bazı haklarını garanti altına alma, halkın vergilendirilmesinde ölçülü davranma ve eğer haksızlık yapılırsa âyanların bu haksızlığa karşı koymasını hukuki bir bağta dönüştürmüştür. Belge, padişahın keyfi yönetim tarzına sınırlamalar getirmiş, padişah da bunu kabul etmiştir ve devlet iradesinin üstünde bir hukuk kaidesi yaratılmaya çalışılmıştır. Bu yönüyle Osmanlı Devleti'nde "*ilk amme hukuku kaidesi*" ve hukuk devletine doğru bir basamaktır. "*Sened-i İttifak*"'la Osmanlı tarihinde ilk defa bir padişahın bile dokunamayacağı bazı alanların olduğu kabul edilmiştir.⁸⁹ Ne var ki Sultan II. Mahmut'un "*çaresizce ve istemeyerek*" imzaladığı belge, hiçbir zaman uygulamaya geçirilmemiş Tanzimat dönemine kadar Osmanlı devleti, hukuk devleti sürecinde "*bir adım*" bile ilerleyememiştir.⁹⁰

Gerçek anlamda hukuk devleti sürecinde önemli dönüm noktalarından biri Sultan Abdülmecit dönemi (1839-1861) ilan edilen "*Tanzimat Fermanı*" da denilen "*Gülhane Hattı Hümayunu*" ile başlamıştır. Bu ferman 3 Kasım 1839'da Gülhane'de

⁸⁷ "*Âyan*" kelimesi 1-"*ayn / göz*" kelimesinin çoğuludur ve 2-"*bir memleketin ileri gelenleri*", anlamlarına gelmektedir. (F. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s. 54.); Ayrıca XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nde bir çeşit derebeylik sistemi diyebileceğimiz kendi bölgelerinde nüfuz sahibi olan kişilerin devletten aldıkları yetki ile bölgelerini idare etme usulüne de "*âyanlık düzeni*" adı verilmiştir. (Mustafa Akdağ, "*Osmanlı Tarihinde Ayanlık Düzeni Devri 1730-1839*", **TAD**, XVII/14, (1963), s.53)

⁸⁸ K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 4.

⁸⁹ S. S. Onar, **İdare Hukuku'nun Umumi Esasları**, s. 126, 127; K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 7.

⁹⁰ II. Mahmut "*sened-i ittifak*" belgesini "*padişah otoritesini kısıtladığı*" gerekçesiyle istemeyerek imzalamıştır. Bu şekilde düşünen devlet adamlarının kıskırtmaları sonucu belgenin imzalanmasına sebep olan vezir Alemdar Mustafa Paşa'yı öldürtmüştür. Bundan sonra da belge hiçbir zaman uygulamaya geçirilmemiş ve Tanzimat Dönemine kadar din devleti anlayışı sürdürülmüştür. (S.S.Onar, **İdare Hukuku'nun Umumi Esasları**, s.128)

padişah, din adamları, yabancı elçiler ve halkın huzurunda dönemin dışişleri bakanı Mustafa Reşit Paşa tarafından okunmuştur.⁹¹

Fermanın hukuk devleti ile ilişkilendirilecek bölümünde şu sözler yer almaktadır: “ ...Yüce devletimizin ve geniş ülkemizin iyi yönetilmesi için bazı yeni yasalar konulup uygulanması gerekli ve önemli görülmüştür; bu gerekli yasaların temel ilkeleri de can güvenliği, ırz, namus ve mal dokunulmazlığı, vergilerin belirliliği, askere alma yönteminin saptanmasıdır.”⁹² Hattın bu hükümleri hukuk devletinin güvenlik ilkesi diyebileceğimiz temel hak ve özgürlüklerin tanınmasından bahsetmektedir. Öne çıkan bir diğer ölçü ise “kanun”dan bahsediliyor olmasıdır. Bu yönüyle Gülhane Hattı Hümayunu tam bir anayasacılık hareketi olarak görülmektedir. Hattın bir diğer özelliği ise ilan edilen ilkelere ve konulacak kurallara padişahın kendisinin de uyacağına yemin etmesidir. “...canibi hümayunumuzdan hilafına hareket vuku bulmayacağına ahdü misak olunup Hırka-i Şerif odasında cem-i ulema ve vükelâ hazır oldukları halde kasemi billah dahi olunarak...” Anlaşılacağı üzere o zamana kadar padişahın, can ve mal üzerinde tamamen keyfi yaptırımının olduğu ve bu yetkisinde herhangi bir kısıtlamanın olmadığı ancak bundan sonra fermanın yaptırımlarının padişahı da bağladığı görülmektedir.⁹³

Bu fermanla birlikte kişilerin öznel haklarını, devletin ve padişahın dilediği gibi kullanma hakkına karşı koruyacak hukuk kaidesi oluşturulmaktadır. Fermanla belirtilen ilkelerle, yasallık ve eşitlik kavramları ön plana çıkmıştır. Kanunlaştırma hareketlerinin başladığı bu fermanla birlikte Osmanlı Devleti Batı’dan alacağı kurum ve kurallarla hukuk devleti yolunda adımlar atmaya başlayacaktır.⁹⁴

Osmanlı Devlet yapısının değiştirilmesini ön gören bu kanunlaştırma hareketleri “Islahat Fermanı” ile devam etmiştir. 28 Şubat 1856’da ilan edilen ferman, Osmanlı tebaasında farklı inançlara sahip insanlar için getirdiği eşitlik ilkesi ile Tanzimat Fermanının teyit ve tekrarı niteliğindedir. Ancak özünde gayrimüslimlere eğitim, yönetim ve eşitlik haklarının tanınması, ağırlıklı olarak onların durumunu düzeltmeye

⁹¹ K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.12.

⁹² Maddenin günümüz Türkçesine uyarlanmamış hali şöyle idi: “...Devleti âliye ve memaliki mahrusamızın hüsnü idaresi zımında bazı kavanini cedide vaz’ı ve tesisi lazım ve mühim görünerek işbu kavanini muktezienin mevaddı esasiyesi dahi emniyeti can ve mahfuziyeti ırz ve namus ve mal ve tayini vergi ve asakiri muktazienin sureti celp ve müddeti istidamı kaziyelerinden ibaret olup...” (İ.Ö. Kaboğlu, “Türkiye’de Hukuk Devletin Gelişimi”, s. 149.)

⁹³ K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s.19; Mümtaz Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, Gerçek Yayınevi, İstanbul, 1986, s.20.

⁹⁴ S. S. Onar, **İdare Hukuku’nun Umumi Esasları**, s.129.; İ. Ö. Kaboğlu, “Türkiye’de Hukuk Devletin Gelişimi”, s. 151.

yönelik bir çalışma olduğunu göstermektedir.⁹⁵ Buna rağmen ferman, temel hak ve özgürlüklerin tanınması açısından önemli bir adım olarak kabul edilmektedir.

Hukuk devleti sürecinde önemli bir yer tutan yukarıdaki fermanların ardından, yine bir hattı hümayun ile devletin ilk Anayasası olarak nitelendirilen 1876 “*Kanun-i Esasi*” ilan edilmiştir.⁹⁶ Hukuk devletinin gereklerini yansıtmaya açısından vatandaşların hakları düzenlenmiş, yargı bağımsızlığına dair kararlar alınmış, her türlü etkiden uzak bağımsız mahkemeler kurulmuş, önemli ölçüde yargısal güvenceler getirilmiştir. Yasallık ilkesi, özgürlük, eşitlik ve hak kavramlarına yer verilmiştir.⁹⁷ Normlar hiyerarşisi açısından Kanuni Esasi’de anayasa ve yasa ayrımı şekil yönünden yapılmıştır. Özellikle özgürlükler konusunda kanunun ölçü alınması hukuk devletinin esas unsurunu oluşturan “*yasallık ilkesi*” bakımından değer taşımaktadır. Ayrıca yargı yetkisinin bağımsız mahkemelere verilmesiyle birlikte, padişah bu tarihten sonra yargı yetkisini kaybetmiştir. Ancak yasama ve yürütme büyük ölçüde hala padişahın elinde bulunmaktadır. 1909’da yapılan değişiklikle padişahın yasama ve yürütme yetkileri elinden alınmıştır. Böylelikle gerçek anlamda “*sınırlandırılmış monarşi*” düzenine geçilerek kuvvetler ayrılığı ilkesi tamamen benimsenmiştir.⁹⁸

3- Cumhuriyet Dönemi Anayasalarında Hukuk Devleti’ne Geçiş Süreci (1924-1982)

Cumhuriyet’in ilanı sonrasında kabul edilen 1924 Anayasası “*Teşkilat-ı Esasiye Kanunu*” ile hukuk devlet anlayışı kabul edilmiştir. Kanunda hukuk devleti ifadesi geçmemesine rağmen bu anlayışın kapsadığı özelliklere yer vermektedir. Örneğin kuvvetler ayrılığı ilkesi ön görülmüş, yargı yetkisi Türk Milleti adına bağımsız mahkemelere verilmiştir. Normlar hiyerarşisi açısından ilk defa açıkça anayasanın üstünlüğü ilkesi getirilerek hukuk düzeninde kurallar dizgesi oluşturulmuştur.⁹⁹ “*Türklerin Hukuku Ammesi*” başlığı altında temel hak ve özgürlükler tanınarak sınırları

⁹⁵ Ö. Koç, *Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi Ve 1982 Anayasası*, s. 38.

⁹⁶ N. Bilge, *Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram Ve Kurumları*, s. 88; Yuri, A. Petrosyan, “1876 Anayasası ve Türk Tarihindeki Rolü”, *Türkler Ansiklopedisi*, XII, (Yay. Haz: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 899.

⁹⁷ İ. Ö. Kaboğlu, “Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi”, s. 154; Nevin Ünal Özkorkut, “1876 Anayasasının Hukuk Devleti Unsurları Açısından Osmanlı Devlet Anlayışına Getirdiği Yenilikler”, s.183.

⁹⁸ K. Gözler, *Türk Anayasa Hukuku*, s. 42.; İ. Ö. Kaboğlu, “Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi”, s. 154.

⁹⁹ İ. Ö. Kaboğlu, “Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi”, s. 156.

ve güvencesine ilişkin kararlar verilmiştir. Yine kanun, hukuki düzenin temelini oluşturmaktadır.¹⁰⁰

Anayasa tarihinde Hukuk Devleti anlayışı ilk defa 1961 Anayasası ile kabul edilmiştir. Temel hak ve özgürlüklere bir önceki anayasadan daha fazla yer vererek sınırlandırılmasını olabildiğince güvenceli hale getirmiştir.¹⁰¹ 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi sonrası Kurucu Meclis¹⁰² tarafından oluşturulmuş bir anayasadır. Normlar hiyerarşisi bakımından anayasanın üstünlüğü ve bağlayıcılığı maddelerine yer vermiştir. Şöyle ki: “*Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri bağlayan temel hukuk kurallarıdır.*”¹⁰³ Böylece hukuk devleti ilkesi 1961 Anayasasında yer almıştır.

1961 Anayasası normlar hiyerarşisinin esas gereklerinden birini yerine getirmiş ve yasaların denetimi için Anayasa Mahkemesini kurmuştur. Temel hak ve özgürlüklere oldukça geniş yer veren anayasada ilk defa sosyal hak ve ödevler sistematik olarak düzenlenmiştir. Bununla birlikte hak ve özgürlüklere sosyal hakları da ekleyerek özgürlükleri sınıfsal anlamda genişletmiştir. Tanınan sosyal haklarla, sosyal devlet niteliği getirilerek bir “*insan hakları devleti kurma*” amaçlanmıştır.¹⁰⁴ Özgürlüklerin artması ile birlikte artan şiddet ve terör olaylarından dolayı 1961 Anayasasının “*Türkiye’ye bol geldiği*” yorumu ile anayasa suçlanmıştır. 12 Mart 1971’de Türk Silahlı Kuvvetleri bir muhtıra vererek “*partiler üstü*” geçici bir hükümet kurmuştur. Böylelikle anayasa değişikliği gündeme gelmiştir. Özellikle temel hak ve özgürlüklere kısıtlama ve yargı denetimine sınırlamalar getirilmiştir.¹⁰⁵

Türkiye’de yukarıda ifade ettiğimiz kriz ortamı devam etmiş ve 12 Eylül 1980’de Türk Silahlı Kuvvetleri yönetime el koymuş ve yeni bir anayasa için yeni bir Kurucu Meclis oluşturulmuştur. Hazırlanan Anayasa 9 Kasım 1982’de “*Resmi*

¹⁰⁰ A. Kuyaksil-A. Altunbaş, “*Türklerde Hukuk Devleti Anlayışının Tarihsel Gelişimi*”, s.32.

¹⁰¹ M. Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, s. 59.; K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 86.

¹⁰² Kurucu Meclis; yeni bir anayasa hazırlamakla görevlendirilmiş kuruldur. Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulup göreve başlayıncaya kadar kanun koyma, değiştirme veya kaldırma şeklindeki yasama görevlerini yerine getirmekle sorumludur. Kurucu Meclis “*Milli Güvenlik Konseyi*” ve “*Danışma Meclisi*”nden oluşmaktadır. Askeri darbe sonrası yönetime el koyanlar tarafından Milli Güvenlik Konseyi Genelkurmay Başkanı, Kara Kuvvetleri Komutanı, Hava Kuvvetleri Komutanı Deniz Kuvvetleri Komutanı ve Jandarma Genel Komutanı şeklinde oluşturulmuştur. Danışma meclisi ise siyasi partilerden uzak Milli Güvenlik Konseyinin seçtiği kişilerden oluşmaktadır. (Kemal Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 95-96)

¹⁰³ İ.Ö. Kaboğlu, “*Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi*”, s. 159.

¹⁰⁴ K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 86.; İ.Ö. Kaboğlu, “*Türkiye’de Hukuk Devletinin Gelişimi*”, s.161.

¹⁰⁵ K. Gözler, **Türk Anayasa Hukuku**, s. 90.

Gazete”de¹⁰⁶ yayımlanmıştır. 1982 Anayasası hukuk devleti ilkesi kısıtlamalara uğrasa da anayasanın temel gereği olan normlar hiyerarşisi korunmuştur. 1982 Anayasası ikinci maddesine göre “*Türkiye Cumhuriyeti bir Hukuk Devletidir*” .¹⁰⁷ Ayrıca hukuk devleti bağlamında 1982 Anayasası’nın bir diğer özelliği, dünyada kişi hak ve özgürlüklerini belirlemek ve uygulamaya geçirilmek üzere düzenlenmiş birçok bildirinin anayasanın 12-74. maddelerinde yer almış olmasıdır.¹⁰⁸

Yukarıda da ifade edildiği üzere bir devletin hukuk devleti olabilmesi için; kişi hak ve özgürlüklerinin güvence altında olması, devletin yargısal denetiminin mevcudiyeti, yasama yürütme ve yargı erkinin ayrışması ve mahkemelerin bağımsızlık esası gerekmektedir. Buradan anlaşılabileceği üzere Türkiye’nin siyasal tarih sürecinde gelinen nokta hukuk devleti olabilmenin gereklerini adım adım uygulamaya yöneliktir. Temel hakların bir düzen ve kurallar çerçevesinde korunmasıdır. Hazırlanan ve uygulamaya konulan anayasalarda belirgin ölçüt, toplum düzenini sağlama adına hukuk normlarının ön görülmesidir. Bununla birlikte bireylerine hukuki güvenliği sağlayan devlet, hukuk devleti olarak tanımlanmıştır. Öyleyse hukuk devleti olabilmenin gereklerinden biri de “*hukuki güvenlik*” ilkesidir.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Resmi Gazete, S. 17863, (9 Kasım 1982), s. 1.

¹⁰⁷ N. Bilge, **Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram Ve Kurumları**, s. 132; “*Türkiye Cumhuriyeti hukukun üstünlüğüne inanan bir devlet olduğu Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında açıkça belirtmiştir. Anayasanın, cumhuriyetin özelliklerinin sıralandığı genel esaslar bölümü ikinci maddesi şöyledir; “Türkiye Cumhuriyeti, toplumun huzuru, milli dayanışma ve adalet anlayışı içinde, insan haklarına saygılı, Atatürk milliyetçiliğine bağlı, başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, demokratik, laik ve sosyal bir hukuk devletidir”.* (https://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/GenelKurul/Basvuru_Karari/2016-21.pdf Erişim tarihi: 21.01.2020)

¹⁰⁸ “1789 Fransız İnsan Hakları, 1946 Birleşmiş Milletler İnsan Hakları ve 1950 Avrupa İnsan Hakları Bildirgeleri ve eklerinde” yayınlanan insan hak ve özgürlüklerinin tamamı sözü geçen maddelerde yer almıştır. Bunlar ve daha birçok yayınlanan bildirgenin sözde kalmaması ve uygulamalarda yer edinmesi için gelişmiş ülkelerin Anayasa ve yasalarında yer verilerek uygulamaya koyulmuştur. (Hüseyin Bozkurt, “*Temel İnsan Hakları ve Noterin Görevi*”, **Üçüncü Noterlik Hukuku Sempozyumu, (Fethiye, 5 Mayıs 1998)**, NOTEV Yayınları, (1999), s. 5)

¹⁰⁹ Hukuki Güvenlik ilkesi Anayasa’nın 2. Maddesinde şu şekilde yer almaktadır: “...*hukuki güvenlikle bağlantılı olup birey hangi somut eylem ve olguya hangi hukuki müeyyidenin veya neticenin bağlandığını, bunların idareye hangi müdahale yetkisini doğurduğunu bilmelidir. Birey ancak bu durumda kendisine düşen yükümlülükleri öngörebilir ve davranışlarını belirler. Hukuk güvenliği, normların öngörülebilir olmasını, bireylerin tüm eylem ve işlemlerinde devlete güven duyabilmesini, devletin de yasal düzenlemelerde bu güven duygusunu zedeleyici yöntemlerden kaçınmasını gerekli kılar. (Anayasa Mahkemesi 26.12.2013 gün ve E.2013/67, K2013/164) Hukuk devletinin unsurları, doktrinde de belirlenmiş olup, bunlardan konuyla ilgili iki tanesi “hukuki güvenlik” ve “belirlilik” ilkeleridir. Bireyin devlete güven duyması, ancak hukuki güvenliğin sağlandığı bir hukuk devleti düzeninde mümkün olabilecektir. Anayasada öngörülen temel hak ve hürriyetlerin kullanılması ve insan haklarının insan hayatına egemen kılması için Devlet, bireylerin hukuka olan inançlarını ve güvenlerini korumakla yükümlüdür...”*

Esas Sayısı: 2015/94 Karar Sayısı: 2016/27 (https://www.anayasa.gov.tr/Kararlar/GenelKurul/Basvuru_Karari/2016-27.pdf erişim tarihi: 09.02.2020; M. Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, s. 164; Mustafa Ardal, **Anayasa Mahkemesi Kararlarında Hukuk Devleti**, Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Dr. Musa Sağlam), Niğde, 2006, s. 6.

Hukukun “sosyal olgu, düzen sağlama ve adalet” şeklinde önemli işlevleri vardır. Hukuki güvenlik ilkesi adalet işlevinden daha çok sosyal bir olgunun işlevi ile ilgilidir. İlk bakışta güvenlik meselesi “kolluk kuvvetlerinin ülke güvenliğini sağlama” olarak düşünülebilir. Ancak buradaki güvenlik kelimesiyle “itimat etmek” kastedilmektedir. Yani hukukun kendisinin güvenilir olması demektir. Güvenmek duygusu insani ilişkilerde kullanılan bir kavram olmakla birlikte söz konusu, hukuku yapan ve uygulayanların yani yargı mensupları ve kamu görevlilerinin hukuki güvenliğe uygun olarak davranmaları demektir.¹¹⁰

Devlet yasal düzenlemelerinde belirgin hukuk kuralları koyması ve bu kurallara kendisinin de uyması sayesinde güvenliği sağlar. Bu belirlilik sayesinde birey; kuralları açık olarak bilir, devletin keyfi uygulamalar yapmayacağından emin olarak güvenle yaşamını sürdürür. Temel hak ve özgürlüklerin Anayasa ile güvence altına alınması; yapılan yasaların Anayasa’ya uygunluğu; hukuka bağlı yönetim şekli, yargının bağımsız ve tarafsız olması bu kuruluşların güvenilirliğini arttıran etkenlerdir. Kazanılmış haklara saygı, cezalarda geçmişe yürümezlik yine suç ve cezalarda yasallık hukuki güvenliğin oluşumunda etkili unsurlardır.¹¹¹

IV-Hukuk Devleti Kurumu Olarak Noterlik

Adalet kavramı “herkesin hakkını tanıma, karşılıklı zıt yararlar arasında hakka uygun olan eşitlik veya denge” olarak tanımlanır. Fransız siyaset adamı ve tarihçi François Guizot “adalet insan topluluğunun kutsal bir bağıdır” der. Yine Fransız yazar ve diplomat François-René de Chateaubriand “adalet halkın gıdasıdır, insan ona daima muhtaçtır” demek suretiyle adaletin, toplumun bütün bireylerini ilgilendiren bir kavram olduğuna dikkat çekmiştir. Adliye teşkilatı ise adalet dağıtan örgüt anlamındadır. Hukuki anlamda kişiler arasında veya kişi ile toplum veya kişi ile devlet arasındaki anlaşmazlıkların yürürlükte bulunan mevcut kanunlar gereği eşit ve dengeli bir biçimde karara bağlama işlemlerini yürüten bir organdır. Bu bağlamda haklar ve görevleri kapsayan adalet insana “senin birey, toplum ve devlet karşısında bazı hak ve görevlerin

¹¹⁰ İsmail Köküarı, **Anayasa Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2015, s.2-10

¹¹¹ M. Soysal, **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, s. 59; İ. Köküarı, **Anayasa Hukukunda Hukuki Güvenlik İlkesi**, s.26.

var” demektedir. Öyle ki devletin devamı, toplumun hukuki güvenliği ve bireyin maddi manevi huzur ve refahı adalete ve adalet hizmetlerinin mükemmelliğine bağlıdır.¹¹²

İnsan toplumsal bir varlıktır ve toplum içinde güvenliğe ihtiyacı vardır. İlk günden başlayan fiziksel güvenlik ihtiyacının yanı sıra örgütlü topluma geçiş sürecinde hukuksal güvenliğe de ihtiyaç duymuştur. Hukuk devletin normlar hiyerarşisi sistemi; bireylerin birbirleri ve kurumlarla olan ilişkilerinde hukuk kuralları çerçevesinde davranmalarını gerektirir. Buna karşılık devletinde bütün birimleriyle hukuka saygılı ve bu kurallara bağlı olması, bireylerin devletin keyfi işlemlerinden korunması bir yönüyle “*hukuki güvenlik ilkesiyle*” bağlantılıdır.¹¹³ Devlet adı verilen örgütlü toplum kuruluşu; bireylerin huzur ve refah içinde sağlıklı ve yararlı bir şekilde yaşamını sürdürmesi ve gelişimi için hukuk kuralları sistemini uygulamaya koymuştur. Bu kuralların dünyadaki tüm insanlığa uygulanabilir ve geçerli olması için “*uluslararası veya ulusal resmî ve özel örgütler*” oluşturulmuştur.¹¹⁴

Hukuki güvenliğini toplum tabanında sağlamakta görev ve etkisi bulunan ulusal resmî kurumlardan bir tanesi de adalet kavramını uygulaması yönüyle öne çıkan adliye teşkilatıdır. Bu teşkilatın içinde yer alan kamu hizmetleri bağlamında hizmet veren ve bir anlamda hukuki güvenliğin işlerliğine katkıda bulunan kurumlardan biride “*noterlik*” kurumudur.¹¹⁵ Görüldüğü üzere hukuk kuralları çoğunlukla kişi hak ve özgürlüklerini belirterek nasıl kullanılacağıyla ilgilidir. Bunun için; “*Ceza Kanunu, Medeni Kanun, Borçlar Kanunu, Ticaret Kanunu, Siyasi Partiler Kanunu, Seçim Kanunu, İş Kanunu, Devlet Memurları Kanunu, Eğitim ve Öğretimle İlgili Kanunlar, Sendikalar Kanunu, Usul Kanunları*” gibi temel ve genel kanunlar düzenlenmiştir. Noterlikler bahsi geçen kanunlara konu olan her türlü sözleşme, taahhüt, beyan ve izin belgesi verilmesi işlemlerini yürütür.¹¹⁶ Bu bağlamda noterlik kurumu adalet hizmetleri içinde yer alan, hukuki güvenliğini sağlamak ve anlaşmazlıkları önlemek için bireylerin sahip olduğu hakların bir bölümünün kullanıldığı, şekillendirildiği ve belgelendirildiği

¹¹² Mehmet Yurdağül, “*Adalet Hizmetlerinde Noter ve Noterliklerin Yeri ve Önemi*”, **TNBHD**, S. 85, (15 Şubat 1995), Ankara, s. 48.

¹¹³ Metin Feyzioğlu, “*Noterliğin Toplumsal Önemi*”, **Ufkun Ötesini Görmek Sempozyumu**, (13-15 Mart Ankara, 2008), Ankara Noter Odası Yayınları, Ankara, BYY, s.17.

¹¹⁴ Hüseyin, Bozkurt, “*Temel İnsan Hakları ve Noterin Görevi*”, Noterlik Hukuku İle İlgili Bazı Sorunlar Türk Hukuk Dili Noterlik ve Tebligat Hukuku, Noterlik Hukuku Sempozyumu-III-IV-V, NOTEV, Ankara, 1999, s. 4.

¹¹⁵ Süha Tanrıver, “*Bir Hukuki Güvenlik Kurumu Olarak Noterlik Ve Noterlerin Denetimi Üzerine Bazı Düşünceler*”, Journal of Yaşar University, VIII/Özel Sayı, (2013), s. 2599. s. 2599-2606.

¹¹⁶ Hüseyin, Bozkurt, “*Temel İnsan Hakları ve Noterin Görevi*”, Noterlik Hukuku İle İlgili Bazı Sorunlar Türk Hukuk Dili Noterlik ve Tebligat Hukuku, Noterlik Hukuku Sempozyumu-III-IV-V, NOTEV, Ankara, 1999, s. 4.

adalet hizmeti yapan saygın yerlerdir. Noterliklerde yapılan işlemler için kanunlar “resmi” kabul gören belgeler hükmünü getirmiştir. Yani noterlik işlemlerinin “doğru ve gerçek” olduğuna dair kanundan ileri gelen ve toplumca kabul gören bir karine vardır. Bu da birey ve toplum hayatında hukuki güvenliğin sağlanmasına neden olmuştur.¹¹⁷

Anlaşılabacağı üzere noterlik işlemleri belirli bir disiplinle düzenlenen belgelere resmiyet kazandırılmasıdır. Hukuksal problemlere çözüm getirmesi ve uyuşmazlıkları önlemesi hukuk devleti olmanın gereklerinden biri olan hukuki güvenliğin sağlanmasında etkilidir. Bu yönüyle noterlik adalet hizmetlerinde tamamlayıcı unsurlardan biri olarak ifade edilebilir.

1- Noter Terimi Ve Noterlik Kavramı

Noterlik kurumunun tarihsel sürecinin karşılığını bulabilmesi adına öncelikle noter ve noterlik kavramının tanımının yapılması gerekmektedir. Notarius: Resmi belge düzenleyen, resmi sıfatı olan memur/görevli demektir. Fransızca “*le notariat*” kelimesinden alınan noter kelimesine, İngilizce’de “*notary public*”, Almanca’da “*notar*”, Fransızca’da “*notarie*” denilmektedir¹¹⁸. Kelimenin kökü olan “*nota*” kelimesi Latince dir işaretlemek, belirtmek, yazılı kayıt, yazılı belge anlamlarına gelen “*notarius*” sıfatının isimleştirilmiş halidir. Kavram olarak “*not tutan, süratle yazı yazan, seri yazı yazan*” “*yazıcı*” anlamına gelmektedir.¹¹⁹

Noter; “*hukuki güvenliği sağlamak ve anlaşmazlıkları önlemek amacıyla değişik belge ve işlemlere resmiyet kazandıran ve kanunla verilen diğer görevleri yerine getiren, belli nitelikleri ve kendine özgü statüsü bulunan, kamu görevlisidir.*” Bu şekilde tanımlanan noterin, kendisine verilen görevleri bir kamu hizmeti şeklinde yürütmesi işi “*noterlik*” olarak adlandırılmaktadır¹²⁰. Bu bağlamda noterlik; hukuki, resmi nitelikli

¹¹⁷ M. Yurdağül, “*Adalet Hizmetlerinde Noter ve Noterliklerin Yeri ve Önemi*”, s. 48, 50.

¹¹⁸ **Türk Hukuk Lûgatı**, (Yay. Haz.: Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü), Başbakanlık Basımevi, Ankara, 1991, s. 271; M. Salih Köse, **İslam Hukukuna Göre Noterlik Müessesesi**, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Hamdi Döndüren), Bursa, 1995. s. 11.

¹¹⁹ Ömer Ulukapı, **Noterlik Mesleği Noterin Hak ve Yükümlülükleri**, Mimoza Yayınları, Konya, 2003, s. 11; Asım Kayabekman, “*Noterlik Müessesesi ve Noterlik Kanunu Tasarısının Getirdikleri*”, **Noterlik Dergisi**, S. 1, (Mayıs 1969), s. 6; Cemalettin Gürler, **Avukatlık ve Noterlik Hukuku**, T.C Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir, 2013, s. 73; Mehmet Orhan Batmaz, **Noterlerin Hukuki Sorumluluğu**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. M. Tufan Ögüz), İstanbul, 2014, s. 2; Asaf Uz, “*Noterlik Müessesesinin Kuruluş ve Gelişimi*”, **TNBHD**, S.II, (15 Mayıs1974), Ankara, s. 30.

¹²⁰ Fahrettin Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, Met/er Matbaası, Ankara, 1983, s. 1; E. Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, s. 559; Benzer tanımlar için: Ömer Ulukapı-Murat Atalı, **Noterlik Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya, 2013, s. 5; İbrahim Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, Adalet Yayınevi, Ankara, 2018, s. 10; Hakan Pekcanitez-Oğuz Atalay-Muhammet Özekes, **Medeni Usul Hukuku**, Yetkin Yayınları Ankara,

işlerin yürütüldüğü Adalet Bakanlığına bağlı olarak çalışan, genelde her asliye mahkemesinin bulunduğu yerde kurulan, yarı resmi kurumdur.¹²¹ Belirli bir ücret karşılığında kendisine verilen işleri yapar, ataması Adalet Bakanlığı tarafından yapılır. Yetkileri, görevleri, atama şekilleri ve sorumlulukları “*Noter Kanunu*” ile belirlenmiştir. Böylece noterlik kanunla organize edilen bir kamu kuruluşu olmuştur. Cumhuriyet dönemi öncesinde Osmanlı Devleti kanunlarında, noterlik görevini yürüten kimseler için aynı anlamda “*mukavelat muharriri ve kâtibî adil*” terimleri kullanılmıştır.¹²² Noter olabilmek için hukuk fakültesi mezunu olmak ve mecburi bir yıllık stajı yaparak noterlik belgesi almak gerekir.¹²³

Yaptıkları işlem karşılığında aldıkları ücrete “*noter harcı*” denir. Belediye sınırları içerisinde üç veya daha fazla noterlik bulunması halinde o bölgedeki bütün noterlerin kayıtlı olması gereken bölgesel organa “*noter odası*” adı verilmiştir.¹²⁴ Noterler kamu görevi yaptıklarından dolayı gelen işi yapıp yapmama gibi bir tercih hakkına sahip değildir. Noter Adalet Bakanlığı ve Adliye Müfettişleri, Cumhuriyet Savcıları, Türkiye Noterler Birliği, Maliye, Bölge Çalışma Müdürlüğü ve Sosyal Sigortalar Kurumunun gözetim ve denetimine tabi bir kuruluştur. Ancak bunların dışında en fazla halkın kontrolüne tabidir çünkü yapılan işlemlerde zarar gören veya görme ihtimali bulunan kişiler noteri şikâyet ve dava hakkına sahiptir.¹²⁵

Noterlik 18 Ocak 1972’de kabul edilen ve 5 Şubat 1972’de “*Resmi Gazete*”de yayınlanan “*1512 Sayılı Noterlik Kanunu*” ile düzenlenmiştir.¹²⁶ Bu kanunun 1. Maddesi’nde noterliğin kamusal yönü şöyle tanımlanmaktadır: “*Noterlik bir kamu hizmetidir. Noterler, hukuki güvenliği sağlamak ve anlaşmazlıkları önlemek için*

2013, s.251; Ali Şafak, **Hukuk ve Emniyet Terimleri Sözlüğü**, Rehber Yayıncılık, Ankara, 1992, s. 418; A. Şafak, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, s. 416; Hüseyin Özcan, **Hukuk Sözlüğü**, Yeni Desen Matbaası, Ankara, 1973, s.225; Cengiz Yelbaşı, **Hukuk Sözlüğü**, Sim Matbaacılık, İstanbul, 2014, s. 459; Mehmet Ali Ağakay, **Türkçe Sözlük**, TTK, Ankara, 1981, s.606; **TDVİslam Ansiklopedisi XXXIII**, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 2007, s. 210; **Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, XIV, Gelişim Yayınları, , İstanbul, 1986, s. 8721; **Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi**, XVI, Ana Yayıncılık Güzel Sanatlar Matbaası, İstanbul, 1989, s. 601; **Meydan Larousse Büyük Lügât ve Ansiklopedi**, IX, Meydan Yayınevi, İstanbul, 1990, s.414; YBD, “*Noterlik ve Meslek Teşkilatı*”, **Türk Dünyası Kültür Atlası**, II/4, İstanbul, (2006), s. 210.

¹²¹ **Noter İşkitabı**, (Yay Haz. Hüsnü Mehmet Kabkçıoğlu), Marifet Basımevi, İzmir, 1946, s. 5.

¹²² **Türk Hukuk Lûgatı**, s.271; Mehmet Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, Rağbet Yayınları, İstanbul, 1998, s.371.

¹²³ Noterlik stajında, stajyer sayısını Adalet Bakanlığı, Türkiye Noterler Birliği’nin görüşünü alarak belirler. Stajını yapmak gereklidir çünkü noterlik başlı başına bir meslektir ve ayrı bir uzmanlık gerektirir. Hâkim, Cumhuriyet Savcısı ve avukatlar için staj zorunluluğu yoktur. Ancak bu kişiler de noterlik başvuru dilekçesi ile Adalet Bakanlığı’na başvurarak noterlik belgesi almaları ve özel kayıt defterine kayıtlarını yaptırmaları gerekir. (F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 9)

¹²⁴ E. Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, s. 559.

¹²⁵ Fahrettin Tanju, “*Devlet ve Noterlik*”, **TNBHD**, S. 17, (15 Şubat 1978), s. 36.

¹²⁶ **Resmi Gazete**, S. 104090, (5 Şubat 1972), s. 1-20.

işlemleri belgelendirir ve kanunlarla verilen başka görevleri yaparlar”. Bu aynı zamanda da noterliğin kanuni tanımıdır.¹²⁷

Noterlik resmi olarak bir kamu görevi sayılmadan önce de insanlar arasında anlaşmazlıklar ya da hukuki işlemler vardı. İnsanların birbirlerine olan ihtiyaçlarından ortaya çıkan ilişkiler, anlaşmazlıkları ve hukuki işlemleri de ortaya çıkardı. Öyleyse noterlik kurumunun hukuki olan tarafı ve bunların belirlenmesi ve bu nedenle çıkan anlaşmazlıkların önlenmesi ihtiyacı insanlık kadar eskidir. Bu yüzden noterlerin verdiği hizmete duyulan ihtiyaçda o kadar eskidir. Sürecin gelişiminde yazının kullanılmadığı zamanlarda, tanıklar ya da güvenilir kişilere itimat edildiği de bir olasılıktır. Zaman içinde anlaşmazlıkları önlemek adına daha etkili yöntemlere gidilmiştir. Hukuki bir geçerlilik ve ispat açısından karşılıklı sözleşmeler yapılmıştır. Böylelikle kişiler yazılı belge ile haklarını savunabilmiştir. Önceleri yazma görevini özel şahıslar yaparken gittikçe resmiyet kazanmış ve bir hukuk kuralı haline gelmiştir.¹²⁸

Özellikle özel hukukun¹²⁹ beraberinde getirdiği hakların etkili bir şekilde kullanılması ve bu hakların ihlal edilememesi açısından noterlik önemli bir yerdedir. Özel hukuka giren ticari ilişkiler ilk zamanlardan itibaren noterliklerde resmiyet kazanarak güvence altına alınmaktadır. Zamanın ihtiyaçlarına göre gelişmeye devam eden noterlik taşıdığı önem nedeniyle farklı konumlar ve isimlerle de olsa bugüne ulaşmış ve noterlik kurumunu meydana getirmiştir.¹³⁰ İnsanlar ve devletler hukuki anlamda her türlü ilişkilerinde çıkabilecek sorunları önlemek ve güvence altına almak için bu ilişkileri belgelendirmiştir. Noterlik kurumu tarih boyunca devletlerin hukukunda özel bir yer edinmiştir. Her devletin kendi hukuk yapısına göre hukuki

¹²⁷ C. Gürler, **Avukatlık ve Noterlik Hukuku**, s.73; F. Tanju, “Devlet ve Noterlik”, s. 33.

¹²⁸ F.Tanju, “Devlet ve Noterlik”, s. 33-34.

¹²⁹ Hukuk kuralları özel hukuk ve kamu hukuku olarak iki ana bölümde incelenir. İlk zamanlar hukuk geleneklere dayandığı için bir bütün halinde tanımlanırdı. Ancak devletin ortaya çıkması ve bazı nedenlerden dolayı kişisel haklara müdahale etmesiyle böyle bir ayrıma gidilmiştir. Kaynak yönüyle bu ayrım Roma hukukuna kadar geri gitmektedir. Roma’nın tanınmış hukukçularından Ulpianus; Devlet teşkilatını konu alan hukuku “*jus publicum/kamu hukuku*” kişilerin çıkarlarını ilgilendiren hukuku ise “*jus privatum/özel hukuk*” olarak değerlendirmiştir. Bugün Almanya, Fransa İtalya gibi ülkelerde geçerli olan özel hukuk kuralları Roma hukukuna dayanmaktadır. Bu anlamda Roma hukuku özel hukuk sisteminin kaynağını oluşturmaktadır. Özel hukuk; Toplum içindeki kişi ve kuruluşların eşit hak ve eşit sorumluluklar altında birbirleriyle sürdürdükleri ilişkileri düzenleyen hukuk alanıdır. Bu alan “*Medeni Hukuk, Ticaret Hukuku, Fikri Hukuk ve Devletler Özel Hukuku*” olarak dört bölümde incelenir. Alanın geniş bir bölümünü oluşturan “*Medeni Hukuk*”, Roma hukukunda “*jus civile*”, Almanca “*bürgerliches*”, Fransızca “*droit civil*” olarak tabir edilmiş Cumhuriyet sonrası “*reception*” döneminde Türk hukukuna Medeni Hukuk” adıyla girmiştir. Medeni hukukun alt dalları; kişiler hukuku, aile hukuku, miras hukuku, eşya hukuku ve borçlar hukuku, noterliğin özellikle işlem yaptığı görev alanını oluşturan dallardır. Noterlik genellikle şekle ilişkin “*tanzim, tasdik, tescil*” gibi görevleri yerine getirmesinden dolayı özel hukukun alt dalları ile ilgili işlemlerde hizmet veren bir kurumdur. (N. Bilge, **Hukuk Başlangıcı Hukukun Temel Kavram Ve Kurumları**, s.111-113; Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 26)

¹³⁰ Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 6; C. Gürler, **Avukatlık ve Noterlik Hukuku**, s. 73.

işlemleri belgelendirme sistemi vardır. Devletlerin sistemleri farklı olsa da yapılan işlemlerin niteliği hemen hemen aynıdır.¹³¹

Bu tanımlardan anlaşılacağı üzere noterlik tarihinin oldukça geriye gittiği anlaşılmaktadır. Bu yönüyle toplumsal anlam da önemli bir kurumdur. Zaman içinde bir görev şeklini alan ve resmiyet kazanan noterlik, kişilerin haklarını güvence altına alan yasal bir kuruluş haline dönüşmüştür.

2- Noterlik Mesleğinin Hukuki Statüsü

Noterlik, 1512 sayılı Noterlik Kanununun birinci maddesine göre “*kamu hizmeti*” olduğu açıklanmıştır. Bununla birlikte bu kamu hizmeti görevini yürüten noterin hukuki statüsü hakkında kanunda açık bir hüküm yoktur. Memur ya da serbest meslek çalışanı olduğu konusu belirtilmemiştir. Durumun açıklığa kavuşması açısından incelenmesi gereken kamu hizmetinin ne olduğu konusudur. Bir hukuk terimi olan “*kamu hizmeti*” kavramına yönelik yapılan değerlendirmeler şöyledir: Kavram, Tanzimat Fermanı ile hukukumuzda girmiştir. Fermanda, devlet işlerinin, yolların, köprülerin yaptırılması işleri, tarım ve sanatın geliştirilmesi, ülkenin ilerlemesinin sağlanması gibi görevlerin idare tarafından yapılacağı bildirildi. Bu işler kanunlarla düzenlenecek ve memurlar aracılığıyla yerine getirilecekti.¹³²

Sonraki yıllarda 1876 Anayasası ile devletin taşra teşkilatının görevleri tanımlandı. Bayındırlık, tarım, eğitim, ticaret, sanayi ve bankacılık temel kamu hizmetleri sayılarak taşra teşkilatına bırakıldı. 1961 Anayasası ile sosyal devlet ilkesinin benimsenmesi hemen her faaliyetin kamu hizmeti sayılmasına yol açtı. Böylelikle kamu hizmetlerinin de kapsamı genişledi. Bugün kamu hizmetinin önemi devam etmekle birlikte kavram, konu, kişi ve yöntem unsurlarından oluşmaktadır. Öncelikle kamuya yararlı bir faaliyet olmalıdır. Devlet veya kamu tüzel kişileri tarafından veya devlet gözetim ve denetimi altında özel kişilerce yapılmalıdır. Yönetim hukuku kuralları ve usullerine göre yapılmalıdır. O halde kamu kişilerince kamusal hukuk ve usullerle bireylerin yararı için yapılan faaliyetler kamu hizmeti olarak tanımlanır.¹³³

¹³¹ A. Uz, “Noterlik Müessesesinin Kuruluş ve Gelişimi”, s.30.

¹³² Tekin Akıllıoğlu, “Noterlik Hukuku Açısından Kamu Hizmeti Ve İdari Vesayet Kavramı”, **Noterlik Hukuku ile İlgili Bazı Sorunlar Türk Hukuk Dili Noterlik Ve Tebligat Hukuku**, (Yay. Haz.: NOTEV), Ankara, 1999, s. 11.

¹³³ T. Akıllıoğlu, “Noterlik Hukuku Açısından Kamu Hizmeti Ve İdari Vesayet Kavramı”, s.11.

Diğer bir ifade de Kamu Hizmeti; Toplumsal hayatın devamı için gerekli olan toplumsal ihtiyaçların sağlanması faaliyetini devletin üzerine almasıdır. Yönetilenler tarafından teşkilatlanan ve yönetenlerin kontrolünde işleyen hizmet kamu hizmetidir.¹³⁴ Kavramın ülkemizde ki kurucusu Sıddık Sami Onar açık ve belirgin bir tanımının olmadığını belirtmiştir. Kamu hizmetini geniş anlamda; *“Devlet veya diğer kamu tüzel kişileri tarafından veya bunların gözetim ve denetimleri altında genel ve kollektif gereksinimleri karşılamak ve tatmin etmek, kamu yararını sağlamak için kamuya sunulmuş devamlı ve muntazam faaliyetler”* şeklinde, dar anlamıyla da *“kamu idare veya müesseselerinin kamu hukukuna özgü yöntemler dairesinde ve bu hukuktan doğan yetkilere dayanarak gösterdiği faaliyetler ve yaptığı hizmetler”* olarak tanımlamıştır.¹³⁵

Bu nedenle yürütülen hizmetin niteliği ve kullanıldığı yere bağlı olarak farklı anlamlara gelen *“kamu yararı”* kavramı ile izah edilmektedir. Genel kabule göre kamu hizmetinde; *“genel idare kuruluşlarınca yürütülmek”, “kamu yararı”, “kamu hukuku usul ve kurallarına göre kurulup işletilmek”, “devamlılık”, ve “düzenlilik”* öğeleri bir arada olmalıdır. O halde siyasi organların kamuya yararlı gördüğü, kamu kuruluşunun kendisi veya denetimi altında özel kurum tarafından yürütülen çalışmalar şeklinde tarif edilebilir.¹³⁶ Anayasanın 128. Maddesi’ne göre kamu hizmetleri memurlar veya diğer kamu görevlileri tarafından yürütülmektedir ibaresi yer alır.¹³⁷

Öyleyse noterlerde kamu görevlisi sayılabilir, bu bağlamda noterlerin hukuki statüsünü belirlemek için kamu görevlisi tanımına açıklık getirilmelidir. Türk Ceza Kanunun 5237 sayılı 6. Maddesinin 1. Fıkrası (c) bendinde; *“kamusal faaliyetin yürütülmesine atama veya seçilme yoluyla ya da herhangi bir surette sürekli, süreli veya geçici olarak katılan kişi”* şeklinde kamu görevlisi tanımlanmıştır.¹³⁸ Noterler kamu görevlisi olma yönüyle yasaların belirlediği kamu hizmetlerini yürütme açısından ne memurlar ne de serbest meslek çalışanı statüsüne tam olarak girmemektedir. Çünkü memurlar için yapılan genel geçer tanıma göre; *“kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevlere, devamlı görev görmek üzere atanan, genel ve katma bütçelerle, bunlara bağlı döner sermayeli kuruluşlardan ve kanunlarla kurulan fonlardan, kefalet*

¹³⁴ Onur Karahanoğulları, **Kamu Hizmeti (Kavramsal ve Hukuksal Rejim)**, Turhan Kitabevi Ankara, 2002, s. 6-41.

¹³⁵ S. S. Onar, **İdare Hukuku’nun Umumi Esasları**, s. 13,14.

¹³⁶ Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 7.

¹³⁷ Anayasa’nın 128. Maddesinin birinci fıkrası: *“Devletin, kamu iktisadî teşebbüsleri ve diğer kamu tüzelkişilerinin genel idare esaslarına göre yürütmekle yükümlü oldukları kamu hizmetlerinin gerektirdiği asli ve sürekli görevler, memurlar ve diğer kamu görevlileri eliyle görülür”*. (https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf E.T: 01.03.2020)

¹³⁸ <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k5237.html> E.T:01.03.2020.

sandıklarından, beden terbiyesi bölge müdürlükleri bütçelerinden aylık alan kişilere memur denir.” Bu bağlamda genel veya özel bütçeden aylık almamaları, mali yönden devletten bağımsız olmaları noterleri memur tanımından ayıran başlıca özelliktir. Buna karşılık atanma, izne ayrılma, işten el çektilirme gibi konularda Adalet Bakanlığının izin ve denetimine tâbidirler. Yine noterlikten başka bir görev yapamama, hastalanınca hükümet doktorundan rapor alma, sır saklama zorunluluğu, devlet dairelerinin çalışma saatlerine uymak gibi durumlar noterleri memurluk statüsüne yaklaştıran özelliklerdir.¹³⁹

Bunların yanı sıra Noterlik Kanunu 151. ve 152. Maddelerine göre noterler işledikleri suçlar veya kendilerine karşı işlenen suçlarla ilgili olarak kamu görevlisi değil kamu görevlisi “*sayılmışlardır.*”¹⁴⁰ Buradaki ifade Türk Ceza Kanununun uygulanması yönüyle “*kamu görevlisi sayılacaklarını*” belirtmektedir. Yani noterler kamu görevlisi değildir fakat onlara da kamu görevlilerine ilişkin hükümler uygulanmaktadır.¹⁴¹ Yine aynı şekilde Noterlik Kanunu 40. Maddesinde noterlik dairesinin resmi daire olduğu değil resmi daire “*sayılmıştır.*” Bunun sebebi noterlik dairesinin kira ve diğer giderlerini noterin karşılıyor olması, çalışanların memur olmamasıdır. Noterlik Kanunu 163. Maddesi noterliğin meslek olduğunu belirtmesine rağmen noterlik serbest meslek statüsüne de tam olarak uyum sağlamıyor. Çünkü noterler serbest meslek çalışanları gibi istedikleri yerlerde iş yapamazlar. Yaptıkları iş karşılığında istedikleri ücreti talep edemezler ve kendilerine ait ücrette indirim yapamazlar. Bununla birlikte noterlik Gelir Vergisi Kanunu 66. Maddesi gereğince serbest meslek çalışanı olarak kabul edilmiştir. Bunun nedeni özel olarak gelir vergisi uygulaması ve tahsili açısından geçerli olduğudur. Ayrıca noterler atama, işten el çektilirme ve izin kullanma konularında Adalet Bakanlığına bağlıdır. Bu durum Bakanlığı noterlerin işvereni statüsüne sokmaktadır.¹⁴²

Diğer taraftan noterler Türkiye Noterler Birliğine (TNB) bağlıdır. Adalet Bakanlığının yanı sıra TNB’nin de emir, talimat ve genelgelerine uymak zorunlulukları vardır. Bu anlamda noterler serbest meslek çalışanları gibi mesleklerini yürütmede

¹³⁹ Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 8, 9; Leyla Müjde Kurt, “*Noterlerin Hukuki Sorumluluğu*”, **GÜHFD**, XVIII/2, (2004), s. 86.

¹⁴⁰ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> s. 4884-4885 E.T: 01.03.2020.

¹⁴¹ L. M. Kurt, “*Noterlerin Hukuki Sorumluluğu*”, s. 86.

¹⁴² Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 9, 10.

bağımsız değillerdir. Noterleri serbest meslek çalışanlarından ayıran en önemli özellik onların yaptıkları çalışmaların bağımsız yani bir işverene bağlı olmadan yapılmasıdır.¹⁴³

Sonuç olarak noterliğin yukarıda ifade edilen kamu görevlisi tanımlarıyla benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Kamu hizmeti yapma yönüyle Devlete bağlı ancak mali yönden bağımsız olan noterlik kurumu kendine özgü “*sui generis*” hukuki bir statüye sahiptir.¹⁴⁴ Emekli hâkim ve Türkiye Noterler Birliği fahri üyesi Fahrettin Tanju noterliğin hukuki statüsü için; “*noter ne tüccar, ne memur, ne işçi, ne de sair sayılabilecek meslek, kısım ve guruplara girebilecek durum ve sıfattadır. Eski deyiimi ile noterlik nev’i şahsına münhasır kendisinden başka benzeri olmayan bir meslektir*” şeklindeki açıklamasıyla noterliğin kendine özgü hukuki statüsünü tanımlamıştır.¹⁴⁵

3- Noterlerin İş Görme Alanı, Sınıflandırılması ve Görevleri

Yetki, bir kazanın¹⁴⁶ yargı gücünün coğrafi açıdan sınırlandırılmasıdır. Her yargı kuruluşunun görev yapacağı belli coğrafi çevresi vardır. Coğrafi çevre açısından, kanunlarla belirlenen işleri yapabilme gücü yetkiyi ifade eder. Türkiye’nin mülki idari sınırları iller, ilçeler ve diğer idari kuruluşlara bölünerek sınırları kanunlarla çizilmiştir. İdari bölümlenme ile belirlenen coğrafi çevre 5442 sayılı İller İdaresi Kanununun 1. Maddesine göre belirlenmiştir. Yargı yetkisi de genel yetki, kesin yetki ve özel yetki şeklinde ayrılmıştır. Bu ayırım ikametgâh, gayri menkulün bulunduğu yer, akdin yapıldığı ve icra edildiği yer yönüyle yapılmıştır.¹⁴⁷

Noterlik mesleğinin coğrafi yer itibariyle yetki çevresi Noterlik Kanunu 2. Maddesinde belirtilmiştir. Buna göre; her asliye ve sulh mahkemesinin bulunduğu yerlerde o mahkemenin yargı çevresindeki noterlik işlerini yapmak üzere bir noterlik kurulur.¹⁴⁸ Mahkemelerin yetki çevresi ise idari bölümlenme¹⁴⁹ olarak coğrafi sınır ve mahkemede tarafi olanların durumundan oluşmaktadır. Mahkemede tarafların durumu

¹⁴³ GVK madde 65. (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.4.193.pdf> s. 3376 E.T:01.03.2020)

¹⁴⁴ Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 10; L. M. Kurt, “*Noterlerin Hukuki Sorumluluğu*”, s. 86.

¹⁴⁵ F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 9,15.

¹⁴⁶ Kaza: Davaları görme işi, hüküm, hüküm verme. (Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara, 1997, s.498.)

¹⁴⁷ Mahmut Yılmaz, Sepetçioğlu, “*Noterliklerin Yetki Çevresi*”, **TNBHD**, S. 19, (15 Ağustos, 1978), s. 36

¹⁴⁸ Nurettin Gürsel, **Noterlik Mevzuatı ve Tatbikatı**, Alâeddin Kırıl Basımevi, Ankara, 1944, s. 8; Ö. Ulukapı, **Noterlik Mesleği Noterin Hak ve Yükümlülükleri**, s. 63; YBD, “*Noterlik ve Meslek Teşkilatı*”, s. 211.

¹⁴⁹ İdari taksimat; 5442 sayılı iller idaresi kanunu ile her ilçe sınırlarının bir diğerinden ayrılması ve haritasının çizilmesidir. Asliye veya sulh mahkemelerinin yetki alanı, idari yönden ilçe sınırları içinde kalan yerlerle sınırlandırılmıştır. Buna yer itibariyle, yetki çevresi veya adli kaza sınırı denilebilir. (Musa Başer, “*Noterliklerin Yetki Çevresi*”, **TNBHD**, S. 2, (15 Mayıs 1974), s.15)

Türk Medeni Kanunu gereğince ikametgâhları üzerinden değerlendirilmiştir. Asliye mahkemesinin yargı çevresi birden fazla ilçeyi kapsıyor ise diğer ilçelerde de noterlik kurulmasına izin verilmiştir. Eğer bir ilin belediye sınırları içinde birden çok noterlik bulunuyorsa, her noterlik bağlı bulunduğu asliye mahkemesinin yargı çevresi ile sınırlanmaksızın il belediye sınırları içindeki noterlik işlerini görmeye yetkilidir. Böylelikle o belediye sınırları içinde kaç tane noter varsa her biri belediye sınırları içindeki işlemleri yapmak için yetkilidir.¹⁵⁰ Her bir noter kendi bölgesi içindeki noter odasına kayıt yaptırmak zorundadır. Belediye sınırları içinde üç veya daha fazla noterliğin olduğu yerlerde Türkiye Noterler Birliğine bağlı bölgesel çalışan noter odaları bulunmaktadır.¹⁵¹

Yapılan düzenleme ile noterliklerin yetki çevresi sınırları belirlenmiştir. Ancak bu yetki çevresi içinde hangi çeşit ya da kimlerin noterlik işlemleri hangi noterlik tarafından yapılacak konusu açıklanmamıştır. Kanunda netleşmeyen bu konu ile ilgili sorunlar çıkması üzerine Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü 26.04.1973’de 14070 sayılı, Türkiye Noterler Birliği 04.02.1974’te 267 sayı 4 numaralı Genelgeleri¹⁵² çıkarmıştır. Buna göre; bir noterlik işlemi herhangi bir yer noterliğinde yapılacaksa, işlemin taraflarından en az biri ilgili noterliğin yetki çevresi içinde oturması ya da iş yerinin bulunması veya yapılacak işlemin aynı sınırlar içindeki yapılacak bir işe ait olması gereklidir. Noterlere bu şekilde belirlenen yetkiye “*genel yetki*” adı verilir.¹⁵³ İş yoğunluğunun fazla olduğu yerlerde Adalet Bakanlığı birden fazla noterlik açabilir. Ancak Adalet Bakanlığı bu yetkisini kullanırken Türkiye Noterler Birliğinin görüşünü alır.¹⁵⁴

¹⁵⁰ Büyükşehirlerde bazen belediyenin sınırları kaza sınırlarından daha geniş olabilmektedir. Dolayısıyla noterliklerin iş görme alanı genişlemektedir. Ancak kaza sınırı belediye sınırını aşarsa, yetkili noterlik o ilçe noterliğidir. Örneğin; Kadıköy ilçesi, İstanbul Belediyesi sınırları içindedir. Noterlik yetki alanı yönünden Eminönü ile Kadıköy noterlikleri aynı yetki alanı içindedir. Ancak Kadıköy’e bağlı olan ve belediye sınırı içinde olmayan bir köy noterlik işlemi açısından Kadıköy’e bağlıdır. Dolayısıyla İstanbul Belediye sınırı içerisinde bulunan başka bir noterlik bu köyün noterlik işlemlerini yapmaya yetkili değildir. (M. Başer, “*Noterliklerin Yetki Çevresi*”, s.15)

¹⁵¹ YBD, “*Noterlik ve Meslek Teşkilatı*”, s. 211.

¹⁵² Genelge: Tamim veya sirküler anlamı da taşır. Bir konunun çeşitli birimlere iletmek üzere yazılan yazı. Resmi işlemlerde üst makamların alt makamları belirli bir konu hakkında bilgilendirmek veya onları yönlendirmek üzere gönderdikleri yazı. (E. Yılmaz, **Hukuk Sözlüğü**, s. 266.)

¹⁵³ Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 35.

¹⁵⁴ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E.T: 17.02.2020; M. Başer, “*Noterliklerin Yetki Çevresi*”, s. 15.

Yukarıda açıklanan yetki çevresi dışında bazı işlemler için o işlemleri düzenleyen kanunlarda¹⁵⁵ işlemi yapacak noterlik yer itibariyle açıkça belirtilmiştir. Bu şekilde bir hükümle herhangi bir noterliğin özel olarak görevlendirilmesi durumunda bahsi geçen noterliğin “*özel yetkisi*” adı verilir.¹⁵⁶ Böyle bir durumda ilgili işlem mutlaka o noterlikte yapılmalıdır çünkü burada özel bir düzenleme söz konusudur. Diğer taraftan kanun noterlere açıkça bazı yetkileri vermiş ve ne şekilde kullanacaklarını da düzenlemiştir. Eğer herhangi bir noter bu noktada kendisine kanunen verilmemiş bir yetkiyi kullanırsa bu işlem geçersiz sayılır. Yine bir noter kendisine verilen bu yetkiyi kanunda gösterilen şekil şartlarını ihlal ederek kullanırsa yaptığı işlem geçersiz sayılır. Öyleyse Noterlik Kanunu ile tanınan yetkileri aşan bir noterin yaptığı işlemler geçersiz sayılabilir. Yetkisiz bir noterlikte yapılan işlemle ilgili kanunda herhangi bir düzenleme olmadığı için ortaya çıkan kararsızlıkla ilgili görüşe göre üçlü bir ayrıma gidilmesi gerektiği ifade edilir. Şöyle ki; Özel yetkisi belirlenen noterlikte yapılması gereken işlem yer itibariyle başka bir noterlikte yapılırsa, geçersiz bir işlem söz konusudur. Ancak özel yetki verilmemiş durumlarda “*genel yetki kuralı uyarınca*” yetkisiz bir noterlik işlemi yaptıysa ve bu işlem şekil ve esas yönüyle diğer geçerlilik şartlarını taşıyorsa işlem geçerli sayılır. Her iki durumda da tarafların art niyet taşıması durumunda işlem geçersiz sayılmalıdır. Noterlik Kanunu “*yer itibariyle*” yetki verilmeyen noterliklerin işlem yapmasıyla ilgili genel bir yaptırım öngörmemiştir. Noterliklerin yetkisiyle ilgili yetkisizlik için öngörülen yaptırım sadece ilgili işlem için geçerlidir. Böyle bir durumda noterler “*genel yetki kuralına*” dikkat etmelidir. Aksi halde disiplin sorumluluklarının yanı sıra kendilerini zarara uğratacak hukuki sorumluluklarla karşılaşabilirler.¹⁵⁷

Noterler 1512 sayılı Noterlik Kanunu 4/a maddesine göre sınıflandırılmıştır. Buna göre noterlikler dört sınıfa ayrılır. Bu ayrım Türkiye Noterler Birliğinin görüşü alınarak Adalet Bakanlığı tarafından her dört yılda bir yapılarak “*Resmi Gazete*”de ilan edilir.¹⁵⁸ Sınıflandırma noterliğin yetki çevresi içindeki iş yoğunluğu, nüfus ve noterlik geliri esasına dayalıdır. Ayrıca aynı yetki çevresinde aynı mahkemeye bağlı noterlikler

¹⁵⁵ Örneğin; Medeni Kanunun 688, Türk Ticaret Kanunu 69, Türk Ticaret Kanunu 667, TTK 114. Maddelerinde olduğu gibi işlemin yapılacağı yer noteri belirtilmişse bu işlem başka noterlerde yapılamaz. (M. Başer, “*Noterliklerin Yetki Çevresi*”, s.16)

¹⁵⁶ Ahmet Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, Yalova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Seyithan Deliduman), Yalova, 2015, s. 6.

¹⁵⁷ Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 37-39; A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 7.

¹⁵⁸ Serda Özkan, **Noterlerin Çalışma Koşulları**, Kocaeli üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Zehra Gönül Balkır), Kocaeli, 2008, s. 65.

aynı sınıfa dâhil edilir.¹⁵⁹ Birinci, ikinci ve üçüncü sınıf noterliklerde noterler görev yapar. Bununla birlikte dördüncü sınıf noterliklerde noter bulunmaz. Bulunduğu yerin bağlı olduğu Adalet Komisyonunun “göreve atama yazısı” üzerine Adalet Bakanlığı buraya kâtip sınıfından bir adalet memurunu geçici olarak görevlendirir. Bu kişilere “geçici yetkili noter yardımcısı” denir. Bunlar düzenledikleri işlem kâğıtları üzerinde imza kullanamaz onun yerine “geçici yetkili noter yardımcısı” şeklinde bir yazı kullanırlar. Noterlerin bulundukları noterlik sınıfında görev süreleri dört yıldır. Noterin bir üst sınıfa yükselmesi için görev süresini tamamlaması ve adalet müfettişi tarafından hakkında olumlu bir kanaatin oluşması gerekmektedir.¹⁶⁰

Noterlerin aslî görevi, yapılan sözleşmelerin şahidi olmak ve bunları yazıya geçirmektir. Günümüzde noterlerin yaptıkları işlemler noterlerin görevlerini oluşturmaktadır. Noter kendisine kanunla verilen görevleri yapmakla yükümlüdür. Bu görevler 1512 sayılı Noterlik Kanunu 8. Kısımda düzenlenir.¹⁶¹ Yapılacak görevler “genel işler, özel işler ve yapılacak diğer işlemler” şeklinde özelliklerine göre sınıflandırılmıştır. Genel işlemler genel anlamda düzenleme, onaylama ve tescil işlemlerinden oluşur. Kanunun 60. Maddesinde 9 bent halinde öngörülen “Genel İşler” şöyledir;

- “1- Yapılması kanunla başka bir makam, merci veya şahsa verilmemiş olan her nevi hukuki işlemleri düzenlemek,
2. Kanunlarda resmi olarak yapılmaları emredilen ve mercileri belirtilmemiş olan bütün hukuki işlemleri bu kanun hükümlerine göre yapmak,
3. Gayrimenkul satış va'di sözleşmesi yapmak,
4. Bu kanuna uygun olarak dışarda yazılıp getirilen kâğıtların üzerindeki imza, mühür veya herhangi bir işareti veya tarihi onaylamak,
5. Bu kanun hükümlerine göre yapılan işlemlerin dairede kalan asıl veya örneklerinden veya getirilen kâğıtlardan örnek çıkarıp vermek,
6. Belgeleri bir dilden diğer dile veya bir yazıdan başka bir yazıya çevirmek,
7. Protesto, ihbarname ve ihtarname göndermek,
8. Kanunen tescili gereken işlemleri tescil etmek,

¹⁵⁹ Ö. Ulukapı, **Noterlik Mesleği Noterin Hak ve Yükümlülükleri**, s.71; Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 39.

¹⁶⁰; M. Muhsin Bilge, “Türkiye’de Noterlik”, **Avrupa Birliğine Giriş Sürecinde Noterliğin Sorunları**, NOTEV Yayınları, Ankara, 2001, s.28.; Ö. Ulukapı, **Noterlik Mesleği Noterin Hak ve Yükümlülükleri**, s.73

¹⁶¹ Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 155.

9. Bu ve diğer kanunlarla verilmiş sair işleri yapmak.”¹⁶²

Genel işlerin yanı sıra verilen özel işlemler görevi hukuki özelliğinden çok fiili özellikleri ağır basan işler yani hukuki fiillerdir.¹⁶³ 61. Madde ve devamında 71. Maddeye kadar noterlerin özel olarak yapacakları işlemler “Özel İşler” başlığı altında verilir. Bu işlemler ise şöyle sıralanır;

“Tespit işleri,

Emanet İşleri,

Emanetin saklanması ve bunlarla ilgili yapılacak işlem ve giderler,

Emanetin hazineye intikali,

Defter onaylamak,

Vasiyetname ve ölüme bağlı tasarruflarla ilgili işlemler,

Tebliğat işleri

Aylık ve yıllık iş cetvelleri verilmesine dair görevler öngörülür.”¹⁶⁴

Noterlerin yapacakları diğer işlemler ise kanunun 71/A maddesinde düzenlenmiştir. Maddeye göre daha önce mahkemeler tarafından gerçekleştirilen bu işlemler belli şartlarla noterler tarafından da yapılabilir. Buna göre noterler; “*Terk eden eşin ortak konuta davet edilmesi ve mirasçılık belgesi verilmesi*” işlemlerini de yapabilirler.¹⁶⁵

Ayrıca noterler hiçbir görevi kabul edemez sadece yargı makamının vereceği görevleri yerine getirirler. İlim ve hayır kuruluşları, hakemlik, vasiyetnamenin yerine getirilmesi memurluğu gibi işleri yapabilirler. Herhangi bir siyasi partiye üye olamazlar.¹⁶⁶ Diğer taraftan noterlik, yetkisini kamu gücünden alan bir meslektir. Evrakların ayrıcalıklı bir tanığıdır. Düzenlediği ve onayladığı sözleşmelere resmiyet katmaktadır. Bu şekilde resmiyet kazanan işlemlerde hukuki anlaşmazlıkların çıkma ihtimali azalır ve daha sözleşme aşamasında çıkacak uyuşmazlıklar önlenmiş olur. Böylelikle taraflar belki de mahkemeye gitmeden sorunu çözmüş olurlar. Öyleyse noterlerin hukuki sorunların mahkemeye taşınmadan çözümlenmesine yardımcı olan bir

¹⁶² <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E.T: 19.02.2020

¹⁶³ Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 155.

¹⁶⁴ Hasan Pulaşlı, “Türk ve Alman Hukuklarında Noterlerin Hukuki Sorumluluğu”, **TNBHD**, S. 39, (15 Ağustos 1983), s. 10.; Asım Kayabekman, “Noterlerin Meslek Sorumluluğu ve Noterlerin Toplum içindeki Görevleri”, **TNBHD**, S. 20, (15 Kasım 1978), s. 11.

¹⁶⁵ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E.T. 07.03.2020; Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 188.

¹⁶⁶ H. Özcan, **Hukuk Sözlüğü**, s.226.

yönü de vardır diyebiliriz. O halde mahkemelerin görev yükünü azaltarak bir anlamda toplumsal barışa katkıda bulunduğu söylenebilir.¹⁶⁷

Buraya kadar yapılan incelemede Noterlik Kanununa göre noterliklerin yetki çevresinin nasıl tespit edildiği ve görevleri ifade edilmeye çalışılmıştır. Anlaşılacağı üzere Noterlik kurumunun iş görme yönünden yetki çevresi düzenlenirken hareket noktası olarak mahkemelerin yargı çevresi temel alınmıştır. Kanunun 2. Maddesi, yetki çevresi düzenlemesinde mahkemelerin yetki çevresi ve belediye sınırını esas almıştır. Buna göre her ilçede bir noterlik kurulması karara bağlanmıştır. Noterlik kurulması yetkisi Adalet Bakanlığına aittir. İş yoğunluğunun fazla olduğu yerlerde birden fazla noterlik açabilir. İş yoğunluğunun azaldığı yerlerde birden fazlasını kapatabilir. İlçelerde açılan noterliklerin her birinin yetkisi ilçenin tamamını kapsar.

Noterlerin yetkileri genel ve özel yetki olarak kanun ve genelgelerle belirlenmiştir. Noterler yetki kurallarına göre işlem yaptığı sürece herhangi bir hukuki sorumluluk altına girmezler. Noterliklerin sınıflandırılmasında bulundukları bölgenin nüfus, iş yoğunluğu ve noterlik geliri önemlidir. Noterlerin bir üst sınıfa yükselmelerinde kıdem ve sicilleri ölçüt alınır. Noterlerin yapacakları işlemler de kanunlarla belirlenerek özelliklerine göre sınıflandırılmıştır.

¹⁶⁷ Hasip Dinçer, “*Tarihte ve Hukukumuzda Noter*”, **Ufkun Ötesini Görmek Sempozyumu**, (14 Mart 2008), Ankara Noter Odası Yayınları, BYY, s. 75.; Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 6.

BİRİNCİ BÖLÜM

NOTERLİK MESLEĞİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

A-ESKİ MEDENİYETLERDE NOTERLİK

I- Yazılı Medeniyetin Başlaması

Yazının bulunması insanlık tarihinin bugün geldiği noktaya ulaşmasında etkili olan büyük bir buluştur. Tarihin başlangıcı olarak kabul edilen yazının icadı insanlığın kendini gelecek nesillere aktarabildiği mükemmel bir araç olmuştur. Füzûzan Kınal yazıyı; “*düşüncelerin herhangi bir zemin üzerinde tesbiti*” şeklinde tanımlamıştır.¹⁶⁸ Bu anlamda insanoğlunun kayıt tutmaya başlaması tarihsel süreçte önemli dönüm noktalarından biridir. Yazının keşfi ile birlikte “*prehistorya/tarih öncesi*” dönemin bittiği ve tarihi dönemin başladığı kabul edilir. Yazı, insanlığın yaklaşık 10 bin yıl kabul edilen yerleşik yaşamının son yarısında bulunmuştur. İlk olarak M.Ö. 4000’lerin sonunda Mezopotamya’da ortaya çıkmıştır. Bölgede yazıyı bulan, ilk kent devletlerini kuran ve ilk yasaları düzenleyen Sümer medeniyetidir.¹⁶⁹ Sümerler dünya kültür yapısını oluşturan insanlığın bilgi birikiminin temelinde yer almaktadır. İlk önce “*resim yazısı*” şeklinde nesneleri tasvir eden küçük resimlerle başlayan yazı sonraları “*ideografik yazı/çivi yazısı*” şeklini almıştır.¹⁷⁰

Çivi yazısı sistemli şekilde ve Sümerce olarak başlamıştır. Sümerlere ait olduğunu bildiğimiz resim yazısı “*piktografi*” diye adlandırılır. Bu yazı, ifade edilen nesneyi resimlerle anlatan bir yazı şeklidir. Somut kavramların anlatılamadığı basit duyguların sembollerle ifade edildiği piktografinin ardından yeni bir yazı şekli oluşmuştur. Çivi yazısı adı verilen bu yazı şekli piktografiden üretilmiştir. Yazı, basit nesneleri resimle ifade etmenin yanı sıra soyut düşünceleri de anlatmaktadır. Çivi yazısı önceleri rahip-krallar tarafından tapınaklarda ve depolardaki malları kayıt altına almak amacıyla kullanıldı. Sonradan tüccarlar da sıklıkla çivi yazısını kullanılmaya başladılar.¹⁷¹

Sümerlerden sonraki uygarlıklar çivi yazısında kendi toplum dillerinin özelliklerine göre değişiklikler yaparak geliştirdiler. Böylelikle Asurlar, Akadlar,

¹⁶⁸ Füzûzan Kınal “*Çivi Yazısının Doğuşu ve Gelişimi*”, **TAD**, S. 12, (1969), s. 1.

¹⁶⁹ Dicle ve Fırat nehirleri arasında Mezopotamya adı verilen bölgede kurulan medeniyetlerden biridir. Günümüzden yaklaşık 5000 yıl önce büyük olasılıkla Kafkasya’dan geldiği düşünülen bu halk tarihte birçok ilk’in yer aldığı bir uygarlıktır. (Gökhan Tok, “*Uygarlığı Doğuran Halk Sümerler*”, **Bilim ve Teknik Dergisi**, S. 80, (Haziran 2001) Ankara, s.81.)

¹⁷⁰ A. Işık, “*İlk Şehirler ve Yazılı Medeniyete Geçiş*”, **Mavi Atlas**, VI/2, (2018), s. 46.

¹⁷¹ G. Tok, “*Uygarlığı Doğuran Halk Sümerler*”, s.82; James C. Davis, **İnsanın Hikayesi**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2009, s. 18.

Elamlar, Hititler, Urartular ve Fenikeliler gibi medeniyetler de çivi yazısını kullanmıştır.¹⁷² Bilinen en erken yazılı belgeler bir elin içine sığabilecek büyüklükte kil tabletler üzerine yazılmıştı. Yazıcı kil toprağından kil tabletler yapar ve üzerini kamış ucuyla çizerek kil tableti karelere ayırırdı. Daha sonra o karelerin içine anlatılmak istenen işin resim karakterleri çizilirdi. Önceleri çizilen resimler mal miktarını belirten sayı işaretleri olmuştur. Yazının kullanımı arttıkça resim özelliğini kaybederek çivi şeklinde işaret kümeleri yapmaya başladılar. Kesik bir kamış ucunu ıslak kile bastırarak yatay, dikey eğik ve köşeli şekillerde yapılan çivi işaretlerinin her biri bir heceyi gösterir şekilde yazılıyordu. Kil tabletlerin, üzeri yazıldıktan sonra güneşte kurutularak, yüksek ısıda pişirilmesi belgelerin günümüze kadar sağlam bir şekilde ulaşmasını sağlamıştır. Bulunan ilk tabletlerin konusu, mal mülk miktarları ve onların listesi, arazi alım satım işleri, ticari ilişkiler, alışverişi yapılan eşyalar, insanların aralarında yaptıkları ticari anlaşmalar, siyasi gelişmeler, fal, büyü, dua ve mitolojik hikâyeler gibi içeriğı oldukça zengin hukuki ve iktisadi kayıtlardır.¹⁷³

Tabletlerde “*aile hukuku, iktisadi, ticari ve özel hukuk*” alanları gibi toplulukların günlük hayatlarına dair yazılar bulunmaktadır.¹⁷⁴ Böylelikle insanlık kültür ve bilgi birikimini bir sonraki nesillere aktarabilmiştir.

Yazının bu kadar yaygınlaşması ve gelişmesi yazıcı bir sınıfın ve okul geleneğinin oluşmasını sağlamıştır. Yazıcılar her şeyi çok hızlı yazabiliyorlardı. Sümerlerde şöyle bir özdeyiş vardı; “*yazıcının, elleri de ağzı kadar hızlı olanı makbuldür.*” Yazıcılar tüm vakitlerini iş anlaşmaları ve mal listelerini kaydetmekle geçiriyorlardı.¹⁷⁵ Yazı ile doğrudan ilgili olan mesleklerden biri de hukuk alanında yer alan noterliktir. Bu yüzden noterliğe dair ilk bilgilere de Sümer tabletlerinden ulaşılmaktadır.

II- Sümer Hukuku’nda Noterlik

Yeryüzünde devlet kurabilen kavimlerin çoğu hukuka ve hukuk kurallarına yer veren kavimlerdir. İlk büyük devletler eski doğuda doğduğuna göre ilk hak ve hukuk kavramları da eski doğuda idrak edildi. Mezopotamya da ilk yazılı medeniyeti oluşturan Sümerler gerçekten hukuku benimseyen ve kurallarını uygulayan bir medeniyet olmuştur. Güney Mezopotamya ‘da kurulan Sümer kentlerinden Lagaş’ta Sümer Kralı

¹⁷² Kemalettin Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 55.

¹⁷³ K. Köroğlu, **Eski Mezopotamya Tarihi**, s. 21, 54.

¹⁷⁴ Emin Bilgiç, “Çivi Yazılı Hukuki-İktisadi Kaynaklar, Mahiyet ve Muhtevaları”, **Belleten**, XI/44, (Ekim 1947), s.574.

¹⁷⁵ J. C. Davis, **İnsanın Hikayesi**, s. 19.

Urukagina'nın çıkardığı, kanunların yazılı olduğu tabletler bugüne kadar ulaşmıştır. Tabletlerde yazılan kanunlar; "...bundan böyle zenginlerin fakirin hakkını yemeyeceği, dul ve yetimlerin hakkının korunacağı..." gibi maddelerin olduğu görülmekte. Buna göre Sümerlerde devletin görevi, kişisel mülkiyetin kanun garantisine alınması ve sosyal adaletin sağlanmasıdır.¹⁷⁶

Sümer kanunları, "*prolog- kanun maddeleri- epilog*" şeklinde üç bölümden oluşmaktaydı. Prolog denilen giriş bölümünde çıkarılacak kanunların gerekçeleri yer alırdı. Kanun maddeleri bölümünde kanunlar hep bir gerekçe ile başlar ve "*eğer*" şart cümleleri ile kurulurdu. Epilog ise verilecek cezalar ve metnin son sözünü içermektedir. Urukagina'dan sonra gelen krallar da bu şekilde yeni kanunlar çıkarmış ve bunları taş üzerine veya kil tabletlere yazarak günümüze kadar ulaşmasını sağlamıştır. Sümer kanunları bütün şehir kentlerinde uygulanan kanunlardı. Arkasından gelen Babillerin Hammurabi Kanunları günümüze kadar en iyi şekilde korunmuş kanun örneğidir. Aynı şekilde Sümerlerin hukuk anlayışı ve kanunlara gösterilen özen gelişerek devam ettirilmiştir. Sümerlerde kanunların gerektirdiği her şey kayıt altına alınmaya özen gösterilmiştir. Alverişler, adi satış işlemleri, evlenme gibi konularda şahitlerin mühürlerinin basılı olduğu sözleşmeler belgelendirilirdi. Bu işlemi yapan "*kâtipler/yazıcılar*" mabetlerin kapısında oturur ve düzenlemeleri yaparak kayıt altına alırdı.¹⁷⁷

Yazıyı icat eden ve geliştiren Sümer medeniyeti her şeyi yazıya geçirmeye gayret göstermiştir. Hatta bu işi yapabilecek kişilerin eğitilmesi için okul açtıklarını tabletlerden öğreniyoruz. Sümer belgelerine bakıldığında dikkati çeken, inancın bütün bir hayatı kapsadığı yönündedir. Tabletlerde ruhban sınıfı ve dini rütbelere rastlanmıştır. Mabetlerin rahipleri; mabedin yönetimi, dua okuma, kurban görevi, kehanette bulunma, falcılık, noterlik ve tıp bilimleri gibi birçok disiplinle uğraşmaktadır.¹⁷⁸

Bundan dolayı mabetlere bağlı olarak açılan okullarda rahipler öğretici konumundadır. "*Edubba/tablet evi*" adı verilen okullarda matematik, astronomi, coğrafya, geometri, müzik, dil bilgisi ve hukuk bilgisi dersleri verilmiştir. Sümerler özellikle yönetsel ve ticari alanlarda ki yazışmaları yapan yazıcıları bu okullarda

¹⁷⁶ Füzünan Kınal, "*Eski Mezopotamya'da Hukukun Doğuşu*", **İlmi ve Mesleki Noterlik Dergisi**, S. 1, (Mayıs 1969), s.3.

¹⁷⁷ Gürkan Gökçek- Faruk Akyüz, "*Sümer Kanunları*", **FÜODAD**, IX/I, Elazığ, 2013, s. 3.; F. Kınal, "*Eski Mezopotamya'da Hukukun Doğuşu*", s.3, 4.

¹⁷⁸ Hartmuth Schmökel, "*Sümer Dini*", (Çev: M. Turhan Özdemir), **AÜİFD**, XIX/I, (1971), s. 217.

eğitim almıştır.¹⁷⁹ Sümerlerde okuma yazma bilen sınıf azınlıkta olduğu için bu işi belirli kişiler yapardı Yumuşak kile dikdörtgen şekli verilir ve söylenenler bu kile yazılırdı. Sözleşme yaptıracak kişiler bu kil tabletleri kullanırdı. Genellikle tüccarlar, mektup yazdırmak isteyenler yazıcılara giderdi. Sadece yazı yazmayı bilmek yetmez anlatılmak istenenleri düzgün ve anlaşılır şekilde yazmak gerekirdi. Yazıcılığın bir zorluğu da hem Akadca hem de Sümerce bilmeleri gerekliliği idi. Çünkü o dönem her iki dil de konuşuluyordu. Sözleşmeler kanun ve geleneklere göre belirli kurallarla yazılıyordu. Yazılı olmayan anlaşmazlıklarda taraflar bir hak iddia edemez ve mahkemeye başvuramazdı.¹⁸⁰

Ev, bahçe, tarla, köle, hayvan satarken, kiralarken, borç alıp verirken, ölmeden önce miras bölüştürmek için, çocuğunu evlatlıktan çıkarmak ya da evlatlık almak için insanlar yanlarına şahitlerini ve mühürlerini alarak yazıcıya giderdi. Sümerlerde kurallar kesindi. Sümer şehirlerinde sadece bu işi yapan kamusal kuruluşlar vardı. İstanbul Arkeoloji Müzesinde yer alan ve Sümer, Akad, Hitit dillerinde yazılmış 74.000 adet çivi yazılı belge üzerinde 33 yıl boyunca araştırmalarını sürdüren Sümerolog Muazzez İlmiye Çığ “Sümerli Ludingirra” eserinde Sümerlerin bu kuruluşlarda çalışanlara “burgul”¹⁸¹ adını verdiklerinden bahseder.¹⁸²

M.Ö. 7. Yüzyılda ortaya çıkan “burgul”, noterlik kurumunun ilk örneğidir. Sümerlerde bu kişiler mabet ve saray kayıtlarının yanı sıra özel şahısların kayıtlarını da tutuyorlardı.¹⁸³

Ancak özel izin verilen “dubsar” denilen kişiler de bu görevi yapardı. Bu izin dürüst ve güvenilir kişilere verilirdi. Sözleşme yazılırken sırasıyla önce konu, şartlar, şahitlerin isimleri, yemin, sözleşmenin yapıldığı gün, ay ve yıl yazılarak iki tarafın da mührü basılırdı. Sözleşme bittikten sonra yazılan kısmın üzeri tekrar yumuşak bir kil ile kaplanarak aynı yazı üzerine tekrar yazılırdı. Bunu yapmalarının sebebi sözleşmenin üstü kırılrsa bile içi sağlam kalır ve yazılanlar da değiştirilemezdi. Kitapta yazdığına göre bu görevi yapan kişiler şehrin ileri gelenlerinden tıpkı rahip, doktor ve vali gibi

¹⁷⁹ A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 12.

¹⁸⁰ Muazzez İlmiye Çığ, **Sümerli Ludingirra**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s.28, 29.

¹⁸¹ Sümerlerde her meslek gurubuna karşılık gelen yazı işaretleri vardı. Arkeolojik kazılarda bulunan, en eski tabletlerde adı geçen meslek isimlerinden biri de burgul’dur. “Burgul= bur-yarı kıymetli taş, gal-kesmek” anlamlarına gelir, mesleki karşılığı; yazı işleriyle uğraşan, yüksek bilgiye ait olan “kâtip” demektir. Kelime Sümerlerden sonra gelen Babil kültürünün sonlarına kadar kullanılmış, dil de yaşamaya devam etmiştir.(Benno Landsberger, “Mezopotamya’da Medeniyetin Doğuşu”, **AÜDTCFD**, II/3, (1944), s.427)

¹⁸² M. İ. Çığ, **Sümerli Ludingirra**, s.30.

¹⁸³ A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s.12.

hali vakti yerinde zengin kimselerdi. Kız çocukları da yazıcı olarak yetiştiriliyordu. Yazı yazmayı bir sanat olarak kabul eden Sümerler en iyi ücreti bu görevlilere veriyordu.¹⁸⁴

Bilinen ilk ve en eski sözleşme örnekleri hukuki ve iktisadi sözleşmelerdir. Yapılan arkeolojik kazılar sonucu Uruk'da IV. tabakada bulunan piktografik tabletler ve Cemdet-Naşr'da III. ve II. Tabakada bulunan yarı piktografik tabletlerin Sümerlere ait olduğu tespit edilmiştir. Yine bir gayrimenkul satışının kayıt altına alındığı tabletler Ur Mezarları buluntularında yer alan hukuki belge niteliğindedir. Sonraki yıllarda Tell Fara (Şuruppak) da ortaya çıkarılan tabletlerde çoğunlukla hukuki ve iktisadi içerikli örneklerle rastlanmıştır. Bunlar arasında; ev, tarla, esir satışına ait olan ve şahitlerin adının kaydedildiği sözleşmeler, tarla sahiplerinin isimlerinin ve tarlada çalışan işçilerin isimlerinin yer aldığı listeler vardır. Yine bu sözleşmelerde hayvan, bitki, kereste, meyve, maden ve kurban isimleri de kayıt altına alınmıştır. Özellikle Sümer Lagaş şehrinin kralı Urnanse döneminden itibaren saray ve mabetlere ait geniş ölçüde belgelendirme yapıldığı dikkat çekmektedir. Lagaş'ta çıkarılan tabletlerde saray ve mabet emlakine ait gelir ve giderler, tanrı ve tanrıçalara yapılan takdim ve hediyeler, tanrıça Bau'ya ait olan tarlaların sulanmasına, kanal kazılmasına, saray işçileri ve kullandıkları zirai aletlere kadar detaylı listeler bulunmuştur. Bunların yanı sıra kişilere ait alış veriş sözleşmeleri, esir ve menkul eşya alım satımı, arazi satışı, arazinin kiraya verilmesine dair sözleşmeler, saray memur ve işçilerinin isim ve mesleklerine dair yüzlerce listeye rastlanmıştır.¹⁸⁵

Sümerler şehir devletlerinden oluşan bir topluluktur. Dolayısıyla insanların birbirleriyle etkileşimleri bir takım normların ortaya çıkmasına ve uygulanmasına neden olmuştur. Sümerler toplum düzenini sağlamakta önemli bir yeri olan kanunları kendilerine göre düzenleyerek yazıya aktaran ilk medeniyettir. Bu da yazılı hukukun ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu doğrultuda kanun metinleri, fermanlar ve talimatnameler hazırlamışlardır. Kuralların ve kanunların yazıya geçirilmesi, yazıyı icat eden bir topluluk için kaçınılmazdır. Sümerlerde açılan okulların varlığı da yazıya, yazılı belgelere ne derece önem verdiklerinin göstergesidir.

Sümerlerin hayatın her alanında ki ilişkilerini kayıt altına alma gelenekleri noterlik kurumunun oluşmasına ve gelişmesine neden olmuştur. Resim ve arkasından gelen çivi yazısıyla belgelerin taş ve kil tabletlere yazılması geçmişin bugüne

¹⁸⁴ M. İ. Çığ, Sümerli Ludingirra, s. 30, 38, 100.

¹⁸⁵ E. Bilgiç, "Çivi Yazılı Hukuki-İktisadi Kaynaklar, Mahiyet ve Muhtevaları", s. 576-578.

ulaşmasını sağlamıştır. İnsanoğlu yazıyı kullanarak bilgi ve deneyimleri ile birlikte hukuk kurallarını da geleceğe aktarmıştır. Noterlik de insan ilişkilerinin artması ve yayılmasının bir gereği olarak yzyıllar sonunda ortaya çıkmış bir meslek değildir. Yazının icadı ve yazının öğretilmesinin ardından ortaya çıkmıştır. İnsanoğlunun taş ve kil tabletler üzerine istek ve ihtiyaçlarını bazı işaretler ve yazı ile ifade etmeye başladığı zamanlardan itibaren noterliğin olması dikkat çekicidir. Yazı ile birlikte insanoğlu kişiler arasındaki hukuki ve ticari ilişkilerini kayıt altına almıştır. Böylelikle insanlar yaptıkları sözleşmelerle aralarında ihtilafların çıkmasını önleyerek haklı tarafı tespit edebilmiştir. Bu anlamda noterliğin yazının bulunmasıyla paralel gelişen bir meslek olduğunu ifade edebiliriz.

III- Roma Hukuku'nda Noterlik

Roma Devleti eski yıllarda “*capitolum*” denilen kale ve şehri kuşatan ekili tarlalardan oluşan ve latin ırkından gelen insanların yaşadığı bir devlettir. Roma şehri beş köyün birleşmesinden meydana gelmişti.¹⁸⁶ M.Ö. 8.yy'da bir “şehir devleti/civitas” olarak kurulan Roma devletinin hukuku tarihsel süreçte birçok toplumun hukuksal gelişimine yön vermiş bir hukuk sistemidir. Roma'da ve Roma hâkimiyeti altında bulunan ölkelerde uygulanmıştır. Bu sistemin, M. S. 6. Yzyılda Doğu Roma İmparatoru Justinianus'un ölümüne kadar devam ettiği kabul edilir. Roma, siyasi tarihinde krallık, cumhuriyet ve imparatorluk şekilleriyle yönetilmiştir.¹⁸⁷

İmparatorluk kuracak kadar genişlemesinde, iyi bir hukuk sistemine sahip olması etkili olmuştur. Kendini sürekli yenileyerek bir altyapı oluşturan Roma hukuku sonraki yıllarda çağdaş hukuk sistemlerinin temel kurumlarını önemli ölçüde etkilemiştir.¹⁸⁸ Roma, büyük bir coğrafyaya hükmetmesi nedeniyle dünya hukuk kültürünü etkilemiştir. Tüm dünyada farklı kültür yapılarına rağmen Roma hukuku bütün toplulukları ortak bir hukuki yapıda bir araya getirmiştir. Roma hukukunun ana hatları, atalarının örf ve adetlerine dayanıyordu.¹⁸⁹

¹⁸⁶ P. Koschaker-K. Ayiter, **Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakóltesi Yayınları, Sevinç Matbaası, Ankara, 1977, s. 8.

¹⁸⁷ Belgin Erdoğmuş, “*Roma Hukuku*”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, S. 49, (Mayıs-Haziran-Temmuz-2009), Ankara, s. 33.

¹⁸⁸ Nadi Günel, “*Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları*”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, S. 49, (Mayıs-Haziran-Temmuz-2009), Ankara, s. 11.

¹⁸⁹ Roma devleti kurulduğu ilk yıllarda kanun yapılmadan, toplumun iradesiyle kabul edilen kuralları uygulamıştır. Romalılar tarafından bu uygulama “*örf adet hukuku*” olarak tanımlanmıştır. (Ziya Umur, **Roma Hukuku Tarihi Giriş- Kaynaklar Umumi Mefhumlar- Hakların Himayesi**, Fakólter Matbaası, İstanbul, 1974, s. 163.; Seldağ Güneş Ceylan, “*Roma hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi*”, **AHBVÜHFD**, VIII/2, (2004), s. 3.)

Bu dönem örf ve adetlerden oluşan, son derece sert ve şekilci bir hukuk olan “*ius civile*” özel hukuk alanında uygulanırdı. Bu hukuk sadece Romalı vatandaşlara geçerliydi.¹⁹⁰ Roma hukukunun kaynağı dinsel kurallar idi. Rahip hukukçular Roma hukukuna şekil veriyordu. Bu durum “*pontifices*” olarak adlandırılmıştı. Rahipler hukuku en iyi bilen ve uygulayan hukukçu kişilerdi. Roma hukukunun gelişmesine büyük katkı sağlamalarına rağmen Roma hukuku çok kısa bir süre dinin etkisinde kalmış daha sonra hukuk laikleşme sürecine girmiştir.¹⁹¹

M.Ö. V. yüzyılda “*On iki Levha Kanunu/Lex Duodecim Tabularum*”¹⁹² hazırlanarak Roma hukuk sisteminde yeni bir dönem başlamıştır. Roma’da halk sınıflara ayrılıyordu. Toplumun soylu tabakası “*patricius*”, genellikle çiftçi ve zanaatkârlardan oluşan orta sınıf vatandaşlar da “*pleb*” olarak adlandırılmıştı. Bilinen ilk kanunlaştırma hareketi olan On iki Levha Kanunu hukuk tarihi açısından çok önemlidir. Patrici ve pleb’lerin arasındaki anlaşmazlıklardan ortaya çıkan ilk yazılı kanundur.¹⁹³

Roma’da Justinianus dönemi (M.S.527-565) Roma hukukunda temel değişikliklerin yapıldığı dönem olmuştur. Özel şahıslar arasında hukuk işlemlerine resmiyet kazandırılmış ve günümüz “*Özel Hukukun*” temeli atılmıştır.¹⁹⁴ Roma hukukunda bu uygulamaya özellikle Kuzey İtalya’da rastlanmaktadır. Justinianus, Roma hukukunda geçerli olan temel kaynakları ve imparatorların emirnamelerini elden geçirterek bir düzen içinde yeniden toplattırdı. M.S. 528-534 yılları arasında yapılan bu düzenlemeye “*Justinianus’un Kanunları/corpus iuris civilis/vatandaşlar hukuk derlemesi*” adı verildi. İmparator Justinianus Roma hukukunu sağlam temellere oturtmak ve gelecek nesillerin de bu hukuktan yararlanması için bu derlemeyi yapmıştır.¹⁹⁵ Justinianus’un Kanunları elli ciltten oluşmaktadır. İngiliz tarihçilerine göre

¹⁹⁰ P. Koschaker, K. Ayiter, **Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, s. 8; S. G. Ceylan, “*Roma hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi*”, s. 3.

¹⁹¹ N. Günel, “*Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları*”, s. 12.

¹⁹² Jacqueline Russ, **Avrupa Düşüncesinin Serüveni**, Doğubatı Yayınları, İstanbul, 2011, s. 55; Roma tarihinin ilk “*kodifikasyon*” kanunlaştırma hareketi bu kanunun hazırlanmasıdır. Bu kanunun iki önemli özelliği vardı. Birincisi o güne kadar din adamı hukukçuların tekelinde olan hukuku yazılı hale getirerek toplumun her kesiminin hukuk kurallarını bilmesini sağlamak, ikincisi de toplumda ki sınıf ayrılıklarını ortadan kaldırmaktı. (N. Günel, “*Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları*”, s. 15.)

¹⁹³ N. Günel, “*Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları*”, s. 12.

¹⁹⁴ Özel Hukuk; insanların kendi aralarındaki ilişkileri düzenler. Bu nedenle kendi başına insanı şahıs olarak tanıır. Buna göre her insan, hakların ve borçların süjesidir. Hukuk sūjelerine ve onların hukuki durumlarının birbirlerinden ayrı olmalarına dair hukuk kuralları genel anlamda şahsın hukukunu oluşturmaktadır. Özel hukuk ya bir şahsın mal varlığına ya da o şahsın diğer şahıslar karşısındaki durumuyla ilgilidir. (P. Koschaker, K. Ayiter, **Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, s. 42.)

¹⁹⁵ S. G. Ceylan, “*Roma hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi*”, s. 5.

bu eserin orijinali 1130 yılında keşfedilmiş, İtalya/Floransa’da bir kütüphanede muhafaza edilmektedir.¹⁹⁶

Dünya çapında önemli ve büyük bir kanunlaştırma eseri olan bu derlemeyi bütün hukukun bir araya toplanması bir araya getirilmesi olarak tercüme edebiliriz. Çünkü eser *ius civile* kelimesinin ifade ettiği mülkiyet, satış, ariyet, miras gibi özel hukuku yani kişiler arası hukuku düzenlemekten ibaret değildir. Bunların yanı sıra anayasa hukuku, idare hukuku, ceza hukuku ve kamu hukukunu da içermektedir.¹⁹⁷ Roma hukuku yüksek ahlaki karakteri savunuyordu. Temel kriterleri; “*onurlu yaşamak/honeste vivere, başkasına zarar vermemek/alterum non laedere ve herkese kendi hakkını vermek/suum qui-que tribuere*” şeklinde açıklanmıştır. Bu kriterlere aykırı yaşamak, Roma hukukunda “*infamia/şerefsizlik-kişinin toplum içinde saygınlığını yitirmesi*” olarak algılanmaktaydı. Hukuk bilimi bu dönem “*kamu hukuku ve özel hukuk*” olarak ikiye ayrıldı. Kamu hukuku devletin idari yapısıyla ilgilidir. Özel hukuk ise; “*jus naturale/doğal hukuk, jus gentium/kavimler hukuku ve jus civile/vatandaşlar hukuku*” şeklinde üç bölüme ayrılmıştır.¹⁹⁸

Roma devleti imparatorluk dönemi yapısal reformlar yaparak, merkeziyetçi bürokratik sistemi oluşturdu. Bu yapıya uygun çalışanların yetiştirilmesi için hukuk okulları kuruldu. Bunlardan biri de İstanbul Zeyrek semtinde Konstantinopol Hukuk Mektebidir. Burası için İstanbul Hukuk Fakültesinin başlangıcı olduğu söylenebilir. Bu okulda yeni bürokratik yapı için çalışacak öğrenciler yetiştirilmiştir.¹⁹⁹ Bu gelişmelerle birlikte Avrupa’nın birçok ülkesinden gelen öğrenciler bu hukuk okullarında eğitim almıştır. Dolayısıyla ülkelerine döndüklerinde öğrendikleri Roma hukukunu uygulamaya başlamışlardır. O zamana kadar Roma İmparatorluğu’na ait olan hukuk sistemi uluslararası bir hukuk haline gelerek tüm kıta Avrupası’na yayıldı. Böylelikle Roma hukuku her yerde etkisini göstermiştir.²⁰⁰

Roma hukuku uzun yıllar boyunca yürürlükte kalarak bir gelişme evresi geçirmiştir. Bu zaman içerisinde hukuka dair her mesele en ilkel başlangıçtan en yüksek dereceye kadar gelişmiştir. Böylelikle hukuki problemler için bu uzun tarihi süreçte

¹⁹⁶ Beyoğlu Muharriri Rıfat, “*Mukâvelat Muharrirleri/Tarihçe-Mukâvelat Muharrirliğinin Tarifi Mahiyeti*”, **İlm-i Hukuk ve Mukayese-i Kavanin Mecmuası**, I.(a)/15, (1910), s. 183.

¹⁹⁷ P. Koschaker, K. Ayiter, **Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, s. 3.

¹⁹⁸ N. Günel, “*Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları*”, s. 23.

¹⁹⁹ B. Erdoğan, “*Roma Hukuku*”, s. 35.

²⁰⁰ J. Russ, **Avrupa Düşüncesinin Serüveni**, s. 57; B. Erdoğan, “*Roma Hukuku*”, s. 35; Seldağ Güneş Ceylan, “*Roma hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi*”, s. 8.

bulunabilecek her türlü hal çarelerini içermektedir.²⁰¹ Ayrıca liberal bir görüşle ortaya çıktığı için de farklı ülkelerde uygulanabilmiştir. Uzun yıllar boyunca bu hukuk, ülkelerin yerel hukuk kurallarıyla karışarak dönemin hukuk ihtiyaçlarını karşılamıştır.²⁰² Roma hukukunun Avrupa ülkelerinde uygulanmasına “*Roma hukukunun iktibası/reception*” denilmekteydi.²⁰³

Ancak 19. Yüzyılda Avrupa’da gelişen milliyetçilik akımı ile birlikte ulusal devletlerin kurulması ulusal kanunlaştırma hareketlerini de beraberinde getirdi. Buna rağmen Avrupa’da ülkeler kendi kanunlarını yaparken, özellikle devlet ve birey ilişkileri, miras hükümleri ve evlilik sözleşmelerini düzenlerken Justinianus’un Kanunlarını model almışlardır.²⁰⁴ Bununla birlikte 1804 Fransız Medeni Kanunu, 1811 Avusturya Medeni Kanunu ve İsviçre Borçlar Kanunu, 1874 Prusya Medeni Kanunu, 1900 Alman Medeni Kanunu, 1907 İsviçre Medeni Kanunu bu ülkelerde yürürlüğe girmiştir. Böylelikle Roma hukuku doğrudan yürürlükte olma özelliğini kaybetmiştir. Yine de Roma hukuk kuralları bugün dolaylı da olsa modern kanun maddelerinde etkisini devam ettirmektedir.²⁰⁵ Roma hukuku bugün İsviçre, Alman, Fransa ve Türk Medeni hukukunda etkisi devam eden bir hukuktur. Avrupa’da ki devletlerin, Avrupa Birliğinin ortak hukukudur.²⁰⁶

Daha önce noterlik kurumunun içinde bulunduğu dönemin siyasi, sosyal ve ekonomik özelliklerine göre değişiklik gösterdiğini ifade etmiştik. Ancak günümüz noterlik kurumu temelinin Roma hukukuna dayandığını söylemek mümkündür. Roma İmparatorluğu’nun ilk yıllarından ortaçağa kadar geçen sürede noterlik kurumu da gelişmiş ve önemli bir kurum olmuştur. Genellikle üst sınıf kişilerden seçilen noterler imparator adına çalışmalarını sürdürmüştür. Noterlik, işleyişi bakımından farklı terimlerle imparatorluk içinde her dönem kendisine yer bulmuştur. Roma devlet yapısı içinde bu görev için aralarında bazı farklılıklar bulunan “*scriba*”, “*notarius*” , “*tabellio*” ve “*tabularius*” gibi terimler kullanılmıştır. Bu farklılıkları içinde bulundukları dönemin idari yapısı ve noterlik kurumunun işleyişi belirlemiştir. Özellikle 12. Yüzyıl ve sonrası dönemin noterlikleri günümüz noterlik anlayışına benzer bir yapıda şekillenmiştir.²⁰⁷

²⁰¹ P. Koschaker, K. Ayiter, **Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, s. 46.

²⁰² B. Erdoğan, “*Roma Hukuku*”, s. 36.

²⁰³ S. G. Ceylan, “*Roma hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi*”, s. 8.

²⁰⁴ J. Russ, Avrupa **Düşüncesinin Serüveni**, s. 55.

²⁰⁵ B. Erdoğan, “*Roma Hukuku*”, s. 36.

²⁰⁶ N. Günel, “*Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları*”, s. 25.

²⁰⁷ Ziyet Seldağ Ceylan, “*Noterliğin Doğuşu*”, **TNBHD**, S. 135, (Eylül 2007), s. 58.

İmparatorluğun ilk yıllarında yazı sanatı çok gelişmediği için sözleşmeler genellikle sözlü olarak yapılıyordu. Bu işleme “*stipulatio/sözlü akıt*”²⁰⁸ adını vermişlerdi. Ancak bu yöntemle yapılan sözleşmelerin sonrasında ispat açısından problem yaşandığı için hukuki değeri olan işlemleri kayıt altına alma gereği ortaya çıktı. Çünkü sözleşme şahitler huzurunda yapılmışsa o şahitlerin bulunması ve ifadelerinin alınması taraflar açısından sorun olmaya başlamıştı.²⁰⁹ Sosyal hayatın gelişmesi ile birlikte ticari ilişkilerde gelişti ve sözleşmelerin önemi artmaya başladı. Bu nedenle insan ilişkilerinin merkezi konumunda olan çarşı ve pazarlarda masalar kurulurdu. Yapılan anlaşmalar üzerinde balmumundan ince levhalar bulunan plakalara yazılmaya başlandı. Bu şekilde yazı ve mührün bozulması engelleniyor hem de yazı üzerinde ekleme silme gibi değişiklikler yapılamıyordu. Zaman içinde bu uygulama da değişecek yerini yüksek bir güven simgesi olan, evrak üzerine yapılan balmumu mühürler alacaktır. Anlaşmaları yazan yazıcılara “*tabelliyone/tabellione*” adı veriliirdi. Bu tabir “*masa*” anlamında “*table*” ve levhayı yazmak anlamına gelen “*tabbiare*” den gelmektedir. Alışveriş işlemlerini yazan ve kayıt altına alan “*argentarii*” adı verilen esnaflarla sözleşmeleri yazan “*tabellione*” yani yazıcıların görevleri birbirine karışmış ancak bir süre sonra görevleri birbirinden ayrılmıştır. Tabellion'lara “*scriptura fornsic*” yani evrakı düzenleme, onaylama ve kayıt altına alma görevi verilmiştir.²¹⁰

Tabellion'lar devletin denetim ve gözetimi altında, alacaklıdan belli bir ücret karşılığında belgeyi düzenler ve onaylardı. Tabellion'lar düzenledikleri belge ile ilgili yemin ederlerse belge ispat gücü taşıyan bir delil olarak görülür ve yazılı belgenin aksi iddia edilemezdi. Bu anlamda Roma dönemi noterliği günümüz noterliği ile benzerlik gösterir.²¹¹ Bugün de noter senetleri “*düzenleme ve onaylama*” şeklinde yapılır. Düzenleme şeklinde, ilgili tarafın istediği gibi düzenlenir, ilgili kişiye imzalatılır.

²⁰⁸ Stipulatio: Şekle bağlı sözlü soru ve cevaptır. Aktin yapılmasında alacaklının faaliyetine “*stipulare/kendisine vaad ettirmek*” ve borçlununkine de “*promittere/vaad etmek*” denir. Buna göre stipulatio alacaklısına “*stipulator*”, stipulatio borçlusuna “*promissor*” denir. Soru ve cevap arasında duraksama olmaması ve cevabın derhal soruyu takip etmesi gerekir. Bundan dolayı alacaklı ve borçlunun aynı anda hazır bulunmaları şarttır.” İlk zamanlar sadece Roma vatandaşları tarafından yapılan uygulama sonraki yıllarda değiştirilerek Roma vatandaşı olmayanlar tarafından da uygulanmaya başlandı. Onlar için sorulan sorular da “*Prometsine? Promitto /Vaad ediyormusun? Vaad ediyorum ya da Dabisne? Dabo/Veriyormusun? Vereceğim*” şeklinde olmuştur. (P. Koschaker, K. Ayiter, **Roma Özel Hukukunun Ana Hatları**, s. 209-210.)

²⁰⁹ Z. S. Ceylan, “*Noterliğin Doğuşu*”, s. 59.

²¹⁰ B. M. Rıfat, “*Mukâvelat Muharrirleri...*”, s. 182, 183.

²¹¹ Seda Kaynak, “*Cognitio Extra Ordinem'den Günümüze Delil ve İspat Yükü*”, **İÜHFD**, (Özel Sayı), II, (2015), s. 1048.

Noter, senedi imzalar, mühürler ve belgenin aslı noterde kalır. Onaylama şeklinde ise belgeyi taraflar veya üçüncü kişi doldurur ve düzenlenen belgeyi noter imzalar.²¹²

Roma kanunlarına göre bir evrakın, herhangi bir anlaşmazlıkta ispat özelliğinin olabilmesi için o belgenin mahkeme ya da belediye kayıtlarında olması gerekiyordu. Yukarıda bahsi geçen Roma imparatorlarından Justinianus, çıkardığı “*justinianus kanunları*”nda yer alan bir emirname ile “*özel evraklar*” ve “*resmi evraklar*” birbirinden ayrıldı. Buna göre sadece iki şahit huzurunda yazılarak mühürlenен evraklar “*özel evrak*” olarak adlandırıldı. Şahitlerin bir hâkim ya da rahip huzurunda bulundukları sırada düzenlenen, yazılan ve mahkeme ya da kilise kayıtlarına geçirilen belgeler de “*resmi evrak*” olarak adlandırıldı. Bu belgelerin onaylanması işlemini de kayıtlı olduğu mahkemenin hâkimi ya da kilisenin rahibi yapıyordu.²¹³

Kayıt altına alınan bu belgeler kamu arşivlerinde saklanarak tam bir ispat ve delil belgesi yani “*instrumenta publica*” haline geldiler. Bununla birlikte Roma’da devlet adına kamu hizmeti yapan, belge düzenleyen, muhasebe kayıtlarını tutan bir meslek sınıfı ortaya çıktı. Hür ve Roma vatandaşlarından oluşan bu kişilere “*yazıcı/scriba*” denilmekteydi. Scriba aynı zamanda “*librarius*” yani edebi yazı yazar kişiler anlamına da gelmekteydi.²¹⁴ Roma hukukunda yazıcılık terimi, davaların mahkeme kayıtlarını tutan ve kopyalayan kâtipler için kullanıldı. Sonraki zamanlarda devlet adına sözleşme, vasiyetname gibi birçok hukuki belgeyi düzenleyen kişiler yazıcı olarak isimlendirildi.²¹⁵

Bu durum yazıcıların zaman içinde görev alanlarının genişlemesine neden oldu. Görev alanlarının artışı toplumda statü olarak daha üst bir seviyeye gelmelerine sebep olmakla birlikte yazıcıların iş yükü de artmıştı. Hukuki belgelerin kayıt altına alınması işini kolaylaştırmak için M.S. 1. Yüzyılda Roma’da hızlı yazı yazma tekniği geliştirildi. Cicero²¹⁶ döneminde özellikle imparatorun konuşmalarını yazmakta zorlanan

²¹² <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> s. 4872, 4873. E.T.: 15.03.2020.; S. Kaynak, “*Cognitio Extra Ordinem’den Günümüze Delil ve İspat Yükü*”, s. 1048, 1049.

²¹³ B. M. Rıfat, “*Mukâvelat Muharrirleri*”, s. 183.

²¹⁴ Z. S. Ceylan, “*Noterliğin Doğuşu*”, s. 59, 61; Sevil Pamuk, **Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri**, , İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi), (Danışman: Prof. Dr. Gülden Sarıyıldız), İstanbul, 2014, s. 16; A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 38.

²¹⁵ A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 33.

²¹⁶ Ünlü düşünce adamı Cicero (M.Ö. 106-43) filozof, yazar, hatip ve hukukçu devlet adamıdır. Roma’da cumhuriyet rejiminin büyük savunucusu ve roma hukukuna katkılarıyla dikkat çeken bir isimdir. Fikirleri hukukçuların hukukun felsefi temellerini incelemeye yöneltmiştir. (N. Günel, “*Roma Hukukunun Temel Kriterleri, Kavram ve Kurumları*”, s. 21)

imparatorluk sekreteri M. Tullius Tiro²¹⁷ bu tekniği uygulayan ilk kişi olmuştur. Buna göre daha hızlı yazı yazmak ve işlemlerin daha pratik olması için, söylenenler aynen ama çeşitli kısaltmalar ve işaretler kullanarak yazılıyordu. Yönteme; “*Tiro’nun Notları*” anlamına gelen “*notae trioninae*” adı verildi. Yöntemi kullanarak yazı yazan kişilere de “*notarius*” denildi.²¹⁸

Günümüze kadar ulaşan ve şimdide kullanılan noter kelimesi buradan türemiştir. Notarii’ler genellikle hızlı ve güzel yazı yazan, köle veya azat edilmiş kölelerden seçiliyordu ve yaptıkları işlem karşılığı ücret alıyorlardı.²¹⁹ Bir süre sonra imparator yazıcılarının yanı sıra eyalet valilerinin evraklarını düzenleyen kişiler de notarius adını aldı. Bu kişiler ayrıca “*magistra/magister*”²²⁰ denilen devlet üst düzey görevlilerinin ve hukukçuların yazılarını da düzenlemeye başladılar. İmparatorluk noterleri magistralara bağlı olarak görev yapıyorlardı ve yetki alanları tam olarak belirlenmemiştir. İmparatorluk noterleri askeri bir düzenle organize ediliyordu. Bu nedenle içlerinden bazılarını onursal anlamda noter temsilcisi denilmekteydi. Bu noterlerin öncelikli işleri kutsal meclis sekreterliği olmasına rağmen kendilerine verilen farklı görevleri de yapmakla yükümlüydüler. Noter temsilcisi olan noter, askeri ve sivil görevlerin sicillerini tutma görevini de yapmakla yükümlüydü.²²¹

Ayrıca Hristiyanlığın gelişmesi ile birlikte din adamlarının konuşmalarını da kayıt altına almakla görevlendirildiler. Yine imparatorluğun Yüksek Mahkemesi’nde çalışanlar için de notarius terimi kullanıldı. Noter olarak çalışan bu görevliler görev çeşitlerine göre derecelere ayrıldı. Noterlerin başkanlığı görevini de devlet başkanlarının yardımcıları yürüttü ve kendilerine “*primicerius notariorum*” adı verildi. Başkan kamu görevlilerinin bir listesini oluşturarak bu görevlilerin devletten alacakları maaşı düzenliyordu.²²²

Zamanla notarii’lerin görevleri mahkeme kâtipliği ve kamu hizmeti kâtipliği olarak ikiye ayrıldı. Romalı hukukçu Ulpianus Domitius döneminde hukuk alanında

²¹⁷ Marcus Tullius Tiro; Cicero’nun azatlı kölesi ve kâtibidir. Cicero’nun söylev ve mektuplarını yazan bir araya getirerek yayınlayan kişidir. Kendisi edebiyat alanında ilerlemiş olan Tiro, Cicero’nun hayat hikâyesini de kaleme alan kişidir. (Reginald H. Barrow, **Romalılar**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 46.)

²¹⁸ Hüsamettin Haydar Çamer, “*Noter*”, **İktisat ve Ticaret Ansiklopedisi**, VII, İstanbul, 1952, s. 352; F. Tanju, “*Devlet ve Noterlik*”, s. 34; Z. S. Ceylan, “*Noterliğin Doğuşu*”, s. 60.

²¹⁹ S. Pamuk, **Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri**, s. 17.

²²⁰ Magistra: Roma’da genel valilerden sonra gelen en önemli kişilerdir. Saray bakanlığı da diyebileceğimiz saraya doğrudan bağlı olan yüksek bir memuriyettir. Saray muhafızlığından dış işlerine kadar geniş bir görev alanları vardır. Diplomasıyı yürütür ve dış ülkelere gelen elçileri kabul ederler. Görev süreleri 20-30 yıl kadar uzundur. (Cecile Morrisson, **Bizans Dünyası**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2019, s. 117, 118)

²²¹ C. Morrisson, **Bizans Dünyası**, s. 118.

²²² Z. S. Ceylan, “*Noterliğin Doğuşu*”, s. 60, 61.

yapılan değişiklik ve düzenlemelerle birlikte notarii'lerin yaptıkları iş daha da önem kazandı. Devlet işlerini yürütmenin yanı sıra kişiler arasında yapılan sözleşmelerin düzen ve onay yetkisini de görevlerine eklediler.²²³ Ayrıca kişilerin vasiyetlerini düzenleme, toprak paylaşımları gibi özel işlere bakmaya başladılar. Böylelikle yetki alanları artan notarii'ler “*tabellarii/tabularii*” veya “*tebellion*” adını aldılar. Tebellion'lar ücretlerini, yaptıkları sözleşme veya düzenledikleri senet karşılığı aldılar. Görevlerini profesyonelce yürütmelerine karşın yetki alanları henüz belirli olmadığı için tam olarak memur sıfatını taşımadılar.²²⁴

Tebellionlar, sözleşmeleri belirli kurallara göre düzenlerdi. Şahitleri dinler, evrakı düzenler, okur ve imzalardı. Bu şekilde düzenlenen sözleşmenin ispat gücü yüksek olurdu. Tebellionlar aynı zamanda hukuki işlemlerini yapacakları kişilere danışmanlık yapar, yol gösterirdi.²²⁵ Yanlarında çalıştırdıkları “*tabularius*” adı verilen yardımcıları belgeleri hazırlar ve onay işlemini tebellionlar yapardı. Tebellion'ların görevleriyle ilgili düzenlemeler kanunlarla yapılıyordu. Yaptıkları işlemleri de notarii'ler takip ediyordu.²²⁶ Yine Ulpianus dönemi yapılan düzenlemelerle tebellionlar, magistraların denetimi altına alındı ve atamalarının devlet tarafından yapılmasına karar verildi. Böylece devlet izniyle, belediye tarafından denetlenmek üzere lonca şeklinde teşkilatlandırıldılar.²²⁷

²²³ F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 2; S. Pamuk, **Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri**, s. 17.

²²⁴ F. Tanju, “*Devlet ve Noterlik*”, s. 34; A. Uz, “*Noterlik Müessesesinin Kuruluş ve Gelişimi*”, s. 30; S. Pamuk, **Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri**, s. 17.

²²⁵ F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 2; H. Dinçer, “*Tarihte ve Hukukumuzda Noter*”, s. 70; A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 38.

²²⁶ Z. S. Ceylan, “*Noterliğin Doğuşu*”, s. 61.

²²⁷ F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 2; Mehmet Celal, “*Noterliğin Tarihçesi*” **TNBHD 50. Yıl Özel Sayı**, (Ankara 1973), s. 27; H. Dinçer, “*Tarihte ve Hukukumuzda Noter*”, s. 70; A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 38.; Ayrıca XIV. Yüzyıla ait “*Eparkhion Biblion/Vali’nin Kitabı*” adlı yazma eserde, X. yüzyıl Bizans sosyal tarihi ve o dönem teşkilatlanan loncalar hakkında bize bilgi vermektedir. Buna göre İstanbul’un en önemli yirmi iki loncasından biri de Noterler loncasıdır. Eparkhion Biblion’da Noterler Loncası’na giriş merasimi ile ilgili şu bilgiler yer almaktadır. Lonca’ya girmek için sınavdan ve üyelerin olumlu görüşlerinden sonra aday, Lonca başkanı “*primikerios*” refakatinde ve üzerinde bir pelerinle şehrin valisinin “*eparkhos*” huzuruna çıkardı. Heyet öncelikle Tanrı huzurunda yemin eder, sonra adayın, imparatorun bağışlaması ya da kayırması ya da aile bağları veya dostlarının ısrarları ile değil, iyi hali, bilgisi, kabiliyeti ve liyakati dolayısıyla Loncaya katılmaya hak kazandığını yeminlerle ifade ederdi. Yemin töreninin ardından vali bu seçimi onaylar ve aday noter Loncaya kabul edilirdi. Daha sonra noter ve diğer üyeler üzerlerine pelerinlerini giyerek noterin evine en yakın kiliseye giderlerdi. Kilisede noter pelerini çıkararak beyaz bir tunik giyer rahip de onu kutsardı. Bundan sonra yol boyunca diğer üyelerle birlikte beraber yürürler, başkan elinde bir buhurdanlık taşır ve dumanını seçilen notere doğru savururdu. Noter üye elinde açık olarak bir İncil taşırdı. Bu seremoni, kendisinin Tanrı önünde yükselen bir buhar gibi temiz ve düzgün olduğu anlamını taşıyordu. Daha sonra yeni üye noter aynı gösterişli yürüyüşle evine gider ve meslektaşlarına bir yemek vererek günü kutlardı. Ayrıca yeni üye noter Loncaya giriş ücreti öderdi. Yeni üye törenlerine katılmayan Lonca üyelerine para cezası vardı çünkü bu resmi törenlere katılmak mecbur idi. Noter Loncası üyelerinin yaptıkları işlemlerden ne kadar ücret alacakları devlet tarafından belirlenmişti. (Işın Demirkent, **Bizans Tarihi Yazıları**, Dünya

Ayrıca Roma İmparatorluğu'nda IV. ve V. yüzyıllarda yapılan ıslahatlarla kamuya ait düzenleme, onaylama ve tescil işlerini yapmak üzere görevli olan tebellion veya katiplere “*exceptores*” adı verilmiştir. Exceptor'lar bazen kölelerden olmakla birlikte bazen de para karşılığı hizmet veren özgür kişilerden de olabiliyordu. Bu nedenle scribalardan ayrılmışlardır. Çünkü scribalar sadece özgür kişilerden oluşmaktaydı.²²⁸ Kayzer huzurunda ve onun adına bu işleri yapan kişilere de “*kayzer kâtibi*” ya da notarii'si denilmiştir. VII. ve VIII. yüzyıllarda ise tebellion teşkilatı gelişerek krallık ve kilisenin işlerini yapan iki kuruluşa ayrılmıştır.²²⁹ İmparatorluğun son yıllarında noterlik bir imparatorluk kurumu olmuştur. İmparator Justinian döneminde tebellionların görevleriyle ilgili hukuki düzenlemeler yapılmıştır. XI. yüzyıldan sonra ise ilk olarak noter okulları açılmaya başlanmıştır. İmparator Fridrich Barbarossa ve Papa III. Alexander dönemlerinde Roma hukuku etkisi altında kalmış olan hukuk sistemlerinde resmi bir kurum olarak noterlik yayılmaya başlamıştır. İlk noterlik dersleri, Bologno Üniversitesinde Papa III. Alexander tarafından verildikten sonra diğer üniversitelerde noterliği bir bilim dalı olarak kabul etmeye başladı. Papa III. Alexander, bir bildiri yayınlayarak noter işlemlerinin şahitlerin ölümünden sonra bile ispat ve delil gücüne sahip olduğunu halka duyurdu. İmparator tarafından ilk noter atamaları da 1186-1191 yıllarında gerçekleşti.²³⁰

Modern zamanların noterlik kurumu “*kişiler arasındaki özel hukuk işlemlerine resmîyet kazandırılması*” şeklinde ilk olarak Roma hukukunda başlamıştır. Tebellion ya da notarii'lerin yaptıkları işlemler yani yazıcılık mesleği günümüz noterliğinin temeli kabul edilmektedir.²³¹ Yukarıda ifade edilen terimler aslında farklı anlamlar taşıyabilirler ve birbirine iç içe girmiş terimlerdir. Roma İmparatorluğunda farklı dönemlerde

Yayıncılık, İstanbul, 2005, s. 165 ve 173); Ayrıca VI. ve XIII. yüzyıllar arasında İstanbul'da noterlik bürolarının “*station*” varlığından söz edilmektedir. Hukuk mesleğinin kent içindeki örgütlenmesi olarak ifade edilen noterlik büroları kilise kapsamında bulunmaktadır. “*Stationes*” veya “*kathedrai*” adı verilen büroların sayısına eşit olarak yirmi beşten fazla “*taboullarioi*” bulundurulmaması gerektiği belirtilmiştir. Belgelere göre kentte bulunan beş hukuk hanından söz edilmektedir. Bunlar; Kırk Şehitler Kilisesi'ne bağlı noter bürosu, Blakhernai Kilisesine bağlı büro, “*Constantinus*” Forumu'nda bulunan Bakire Kilisesi'ndeki büro, Perama'daki Aya İrini Kilisesi'ndeki büro, Diakonissa'nın Theotokosu Kilisesi'ndeki büro. Bunlardan başka kiliselerdeki memurların “*taboullarios/notarios*” ünvanına sahip olduğu ve yasal evraklara şahitlik ettikleri belirtilmiştir. Yine “*Kral İustinianos*” döneminde Büyük Kilise'de bir noterlik bürosundan bahsedilmiş. Ve noterliklerin kiliselerle bağlantısı VI. yüzyıla kadar geri gittiği kilise kuran kişilerin kilise çevresinde noterlik mesleği ve eğitimi için düzenlemeler yaptıkları ifade edilmiştir. (Paul Magdalino, **Ortaçağda İstanbul**, (Çev: Barış Cezar), Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s.56-59.)

²²⁸ Z. S. Ceylan, “*Noterliğin Doğuşu*”, s. 65.

²²⁹ F. Tanju, “*Devlet ve Noterlik*”, s. 34; M. Celal, “*Noterliğin Tarihçesi*”, s. 27; H. Dinçer, “*Tarihte ve Hukukumuzda Noter*”, s. 70.

²³⁰ Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 12.

²³¹ Z. S. Ceylan, “*Noterliğin Doğuşu*”, s. 61.

birbirlerinin yerine kullanılan bu terimler farklı kaynaklarda farklı metinlerde de birbirlerinin yerine kullanılmıştır. Tarih içinde değişik dönemlerde farklı görevler için birbirinin yerine geçmiş terimlerdir. Noterliğin tanımı için kullanılan bu terimlerin birbirinden tam olarak ayrılması mümkün görülmemektedir. Bu anlamda, yapılan tanımlamaların bir sentezi sonucu modern zamanların noterlik kurumu oluşmuştur. S. Ceylan araştırmalarında bu terimlerin aynı kurumu farklı dönemlerde tanımlamak için kullanıldığının mümkün olduğunu ifade etmiştir.

Anlaşılabacağı üzere modern anlamda günümüz noterlik kurumu ilk olarak Roma hukukunda karşımıza çıkmaktadır. Roma hukukunda yer alan birbirinden bağımsız ve farklı köklerden gelen terimler kurumu ifade etmiştir. İlk olarak hem hızlı hem de güzel yazı yazan ve özellikle kölelerden seçilen kişiler kamuyla ve özel şahıslarla ilgili hukuki işlemleri belgelendirerek sözleşmeler düzenlemiştir. İkinci olarak daha çok devlet kurumlarında kiliselerde belediyelerde çalışan resmi yazıcılar için kullanılan terimler noterliğin kökenleridir. Bu temellere dayanılarak *tebellion* ve resmi yazıcı terimlerinden çıkarılan sentez modern anlamda noterlik kurumunu oluşturmaktadır.

B- AVRUPA HUKUK SİSTEMLERİNDE NOTERLİĞİN GELİŞİMİ

V. yüzyılda kavimler göçünün etkisi ile Batı Roma İmparatorluğu resmi olarak ortadan kalkmış ve Avrupa topraklarında çeşitli krallıklar kurulmuştu. Yeni kurulan krallıklar kendilerini Roma İmparatorluğu'nun kültür ve medeniyetinin mirasçısı olarak gördüler. Bundan dolayı yıkılan Batı Roma İmparatorluğu'nun kültür ve hukuk düzeni bu topraklarda egemen olmaya devam etti. Öyle ki belediye ve eyalet idareleri ve mahkemeler bazı hukuki düzenlemeler yapılarak önceki düzenin devamı niteliğinde faaliyetlerini devam ettirdiler.²³²

Ele geçirilen yeni eyaletler "*conventus*" denilen küçük bölgelere ayrıldı ve bu bölgelerde eski Roma yönetiminde olduğu gibi mahkemeler Romalı hâkimler tarafından yürütüldü. Bu dönemde Kıta Avrupası'nın birçok yerinde noterlik kurumu da önemini korumaya devam etti. Artık Frankların egemenliği altında olan her bölgede "*curia regis*" denilen kraliyet mahkemeleri bulunuyordu. Bu mahkemelere eyalet kontları/valileri başkanlık ediyordu. Kraliyet mahkemeleri birçok farklı mahkeme ve özellikle yüksek yargı mahkemesini bünyesinde barındırıyordu. Önemli satış ve devir işlemleri için en son kararlar kraliyet mahkemesi onayı ile çıkardı. Hukuki ilişkilere ait

²³² S.G.Ceylan, "Roma hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi", s. 9.

belgeleri düzenleyen noterler de kraliyet mahkemelerine bağılı memurlar olarak çalışıyorlardı. Her noter bağılı olduğı kendi bölgesinde faaliyetlerini sürdürüyordu.²³³

IX. yüzyılda mahkemelerde çıkan anlaşmazlıklar sonucu mahkeme başkanları görevlerini reddetti. Dönemin imparatoru adil bir yönetim sağlamak amacıyla hukuki işlemleri yürütmek adına “*missi dominici*” denilen memurları göreve getirdi. 803 tarihinde bu memurlar için beraberlerinde noter bulundurmaları istendi. Başta üst düzey yöneticiler olmak üzere hukukçular ve din görevlilerinin de bu noterlerle uyum içinde çalışmaları gerekiyordu. Hükümet temsilcisi olan memurlar tarafından atanan bu noterler “*kraliyet noterleri*” adıyla anılmaya başlandı. X. yüzyılda kraliyet noterleri ayrıca saray noterleri olarak da adlandırılmıştı. Bunun nedeni sadece mahkeme tutanaklarını kaydetmenin dışında özel hukuki işlemleri de yerine getirmeleri idi. Roma imparatorluğu döneminde işlerini yürütecek belirli bir yerleri olmayan noterler için belirli bir yer de tahsis edilmişti. XI. yüzyılda artık noterlerin sayısı artmaya başlamıştı. Bu yıllarda noter atama yetkisi yüksek mahkemeye de başkanlık yapan eyalet valisi/kontuna aitti. Sonraki yıllarda İtalya, bazı Akdeniz ülkeleri ve Güney Fransa’da Roma Hukuku temelli noterlik geleneğinin uygulandığı bir sistem geliştirildi. Ancak Kuzey Avrupa’da noterlik sistemi Güney Avrupa’daki noterlik modelini uygulamamıştır. Burada noterler genellikle bürokratik ve idari görevleri yürütmüştür. Orta çağ’da Kuzey Avrupa’da bulunan noterler sadece kamusal işlemleri yerine getirirken Güney Avrupa’dakiler özel hukuki işlemleri de yürütmüşlerdir. Bununla birlikte kendini Kutsal Roma İmparatoru olarak ilan eden II. Friedrich (1215-1250) 1235 tarihinde bir kanun yayınlarak noterlerin tüm mahkeme tutanaklarını kayıt altına almaları gerektiğini ilan etti.²³⁴

İtalya Bologna Üniversitesi’nde Roma hukukunu yeniden canlandırma çalışmaları yapılması ile birlikte noterlikle ilgili yeni uygulamalar da ortaya çıktı. Özellikle Glossatorlar’ın²³⁵ çabaları noterlik kurumunu geliştiren önemli bir etkidir. Çünkü Glossatorlar noterlik mesleğini teoride çok iyi bilen kişilerdi. Bu kişilerden biri olan Bartlus’da noterlikle ilgili çalışmalarda bulunmuştur. Avrupa’nın çeşitli hukuk okullarında dersler veren Glossator’ların Roma hukuku alanındaki faaliyetlerinden biri

²³³ Z. S. Ceylan, “*Noterliğin Doğuşu*”, s. 62.

²³⁴ Z. S. Ceylan, “*Noterliğin Doğuşu*”, s. 63, 64.

²³⁵ Avrupa’nın farklı yerlerinden gelen hukuk öğrencilerine Bologna Üniversitesi’nde Roma Hukuku’nun esas alınarak eğitim verilmiştir. Okulun iyi yetiştirilmiş hukukçuları belgeler ve metinler üzerinde incelemeler yaparken sayfa kenarlarına ve satır aralarına “*glossa*” adı verilen notlar alırdı. Bu yöntemle Roma hukukunu araştıran hukukçulara da “*Glossator*” adı verilmiştir. Günümüz özel hukukunun temelini oluşturan Roma hukuku Glossatorlar sayesinde sistematize edilmiştir. (Z. Umur, **Roma Hukuku Tarihi Giriş- Kaynaklar Umumi Mefhumlar- Hakların Himayesi**, s. 289.)

de noterler için kaynak eserler hazırlamış olmalarıydı. Hukuki işlemler sayıca ve çeşitlilik yönünden gitgide artıyordu. Buna bağlı olarak noterlere duyulan ihtiyaç artmıştı. Bu dönemde noterler mesleki eğitimlerini hukukçulardan alıyordu. Üstelik noterliğe getirilecek kişileri de seçmekle görevlendirilmişlerdi. Örneğin, Glossator'ların sonuncusu denilen Accursius adaylar arasından görev yapacak noteri kendi belirlemişti. Bununla birlikte 1242 -1254 yılları arasında Bologna'lı büyük hukukçu Salatiello, hukuksal çerçevede noterlik faaliyetlerini içeren “*Ars Notariatus*” isimli dört ciltlik eserini noterlere sunmuştur. Eser, noterlerin yaptıkları işlemlerle ilgili eksiklerin belirlenmesi ve giderilmesi yönüyle son derece önemliydi. Sonraki dönemlerde noterlerin yeni yeni ortaya çıkan ihtiyaçlarını karşılar nitelikte eserler yazıldı. Örneğin Bologna'lı hukukçulardan Rolandino de Passeggeri'nin “*Summa artis Notariae*” isimli eseri bu amaçla hazırlanmıştı.²³⁶

I-Alman Hukuku'nda Noterlik

Orta çağda Alman hukuku örf ve adet hukukunun uygulandığı bir sistemle yürütülmekteydi. Bu yıllarda noterlik kurumu da, Roma imparatorluğundan gelen bir gelenekle “*tebellion*” şeklinde devam ediyordu ve herhangi bir resmi kimliği yoktu. Sonraki yıllarda noterlik görevi krallık ve kilise işlemleri şeklinde ikiye ayrılarak yapılmaya başlandı. Krallığa ait olan işlemleri kralın seçtiği ve atadığı kişiler, kiliseye ait olanları ise kilisenin seçtiği ve atadığı kişiler yürütmekteydi. Bu dönemde noterlik resmi memurluk olarak kabul edildi ve resmi kıyafetler kullanmaya başladılar.²³⁷

Yeniçağla birlikte Roma Cermen İmparatorluğu'nda Roma hukuku kabul edilince, ülkede hukuk yeniden düzenlendi. German unsurlarının yanı sıra Hristiyanlık ve Roma kültürüne dayanan bir hukuk sistemi oluşturuldu. Öyle ki XII. Yüzyıldan sonra Almanya'da kabul edilen hukuk Justinianus'un “*Corpus Iuris Civilis*” adlı derlemesinin biraz daha geliştirilmiş haliydi.²³⁸ XII. yüzyıldan itibaren Alman imparatorları kendilerini Roma İmparatoru Augustus'un mirasçısı olarak gördüler ve devletin yüksek memurlarına, belediye yetkililerine bazı ayrıcalıklar tanıdılar. İmparatorlukta görev alan noterlere “*imparatorluk noterleri*” adı verildi.²³⁹

²³⁶ Halide Gökçe Türkoğlu, “*Glossator'lar*”, **MÜHF Hukuk Araştırmaları Dergisi**, XXIII/3, (2017), s. 82, 83.

²³⁷ F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 2; H. Dinçer, “*Tarihte ve Hukukumuzda Noter*”, s. 70; M. Celal, “*Noterliğin Tarihçesi*”, s. 27.

²³⁸ S. G. Ceylan, “*Roma hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi*”, s. 9.

²³⁹ Z. S. Ceylan, “*Noterliğin Doğuşu*”, s. 64.

Noterlik kurumunun Alman hukukuna girişi Roma ve Kanon yani Kilise hukuklarının “*resepsiyonu/iktibas*” şeklinde olmuştur. Özellikle 1215’te IV. Lateran Konsili’nden²⁴⁰ sonra noterlerin kilise mahkemeleri bünyesinde görev yapmaları öngörölünce Kanon/Kilise Usul Hukuku bu dönemde etkili oldu. Bundan dolayı 1274 tarihinden itibaren kilise mahkemelerinde noterlere rastlanmaktadır. Ancak noterler kilise mahkemeleri dışında belgelendirme işlemlerine yine devam etmiştir.²⁴¹

1870 tarihinde noterlik kurumu Alman hukukunda kabul edilen yeni düzenlemelerle birlikte eyaletlere göre özellikleri bulunan noterlikler oluşturuldu ve bu noterlikler şu şekilde sınıflandırıldı:

1- Müstakil Noterlik; Bavyera, Hamburg, Ren Havzası ve Essen bölgesinin büyük bir bölümünde geçerli olan sisteme göre noterler sadece noterlik görevini yürütecektir.

2- Mahkeme bünyesinde noterlik; Vürternberg ve Baden eyaletlerinde geçerli olan sisteme göre noterlik mahkemelerin bir organı olarak görev yapacaktır.

3- Ren memleketleri ve Kuzey Orta Almanya ayrı olmak üzere Prusya’da geçerli olan sisteme göre avukatlık ve noterlik bir aradadır.²⁴²

Noterlik kurumu Almanya’da sürekli gelişen bir kurum olmaya devam etmiştir. Günümüz Almanya’ında üç çeşit noterlik bulunmaktadır. İlk olarak Almanya’nın bazı eyaletlerinde avukatlar noterlik işlemlerini de yapabilmektedir. Belirli bir süre avukatlık yapan kişiler noterlik yapma hakkını da elde etmektedir. Bazı eyaletler de noterlik işlemlerini sadece noterler yapmaktadır ve bu kişiler noterlikten başka işlerde görev almamaktadır. Diğer eyaletler de ise noterlik mahkemeye bağılı olarak görevini yürütmektedir. Saydığımız tüm bu haller içerisinde noterler memur sıfatına sahip değildir. Maddi anlamda noterler geçimlerini noterlik geliri ile sağlamaktadır ve Almanya’da noterler yaş haddine tabi değillerdir.²⁴³

Bununla birlikte Alman hukukunda noterlerin hukuki sorumluluk ve görev alanları geniştir. Hukuki olayları düzenleme, belgelendirme ve onaylama yetkilerinin

²⁴⁰ Konsil: Sözlükte “*kurul, meclis*” anlamlarına gelir ve Latince “*concilium*” kelimesinden gelen konsil kelimesi terim olarak özellikle Katolik Hristyanlık’ta inanç, ahlak ve disiplin konularıyla ilgili sorunların karara bağlandığı, davet üzere toplanan Katolik kilisesi piskoposlar kuruluna verilen isimdir. Tarih boyunca toplanan birçok konsil içerisinde I, II, III. ve IV. Lateran Konsilleri kilise ve laik iktidar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi açısından batı kilise hukuku tarihinde oldukça önemli bir yer kapsamaktadır.(Ömer Faruk Harman, “*Konsil*”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s. 175,178.)

²⁴¹ Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 12.

²⁴² M. Celal, “*Noterliğin Tarihçesi*”, s. 27.

²⁴³ H. Dinçer, “*Tarihte ve Hukukumuzda Noter*”, s. 70; M. Celal, “*Noterliğin Tarihçesi*”, s. 27.

yanı sıra “ *tarafları hukuki bilgisinden faydalandırmak, özellikle yapmak istedikleri senetlerin hukuki mahiyet ve gerçekleşmesi konusunda tavsiyelerde bulunmak*” gibi “*danışmanlık*” görevleri de bulunmaktadır.²⁴⁴

Günümüzde Almanya’da “*Federal Noterler Birliği*” kuruluşu bulunmaktadır. Birlik “*Latin Noterlikleri Enternasyonal Birliğinin*” de üyesidir. Ayrıca Birlik noterler hakkında bilgi kaynağı özelliğine sahip “*Alman Noter Dergisi*” adı altında ayda bir ilmi meslek dergisi yayınlamaktadır.²⁴⁵

Noterlik kurumu Almanya’da yüzyıllar boyu varlığını sürdürmüş bir meslektir. Temel olarak Roma hukukundan alınan noterlik kurumu sürekli bir değişim ve gelişim göstererek bugünkü şeklini almıştır. Almanya’da noterlerin görevleri bölgesel olarak farklılık göstermektedir. Modern anlamda noterlik mesleği Alman hukukunda benimsenmiştir ve uygulanmaktadır. Alman noterlerin taraflara danışmanlık hizmeti vermesi ideal hizmet anlayışı olarak değerlendirilebilir.

II- Fransız Hukuku’nda Noterlik

Batı Roma İmparatorluğu’nun yıkılmasından 3 yüzyıl sonra Frank ve Lombard kralı olan Charlemagne/Şarlman (742-814) Avrupa’nın ilk büyük imparatoru olmuştur. Kendisini Kutsal Roma İmparatorluğu’nun varisi olarak gören kral Avrupa’da siyasi iktisadi ve kültürel alanda birçok yenilikleri gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Fransa hukukunda Roma geleneğinden gelen noterlik kurumu da IX. yüzyıldan itibaren Kral Charlemagne tarafından ilan edilen yasalarla yeniden ortaya çıkarılmıştır. 1270 tarihinde son haçlı seferine çıkmadan kısa bir süre önce, yaygın olarak “*Saint Louis*” olarak bilinen Kral IX. Louis Fransız noterlik kurumunun gelişmesinde önemli bir etkiye sahiptir.²⁴⁶

Fransa’da noterlik benzeri işlemler ilk zamanlar senyörler tarafından yürütülürken sonraları bu işlemleri mahkemeler yapmaya başlamıştır. 1270’de kral IX. Louis tarafından Fransa’nın Le Châtelet Komününe ve Paris’e ikişer kişilik çalışma düzeni ile altmış mutemet²⁴⁷ tayin edilmiştir.²⁴⁸ Bu kişiler not tutucu ve mühür sahibi olmak üzere iki sınıftan oluşuyordu. Görevlilerden biri senet ve sözleşme gibi belgeleri

²⁴⁴ H. Pulaşlı, “*Türk ve Alman Noterlerin Hukuki Sorumluluğu*”, s. 13.

²⁴⁵ Halis Sadullah Tokdemir, **Anılar**, Ankara, 2005, s. 432.

²⁴⁶ <https://www.notaires.fr/en/notaire/bodies-representing-french-notaires/history-notariatE.T.>: 05.04.2020

²⁴⁷ Mutemet: 1.kendisine itimat edilen, inanılıp güvenilen kimse. 2.avans para alıp, muayyen miktardaki istihkak sahiplerine usulüne göre veren muhasip/sayman. (F. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s. 694.)

²⁴⁸ H. H. Çamer, “*Noter*”, s. 352.

düzenliyor diğeri de mührü basarak belgelere resmiyet kazandırıyordu. 1302 tarihinde Kral IV. Philippe “*Kral Philippe le Bel*” noterliği, egemenliği altındaki tüm topraklara yayarak genişlemesine önemli katkılarda bulundu. 1539’da Kral François medeni hukuku noterlerin işlerliğini yeniden yapılandırdı. Fransızcanın resmi yönetim dili olarak kabul edildiği bu dönemde noterlik belgeleri artık bölgesel lehçelerle değil Fransızca olarak düzenlenecekti.²⁴⁹

1597’de Kral IV. Henri resmi evrak düzenleme ve resmiyet kazandırma işlemlerini yapan bu iki sınıfı birleştirdi. Noterliğin “*Noter*” adı altında, atama yoluyla görevlendirilen ve babadan oğula geçen bir sisteme dönüştürülmesini sağladı. Bundan sonra da Fransız noterleri için “*garde-note/devlet mührünün bekçileri*” tabiri kullanılmıştır.²⁵⁰ 1766’da XIV. Louis ilk defa noterlik mührü üzerine kral ve devlet arması koydurarak, noterlerin bağımsız bir şekilde onay işlemlerinde bu mührü kullanmaları yetkisini vermiştir. Ayrıca bu dönemde XIV. Louis noterlikleri; kralın, senyörlerin ve kilisenin noterlikleri şeklinde üçe ayırmıştı. “*Royal Noteri*” adı verilen krallık noterleri Fransa’nın genelinde, senyörlerin görevlileri kendi arazilerinde ve kilise papazları da kilisede ki noterlik işlemlerini yürütüyorlardı. Fransa’da noterler her türlü sözleşmelerin yanı sıra özellikle emlak vergisi için temel oluşturmak üzere tasarlanmış arazi sayımları gibi belgeleri hazırlamakla ilgilenmişlerdir. Yine bu yıllarda Paris’te kral veya kontlara bağlı görev yapan noterlerde bulunmaktadır. Bu sistem Fransa’da 1791 tarihine kadar devam etmiş Fransız İhtilali’nden sonra noterlik kurumu bugünkü şeklini almıştır.²⁵¹

1789 Fransız İhtilali’nden sonra hemen hemen bütün Avrupa’da milliyetçilik hareketleri gelişti dolayısıyla ülkede siyasal ve sosyal birliği sağlamak adına milli bir hukuk oluşturuldu. Bunun sonucunda Napoleon Bonaparte emriyle özellikle Roma hukukunun etkisinde kalmış yeni bir Medeni Kanun “*Code Civil des Français/Code Napoleon*” adıyla kabul edildi. Napoleon Fransız devrim takviminin altıncı ayı olan Ventôse’da çıkarılan yasanın 25. Maddesi uyarınca, Fransız noterlerinin temel özelliklerini değiştirmeden onlara hukuki bir statü verdi.²⁵² 1803 tarihinde önceden

²⁴⁹ B. M. Rıfat, “*Mukâvelat Muharrirleri...*”, s. 184; <https://www.notaires.fr/en/notaire/bodies-representing-french-notaires/history-notariat> E.T.: 05.05.2020.

²⁵⁰ M. Celal, “*Noterliğin Tarihçesi*”, s. 27; Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 13; F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 2; H. Dinçer, “*Tarihte ve Hukukumuzda Noter*”, s. 71.

²⁵¹ B. M. Rıfat, “*Mukâvelat Muharrirleri...*”, s. 184; H. Dinçer, “*Tarihte ve Hukukumuzda Noter*”, s. 71; Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 13; F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 2; F. Tanju, “*Devlet ve Noterlik*”, s. 34; M. Celal, “*Noterliğin Tarihçesi*”, s. 27.

²⁵² S.G.Ceylan, “*Roma hukukunun Günümüz Hukuk Düzenlerine Etkisi*”, s. 13; <https://www.notaires.fr/en/notaire/bodies-representing-french-notaires/history-notariat> E.T. 05.04.2020.

noterlere verilen ünvanlar lağv edilerek tüm noterlere “*notair-public/notarires*” denildi. Bu dönemden sonra noterlerin yetkileri bulundukları vilayetlere verildi ve noterlik işlemleri kaydı hayat şartıyla görev yapan noterlere verildi.²⁵³

O yıllarda Fransa’da noter olabilmenin belli şartları vardı; Fransız olmak, medeni hukuku bilmek, yirmi beş yaşını tamamlamış olmak, askerlik hizmetini yapmış olmak, hukuk fakültesinden mezun olmak, bir bidayet mahkemesinde en az iki yıl üyeliği bulunmak, mahkemeler başkâtipliğinde beş yıl çalışmış olmak gibi. Bu şartları yerine getiren noter adayı yapılan sınavı da geçtikten sonra Adalet Bakanlığı’nın atamasıyla görevine başlamış oluyordu.²⁵⁴ Fransa’da noterlik işlemleri Genel Hukuk Noterlikleri ve Yerel Hukuk Noterlikleri olarak iki farklı statüde yürütülmektedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra 2 Kasım 1945’de noterlik mesleğinin kurumsal yapısı oluşturuldu ve Fransız Noterler Meslek Yüksek Konseyi “*Conseil supérieur du notariat*” kuruldu. Aralık 1945’de kanun hükmünde kararname ile düzenlenen noterlik kurumu; 8.021 noter, 92 oda, 33 bölgesel konsey şeklinde örgütlendi. Noterliğin gelişimine katkıda bulunması adına birimler oluşturuldu. Bu birimler; Fransız Noterler Konseyi, Noterlik Hizmet Geliştirme Derneği, Noterlere Ait Araştırma, Bilgi ve Dökümantasyon Merkezi.²⁵⁵

Böylece savaş sonrası yeniden inşa edilen Fransa’da noterlik de önemli ölçüde gelişti. Hukuk ve vergi alanlarında yeniden yapılanmaya büyük katkı sağlayan noterlik önemli teknik ve finansal kaynaklara yatırım yaparak yenedünya düzenine uyum sağlamayı başarmıştır. 1803’den beri süregelen Fransız Medeni Kanunu, kıta hukuku ile yönetilen Avrupa ülkelerine bir kaynak olmakla birlikte Fransız noterlik modelinin geliştirmesine doğal bir araç olmuştur. Fransa’da noterlik, önleyici adaletin değerini yükseltmek, yabancı ülkeler ve uluslararası kuruluşlara tavsiyelerde bulunan aktif bir kurumdur. Bununla birlikte Fransız noterliği, noterliğin kurulması eğitilmesi yapılandırılması ve denetlenmesiyle ilgilenen hükümetlere yardımcı olan bir kurumdur. Örneğin; Çin, Rusya Sırbistan ve Vietnam bu ülkelerden birkaçıdır. Günümüzde Fransız

²⁵³ B.M.Rıfât, “*Mukâvelat Muharrirleri...*”, s. 184; Ö. Ulukapı-M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 13; F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 2; H. Dinçer, “*Tarihte ve Hukukumuzda Noter*”, s. 71.

²⁵⁴ B.M.Rıfât, “*Mukâvelat Muharrirleri...*”, s. 191.

²⁵⁵ **T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu**, “*Kamu Kurumu Niteliğindeki Meslek Kuruluşlarının Teşkilat ve Mali Yapıları, Denetimleri, Organlarının Seçimlerine Dair Esasların Değerlendirilmesi ile Bunların Etkin ve Verimli Şekilde Hizmet Yürütmelerinin ve Geliştirilmesinin Sağlanması Amacıyla Alınması Gereken Tedbirler*”, (Raporu Hazırlayanlar: Mehmet İlhan, İsmail Hakkı Sayın, Ekrem Candan) S. 6, (28 Eylül 2009), s. 108.

noterliği uluslararası düzeyde uzmanlık, tavsiye ve eğitim sunan bir noterlik kurumudur.²⁵⁶

Fransa hukuku, Alman hukukunda olduğu gibi temellerini Roma imparatorluğundan almıştır. Özellikle noterlik kurumu Roma gelenek yapısını devam ettirmiştir. Fransız devrimi ile birlikte modern noterlik kurumu şekillenmesine rağmen Fransa, noterliğin temel özelliklerini koruyarak geliştirmeyi tercih etmiştir. Bugün uluslararası düzeyde Avrupa'ya noterlik hizmetleri sunan Fransız noterliği özellikle önleyici adaletin değeriini yüceltmeye ve yaymaya çalışan bir kurum olmaktadır.

III- İngiliz Hukuku'nda Noterlik

İngiltere Kıta Avrupa hukuk sistemleri gibi Roma hukuku temelli olarak şekillenmesine rağmen Roma hukukuna ilişkin gelişmelerden pek fazla etkilenmemiştir. Ülkede gelenek/örf-adet hukukunun gelişmiş olmasına rağmen Romalıların “*tabellion*” teşkilatına benzer bir yapılanma bulunmaktaydı.²⁵⁷ 1237 tarihinde İngiltere’de noterliğin gerekleri olan belge düzenleme, onay ve kayıt işlemleri bu teşkilatlanma tarafından yürütülmüştür. Bu tarihlerde noter belgelerini düzenleyen görevliler kral ve kilise tarafından ve kilise hukukunun memurları olarak atanmaktaydı.²⁵⁸ Bunun nedeni 12. yüzyılda İtalya’da İmparator ve Papa, noterlere dünya genelinde çalışma ve iş yapma yetkisini vermesinin ardından İngiltere bu uygulamayı kendisine örnek kabul etmiş ve noterlere resmi belge ve senet düzenleme yetkisini vermişti. Sonraki yıllarda Papalık, noterleri vergi tahsildarı olarak da görevlendirmiş ve bu kişileri İngiltere’ye göndermiştir.²⁵⁹

1279 tarihinde Papa, “*Archbishop of Canterbury/İngiliz Kilisesi Başpiskoposluğunu*” noter seçimleri için görevlendirdi. Bu nedenle ilk zamanlarda noter olarak, çoğunlukla din adamları seçilerek görevlendirilmiştir. Bu tarihlerden sonra Papa’nın elinde bulunan noterleri seçme ve görevlendirme yetkisi alınarak krala devredildi. Böylece noterlerle ilgili çıkarılacak her türlü karar ve yasalar kralın yetkisi altına alındı. 1347 tarihinden sonra çıkarılan birtakım emirnameler ile noterlik teşkilatı geliştirilmeye çalışıldı. Özellikle 1347’de III. Edward, 1392’de II. Richard, 1430’da IV.

²⁵⁶ <https://www.notaires.fr/en/notaire/bodies-representing-french-notaires/history-notariat>E.T.: 05.04.2020.

²⁵⁷ S. Pamuk, **Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri**, s. 21.

²⁵⁸ B.M.Rıfat, “*Mukâvelat Muharrirleri...*”, s. 184; M. Celal, “*Noterliğin Tarihçesi*”, s. 27, 50; A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 41;

²⁵⁹ S. Pamuk, **Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri**, s. 21.

Richard, 1533’de VIII. Henry ve 1603’de I. James dönemlerinde çıkarılan emirnameler noterlerin görev ve yetkilerini oldukça genişletti.²⁶⁰

Zaman içerisinde çıkarılan emirnameler bir araya toplanarak 1831’de kanunlaştırıldı ve “*public notaroj*” ünvanını aldı. Noterlik kurumu, 1834’de o tarihe kadar kral ve kilise noterlikleri şeklinde faaliyetlerde bulunurken çıkarılan yasalardan sonra sadece vasiyetname düzenleme işlemleri kilisede bırakılarak diğer tüm işlemler noterler tarafından yapılmaya başlanmıştır.²⁶¹ 1890 tarihine kadar noterlik kurumu üzerinde yapılan düzenleme ve ıslah çalışmaları devam etmiştir. Noterlerin atanması ve tayin işlemlerini de oluşturulan fakülte hakem heyeti ve adalet bakanlığı yürütmektedir. Noterler; yaptıkları bütün işlemlerde önce vicdanları sonra da ülke kanunlarının kendilerine rehber olacağına ve hiç kimsenin etkisi altında kalmayacaklarına dair yemin ederek görevlerini yerine getiriyorlardı. Yine noterler vicdanen doğru bulduklarını yapmak ve kimsenin nüfuzuna bakmaksızın, kimseyi kayırmaksızın görevlerini yapacaklarına dair yemin ediyorlardı.²⁶²

1900’lerde noterlik iki türlü yapılmaktaydı. O yıllarda Osmanlı Devleti’nde noterlik ünvanı “*muharrir*” olarak adlandırılmaktadır. Beyoğlu muharriri Rıfat Bey’in aktardıklarına göre İngiltere’de avukatlar noterlik görevini yürütmektedir. “*vekil müşavir/solicitor*” ve “*vekil müdafî/barister*” olarak adlandırılmaktadır. Vekil müşavir olan noterler bir davaya kadar veya dava sırasında hukuki belgeleri hazırlayarak müvekkillerine hukuki danışmanlık yapmaktadır. Vekil müdafî olan noterler ise mahkeme önünde müvekkilini temsil etme ve savunma görevini de yürütmektedir. Ayrıca o yıllarda İngiltere’de noterlik aynı sıfat ve yetkilere sahip olmakla birlikte iki sınıfa ayrılıyordu; birinci sınıf olanlara noter, ikinci sınıf olanlara kanun bilen arzuhalciler “*serivner*” veya “*seriviner*” denilmekteydi. Serivner’ler noterin olmadığı yerlerde kanun evraklarını düzenlerdi ve düzenlenen evraklar hâkimler tarafından onaylanarak tebliğ edilirdi. İngiltere’de noterlik yapabilmek için Baroya kayıtlı olmak gerekmektedir.²⁶³

Noterler iki kategoriye ayrılmıştır Londra noterleri ve diğerleri. Londra noterleri uluslararası hukuk noterleridir. Devletler özel hukuk alanına giren konularda taraflara danışmanlık yaparak, yurt dışında gerçekleşen işlemlerle ilgili sözleşmeleri yaparlar. Ayrıca

²⁶⁰ B.M.Rıfat, “*Mukâvelat Muharrirleri...*”, s. 184.

²⁶¹ M. Celal, “*Noterliğin Tarihçesi*”, s. 27, 50; A. Midikhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 41; H. Dinçer, “*Tarihte ve Hukukumuzda Noter*”, s. 71; F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 2; F. Tanju, “*Devlet ve Noterlik*”, s. 34.

²⁶² B.M.Rıfat, “*Mukâvelat Muharrirleri...*”, s. 184-187.

²⁶³ F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 2.; B.M.Rıfat, “*Mukâvelat Muharrirleri...*”, s. 188.

Law Society ve Avukatlar Genel Konseyine bağlı değillerdir. Kendi aralarında ortaklık kurabilirler.²⁶⁴

Diğer noterler kendi aralarında üçe ayrılmaktadır; Genel noterler, bölgesel noterler ve kilise noterleri. Çalışma alanında en imtiyazlı grup olan genel noterler Londra dışında İngiltere ve Galler²⁶⁵ ülkesinin her tarafında çalışırlar. Sınırları belirli olan bölgesel noterlerdir. Kilise mahkemesi kâtipliği ve kilise üyelerinin hukuki işlerini yürüten noterler de kilise noterleridir. Bugün İngiltere’de noter atamaları Master of Faculties tarafından yapılırken Galler’deki bölgesel noterliklerin atamaları Adalet Bakanlığı tarafından yapılmaktadır.²⁶⁶

İngiltere ve Galler’de yaklaşık 850 noter bulunmaktadır. Noterlerin asli görevi yabancı ülkelerdeki olay ve olgulara yönelik belge ve bilgilerin onayını gerçekleştirmektir. Başlıca görev ve fonksiyonları; Belge düzenlemek ve belgelerin doğruluğunu onaylamak, yabancı ve deniz aşırı ülke mahkemelerinde işlem görecekt belgeleri düzenlemek, bu yönde uluslararası ticaretle uğraşan ticari firmaların işlemlerini yürütmektir. Bugün İngiltere’de çıkarılan en son yeni yasaya göre noterlere özel bir statü verilmiştir. Noterlerin düzenledikleri belgeler kesin belge olarak kabul edilerek mahkemelerde bu belgelerin şüphe götürmeden kesin kanıt olarak kabul edilmesi karara bağlanmıştır. İngiltere’de noterlik kurumunun liberalleşmesi söz konusu olmamıştır. Bunun en önemli nedeni, müşteri yararına yönelik şeffaflık ilkesine bağlı kalınmasıdır. Bugün İngiltere’nin en üst komisyonu olan “*Legal Services Board*” Yasal Hizmetler Komisyonunda; Barolar Konseyi, Hukukçular Cemiyeti ve savcılarının yanı sıra noterler de yer almaktadır. İngiltere’de noterlik devlete bağlı olmayan özerk bir kuruluştur ve kendi maliyetinden sorumludur. Bir noter kendi ofis çalışmalarını tanıtmak üzere televizyon, gazete ve dergi gibi iletişim kanallarına reklam verebilme serbestisine sahiptir.²⁶⁷

²⁶⁴ S. Pamuk **Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri**, s. 22.

²⁶⁵ Galler için İngilizce “*Wales*” terimi kullanılır. Birleşik Krallığın batısında bir bölgedir. 1974 yönetim reformundan beri prenslik sekiz bölgeye ayrılmıştır. 1277’de İngiltere kralı I. Edward Dönemi’nde İngiltere’nin egemenliği altına girdi. Zaman içinde bölgede İngiliz yasaları yerleşmeye başladı. 1542’de İngiltere kralı VIII. Henry döneminde tamamen İngiltere krallığına katıldı. Günümüzde Birleşik Krallığı meydana getiren dört ülkeden biridir. Meşrutiyetle yönetilmektedir. Prens Charles, kraliçe tarafından Galler Prensi olarak atanmıştır. 1999’da bölgede yapılan halk oylaması ile Galler Ulusal Meclisi’ni kurmuştur. Galler ülkesinin başkanı Carwyn Jones’tur. (**Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, XX, s. 12270.)

²⁶⁶ S. Pamuk **Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri**, s. 22.

²⁶⁷ İngiltere’de özel statüye sahip noterlere ait yasa 1990’da çıkarılan *Mahkemeler ve Yasal Hizmetler Kanunu* (*The Courts and Legal Services Act*)’nın 57. maddesince düzenlenmiştir. (**T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu**, s. 144, 145.)

Anlaşılabacağı üzere İngiltere’de noterlik kurumu Roma hukuku temelli olmakla birlikte ülkenin gelenek kanunlarına göre şekillenmiştir. Ağırlıklı olarak kilisenin inisiyatifinde olan kurum özellikle Ortaçağ’da yapılan ıslah çalışmaları ile geliştirilmiştir. Zaman içinde yasalarla noterliğin görevleri belirginleşmiştir. İngiltere’de noterlik, avukatlar ve devlet tarafından belirlenen kişiler tarafından yürütülen bir görev olmuştur. Bugün saygın ve güvenilir bir kurum olan noterliğin özellikle yasalara göre düzenlenen belgelerin onaylanması görevini üstlendiğini ifade edebiliriz. Gerek İngiltere ve gerekse Almanya ve Fransa’da yasalarla görevleri belirginleşen noterlik özellikle 12. yüzyıl ve sonrasında günümüz noterliğine benzer bir yapı ve işleyiş içine girmiştir.

C- İSLAMİYETTE NOTERLİK VE “ŞURÛT İLMİ”

I- İslam Hukuku’nda Noterlikle İlgili Deliller

İslam hukukuna göre Kur’an İslam’ın baş kitabıdır ve şeriatın kurucusu Allah’tır. Kur’an peygambere Allah tarafından öğretilmiş ve Müslümanlara bildirilmiştir. İslam hukukunun ilk ve asıl kaynağı Kur’an’dan sonra ikinci kaynak olarak “sünnet” gelir. İslam’da sünnet; Kur’an dışında fakat ona aykırı olmayan konularda peygamberin söz, iş ve takdirinden oluşan kurallar bütünüdür. Fıkıhta sünneti konu alan bilime “hadis” adı verilmiştir. Fıkıh, Arapça bir kelimedir. Lügatte; anlamak, bilmek demektir. Bu nedenle İslam âlimleri şeriatı bilmek anlamında kullanmıştır. İbadet, hukuk, iktisat ve sosyal hayat ilişkilerini içeren fıkıh, kaynak olarak Kur’an ve sünnete dayanmaktadır. Fıkıh, toplumun sadece dünya hayatına dair bir kısım ilişkilerini düzenlemekle yetinmemiştir. Dünya ve ahiret hayatını birlikte göz önüne alarak, menfaatleri buna göre dengelemiştir. Özellikle İslam hukuku fıkıh olarak değerlendirildiği için her türlü hukuki işlemde Kur’an ve sünnet ölçü alınmıştır.²⁶⁸

Bu bağlamda Kuran sadece bir öğüt ve tavsiye kitabı değil içerisinde birçok hüküm taşıyan ayetleri ile Müslümanları bağlayıcı niteliktedir. Kuran’da hak ihlallerinin önlenmesi için gereken tedbirlerin alınması istenilmektedir. Borçlanma ve ticari işlemlerin adil bir kâtip tarafından şahitler huzurunda yazılması uygun görülür. Bu ayet belge düzenleme ve noterlik görevinin esasıdır.²⁶⁹

²⁶⁸ Sabri Şakir Ansay, **Hukuk Tarihinde İslam Hukuku**, İstiklal Matbaacılık, Ankara, 1954, s. 15-23; Hayreddin Karaman, **İslam Hukuk Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 2011, s. 23-26.

²⁶⁹ F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 2; M. S. Köse, **İslam Hukukuna Göre Noterlik Müessesesi**, s. 16.

Kur'an'ın Bakara Suresi 282. Ayeti'nde; “*Ey iman edenler! Belirlenmiş bir zamana kadar bir borç ilişkisi kurduğunuzda bunu yazın. Aranızdan bir kâtip bunu adaletle yazsın. Kâtip Allah'ın kendisine öğrettiği gibi yazmaktan geri durmasın. Artık o yazsın, borçlu da yazdırsın; rabbi olan Allah'tan korksun ve borçtan hiçbir şeyi eksik bırakmasın. Eğer borçlu akılcı zayıf veya eksik yahut kendisi yazdıramaz durumda olursa velisi adaletle yazdırsın. Erkeklerinizden iki şahidi de tanık tutun. Şahitler iki erkek olmazlarsa, rıza göstereceğiniz şahitlerden bir erkekle -biri yanılırsa diğerinin ona hatırlatması için- iki de kadın olsunlar. Çağrıldıklarında şahitler gelmezlik etmesinler.*

Borç küçük olsun büyük olsun vadesini belirterek onu yazmaktan üşenmeyin. Böyle yapmanız Allah katında daha adaletli, şahitlik için daha destekleyici ve şüpheye düşmemeniz için daha uygundur. Borç ilişkisinin, aranızda alıp vererek bitirdiğiniz peşin ticaret olması müstesnadır; onu yazmamanızda sizin için bir sakınca yoktur. Alış veriş yaptığınızda şahit tutun. Kâtip de şahit de zarar görmesin. Eğer bunu yapar da zarar verirseniz şüphesiz bu sizin yoldan çıkmanız demektir. Allah'tan korkun, Allah size öğretiyor, Allah her şeyi hakkıyla bilmektedir”²⁷⁰.

Ayette geçen “*ve izâ tedâyentum bi-deynin..*” ifadesinin tefsirine dayanarak noterlik İslam hukukunda yerini almıştır. Fıkıh literatüründe noterlik “*ashab-ı udûl*” şeklinde adlandırılmış ve “*üssü'l-esası*” Bakara Suresi olarak gösterilmiştir.²⁷¹ Bu ayetin emirleri ilk olarak peygamber ve etrafındaki Müslümanlar tarafından yerine getirilmiştir. Borç-hak ilişkisinin şahitler huzurunda yazılması, Kuran ifadesiyle “*kâtibi adl*” tarafından kaydedilmesi noterlik kurumunun kaynağını oluşturmaktadır.²⁷² Peygamber döneminde bu ve benzeri hukuki işlemlerin aynı tarifle belgelendirilmesi ile ilgili günümüze kadar gelen örnekler bulunmaktadır. Bazı kaynaklarda Peygamberin siyasi, idari, hukuki alanlarda kâtiplerine kaydettirdiği yazılı belgeler örnek olarak verilmektedir. Yine Peygamberin Müslümanlara ikta olarak verilen bazı araziler için tapu hükmüne geçecek bir yazıyı onlara verdiği araştırmalarda yer almaktadır.²⁷³

²⁷⁰ Bakara Suresi, 282. ayetin tafsilatlı yorumu ve İslam hukuku açısından katib-i adl/noterin özellikleri için: Osman Eskicioğlu, “*Kur'an'ın İktisadi (Ekonomik) Tefsiri, Bakara Suresi*”, <http://www.enfal.de/oe92.htm> E.T.: 30.10.2020.

²⁷¹ Fethi Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, Türkiye Noterler Birliği Yayını, 2012, s. 14.

²⁷² Fahrettin Atar, **İslam Yargılama Hukukunun Esasları**, M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2013, s. 107.

²⁷³ Fahrettin Atar, **İslam Adliye Teşkilatı**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1991, s. 139; F. Atar, **İslam Yargılama Hukukunun Esasları**, s. 108.

Medine Vesikası²⁷⁴, siyasi bir anlaşma olan Hudeybiye Anlaşması²⁷⁵, devlet başkanları ve kabile reisleri ile yapılan yazışmalar, arazi tahsis belgeleri “*temim-idari*”, yönetici atama belgeleri bunlardan bazılarıdır.²⁷⁶

Yine peygamberin bir köle alımında satış sözleşmesi yapılmıştır. Köle önemli bir akit konusu olmuş tarafları ilgilendiren hak ve özellikler kaydedilmiştir. Böylece bu örnek kanuni şart haline gelerek yazım ve tescile kapı açılmıştır.²⁷⁷ Başka bir örnekte peygamberin Atâ b. Halid denilen kişiyle yaptığı alışveriş belgelendirilmiştir. O yıllarda “*divanu’l-inşâ*” adı verilen ilk divan oluşturulmuş ve divanda sekreterler belgelendirme işlerini yürütmüştür. Peygamberin divanda elliye yakın kâtip bulundurduğu özellikle Hanzala el-Katib adı verilen kâtibin işleri yürüttüğü kayıtlarda yer almaktadır. Yine benzer bir örnek Halife Ömer’in (634-644) bir hurmalık hakkında yaptığı satış sözleşmesidir. Dönemin hukuki ve ticari anlaşmalarını belgeleyen ve noterlik görevini yapan isimler kayıtlarda şöyle geçmektedir; Abdullah b. Erkam, Alâ b. Ukbe, Muğire b. Şu’be ve Huseyn b. Nümeyr, Harice b. Zeyd, Talha b. Abdullah.²⁷⁸

Peygamber dönemine ait noterlikle ilgili belgelerin yazılmasına dair geçen bir hadis rivayetine göre; “*Bu Adâ b. Halid’in Allah Resulü Muhammed’den satın aldığı şeylere dair belgedir. Ondan bir erkek veya kadın köle satın almıştır; ayıp, kötü özellik, hile olmaksızın Müslüman’ın Müslüman’a satışı olarak.*” Rivayeti değerlendiren kaynaklarda; hadisten anlaşıldığına göre bunun satılan şey ve bedelini gösteren yazılı bir belge olduğudur. Yine hadisten anlaşılan satılan şeye müşteri olunması halinde daha

²⁷⁴ Medine’de yaşayan Yahudiler, Müslümanlar ve müşrik Araplar arasında hicretten sonra Peygamber liderliğinde hazırlanmıştır. Orijinal metinde “*kitab, sahife*” isimleriyle kaynaklarda ise “*muvâdaa, muâhede*” gibi isimlerle anılmaktadır. Türkçe literatürde “*Medine Vesikası, Medine Sözleşmesi, Medine Anayasası*” şeklinde geçmektedir. Bazı tarihçiler vesikanın çeşitli zamanlarda yazılan sekiz ayrı belgeden oluştuğunu belirtir. Medine’de yaşayan dini, siyasi ve etnik grupların içişlerinde bağımsız, dış tehlikelere karşı birlikte hareket etmesini öngören belgede Medine’de yaşayan toplulukların idari ve adli yapıları, kişilerin din ve vicdan özgürlüğü belli esaslara bağlanmıştır. Medine Şehir Devleti’ni bir konfederasyon şeklinde düzenleyen, içerik olarak anayasa özelliği taşıyan siyasi ve hukuki bir belgedir. (Mustafa Özkan, “*Medine Vesikası*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, II, TDV İslâm Araştırmaları Merkezi, Ankara, 2019, s. 212-215.)

²⁷⁵ Hicret’in altıncı yılı (628) hicri Zilkade ayında Mekke’li müşrikler ve Müslümanlar arasında imzalanan barış anlaşmasıdır. Bu belge ile Mekkeliler, Medineli Müslümanları resmen tanımıştır. Anlaşma metni Peygamberin amcasının oğlu Ali tarafından yazılmıştır. Mekkeliler adına Kureyş kabilesinin ileri gelenlerinden Süheyl b. Amr, Müslümanlar adına ise Peygamber, her iki taraftan belirlenen şahitlerin huzurunda barış anlaşmasını imzalamıştır. (Muhammed Hamidullah, “*Hudeybiye Anlaşması*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 297-299.)

²⁷⁶ F. Atar, **İslam Adliye Teşkilatı**, s. 139; A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 52.

²⁷⁷ H. Karaman, **İslam Hukuk Tarihi**, s. 100.

²⁷⁸ F. Atar, **İslam Adliye Teşkilatı**, s. 139; Fahrettin Atar, “*Noter*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2007, s. 210; F. Atar, **İslam Yargılama Hukukunun Esasları**, s. 108; İranlı fıkıh âlimi Ebu İshak Şirâzi, Tabakat’ül Fühâ isimli eserinde Harice b. Zeyd ve Talha b. Abdullah’ın kendi dönemlerinde halkın hukuki ve ticari sözleşme ve işlemlerini yazdıklarını ifade etmiştir. (F. Atar, **İslam Adliye Teşkilatı**, s. 139.)

aşağı durumda olan tarafın adıyla başlanacağıdır. Sözünde durmaması söz konusu bile olmayan peygamberin belgeyi yazdırmasındaki amaç insanlara bunu öğretmek amacıyladır. Bir diğer anlaşılan konu belgede şahısların adı, baba ve dede adının yazılacağıdır. Bu bilgiler noter için bir delil niteliği taşımaktadır.²⁷⁹

İslamiyet'te din hukukun kaynağı olmuştur. Müslümanlar toplumsal hayatta yaptıkları her türlü alışveriş ve hukuki işlemlerinde tabi oldukları Kuran ve sünnet kaynağından hareket etmişlerdir. Noterlik görevi Kur'an emirleri doğrultusunda adil ve güvenilir kişiler tarafından yerine getirilmiştir. Bu bağlamda kişisel haklar ve malların korunması ile ilgili taraflar arasında çıkabilecek anlaşmazlıklara engel olmak için hukuka uygun belgeler düzenlenmiştir. Halkın birbirleriyle ilişkilerinde güven ortamı oluşturulmuştur.

II- Şurût İlminin Özellikleri

571-632 yılları arasında yaşayan İslam peygamberi Muhammed vefat ettiğinde İslam dininin sosyal, ekonomik ve hukuksal kurallarını genel anlamda ortaya koymuştu. Kişinin yaratıcı, din, sosyal hayat ve toplumla olan her türlü ilişkisini kapsayan bu kurallar bütününde hukuki ve sosyal kurallar fıkıh ve şariat adı verilen düzenlemelerin içerisinde yer alıyordu. Bu anlamda İslam hukuku oldukça geniş bir hukuk sistemidir.²⁸⁰ İslam dininin kabulü ile birlikte toplumsal ilişkiler İslam dini kurallarına göre şekillenmeye başlamıştır. Batılı hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslam hukukunda da kişilerin haklarını korumak amacıyla sözleşmelerde yazılı kayıt ve belge düzenlemeye önem verilmiştir. Böylelikle günümüz noterliğinin yetki alanına giren konular “*ilmu’ş-şurût / belge düzenleme esasları ilmi*” adı ile İslam hukukunda yerini almıştır.²⁸¹

Şurût hukuki işlemleri kayıt altına almak için düzenlenen belge veya senet anlamındaki “*şart*” kelimesinin çoğuludur. İ'lâm; yargı kararını içeren belgedir. Sicillât ise mahkeme defteri anlamına gelen “*sicillin*” çoğuludur. Ilmu’ş-şurût’da bu kelimelerden oluşan bir tabirdir. Ayrıca bu alanda yazılacak eserleri ifade için de aynı tabir kullanılmıştır. Literatürde “*ilmü’ş-şurût ve’s-sicillât / ilmü’t-tevsîk, ilmü’l-vesâik ve’s-sicillât / ilmü ezkâri’l-hukûk / ilmü’s-sakk / ilmü’l-mehâdir ve’s-sicillât*” şeklinde geçen “*şurût ilmi*” İslami ilimler arasında önemli bir yere sahiptir. Öyle ki bu ilmin

²⁷⁹ Ayşe Aktaş, **Osmanlılar’da Şurût İlmi: Ali haydar Efendi Örneği**, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Asım Cüneyd Köksal), İstanbul, 2017, s. 10.

²⁸⁰ Neşet Çağatay, “İslam Hukukunun Ana Hatları ve Osmanlıların Bunun Bazı Kurallarını Değişik Uygulamaları”, **Bellekten**, LI/200, (Ağustos 1987), s. 625.

²⁸¹ F. Tanju, “Devlet ve Noterlik”, s. 34; M. S. Köse, **İslam Hukukuna Göre Noterlik Müessesesi**, s. 2.

gereklerine göre belgelerin düzenlenmesi için belirli bir bilgi, kültür ve sanat birikimine sahip olmak itibarlı olmakla eşdeğer görülmüştür.²⁸²

Bu ilimle ilgili olarak İslam dini mezhep alimleri hem mahkemelerde belge düzenleyen katipler hem de noterlik görevini yürütenlerin faydalanacakları bir çok eser yazmış ve bu alanda zengin bir literatür oluşturmuşlardır. Alimler yazının yazıya benzemesi, yazılı belgenin değiştirilmesi gibi ihtimaller veya belgenin taslak halinde yazılması gibi gerekçelerle belgenin ispat gücü olabilmesi için şahitler huzurunda yazılması gerektiğini ifade etmişlerdir. Dolayısıyla ilmu'ş-şurût'un esaslarından biri de belge düzenlenirken kayıt altına alınan sözleşmenin, mahkemede geçerli bir delil olacak şekilde yazılmasıdır.²⁸³

İslam hukukunda noter terimi; “*udul, şuhûd, şurûti, katib'uş-şurût, katib'ul-vesaik, el-adil, el-katib*” noterlik kurumu da; “*hitat'ül-vesaik, tabet'ül-vesaik*” ıstılahlarıyla ifade edilmiştir.²⁸⁴ Şurût ilmi oldukça geniş ve kapsamlı bir ilimdir ve noterlik onun sadece bir bölümünü kapsamaktadır. Peygamberin döneminde hukuki işlemlerin belgelenmesi geleneğinin var olduğu çeşitli kaynaklarda belirtilmiştir. Buna göre hukuki, idari, siyasi ve ticari alanlarda kâtipler tarafından kayıt altına alınan evraklar mevcuttur.²⁸⁵ Ancak sadece belgelemek hukuki işlemlerde ispat için yeterli olmamıştır. Yazılı belgenin kesin delil olarak kabul edilebilmesi için, şüpheden uzak olması gereklidir. Bu nedenle belgeler güvenilir ve adil olduklarına inanılan kişiler huzurunda düzenlenmiştir. Böylelikle “*daimi şahitler*” ortaya çıkmıştır. Noterlik görevi bu daimi şahitlerden oluşacaktır. İslam hukukuna göre noterlik, adliye teşkilatına bağlı bir görevdir. Noterleri göreve getirme veya görevden alma yetkisi adliye teşkilatına aittir.²⁸⁶

İslam hukukunda noterlik görevini yerine getirecek kişilerde bulunması gereken özellikler belirlenmiştir. Bunlar hukuk bilgisi, adalet ve yazı sanatıdır.²⁸⁷ Noterlerin

²⁸² Fahrettin Atar, “*Şurût ve Sicillât*”, TDV İslam Ansiklopedisi XXXIX, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2010, s. 270.

²⁸³ F. Atar, **İslam Yargılama Hukukunun Esasları**, s. 109.; M. S. Köse, **İslam Hukukuna Göre Noterlik Müessesesi**, s. 15.

²⁸⁴ F. Atar, **İslam Adliye Teşkilatı**, s. 134; M. S. Köse, **İslam Hukukuna Göre Noterlik Müessesesi**, s. 12.

²⁸⁵ F. Atar, “*Noter*”, TDV İslam Ansiklopedisi, XXXIII, s. 210.

²⁸⁶ İsmet Kayaoğlu, **İslam Kurumları Tarihi**, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1985, s. 43.

²⁸⁷ İslam âlimleri yazım kurallarını iyi bilen, güzel yazı yazan ve sözleşme metinlerini hatasız ve okunaklı bir şekilde yazan kişilerin noterlik mesleğini yapması gerektiğini ifade etmişlerdir. Eserlerinde noterlerin hayat hikâyelerini anlatırken onların dönemlerinin en güzel yazı yazan kimseleri olduklarından bahsetmişlerdir. XVII. yüzyıl Türk düşünürü Kâtip Çelebi noterliğin bir yönüyle yazı yazma sanatı demek olduğunu, hüsn-ü hattı ve yazı yazma kurallarını bilen kişilerin noter olmaya layık olduğunu söylemektedir. Ayrıca noterlik görevini yerine getirecek kişilerin hukuk ilmine sahip olması gerektiği

miras ve borçlar hukukunu da özellikle bilmeleri istenmiştir. Bununla birlikte adil, namuslu ve emin kişilerden seçilmeleri; belgelerin düzenlenmesinde hak ve adalet ölçüleriyle davranmaları önemlidir. Diğer taraftan yazım kurallarını bilen birinin noter olmaya layık olduğu da ifade edilmektedir.²⁸⁸ İslam hukukunda noter belgelerini devletin yetki verdiği ehliyet sahibi kişiler yazmıştır ve bu kişilere “*şurûti*” adı verilmiştir. Ayrıca bazı kaynaklarda noterlik yapan kimselere “*Ashabü’ş-Şurût, Men Ketebe’ş- Şurût, Küttâbü’ş- Şurût, Ehlü’ş- Şurût, Ellezine Yektübûne’ş- Şurût, Ehlü’d-Deyn, Sahibü’l- Vesâik, Şerrât, Âkid, Müvessik, Kâtibü’l- Vesâik ve Sakkâk*” adı verilmiştir. Mahkeme sicillerini yazan noterlere de “*Kâtibü’l- Kâdi*” denilmiştir. Bu kişilerin de aslî görevi sözleşmeleri yazıya geçirmek ve gerektiğinde sözleşmenin içeriği hakkında mahkemede şahitlik etmektir.²⁸⁹

Noterler her türlü hukuki işlemi düzenleme yetkisine sahiptir. Ayrıca nikâh akdine dair belge düzenlediği için bazı İslam bölgelerinde notere “*akkâdun-nikâh*” denilmiştir. Düzenlenen belgelere “*kitâb, vesika, hüccet, sened, ahd, zikr, sak*” gibi isimler verilmiştir.²⁹⁰ Noter bu hizmeti kendinden talep eden herkese sunabilir. Yapılan hizmet karşılığında ücret almasının caiz olduğu hakkında İslam âlimlerinin hemen hemen hepsi aynı görüştedir. Buna göre noterle belgeyi talep eden kişi arasında “*hizmet akdi*” ilişkisi bulunmaktadır ve ayette geçen “*...ne kâtip ne de şahit zarara uğratılmasın*” emri uyarınca noterler düzenledikleri belge karşılığında ücret alabilmektedir.²⁹¹

İslam hukukuna göre noterlik görevini iki temel esas üzerine tanımlamak mümkündür. Birincisi hukuki işlem gerektiren bir belgeyi, hukuka uygun nitelikte ve yazım kurallarına göre düzenlemek, diğeri de mahkemeye ispat ve delil için sunulan belgenin içeriği hakkında şahitlik etmek idi. Diğer taraftan İslam âlimlerinin yapılan işlem karşılığı ücret alınmasına karar vermesi noterliğin bir meslek olarak kabul edildiği şeklinde değerlendirilebilir.

anlatılmıştır. Çünkü noterler sadece kâtiplik yapan biri değil hukuk belgelerini, hukukun aradığı şart ve niteliklere uygun bir şekilde düzenleyen görevlilerdir. Aynı zamanda noterler düzenledikleri belgenin şahidi konumunda oldukları için bir şahitte bulunması gereken adalet özelliğine sahip olması gerektiği belirtilmiştir. (F. Atar, **İslam Adliye Teşkilatı**, s. 142; F. Atar, **İslam Yargılama Hukukunun Esasları**, s. 110-111)

²⁸⁸ F. Atar, **İslam Adliye Teşkilatı**, s. 137-138.

²⁸⁹ A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 67.

²⁹⁰ F. Atar, **İslam Yargılama Hukukunun Esasları**, s. 112.

²⁹¹ A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 68.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKLERDE NOTERLİK

A- İSLAMİYET'TEN ÖNCE TÜRKLERDE NOTERLİK

I- Uygurlarda Noterlik (744-840)

Orta Asya²⁹² tarihinde yer edinmiş Türk kökenli ulusların, tarihin bilinen en eski siyasi örgütlenmelerini kurdukları bilinmektedir. Bölge iklim koşulları nedeniyle göçebe kültürüne elverişli bir bölgedir. Dolayısıyla bölgenin coğrafi yapısı burada yaşayan kavimlerin kültüründe ve kültürün bir parçası olan “*hukuk*” gelişiminde önemli etkiye sahiptir. Sürekli hareket halinde olan yaylak-kışlak hayatı benimseyen kavimler başta coğrafi şartlar, nüfus artışı ve diğer kavimlerin baskısı gibi dış etkenler nedeniyle değişik bölgelere göç etmişlerdir. Böylece değişik kültürlerle karşılaşmış ya oralarda oturanlar arasında kaybolup gitmiş ya da dil ve kültürlerini onlara benimseterek kendileri de yerleşik kültürü benimsemişlerdir. Anlaşılabacağı üzere Türkler yaylak-kışlak temelli kültür etkisi altında Orta Asya’da yaşamıştır. Ancak şartların elverişsizliği bölgede yaşayan Türklerin buralarda kurdukları devletlerin hukuki yapılarına ait gerekli bilgilerin sonraki dönemlere kadar ulaşmasını güçleştirmiştir. Özellikle İslamiyet öncesi Türk hukuk tarihine ait veriler sınırlıdır. Bunlar Çin kaynakları, Arkeolojik, Epigrafik, Etnografik kaynaklar ve dil üzerine yapılan incelemelerden edindiğimiz bilgilerdir.²⁹³

Kaynaklara göre İslamiyet öncesi eski Türk Tarihi incelendiğinde öne çıkan birkaç devlet göze çarpmaktadır. Bunlar Türklerin ataları olarak kabul edilen Hunlar, tarihte ilk Türk devleti olarak anılan Göktürk Devleti ve Uygurlardır.²⁹⁴ Çin kaynaklarına göre Uygurlara kadar göçebe kültür çerçevesinde yaşayan bu devletlerde örf ve adetler hukuksal önem taşımıştır. Tarihin bilinen en eski Türk devleti kabul

²⁹² Türklerin ilk anayurdu olan Orta Asya; güneyde Kven-Lün, Pamir, Hindukuş Dağları, kuzeyde Sibirya Orman Bölgesi, batıda Hazar Denizi, doğuda Çin ile sınırlandırılmış yüksek bir yayladır. (Coşkun Üçok-Ahmet Mumcu-Gülnihal Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, Turhan Kitabevi, Ankara, 2011, s.18)

²⁹³ C. Üçok-A. Mumcu-G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s.13; Saadettin Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1997, s. 4.

²⁹⁴ C. Üçok-A. Mumcu-G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s.18; Uygurlar: Uygur etnik adına ilk defa 716 tarihinde Bilge Kağan yazıtında geçen Uygur İlteberi adının geçmesiyle rastlanmıştır. Çin kaynaklarında Uygur adı; “*hui-hu, hui-ho, hoei-ho, wei-ho, wei-wu*” gibi şekillerde yazılmıştır. Bütün bu değişik yazılışların hepsi Uygur adını ifade etmektedir. Uygur adının etimolojisi hakkında elde edilen bilgilere göre Uygur adının anlamı; “*şahin gibi hızla hücum eden, çukur, takip etmek, uymak, yapışmak*” fiillerinden türemiştir. Kaşgarlı ise “*kendi kendine yeten*” anlamına geldiğini ifade etmiştir. Kaynaklar Uygur’un Uy+gur şeklinde “*akraba, müttefik*”ten türediği açıklamalarında bulunmuştur. Çin kaynakları Uygurların Hunların neslinden türediği konusunda hemfikirlerdir. Göktürklerle bağlı bir şekilde üç yüz yıl yaşayan Uygurlar, Göktürk Devletinin dağılmasının ardından bir devlet olarak kurulmuştur. Yine Çin kaynakları tarihte ilk Uygur yurdunun Selenge Nehri’nin doğu kesimleri olduğunu ifade etmektedir. (Saadettin Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1997, s. 11-14; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 40.)

edilen Hunlara Çin kaynaklarında M.Ö. 300’lerde rastlanmaktadır.²⁹⁵ Göktürk Devleti hukukuna dair; Çin, Bizans kaynakları ve özellikle kamu hukuku açısından bilgi veren Orhun Yazıtları önem taşımaktadır. Adı geçen kaynaklarda hukukla ilgili fazla bilgi olmamakla birlikte devlet yönetimi, ceza hukuku ve özellikle dönemin genel kültür düzeyi hakkında bilgilere ulaşılmaktadır.²⁹⁶

Kaynaklara göre; Türklerin İslamiyet öncesi dönemlerinde hukuk sistemleri ve özellikle özel hukuk kuralları kendi örf ve adetlerinden oluşuyordu. Uygurlara kadar Türklerde sözleşme ve anlaşmalara dair ayrıntılı bilgilere ulaşılamamakla birlikte Türklerin önemli sözleşme ve anlaşmalarını “*and içme usulü*” ile yaptıkları tahmin edilmektedir. Eski Türklerde anlaşma ve sözleşme manasını ifade eden “*baçığ*” ve “*bıcgas*” kelimeleri kullanılıyordu. Ancak Uygurlarda anlaşmalar mutlaka yazı ile kayıt altına alınmıştır.²⁹⁷

Eski Türklerde hukuksal yapıyla ilgili bilgilere Uygurlara ait belgelerden ulaşabilmekteyiz.²⁹⁸ Uygurlar genellikle yaylak- kışlak yaşam kültürüne sahip Türk boyları arasında yerleşik kültürü benimseyen bir boydur. Yerleşik yaşamın özelliklerinden biri şehirleşmedir. Kurulan şehirlerde pazarların ortaya çıkması, buralarda paranın kullanılması, pazarlığın ve rekabetin oluşması ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Ticari nitelikte sayılabilecek ilişkileri gösteren vesikalar; Uygurların sosyal, ekonomik ve hukuki düzenleri hakkında sınırlı da olsa bilgi vermektedir. Bunun yanı sıra çok uzun zaman Çin Devleti ile komşu olan Uygurlar siyasi ve ekonomik etkileşimin dışında hukuk alanında da Çinlilerle işbirliği içinde olmuştur. Gayet doğaldır ki medeniyetler karşılıklı olarak birbirleriyle iletişim halinde bulunabilmektedir. Hayat şartlarının birbirine benzerlik göstermesi bu iki devletin hukuki belgelerinde şekil ve içerik yönünden benzerliklere neden olmuştur. Belgeler şekil olarak Çinlilerle benzerlik gösterse de özellikle ticari anlamda yapılan ve kayıt altına alınan anlaşmalar genellikle Uygurların örf ve adetlerini içermektedir.²⁹⁹

²⁹⁵ S. Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, s. 2.

²⁹⁶ C.Üçok-A.Mumcu-G.Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s.24, 27; S. Gömeç, **Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü**, s. 5.

²⁹⁷ Sadri Maksudi Arsal, **Türk Tarihi ve Hukuk**, İsmail Akgün Matbaası, İstanbul, 1947, s. 345; Sadri Maksudi Arsal, “*Eski Türklerin Hususi Hukuku*”, **Türkler Ansiklopedisi**, III, (Yay. Haz: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 95.

²⁹⁸ https://www.otuken.com.tr/u/otuken/docs/İslam_Oncesi_Uygurlarda_Toprak_Hukuku.pdf , s.11. E.T.: 23.04.2020.

²⁹⁹ Özkan İzgi, **Kutluk Bilge Kül Kağan Böğü Kağan ve Uygurlar**, Nüve Matbaası, Ankara, 1986, s. 73, 76.

Dolayısıyla Uygurlar yerleşik yaşamın bir sonucu olarak yazılı kültür açısından da oldukça gelişmiştir. Öyle ki batılı bilim insanları Uygurların o dönemin Avrupa'sına kıyasla daha gelişmiş bir medeniyete sahip olduklarını ifade etmektedir. Le Coq'un anlatımına göre; “ o zamanki Avrupa'ya kıyasla Uygurlar bu saha da da üstün idiler. Acaba o zamanki kaç Avrupalı kale beyi, el yazısı ile uygun hukuki ifadelerle bir mukavele tertip edebilirdi? Hukuki formüller ve kanunlar yüksek derecede gelişmiş, iyi tanzim edilmiş hukuk tatbikatına tanıklık ederler.”³⁰⁰

İslamiyet öncesi Türklere ait birçok yazılı sözleşme, Uygur dönemine aittir. Borçlu ve alacaklıların isimleri, anlaşmanın tarihi, konusu, karşılıklı verilen sözler ve borcun vadesi yazılarak tarafların imza veya mühürleri basılmıştır. Günümüze ulaşan Uygur vesikalarına³⁰¹ göre Uygurlarda noterlik işlemlerine dair yapılan uygulamalara da rastlanmaktadır. Uygur toplumu günlük hayatta yaptıkları birçok işlemi hukuki düzenlemeler yaparak sözleşmeler şeklinde kayıt altına geçirmişlerdir. Kişiler ve kişilerle devlet arasında gerçekleşen akitlerin belirli bir tarzda yapıldığı anlaşılmaktadır. Farklı konularda yapılan bu sözleşmelerde karşılıklı hak ve hukuku koruyan önlemler ve cezai uygulamalar mevcuttur. Yapılan araştırmalarda Uygur vesikaları incelenerek, gelişmiş ve sistemli bir hukuk anlayışının varlığı tespit edilmiştir.³⁰²

Gerek hayat şartları gerekse siyasi ve ekonomik alanda Çinlilerle komşu ve işbirliği içinde olmaları Uygurların Çinlilere benzerlik göstermesine neden olmuştur. Özellikle Uygur vesikalarında Çin medeniyetinin etkisi görülmektedir. Ancak bu etki şekil ve içeriğindeki terimlerin Çince'den geçmesi yönüyle olmuştur. Genel anlamda

³⁰⁰ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 41.

³⁰¹ Eski Uygur Türklerinden kalma yazma eserler; Alman Grunwedel, Von Lecoq, Fransız Paul Pelliot, İngiliz Aurel Stein gibi Avrupalı bilim adamları tarafından Türk medeniyetinin merkezi olan Doğu Türkistan'da Uygurlara ait pek çok yazma eser bulunarak Avrupa'ya götürülerek. Berlin Etnografya müzesinde muhafaza edilmektedir. Bunların yanı sıra Paris Milli Kütüphanesi'nde, Londra, Petrograd ve Çin Pekin kütüphanelerinde birçok Uygurca yazma eser bulunmaktadır. Uygur Türklerinden kalma bu eserler Uygur harfleriyle yazılmıştır. Uygur alfabesinin harf sayısı azdır, sadece 15-16 kadar harften oluşmaktadır. Kelimeler tıpkı Arap alfabesinde olduğu gibi kelimenin başında ortasında ve sonunda farklı şekillerle yazılmaktadır. Vesikaların bazı sayfa ve satırları zamanın etkisiyle okunamaz haldedir. Bu nedenle Uygur vesikalarının okunması oldukça zorlaşmış ve günümüzde çok az anlaşılır belgeye ulaşılmıştır. Buna rağmen edinilen bilgilerde, Uygurların zamanlarına göre yüksek bir medeniyete ve oldukça katı kuralları olan ticari ve iktisadi bir yaşam şekline sahip oldukları görülmektedir. (Sadri Maksudi Arsal, **Türk Tarihi ve Hukuk**, s. 77, 79.)

³⁰² R. Rahmeti Arat, “Eski Türk Hukuk Vesikaları”, **Türkler Ansiklopedisi**, II, (Yay. Haz: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 916; Feyzan Göher Vural, **İslamiyetten Önce Türklerde Kültür ve Müzik**, Çizgi Kitabevi, Konya, 2011, s. 150; A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 88.

Uygur hukuk belgelerinden anlaşıldığına göre Türkler İslamiyet’i kabul etmeden önceki zamanlarda hukuk kuralları kendi örf ve adetlerine göre şekillenmiştir.³⁰³

Uygurlardan geriye kalan hukuk vesikaları onların özel hukukları hakkında bilgi verme açısından oldukça önemlidir. Hukukun çeşitli alanlarındaki ilişkileri düzenleyen bu vesikaların düzenlenme şekli, daha X. Yüzyılda olmalarına rağmen, ne derece ileri olduklarının göstergesidir. Belgeler kişilerin kendi aralarında yaptıkları anlaşmaları veya kişilerin devletle olan ilişkilerini içermektedir: Borç Alıp Verme (para, mısır, buğday, şarap, pamuk, pamuklu kumaş, darı); Kiraya Verme (tarla, hayvan); Alım-Satım (tarla, oğul, köle); Evlatlık Verme, Köle Satış; Rehin ve Vakıf Vesikaları; Vasiyetnameler. Vesikaların genel yazılış düzeni ve iç yüzü şu şekildedir: Vesikaların tarihi, genel olarak bütün vesikaların ilk satırı bir tarihle başlamıştır. Hangi amaçla ne tür malların kime satıldığı, borç verildiği veya kiralandığına dair, borç veya satılan ya da kiralanın malın ödemesinin ne şekilde ve ne zaman verileceği açıklama kısmına yazılmıştır. Alıcı ve satıcının isimleri, satın alan kişilerin haklarının belirlenerek korunması, anlaşmada şahitlerin yer alması, iki tarafın imza ve mührü, vesikayı düzenleyen kişinin ismi. Vesikalar genel olarak bu sistemle yazılmış içeriklerine göre aralarında çok az yazılış farkı bulunmuştur.³⁰⁴

Düzenlenen vesikaların birbirlerine olan benzerlikleri dikkat çekmektedir. Buradan Uygur hukukunda işlemlerin oldukça biçimsel ve belli formüllere göre yapıldığı anlaşılmaktadır. Vesikaların ilk satırında yer alan tarih, On iki yıllık devreyi içeren takvim sistemi olmuştur. On iki hayvan ismiyle yıllar belirtilip daha sonra ay ve gün yazılmıştır. Örneğin; “*Pars yılının dördüncü ayının yirminci günü...*”, “*Tavuk yılının ikinci ayının on sekizinci günü...*” gibi.³⁰⁵ Vesikalarda tarihten hemen sonra yazılış sebebi ifade edilmiştir. Eğer bir satış veya borç konusu varsa kişilerin isimleri, kimden alınıp, kime satılacağı veya borç verildiği kaydedilmektedir. Ayrıca zamanın

³⁰³ Özkan İzgi, **Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1987, s. 54, 55.

³⁰⁴ Ö. İzgi, **Kutluk Bilge Kül Kağan Böğü Kağan ve Uygurlar**, s. 78; Ö. İzgi, **Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)**, s. 56, 57; F. G. Vural, **İslamiyet’ten Önce Türklerde Kültür ve Müzik**, s. 150; R. R. Arat, “*Eski Türk Hukuk Vesikaları*”, s. 916.

³⁰⁵ Türkler çeşitli dönemlerde farklı takvimler kullanmıştır. Uygurlarda Oniki Hayvanlı Türk Takvimi kullanmışlardır. Buna göre her seneye bir hayvanın adı verilmiştir. 1- Küskü (Fare), 2- Ud (Sığır), 3- Bars (Pars), 4- Tavışkan (Tavşan), 5- Lu (Timsah), 6- Yılan (Yılan), 7- Yont (At), 8- Koyın (Koyun), 9- Biçin (Maymun), 10- Takıku (Tavuk), 11- İt (Köpek), 12- Tonguz (Domuz). Ay isimleri de birinci, ikinci, üçüncü ... ay şeklinde yazılmıştır. Bu takvim Hunlar ve Göktürkler tarafından da kullanılmıştır. Takvimde kullanılan hayvan simgelerinin her biri bir takımyıldızını temsil etmekle birlikte bu simgeler astrolojide burçları temsil etmektedir. (S. M. Arsal, **Türk Tarihi ve Hukuk**, s. 345; F. G. Vural, **İslamiyet’ten Önce Türklerde Kültür ve Müzik**, s. 162; Ö. İzgi, **Kutluk Bilge Kül Kağan Böğü Kağan ve Uygurlar**, s. 78.)

şartları, örf ve adetlerine göre satılan mal için fiyat tespiti de yapılarak vesikaya kaydedilmektedir. Aynı şekilde borcun ödenmesi durumunda da aynı usullerle yapılan işlem kayıt altına alınmaktadır.³⁰⁶ Vesikalarda geçen şartları yapmakla mükellef olan kişiler eğer şartları yerine getirmezlerse kendilerine uygulanacak cezai yaptırımlarda vesikaların “*cezalar*” kısmında yer alırdı. Bundan sonra şahitlerin imzaları ve vesikayı yazan kişilerin isimleri yer almaktadır.³⁰⁷

Son olarak vesikalarla ilgili şunu ifade edebiliriz Uygur devlet teşkilatında “*bitkeçi*”, “*sitigüçi*”, “*bitikçi*” adı verilen bir kâtipler topluluğu olduğu bilinmektedir. Resmi yazışmaları yürüten bu kişiler özel hukuk alanına giren vesikalarla ilgili olarak yazıcılık yapmamıştır. Belki yazma bilmeyen kişiler hukuki metinlerini kâtiplere yazdırmış olabilir. Vesikalar genellikle, borç veren ya da alan veya satış yapan kişiler tarafından yazılmıştır. Buradan anlaşılabacağı üzere kâtipler devlet işlerinde görev yapmışlardır. Ayrıca halkın okuma-yazma oranındaki artışla birlikte bu kişilere ihtiyaç kalmamıştır.³⁰⁸ Yazılan vesikalara resmiyet kazandırılması adına, vesikayı düzenleyen kişilerin imzalaması veya mühürlemesi şarttır. Bazı vesikalarda karşı tarafla birlikte şahitlerin de imzaları yer almaktadır. İmza ve mühürlerin de şekli sırası ve bir düzeni vardır. Vesikalarda damga “*tamga, mühür, kalıp*” ve nişan “*elle çizilmiş yazı veya şekil*” kullanılmıştır.³⁰⁹

Anlaşılabacağı üzere İslamiyet öncesi eski Türklerin yaylak-kışlak yaşam şekilleri nedeniyle hukuki düzenlerine ait bilgiler sınırlı ve günümüze ulaşmamıştır. Edinilen bilgilerin çoğu da dolaylı kaynaklardan alınmıştır. Buna göre eski Türkler hukuk alanında örf ve adetlerine bağlı kalarak hukuksal bir düzen kurmaya çalışmıştır. Böylelikle göçebe kültür içerisinde bile Türklerin kendilerine özgü bir hukuk sistemi oluşturduklarını ifade edebiliriz. Uygurlar ise genel anlamda yaylak-kışlak hayat şeklini benimsemiş olan Türk boyları içinde yerleşik hayatı seçmiş bir Türk boyudur. Yerleşik olma özelliğinden dolayı belirli bir hukuk ve sosyal düzenleri vardır. Şehirleşmenin sonucunda pazarların kurulmasıyla ticaret gelişmiştir. Doğal olarak yazılı kültür ve sözleşme geleneği gelişmiştir. Ayrıca kendilerinden önce yerleşik medeniyete sahip olan Çin ile komşu olmaları sonucu özellikle belge düzenlemelerinde Çinlilerden

³⁰⁶ C. Üçok-A. Mumcu-G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s.45; Ö. İzgi, **Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)**, s. 60.

³⁰⁷ S. M. Arsal, **Türk Tarihi ve Hukuk**, s. 345; S. M. Arsal, “*Eski Türklerin Hususi Hukuku*”, s. 95; Ö. İzgi, **Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)**, s. 63, 86.

³⁰⁸ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 44; Ö. İzgi, **Uygurların Siyasi ve Kültürel Tarihi (Hukuk Vesikalarına Göre)**, s. 107.

³⁰⁹ R. R. Arat, “*Eski Türk Hukuk Vesikaları*”, s. 922.

etkilenmelerine sebep olmuştur. Kaynaklardan edinilen bilgilere göre Uygurlar hukuki belge niteliğinde olan sözleşmeler için oldukça zengin bir birikime sahiplerdir. Gündelik hayatla ilgili işlemler için yapılan anlaşmaların sözlü değil yazılı olması Uygur toplumunda okur-yazar kesimin yüksek olduğunun göstergesidir. Elde edilen veriler Türklerin toplum düzenini sağlamak için kendilerine özgü bir hukuk teşkilatı oluşturduklarına işaret etmektedir. Yanı sıra Türk Hukukunda hukuki işlemler bir şekle bağlı olarak yapılmıştır. Özellikle Uygur vesikalarında kişi hak ve hukukunun bu yöntemle emniyet altına alındığı anlaşılmaktadır. Yapılan anlaşmaların, karşılıklı hak ve hukuku korur nitelikte yapılması Uygurlarda düzenli ve gelişmiş bir hukuk anlayışının varlığına delildir. Bu anlamda günümüze kadar ulaşabilmiş en eski hukuki belgeler Uygurlara aittir. Anlaşmaların şekil şartları itibariyle günümüz sözleşmelerine benzerliği dikkat çekicidir. Özellikle şahitler huzurunda düzenlenerek kayıt altına alınan bu vesikalar noterlik benzeri işlemlerin her yüzyılda insanoğlu tarafından kullanıldığını bize kanıtlamaktadır.

B- İSLAMİYET'TEN SONRA OSMANLI DEVLETİ'NE KADAR TÜRKLERDE NOTERLİK

I-Karahanlılar (840-1212)

Uygurların dağılmasının ardından Orta Asya Türk tarihi için önemli olan Türk devletlerinden Karahanlılar³¹⁰, Fergana dolaylarında belirmeye başlamıştır. IX. ve XIII. Yüzyıllarda Orta Asya sahasına hakim olan Karahanlılar Devletinin tarihteki önemi, Türkler arasında İslâmiyet'i kabul etmesi ve bu dini Türkler arasında yaymak istemesidir. Kaynaklar Karahanlı hükümdarların yüzyıllar süren saltanatlarında şarap içmediklerinden ve ülkeyi adil yönettiklerinden bahsetmektedir³¹¹. Bu yönüyle Karahanlılar İslam hukukunu uygulayan ilk Müslüman Türk Devleti olarak tarihe

³¹⁰ Karahanlılar bazı kaynaklara göre Karluk boyundan gelmektedir. 751 yılında Arapların (Abbâsiler) yanında yer aldıkları Talas Savaşında Çin galibiyete uğratılmış ve bu savaşı fırsat bilen Karluklular, Issık Göl civarını istila etmişlerdir. Böylelikle Karahanlı Devletinin temelleri atılmıştır. Doğu ve Batı Türkistan'da hüküm süren ilk Müslüman-Türk devletidir (840-1212). Devletin sınırları Hazar ve Aral denizlerinden başlayarak Çin sınırlarına kadar uzanmaktadır. Batıda Oğuzlar, Bulgarlar ve Hazarlarla, doğuda Çin, güneyde Gazneliler, Harezmşahlar ve Selçuklularla komşudur. 840'larda kurulan vedörtüz yıl kadar hâkimiyet sürdüren Karahanlılar, 1170 yılında Karahitayların Orta Asya'ya gelmesiyle onların hâkimiyeti altına girmek zorunda kalmışlardır. (A. Zeki Velidi Togan, **Karahanlılar (840-1212)**, İstanbul, 1966, s. 1; Reşat Genç, *"Karahanlılar Tarihi"*, **Türkler Ansiklopedisi**, III, (Yay. Haz: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 804.; Özgür Şahin, **Siyasetnamelere Göre Karahanlılar Ve Gazneliler Devletlerinde Hukuk Anlayışının Temelleri**, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç.Dr. Süleyman Özbek), Ankara, 2019. s. 14.)

³¹¹ A. Z. Velidi Togan, **Karahanlılar (840-1212)**, s. 1.

geçmişlerdir. İslamiyet'in kabulünden sonra yalnızca İslam hukuku değil Türk hukuk an'anelerinin uygulanması devam etmiştir. Özellikle kamu hukuku anlamında eski Türk hukuk gelenekleri Karahanlılar tarafından devam ettirilmiştir. Bu anlamda Karahanlılar'da adalet hem Türk töresine dayalı örfî hukuk hem de İslam kurallarına dayalı şerî hukuk olmak üzere iki yönlü tesis edilmiştir. örfî hukukun işleyişini hükümdar ya da naipleri “*mezalim divanı*” yoluyla yürütmeye çalışırken şerî hukukla ilgili davalardan “*şehir kadıları*” sorumlu olmuştur.³¹²

Türklerin İslamiyet'i kabulünden sonraki süreçte böyle bir ikilemin yaşanması Türk töresinin bir hukuk düzeni olarak toplumun ihtiyaçlarına cevap veremeyişinden dolayı değil tamamen din değişikliği ve yeni bir dine girmiş olmaktan kaynaklanmaktadır. Zira İslam dini bireyin sadece ibadet boyutunu değil seküler hayatını da kontrol ve organize etmek isteyen sistematik bir yapıya sahiptir. Böylelikle İslam hukuku tarihsel süreçte Karahanlılarla birlikte Türk devlet hukukuna girmiştir. Ancak bu iki hukuk anlayışının tam olarak birleştiği sistem Selçuklular döneminde gerçekleşecektir. Böylece şerî kurallar, Müslüman Türklerin töre hukukuyla bütünleştirilerek İslami karakterde yeni bir hukuk sistemi ortaya çıkarılmıştır.³¹³

Bununla birlikte Türk İslam devletlerinde adlî işlerin örfî ve şerî yargı şeklinde ayrıldığını görmekteyiz. Evlenme, boşanma, nafaka, miras, velayet ve benzeri konularda şerî mahkemelere bakan kadılar hüküm vermiştir. Kadılar aynı zamanda noterlik ve vakıfların idaresi gibi görevleri yerine getirirken, mezalim mahkemeleri daha çok hükümdar adına örfî yargılamalarda bulunmuştur.³¹⁴

Ayrıca Karahanlılarda kadıların nasıl olması gerektiğine dair kayıtlara rastlanmıştır. Buna göre hükümdar özellikle kadılık, halifelik ve vezirlik için seçkin kimselerin görevlendirilmesini istemiştir. Bunlardan özellikle kadıların çok temiz, takva sahibi ve halka faydalı olması gerektiği ve kadıların dikkatle seçilmelerine işaret etmiştir.³¹⁵ Dönemin önemli hukuk metinleri olarak değerlendirilen “*Siyasetnameler*” Karahanlıların nasıl bir idari ve hukuki düzene sahip olduğunu gösteren belgelerdir. Devletin yönetimi, adalet ve hukuk anlayışı üzerine yazılmış olan “*Siyasetnameler*” Karahanlılarda hukukun işleyişine dair bilgiler içermektedir. Devletin yönetim şekilleri,

³¹² Ö. Şahin, *Siyasetnamelere Göre Karahanlılar...*, s. 45.

³¹³ Sinan Şahin, **VIII. - XII. Yüzyıllar Arasında Mâverâünnehir’de Kurulan Devletlerin Sosyal Ve İdarî Yapısı**, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Aydın Usta), İstanbul, 2019, s. 149.

³¹⁴ S. Şahin, **VIII. - XII. Yüzyıllar Arasında Mâverâünnehir’de Kurulan Devletlerin Sosyal Ve İdarî Yapısı**, s. 183.

³¹⁵ Reşat Genç, **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2002, s. 176, 182.

idari hukuk, ceza hukuku, medeni hukuk, vergi hukuku, sosyal hayat, adab-ı muaşeret kuralları ve daha birçok bilgi bu metinlerde yer almıştır. Özellikle Türk kültürünün önemli eserlerinden olan, Yusuf Hac Hacib'in Kutadgu Bilig ve Edip Ahmed bin Mahmud Yükneci tarafından yazılan Atabetü'l Hakayık gibi siyasetnameler Karahanlıların hukuk anlayışı ve adalet teşkilatını gösteren anayasal metinler olarak tanımlanmıştır. Hukukun üstünlüğü, doğruluk ve eşitlik kavramlarının işlendiği siyasetnamelerde; hükümdarından halkına, en üst tabakadan en alt tabakaya kadar geçen bireylerin karşılıklı hak ve hukuklarını güvence altına alan bir kanun üstünlüğü anlayışının ortaya çıkması amaçlanmıştır.³¹⁶

Kutadgu Bilig'de yer alan *“hükümdarlar halkı adalet, doğruluk ve iyilikle idare ederlerdi. Hatta Hakanlılar neslinden gelen ve Hakan olanın elinden şahsi bütün malları alınırdı. Ta ki kendisini tamamen devletin hizmetine versin, şahsi menfaat peşinde koşmasın”* ifadeleri halkın adil yönetilmesinde ne derece hassas olduklarının işaretidir.³¹⁷ Karahanlılarda her ne kadar kanun veya anayasa gibi yazılı mevzuatlar bulunmasa bile hükümdarları sınırlandıran hem örfî hem de şerî kurallar vardır. Bu anlamda siyasetname yazarları dönemin yöneticilerine adaleti sağlamaları konusunda uyarı, ikaz ve tavsiyelerde bulunma gibi sorumlulukları üstlendikleri anlaşılmaktadır. Yine Kutadgu Bilig, Karahanlılarda idari hukukun nasıl işlediğine dair bilgiler sunmaktadır. Buna göre idare hukuku anlayışı içinde yer alan bazı devlet memuriyetlerini sıralamıştır. Vezir, Baş Vezir, Sübaşı Saray Nazırı, Hazinedâr gibi memurlukların yanı sıra Bitikçilerden bahsetmiştir.³¹⁸

Kutadgu Bilig'de *“Bitikçi”*lerden bahsedilmesi Karahanlıların devlet yönetiminde yazıya verdikleri önemden ileri gelmektedir. Çünkü *“bir memleket kılıçla fethedilir ama kalemle idare edilir. Kalem bir memleketi tanzim eder”*. Bu anlamda Karahanlıların devlet idaresinde ve günlük hayatta yazıya ve yapılan işlemlerin kayıt altına alınmasının ne derece önemli olduğunu anlamaktayız.³¹⁹

Karahanlılarda Bitigçi adı verilen kâtiplerin diğer görevleri yanı sıra noterlik faaliyetlerinden bazılarını da yerine getirdiği ile ilgili değerlendirmeler bulunmaktadır. Karahanlıların önemli İslam hukukçusu *“Şemsü'l-Eimme Es Serahsi'nin”* yazdığı otuz

³¹⁶ Ö. Şahin, *Siyasetnamelere Göre Karahanlılar...*, s. 64, 69.

³¹⁷ A. Z. Velidi Togan, *Karahanlılar (840-1212)*, s. 5.

³¹⁸ Ö. Şahin, *Siyasetnamelere Göre Karahanlılar...*, s. 70-77.

³¹⁹ R. Genç, *Karahanlı Devlet Teşkilatı*, s. 176.

ciltlik “*El-Mebsut*” isimli eserinin “*Şurût (şartlar-koşullar)*” bölümünde noterliğe dair bilgiler verilmektedir.³²⁰

Noterlikle ilgili olarak, Karahanlılardan geriye kalan birçok hukuki vesika bulunmuştur. Özellikle toprak işleri ile ilgili XI. yüzyıl sonu ve XII. yüzyıl başlarında “*Yarkent*” ve çevresinde düzenlenmiş birçok tarla satış senedine rastlanmıştır.³²¹ Bu senetlerin bazılarının Uygur harfleriyle Türkçe, Arap-Uygur harfleriyle karışık Türkçe ve sadece Arapça yazıldığı tespit edilmiştir. Uygur alfabesi ile yazılan bir tarla satış senedinin Türkçe çevirisi vesikalarda noterlik işlemine benzer uygulamaların yapıldığına örnek verilebilir: “*Bu bir senettir. Şahidlik ettiler. Şahitlerin adı bu senedin en sonunda yazılmıştır. Ben Beg Tözün sübaşı oğlu Seli sübaşı’nin kardeşi Silüman. Akli başında, hastalıklı ve sıhhatta iken Rabul’da Sökmen Beg butiki’nda bir parça yer sattım. Hüseyin oğlu İshak Çalap’a dört hududu ile birlikte bir ağaçlığı sattım. Bu ağaçlığın fiyatı yüz elli yarmaktır. Karşılığını tamamıyla buldum. Yer evkâfını aldım. Mülk İshak Çalap’ındır. Bu yerin birinci hududu Yusuf İnal yeridir; (öteki) üç hududu Çalap’ın yeridir. (Satış) tarihini geciktiren (sözü) hükümsüzdür. Yıl dört yüz seksen üçte bu senet yazıldı, kutlu Receb ayında. Ben Yaçmış şahidim. Ben Aduk şahidim. Ben Davud şahidim. Ben Yusuf Tekneci şahidim. Ben Tekneci oğlu Yakub şahidim. Ben Seli Tajik şahidim*”³²²

Çoğunlukla Karahan Hanı “*Hasan Buğra Han*” dönemine ait olan belgeler, kişiler arasında yapılan alım-satım işlemlerin hukuki teknik terimlere göre düzenlenerek kayıt altına alındığı incelenmiştir. Türkistan’da yapılan kazılarda Mc-Carty adında bir İngiliz tarafından bu belgeler ortaya çıkarılmıştır. Bulunan vesikaların bir bölümü British Museum’da, bir bölümü de Hindistan/Kalküta devlet arşivlerinde korunmaktadır.³²³ Vesikalardan bazıları Prof. Barthold tarafından JRAS’da yayınlanmıştır. Barthold’un yayınladığı vesikalardan biri 1082 veya 1102’de yazılan bir tarla satışına ait belgedir. Buna göre; “*Yarkent’in Erbil adında bir köyünde İnel Polat Subaşı’nın oğlu Hacı İnal ile Tıbçağ oğlu Harun, dokuz yük buğday veren bir tarlayı alıp satmışlardır*”. Belgede tarlanın sınırları ve sahipleri belirtilmiştir. Bahsi geçen isimler tamamen Türkçedir. Belgede asıl dikkati çeken, bilgilerin tamamen hukuki terim

³²⁰ A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 97.

³²¹ R. Genç, **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, s. 192.

³²² Ekrem Tak, **Diplomatik Bilimi Bakımından XVI.-XVII. Yüzyıl Kadı Sicilleri Ve Bu Sicillerin İhtiva Ettiği Belge Türlerinin Form Özellikleri Ve Tanımlanması**, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof.Dr. İsmail Erünsal), İstanbul, 2009 s. 108.

³²³ A. Z. Velidi Togan, **Karahanlılar (840-1212)**, s. 67.

ve tekniklerle kayıt altına alınmasıdır. Bir diğer dikkat çekici özellik belgelerin Uygur hukuk vesikalarına şekil yönüyle benzerliğidir. Anlaşılacağı üzere Karahanlılar Uygur medeniyeti etkisinde kalmış ve anlaşmalarını örf ve geleneklere göre düzenlemişlerdir.³²⁴

Ayrıca Osmanlı Devletinin ilk kuruluş yıllarında Orhan Gazi döneminde de yapılan sözleşme ve anlaşmaların aynı teknikle yapıldığı görülmüştür. “*Ahmed Arslan Han*” dönemine ait hukuki vesikalar bulunmuştur. 1114 tarihli vesika “*Tukçaoğlu Harun Taktürk oğlu İsrail Hanlı Subaşı’nın aldığı bir tarlaya dairdir*”. Belgede tarlanın yeri belirtilmiş, şahitler huzurunda sözleşmenin yapıldığı ve şahitlerin isimlerinin de kayıt altına alındığı incelenmiştir. Belgenin tahlili ve yine JRAS’da yayımlanması 1914 yılında Fransız oryantalist Clement Huart tarafından yapılmıştır.³²⁵

Karahanlılar Türk hukuk tarihinde İslamiyeti ilk kabul eden Türk Devleti olmakla birlikte eski örf ve geleneklerini devam ettirmiştir. Kaynaklara göre oldukça adil bir yönetim sergileyen idareciler toplumsal düzen ve halkın huzuru için güçlü bir hukuki alt yapıyı gerekli görmüştür. Kabul ettikleri dinin kuralları ve gelenekleri doğrultusunda hukukun üstünlüğüne dayalı bir yönetim esas alınmıştır. Diğer medeniyetlerde olduğu gibi Karahanlı Devleti de yazıya ve işlemlerin kayıt altına alınması hususuna titizlik göstermiştir. Anlaşılacağı üzere hukukun üstünlüğüne dayanan yönetim anlayışında kişilerin haklarını gözeten anlaşmalar yazıya geçirilerek güvence altına alınmıştır. Adil yönetim anlayışı ile dikkat çeken Karahanlılardan geriye kalan hukuki belgelerin belirli bir teknikle kaydedilmiş olması devletin yazıya ve işlemlerin kayıt altına alınması hususuna titizlik gösterdiğinin kanıtıdır.

II- Selçuklular (1037-1194)

Diğer taraftan Türk tarihinde önemli bir yeri olan Selçuklular³²⁶ Türk-İslam Devletleri arasında ileri gelen imparatorluklardan biridir. Türklerin anayurdu Orta

³²⁴ R. Genç, **Karahanlı Devlet Teşkilatı**, s. 192.

³²⁵ A. Z. Velidi Togan, **Karahanlılar (840-1212)**, s. 68, 69.

³²⁶ İmparatorluğa adını veren Selçuk Bey Oğuzların Kınık boyundan gelmektedir. Hazarların emrinde subaşı olan Selçuk Bey bir anlaşmazlık sonucu onlardan ayrılmıştır. Selçuklular bugün Kazakistan sınırlarında yer alan ve bir ticaret şehri olan “*Cend*” şehrinde küçük bir beylik olarak kurulmuştur. Selçuk Bey İslamiyetin Türk inanışlarına yakın olması ve siyasi geleceklerine olumlu etki yapacağı düşüncesiyle X. Yüzyıl sonlarında ilerlemiş yaşına rağmen Müslümanlığı kabul etmiştir. Kısa süre içinde etrafındaki küçük toplulukları egemenliği altına alan Selçuklular hızlı bir şekilde devletleşme sürecine girmiştir. Torunu Tuğrul Bey devleti kuran kişi olarak kabul edilir. 1040 tarihinde Gaznelilerle yaptıkları “*Dandanakan Muharebesi*”nden sonra Selçuklu Devleti resmen kurulmuştur. (Claude Cahen, **Preottoman Turkey/Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler**, E Yayınları, İstanbul, 1979, s. 37; Erdoğan Merçil, “*Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*”, **Türkler Ansiklopedisi**, IV, (Yay. Haz: Hasan

Asya'dan Orta ve Yakın Doğu'ya yayılan imparatorluk Türk soyunun örfi kurallarını devam ettirmekle birlikte İslam dinini resmî din olarak kabul etmiştir.³²⁷

Böylesine güçlü bir devlet kuran Selçukluların fethettikleri topraklar, İran kültürünün etkisi altında olan ülkelerdi. Buraların kendine has yer etmiş köklü bir yönetim şekli ve gelenekleri vardı. Her ne kadar kendi gelenekleri olsa bile Selçuklular buralardaki eski gelenekleri benimsemek zorunda kalmışlardır.³²⁸ Öyle ki Selçuklu tarihini incelemek için Farsça bilmek gerekir. Devletin bütün yazışmalarında Fars dili kullanılmıştır. Selçuklular devlet teşkilat yapılanmasında egemenliği altına aldığı Abbasilerin yönetim tarzını benimsemiştir. Bu nedenle devletin yargı dili Arapça olarak kabul edilmiştir. Ancak kendi geleneklerine uymayan kurumları ya değiştirmiş ya da kendi gelenek esaslarına göre düzenlemişlerdir.³²⁹

Selçuklular bir taraftan Abbasi-Sasani, diğer taraftan da Karahanlılar yoluyla Göktürk ve Uygur devlet geleneğini içselleştireceklerdi. Temelde ise Oğuz Töresi'nin varlığı yadsınamazdı. Böylece “*Selçuklu devlet sistemi*” denilen karma bir yapı meydana getirilecekti. Selçukluların devlet yapısı gibi hukuk sistemi de farklı kaynaklardan besleniyordu. Ayrıca Selçuklular çağdaşları olan İslam devletleriyle de etkileşim halinde olduğu için hukuk yapısı bu devletlerle de benzeşmektedir.³³⁰ Bununla birlikte Selçuklular diğer Türk-İslam devletlerinin kullandığı birçok hukuki müesseseyi de kendi bünyelerine ihtiyaçları dâhilinde uyarlayacaktı. Ancak burada şunu ifade etmeliyiz ki, yapılan değişiklikler şer’î sınırlar içinde tutulmaya çalışılmıştır.³³¹

Özellikle Selçuklu hükümdarı Tuğrul Bey günümüz İran'ın sınırları içerisinde kalan Nişabur'u ele geçirdikten sonra şehrin ileri gelenlerini huzurunda kabul ederek Kadı Said'in görevine devam etmesini istemiştir. Kaynaklar yeni kurulan Selçukluların hâkimiyetleri altına aldıkları bölgelerde kadıların görevlerine devam ettiğini aktarmaktadır. Ayrıca devletin kuruluşundan kısa bir süre sonra “*Ebu Abdullah Muhammed ed-Damgani*”nin kadı'l-kudâtlık yani “*başkadı*”³³² makamına atanması Selçukluların adliye teşkilatını kısa sürede oluşturduğunun delilidir.

Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 597; C. Üçok-A. Mumcu-G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s.180)

³²⁷ Mehmet Altay Köymen, “*Selçuklu Devrinin Özellikleri*”, **Türkler Ansiklopedisi**, IV, (Yay. Haz: Hasan Celal Güzel- Kemal Çiçek- Salim Koca), Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s. 637.

³²⁸ Cl. Cahen, **Preottoman Turkey/Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, s. 52.

³²⁹ C. Üçok-A. Mumcu-G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s.181.

³³⁰ İbrahim Ülker, “*İki Belge Işığında Anadolu Selçuklularda Noterlik işlemleri*”, **II. Türk Hukuku Tarihi Kongresi Bildirileri**, I, Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi (13-14 Mayıs-2016), s. 32.

³³¹ İ. Ülker, “*İki Belge Işığında Anadolu Selçuklularda Noterlik işlemleri*”, s. 33.

³³² Selçukluların adliye teşkilatı belli bir hukuki yapı içerisinde dini yargı ve örfi yargı şeklinde iki yapıdan oluşmaktadır. Kadı'l-kudat “*başkadı*” denilen başkan dini davalara bakan kadıların amiri olarak

Selçuklular diğer İslam devletlerinde olduğu gibi yargı işlerini yürütmesi için kadılar tayin etmişlerdi. Kadılık makamı için hür, adil, sağlıklı ve oldukça iyi hukuk bilgisine sahip Müslüman erkekler arasından seçim yaparlardı. Aynı zamanda bu kişiler fıkıh ilmine hâkim, alim kişilerdi. Kadılığa getirilen Ebu Abdullah Muhammed ed-Damgani büyük bir Hanefi fakihidir.³³³ Diğer tarafta Selçuklu hükümdarları Alparslan ve Melikşah'a vezirlik yapan Nizamü'l-mülk tarafından ülkenin pek çok şehrinde şerî hukuk eğitimi verilmek üzere Nizamiye Medreseleri açılması yoluna gidilmiştir.³³⁴ Nizamü'l-mülk'e göre kadılar adil, alim, zahit, kin gütmeyen, zulme karşı koyan ve namuslu kişilerden olmalıdır. Kadılık makamına getirilmiş ve bu özellikleri taşımayan kişilerin görevden alınması gerektiğini belirtmiştir.³³⁵

Genel anlamda İslam devletlerinde kadınların asli görevleri halk arasında meydana gelen anlaşmazlıkları çözmek, kanunlara aykırı suç ve davranışları kanunları uygulayarak azaltmak veya ortadan kaldırmak kısaca adaleti toplum üzerinde tesis etmeye çalışmaktı. Bununla birlikte kadılara İslam devletlerinde farklı yer ve zamanlarda mali, idari, askeri, dini ve eğitim konularında da görevler verildiği de bir vakadır.³³⁶

Selçuklularda ise kadılara göreve atandığını ve yetkilerini içeren kararname niteliğinde “*kadılık menşuru*” denilen bir belge veriliyordu. Menşurlarda öncelikle kadının meziyetleri, devlete olan hizmetleri anlatılır ve görevleri sayılırdı. “...*bütün memleketin şer'i işlerine nezaret edilmesi ve dindar, tamahkâr olmayan naipler tayin etmesi, davaların halinde, münazaa ve husumetlerin kaldırılmasında zengin, fakir, yabancı ve yakın arasında fark gözetmemesi, nikâhların akdî, mirasların taksimi*”³³⁷ yetki alanı içerisindeydi.

Özellikle bir nevi noterlik işlemi olan “*vesika, sicil ve sâkların tahririnde, vasiyetlerin takdimi, yetim ve kayıp mallarının muhafazasında din ve emanet şartlarını yerine getirmesi, şahitlerin doğruluğu ve tezkiyesine dikkat etmesi, vakıf, cami, medrese, hankâh, zaviye, türbe ve yol gibi hayır işlerine nezaret etmesi, istihkak sahiplerinin*

adliye teşkilatının dini yargı sistemi içinde görev almıştır. (Ahmet Atilla Altan, **Selçuklularda Adliye Teşkilatı**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Prof.Dr. Abdülkerim Özaydın), İstanbul, 2001, s. 39.)

³³³ A. A. Altan, **Selçuklularda Adliye Teşkilatı**, s. 39.

³³⁴ İ. Ülker, “*İki Belge Işığında Anadolu Selçuklularda Noterlik işlemleri*”, s. 33.

³³⁵ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 66.

³³⁶ A. A. Altan, **Selçuklularda Adliye Teşkilatı**, s. 80.

³³⁷ Osman Turan, **Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar**, TTK, Ankara, 2014, s. 40.

murakabe ve terfihinde gayret gösterip yiyicilerin el uzatmasına mani olması...” emrediliyordu.³³⁸

Bunun yanı sıra kadılar, taraflar arasındaki anlaşmaları resmi olarak onaylardı. Kadının huzurunda adil şahitlerin yer aldığı sözleşmeler imzalanır, son olarak kadı sözleşme belgelerini mührüyle mühürlerdi. Ayrıca kadı bu belgeleri muhafaza eder ve idarecileri aracılığıyla anlaşmaları uygulamaya koyardı.³³⁹ Kadıların yaptığı bu anlaşmalar ve bunun gibi pek çok hukuki belge maalesef ki günümüze kadar ulaşamamıştır. Bunun en önemli sebebi o dönemlerde kadılar görevlerinden ayrıldıkları zaman kendi özel arşivlerini de beraberlerinde götürmeleridir Osmanlı Devletinden itibaren bu tarz belgelerin kayıtlarının muhafaza edilmesi devlet tarafından üstlenilmiş ve bu sayede birçok belge günümüze kadar ulaşabilmiştir.³⁴⁰

Yukarda ifade edildiği üzere Selçuklularda Müslümanlar arasında gerçekleştirilen her türlü hukuki işlemi kadılar düzenleyip onaylamaktaydı. Ancak imparatorluğun yabancı ülkelerle özellikle Avrupalı tüccarlar gibi gayrimüslimlerin hukuki işlem gerektiren belgelerini düzenleyen ve resmiyet kazandıran farklı kâtipleri vardı. Özellikle Selçuklu divanında Bizanslılarla Rumca haberleşme ve yazışmaları idare eden kâtiplere “*noteran-ı divan-i saltanat/saltanat divanı noterleri*” adı veriliyordu.³⁴¹

Bu kurumun niteliği ve işlevi hakkında bilgiler sınırlıdır. “*Noteran-ı divan-ı saltanat*” ibaresi İbni Bibi olarak bilinen Hüseyin bin Muhammed bin Ali el-Caferi er-Rugadi el-Münşi’nin “*Selçukname*” diye bilinen “*el-Evamirü’l-Alâiyye fi’l-umûri’l-Alaiyye*” eserinde yazılmıştır. Birinci elden kaynak olarak kabul edilen eserde geçen bilginin, eserin bazı çevirilerinde olmadığı belirtilmiştir. Latince olan ve hızlı yazı yazan kimseler anlamında Noteran kelimesinin Avrupa ile ticari ilişkiler sonucu kültür etkileşimi olarak Türkçeye geçtiği ifade edilmiştir. Bu kurumun sadece yabancı devletlerle yazışmaları yürüttüğü vurgulanmaktadır. Hukuki belgeleri düzenleyip resmiyet kazandıran noterlik benzeri bir kurum olmaktan çok, sadece hukuki ilişkileri yazan görevlilerden oluşmaktadır.³⁴² Konuyla ilgili olarak İsmail Hakkı Uzunçarşılı İbn Bibî’den alınan bilgilere karşılık şu bilgiyi vermektedir: “*XIII. asır başlarında noter*

³³⁸ O. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 40.

³³⁹ A. A. Altan, *Selçuklularda Adliye Teşkilatı*, s. 94.

³⁴⁰ O. Turan, *Türkiye Selçukluları Hakkında Resmi Vesikalar*, s. 43.

³⁴¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 421.

³⁴² İ. Ülker, *Osmanlı Noterlik Hukuku*, s. 73,75.

*tabirinin Selçukîlerde istimali şayanı dikkat olup bunun Frenklerle temastan sonra alınmış olması muhtemeldir”.*³⁴³

Burada şöyle bir genellemede bulunabiliriz; adaletin devlet aracılığıyla yürütülmesi Türklerde eski bir gelenektir. Adil yönetim anlayışına sahip Türkler Uygurlardan itibaren hukuki belgelerini kayıt altına almaya başlamıştır. Toplumun ve devletin haklarının korunması ve adaletin işlerliği adına yapılan bu işlem Türkler Müslüman olduktan sonra da devam etmiştir. Türk-İslam devletlerinden Karahanlılar ve Selçuklular hukuk sistemlerini örfî ve şerî hukuk üzerine yapılandırmıştır. Özellikle Selçuklular devlet teşkilatını da bu ikili sistem üzerine inşa etmiş, böylece “*complexe*” bir devlet işleyişi oluşmuştur. Selçuklular hukuk sistemlerinin adalet temelli olmasına özen göstermiştir. Bu anlamda kadılık kavramı bundan sonra Türk-İslam dünyasında devletin adil tavrını halka yansıtan kişiler olarak görülecektir. Anlaşılacağı üzere her türlü belge kadı huzurunda düzenlenerek resmiyet ve geçerlilik kazanmıştır. Devlet kişiler arası hukuki işlemlerin geçerli olabilmesi için gereken hukuki belgeyi düzenleme işini de kadılara vermiştir. Artık herhangi bir uyuşmazlıkta hukuken geçerli nitelikte yazılı delil hazırlama görevi kadılar tarafından yürütülecektir. Bu bir nevi noterliktir.

C- OSMANLI KLASİK DÖNEMİ'NDE HUKUK VE NOTERLİK (1299-1839)

Bu başlık altında Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren devam eden hukuki gelişmeleri çerçevesinde noterliğin nasıl yerine getirildiği konusu üzerinde durulmaktadır. Osmanlı Devleti, Selçuklulardan sonra İslam hukukunu uygulayan ve uzun yıllar imparatorluk olarak kalan önemli bir Türk-İslam devletidir.³⁴⁴ Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla birlikte yeni ve orijinal bir hukuk sistemi başlamış değildir. Diğer Türk-İslam devletlerinde olduğu gibi İslam hukuku uygulanmış ancak hukuki yapı içerisinde gerek duydukça değişiklik ve ilaveler yapılmıştır. Osmanlı hukuku, şerî hukuk ve padişahların emir ve fermanlarından oluşan örfî hukuktan ibarettir. Bu anlamda Osmanlı Devleti Selçuklu devlet sisteminin devamı olarak görülmektedir.³⁴⁵

³⁴³ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti Teşkilatına Methal**, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s. 88.

³⁴⁴ Moğolların Selçuklu Devletine son vermesinden sonra dağılan Türkmen aşiretleri tarafından Anadolu'da birçok beylik kuruldu. Osmanlı Devleti XIII. yüzyıl sonunda Anadolu'nun en batı yakasında Bizans sınırlarında bir “*Türkmen Uç Beyliği*” olarak ortaya çıktı. Kurucusu Oğuz Boyunun Kayı aşiretinden gelen Osman Bey idi. Söğüt civarında yerleşen beylik, yaptığı fetihlerle geniş bir coğrafyaya ulaşacaktı. (Taner Timur, **Osmanlı Toplumsal Düzeni**, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, s. 101; Recep Cici, **Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları**, Arasta Yayınları, Bursa, 2001, s. 8)

³⁴⁵ M. Akif Aydın, **Kadı Sicillerinde İstanbul**, İstanbul, 2011, s. 28.

Osmanlı Devleti'nin klasik dönem hukuk alanında uygulanan kuralları incelendiğinde devletin İslam hukuku merkezi olma özelliği taşımaktadır.³⁴⁶ Hatta devletin kurucusu Osman Bey'in ilk tayin ettiği devlet memuru kadı olmuştur. Kayıtlara göre; “*Dursun/Tursun Fakih*” Karaman'dan Osmanlı yurduna getirtilerek yeni kurulan devletin dinî-hukuki işlerini yürütmek üzere kadılık görevi kendisine verilmiştir. Böylece Dursun Fakih yeni devletin ilk kadısı unvanını almıştır (1299).³⁴⁷

Bundan sonra Osmanlı Devletinin sınırları içinde her yerde şer'i hükümleri uygulamak üzere kadılar tayin edilmiştir. Kadılar anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulmasında hukuki yöntem olarak fıkıh kitaplarını kaynak olarak kullanmışlardır. Bu tip kitaplara örnek olarak Fatih dönemi hukukçularından Molla Hüsrev'in “*El-Gurer*” isimli fıkıh eseri mahkemelerde başvuru kitabı olarak kullanılmıştır. Yine Fatih Camii imamlarından İbrahim El-Halebi'nin “*Mültek'al-Ebhur*” isimli hukuk metni 1648 ve 1687 tarihli fermanlarla Osmanlı Devleti'nin resmi hukuk kodu olarak kabul edilmiştir.³⁴⁸

Bununla beraber hiçbir şekilde örfi hukukla şer'i hukuk hükümleri birbirine aykırı düşmemiştir. Şer'i hükümler Kur'an, sünnet, icma ve kıyas gibi İslami ilkelere dayanırken örf padişahın iradesine bağlı olarak koyduğu kurallar ve çıkarılan fermanlardır. Yani örf padişahın siyasi ve idari konularda bağımsız iradesidir. Şer'i hükümleri uygulayan ulema bunu bilerek kararlarını uygulamıştır.³⁴⁹

Osmanlı Devleti'nin yönetim, yargı ve adalet sisteminde İslam hukukunun etkili olduğu dönem klasik dönem olarak adlandırılmıştır. Bu dönem Türk-İslam devlet geleneği devam etmiştir. Devletin kuruluşunun ilk yıllarında yapılan kadı ataması ve fıkıh metinlerinin hukuku belirleyen yasalar olarak kabul edilmeleri İslam hukuk kurallarının, dönemin hukuk anlayışına yaptığı önemli etki olarak değerlendirilebilir.

³⁴⁶ Osmanlı Devleti ilk kuruluş yıllarında Osman Bey döneminin ileri gelen âlimlerinden ve Ahî reislerinden Şeyh Edebalı'nın kızıyla evlenerek bu çevrenin nüfuzundan yararlanmışır. Ayrıca Doğu'dan gelen “*Horasan Dervişleri*” adı verilen “*Futuvve Teşkilatı*” ile birlikte ulemayı da yanına almıştır. Böylelikle İslam alimlerini himayesi altına alan Osman Bey siyasi otoritesini güçlendirmiştir. Fethedilen yerlere ilk olarak İslami ilimleri öğreten müesseselerin kurulması daha ilk yıllardan itibaren Osmanlının, devleti İslam hukuku üzere yöneteceğinin işareti olarak görülmektedir. (R. Cici, **Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları**, s. 8)

³⁴⁷ Yusuf Halaçoğlu, **Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, TTK Basımevi, Ankara, 1998, s. 124; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 124; R. Cici, **Osmanlı Dönemi İslam Hukuku Çalışmaları**, s. 9.

³⁴⁸ H. Cin-A. Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi I**, s. 149.

³⁴⁹ Y. Halaçoğlu, **Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, s. 119.

I- Osmanlı Devleti'nde Kadılık Kurumu

Kadı, Arapçada “*kazâ/kadâ*” kökünden gelmektedir. Kesmek, ayırmak gibi sözlük anlamları taşır. Fıkıh literatüründe “*hüküm*” ve “*hâkimlik*” manalarını ifade eder.³⁵⁰ Peygamberin vefatından sonra halife Ömer Dönemi'nde yapılan fetihlerle birlikte İslam ülkesi genişlemiştir. Halifenin bütün işleri tek başına yürütemeyeceği anlaşılmış halifeyi temsilen kadılık kurumu oluşturulmuştur.³⁵¹ Böylece kadı; İslam hukukunda kişiler arasında meydana gelen uyuşmazlık ve davaları şer'i hükümlere göre çözümlemesi için devletin en yüksek icra makamı olan padişah/sultan veya yetkili kıldığı kişiler tarafından tayin edilen kişiyi ifade etmektedir. Osmanlılarda kadı hem şer'i hükümleri uygulayan yargı makamı hem de devletin emirlerini yerine getiren bir statüye sahiptir.³⁵²

Osmanlı Devleti beylik dönemlerinden itibaren fethettiği yerlere hukuku temsil için kadı tayin etmesi yerleşmiş bir gelenektir. Osmanlı kadısı hem hukuki hem de idari bir memuriyettir ve bu nedenle geniş kapsamlı yetkileri vardır. Bu anlamda İslam devletlerinin içinde kendine özgü bir yapıya sahiptir. Osmanlı Devleti, idari yapılanması eyalet, liva, kaza, nahiye, köy şeklinde bölünmüştür. Nahiye ve köy dışında olan yerler devletin idari yönetim birimleridir. Buralar aynı zamanda adli teşkilatlanma çerçevesinde devletin yargı merkezleridir. Her yargı merkezinde bir kadı bulunmaktadır.³⁵³

Kadıların asıl vazifesi adliyeye dair faaliyetlerdir. Kişiler arası hukuki uyuşmazlıkları halletmek öncelikli görevidir. Yanı sıra idari, beledi³⁵⁴, askeri, mali ve noterlik alanlarında görev ve yetkileri bulunmaktadır.³⁵⁵ Bir kişinin kadı olabilmesi için dönemin şartları içerisinde iyi bir eğitim almış olması ve İslam hukukunda belirtilen nitelikleri taşıyor olması gerekmektedir. Osmanlı Devleti'nde kadı olabilmenin ilk şartı medrese mezunu olmaktır. Yeterli derecede fıkıh bilgisi ve yazı ilmine sahip olmaları, alacakları mahkeme kararları ve yapacakları hukuki işlemler ve noterlik için gereklidir.³⁵⁶

³⁵⁰ H. Cin-A. Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi I**, s. 270.

³⁵¹ Alaattin Aköz, **315 Nolu Karaman Şeri'yye Sicili**, Palet Yayınları, Konya, 2015, s. 21.

³⁵² H. Cin-A. Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi I**, s. 270; Y. Halaçoğlu, **Osmanlılarda Devlet Teşkilatı ve Sosyal Yapı**, s. 124.

³⁵³ İlber Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, Cedit Neşriyat, Ankara, 2008, s. 261; H. Cin-A. Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi I**, s. 270, 271.

³⁵⁴ Şehirli, memleketli. (F. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügât**, s. 82.)

³⁵⁵ Ekrem Buğra Ekinci, **Osmanlı Hukuku**, Arı Sanat Yayınevi, İstanbul, 2016, s. 272.

³⁵⁶ İ. Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s. 262

Osmanlı Klasik Dönemi'nde medrese eğitimini tamamlayıp icazetlerini alan kadı adayları alış sıralarına göre bir deftere yazılır ve bunlara “*mülazım*” denirdi. Mülazımların üç türlü tercih hakları vardı Tedris, Kaza ve İdare. Kaza tercihinin yapan mülazımlar en küçük idari birimden başlamak şartıyla kadı olurdu. Kadılar yavaş yavaş ve zamanla terfi ederek nahiye, kaza ve sancak kadılığına yükselirdi. Meslekte daha fazla ilerlemek isteyenler tekrar medresede müderrislik yapar ve “*Tetimme Medresesi*”ne kadar yükselir, buradan mezun olanlar Eyalet Kadısı olurdu. Eyalet Kadıları terfi ederse “*bilâd-ı hamse*” olarak adlandırılan Mısır, Şam, Edirne, Bursa, Filibe kadılığı ya da Haremeyn Kadılığına yükselirdi. Buradan sonraki derece Galata, İstanbul Kadılığı, Anadolu Kazaskerliği, Rumeli Kazaskerliği olurdu. Rumeli Kazaskerliğinden terfi edilecek son nokta ise Şeyhülislâmlıktı. Eyalet kadılarına “*mevali*”, İstanbul, Edirne, Bursa kadılarına “*taht kadıları*” adı verilirdi.³⁵⁷

Bu yönleriyle kadılar Osmanlı devlet yönetim teşkilatı içinde ilmiye sınıfına mensuptur. Ayrıca Osmanlı kadısı idari, askeri ve beledi görevleri yönüyle de askeri sınıfın bir üyesidir. Tüm bu yönleriyle sade halktan sayılmaz, yargı görevinde bağımsız hareket eder, hizmetleri karşısında saygı görür ve kadılara siyaset cezası uygulanmazdı.³⁵⁸ İslam devletlerinde yüzyıllarca devam eden kadılara saygı ve hürmet geleneği Osmanlılarda ilmiye sınıfı ve özellikle kadılar için artarak devam etmiştir. Osmanlı devlet protokolünde de hiyerarşi ve etikette kadının özel bir yeri vardır. Fatih Kanunnamesi'nde kadılar için birçok unvan kullanılmıştır. “*Akde'l-kuzatı'l-müslimin ulâ vulâdi'l-muvahhîdin, madenü'l-fazl ve'l yakîn varisu'l-ulumi'l- enbiya ve'l-mürselin huccet'ul-hakk ale'l Halik ecmaîn, el-muhtas bi-mezîd-inayet'ul melik'ul-muîn*”. Kadının özel bir kıyafet ve destarı “*sarık*” vardır. Resmi günlerde giyeceği kıyafet ve protokoldeki yeri şeyhülislam makamı “*meşihat*” tarafından “*...kadılar için eyyâm-ı resmiyyede giyilecek kıyafet müderrislerinki gibi telli imame ve ferace...*” şeklinde belirlenmişti.³⁵⁹

Kadı aldığı eğitim, mesleğe geçiş ve terfi yönüyle oldukça zengin bir hiyerarşi ve kurallar bütününe sahiptir. Bu sebeple kadı olacak kişilerde bazı vasıf ve şartlara dikkat edilmiştir. Öncelikle reşit ve hür olmaları bunak, kör, dilsiz ve sağır olmaması

³⁵⁷ M. Erdoğan, **Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü**, s. 223, 224.

³⁵⁸ İ. Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s. 262; İlmiye sınıfının bütün ayrıcalıklarına sahip olan kadılar “ilmiye sınıfının kanı akıtılamaz” prensibine dâhildi. 1595 Adaletnamesi'nde Padişah mahalli yöneticileri yolsuzluklarından dolayı tehdit ederken kadılar siyaset cezası alamayacağından şu ibareyi kullanmıştır. “*kadılar dahi dibekte döğülüb helâk olub....*” (İ. Ortaylı, **Osmanlı Devleti'nde Kadı**, Kronik kitap, İstanbul, 2019, s. 63)

³⁵⁹ İ. Ortaylı, **Osmanlı Devleti'nde Kadı**, s. 63; İ. Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s. 273.

yani tam ehliyetli olmaları şarttır. Müslüman olması gerekir ancak Osmanlı hukukunda gayrimüslimin gayrimüslimlere kadılık yapmasına izin verilmiştir. Kadılar erkek olmalıdır ama “*had*” ve “*kisas*” gibi ceza davalarının dışında mali haklar konusunda kadınlar hâkimlik yapabilirdi. Ancak uygulamada böyle bir örneğe rastlanmamıştır. Bunların dışında kadılar yerli yerinde hüküm verebilen adil, anlayışlı, dürüst, güvenilir, sağlam iradeli, hukuki konulara ve yargılama usulüne hâkim olmalıdır.³⁶⁰

Osmanlı hukuk sistemi içinde kadının aslî görevi olan yargı dışındaki görevleri şöyle sıralanabilir; askeri seferler sırasında geçilecek yol, köprü, çeşmelerin tamiri ve erzak temini gibi orduya lojistik destekten sorumludur.³⁶¹ Yangın, deprem ve olağan üstü durumlarda ordu sevkiyatı için kadılara emir verilir, acilen donanma inşa edilecekse donanma yapımında inşaatın usta, kalfa, işçi ve malzemelerin sağlanmasını kadılar organize ederdi. Vergilerin toplanması, sefer zamanı gerekli okçu, kürekçi, beygir temini ve bunların nakli için gereken hazırlıklar kadıların göreviydi. Ordunun tahıl, saman ihtiyacının karşılanması ve konak yerlerine sevk edilmesinden yine kadı sorumluydu. Ülkede kaçakçılık yapılmaması ve karaborsacılığın önlenmesi kadıların dikkat etmesi gereken konulardı. Bunun gibi şehirlerde kahvehane ve meyhanelerin kapatılması ve yasağın kontrol edilmesi, bu tarz yerlerin kapatılması için merkeze şikâyet veya teklifte bulunmak kadının göreviydi. Özellikle asayiş olmak üzere şehrin idari yönetimi, kale ve şehirlerin korunma ve savunmasının denetlenme ve kontrolü kadının sorumluluğundadır.³⁶²

Kadının askeri görevleri arasında devşirmeler ve devşirme eminlerinin kontrolü de vardır. Böylece Osmanlı kadısı faal bir idareci, mali memur, müfettiş ve taşrada devletin güçlü bir üyesidir. Kadı bugünkü savcı ve soruşturma hâkiminin görevini de üstlenmiştir. Bir yerin aranması ve baskın düzenlenmesi veya suçluların tutuklanması ancak kadı emriyle mümkündür.³⁶³ Yine şehir arazisi üzerinde emlak alım satımı, yetim mallarının idaresi, alacak senedi ve kefalet gibi senetlerin düzenlenmesini gerektiren noterlik görevlerinden kadı sorumluydu.³⁶⁴

Ülkede pazar yeri değişikliği, imam ve müezzin tayini gibi işler kadının görevidir. Çarşı-pazar yerlerinin denetimi, imamlar aracılığıyla mahallenin kontrolü, her

³⁶⁰ H. Cin-A. Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi I**, s. 275; E. B. Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, s. 369.

³⁶¹ M. Akif Aydın, **Kadı Sicillerinde İstanbul XVI. ve XVII. Yüzyıl**, Mas Matbaacılık, İstanbul, 2011, s. 137.

³⁶² İ. Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s. 269.

³⁶³ M. A. Aydın, **Kadı Sicillerinde İstanbul XVI. ve XVII. Yüzyıl**, s. 137; İ. Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s. 270.

³⁶⁴ İ. Ortaylı, **Osmanlı Devleti'nde Kadı**, s. 43.; M. A. Aydın, **Kadı Sicillerinde İstanbul XVI. ve XVII. Yüzyıl**, s. 137.

yıl ürün ve hizmetlerin fiyatını belirleme "*narh sistemi*" gibi görevler kadının kazasındaki en üst idareci olması sebebiyledir. Vakıf yönetimini denetleme, vakıf medreselerinin düzenini ve tekkelerin kontrolünü yapmak, usulsüz hoca ve yönetimin durumunu merkeze bildirmek, özellikle öğrencilerin durumunu denetlemekle görevlidir. Özellikle konumuzla ilgili olarak hibe, satış, kefalet, vekâlet, nikâh gibi akitleri tescil etme yani "*noter/kâtib-i adl*" vazifesini de yerine getirirdi. Kadılar kendi kazaları dışındaki idari birimlerin işlerine karışmazdı. Her birey ait olduğu kazada yargılanır, kadılar başka kazaların davalı veya davacı müracaatlarını kabul etmezdi. Klasik dönem İslam yargılama hukukunda kadıların diğer kaza işlerine karışmamaları prensibi önemlidir. Aksi halde iki kaza kadıları arasında çatışmalar ve merkeze şikâyetler olabilmirdi.³⁶⁵

Anlaşılabacağı üzere kadı, Osmanlı Devleti'nin taşradaki en önemli devlet temsilcisidir. Tüm bu geniş görev alanında, iş yükünün fazla olduğu yerlerde kadıların yardımcıları vardı. Kadının öncelikli adli görevi olan yargılamalarda "*naib*" adı verilen vekilleri bulunmaktaydı. Naib, kadılık özellikleri bulunan bazen kadının yerine geçen bazen de işlerin çokluğu ve kazanın genişliği sebebiyle kadılara yardımcı olan memurlardı.³⁶⁶ Naibler ayrıca kadıların noterlik işlemlerini de yürütmüştür. Kadılar naipleri dışında noterlik hizmetleri için bazen yardımcı memurlar görevlendirmiştir. Bu memurların yaptıkları işlere "*adalet*" ve kendilerine de "*adûl*" denilmiştir.³⁶⁷

Şer'i Mahkemelerde kadıların yardımcısı olan bir diğer memurlar da "*şühûdü'l-hâl*" denilen kişilerdi. Mahkeme kararının adil, açık ve belirgin olduğuna şahadet etmek üzere hazır bulunurlardı. Karara asla katılmazlardı. Gerekteğinde kadı kendilerine danışırdı.³⁶⁸ "*Muhzırlar*" mahkemenin asayişinden sorumluydu. Miras davalarında kadıya bağlı olarak mal taksimi yapan "*kassamlar*" görev yaparken "*vekiller*", bir nev'i günümüzde avukatların görevini yapmaktaydı. "*subaşı ve çavuşlar*" ise mahkemede kadının aldığı kararları yerine getiren görevlilerdi. Mahkemelerde kadıdan sonra en önemli görevi yerine getirenler ise "*kâtipler*" idi. Bu kişiler hüccet ve i'lâmları

³⁶⁵ İ. Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s. 271; E.B.Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, s. 372; M. A. Aydın, *Kadı Sicillerinde İstanbul XVI. ve XVII. Yüzyıl*, s. 137; İ. Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s. 271.

³⁶⁶ E. B. Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, s. 376; İ. Ortaylı, *Osmanlı Devleti'nde Kadı*, s. 44; Yaşar Şahin Anıl, *Osmanlı'da Kadılık*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993, s. 48.

³⁶⁷ F. Tanju, "*Devlet ve Noterlik*", s. 34; Osman Keskiöğlu, *Fıkıh Tarihi ve İslam Hukuku*, Diyanet İşleri Başkanlığı, Ankara, 2003, s. 296.

³⁶⁸ E. B. Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, s. 376; Y. Ş. Anıl, *Osmanlıda Kadılık*, s. 49.

yazar, davanın aşamalarını mahkeme sicillerine kaydederdi. Kâtipler güzel yazı yazma sanatını ve resmi yazışma usullerini bilen medrese mezunu kişilerdi.³⁶⁹

Günümüzde savcının yaptığı görevleri yerine getiren “*müdde-i umumiler*” de kadılara yardımcı olmaktadır. Aslında Osmanlı Klasik Dönemi’nde amme/kamu davası açmak savcıların işi değildi. Herkes Amme Davası açabilirdi. Ancak 1876’dan sonra Nizamiyye Mahkemeleri ile birlikte bu görevi savcılık makamı üstlenecekti. Ayrıca mahkemelerde tercümanlar bulunmaktaydı. Şahitlerin bu iş için uygun olup olmadığını soruşturan “*müzekkiler*” vardı.³⁷⁰

Yukarıda ifade edildiği üzere Osmanlı kadıları; otorite, görev ve yetki açısından gelişkin bir yönetim ve hukuk adamı niteliğindedir. Diğer mahalli yöneticilerden bağımsız ve doğrudan merkeze bağlıdır. Kendisi belli bir eğitim ve kariyer sonucu bu makama getirilir. Başta yargı olmak üzere sorumluluk ve görev alanı oldukça geniştir. Bu görevi yerine getirirken kendisine yardımcı olan görevliler de bulunmaktadır. Kadılar ve naipeleri aracılığıyla ülkenin her yerinde adli teşkilatın temsilcilerinin bulunması kişilerin hukuki işlemlerinde resmi makamlara kolayca ulaşabilmesini sağlamıştır.

II- Kadıların Noterlik Görevi

Kadılar, üzerinde padişah tuğrası bulunan ve “*kadı beratı*”³⁷¹ denilen bir belge ile göreve başlardı. Nerede görev yapacağı ve görevlerinin yanı sıra halkın da kadının kararlarına uyması gerektiği padişah emriyle belgede yer alırdı. Beratlar atama işleminin kanunen ispatı sayılırdı. Ayrıca bu beratlarda kadıların sicil tutması ve hukuki belge düzenlemesi gerektiği açıkça ifade edilirdi.³⁷² Kanuni Sultan Süleyman’ın Budin’e atadığı Kadı Bedrettin’in görev beratında ilgili görev yazısı şöyledir; “...*buyurdum ki varup kaza-i mezburda kadı ve hâkim olup icrây-ı ahkâm-ı şerayi-i nebeviyye ve infâz-ı evamir nevahi-i hanefiyyeden akval-i muhtelif vaki olan mesailde*

³⁶⁹ Y. Ş. Anıl, **Osmanlıda Kadılık**, s. 49.

³⁷⁰ E. B. Ekinci, **Osmanlı Hukuku**, s. 378.

³⁷¹ Berat: Kişilerin bir yetki ve makamla görevlendirildiğini bildiren yazılı belgedir. Osmanlı’nın ilk yıllarında hukuki icra yetkisine sahip olanların tayin ve atama belgelerinde görevlerine ait kanun ve nizamlar da belirtilmiştir. Bunun sebebi sancak kanunlarının henüz tam yerleşmemiş olmasıydı. Bu nedenle özellikle ilk dönemlerde beratlar birer kanunname hükmündedir. Sonraları az da olsa bu düzen devam ettirilmiştir. Mesela kadı beratlarında görev ve yetkileri ile ilgili bütün hukuki hükümler belgede verilmiştir. (Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Hukukuna Giriş ve Fatih Devri Kanunnameleri I**, FEY Vakfı Yayınları, İstanbul, 1990, s. 94,95; E. B. Ekinci, **Osmanlı Hukuku**, s. 369.)

³⁷² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı**, TTK Basımevi, Ankara, 1965, s. 111; İ. Ortaylı, **Osmanlı Devleti’nde Kadı**, s. 26; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 127; E. Tak, **Diplomatik Bilimi Bakımından...**, s. 14.

kema- yenbağı tettebbu edip esahh-ı akvali bulup anınla amel eyleye ve ketb-i sicillat ve sukuk ve tezvic-i sığar ve sagair ve akdi enkiha ve tenfiz-i vesaya ve kismet-i mevâris-i reâyâ ve zabt-ı emval-i eytâm ve gâib ve azl ve nasb-ı vasi ve nâib ve sair umur-ı şer’iyyeye bi’t-tamam ve’l-kemal alâ vechi’t-tafsil ve’l-icmal mutasarrıf ve mübaşir olup ol diyarın kâffe-i halkı mevlânây-ı mumaileyhi kendilerine kadı ve hükümünü nâfiz ve cari bilip cumhur-ı kazayay-ı şer’iyyelerinde rüç-ı mevlânây-ı mumaileyhe kılıp emrinden udul etmiyeler...”. Ayrıca Fatih Sultan Mehmet ve I. Ahmet’in emriyle yazılan beratlarda kadıların sicil ve belge düzenlemesine ilişkin hükümler yer almaktadır.³⁷³ Kadıların noterlik hizmetlerinin beratlarda yer alması Osmanlı Klasik dönem devlet işleyişinde belge düzenleme ve onaylama işleminin önemli görevlerden olduğunu açıklamaktadır. Öyle ki kadıların noterlik faaliyetleri yargılama görevlerinin neredeyse önüne geçecek kadar fazladır. Şer’iyye sicilleri incelendiğinde kadıların yapmış oldukları işlem kayıtlarının çoğunluğu noterlik işlemi olarak değerlendirilen hüccetlerden olduğu anlaşılmaktadır.³⁷⁴

Kadılar yaptıkları görev karşılığı maaş almazlardı. Baktıkları davalar ve düzenledikleri belgelere göre belli bir harç alırlardı. Ancak dava sayısının azalması ve diğer bazı sebeplerden dolayı kadılar maddi sıkıntı çekmeye başlamış bu da rüşvet ve iltimaslara yol açmıştı. Yıldırım Bayezid (1389-1402) kadıların rüşvet aldıklarını öğrenince onları toplattırarak Yenişehir’de bir evde yakılmalarını emreder. Vezir Çandarlı-zâde Ali Paşa padişahı bu kararından vazgeçirir. Öfkesi yatışan padişah kadıların neden rüşvet aldıklarını soruşturunca Ali Paşa, kadıların ücretlerinin azlığından ve geçinemediklerinden bahseder. Bunun üzerine Yıldırım Bayezid kadıların hizmetleri karşılığı “*ücret-i sukûk*” adı altında bir ücret almalarını uygun görür. Hüccet için yirmi beş akçe, sicil için yedi akçe, nikâh izni için on iki akçe, rüsum-ı kismet için binde yirmi beş akçe belirlenmiştir. Bu durum sonucunda devlet tarafından bütün mahkemeler için bir harç tarifesini düzenlenmiştir.³⁷⁵

Anlaşılabileceği üzere kadılar günümüz noterlik işlemlerine karşılık gelen sicile kaydetme ve onaylama işlemlerinden ücret almaktaydılar. Kadıların bu hizmetleri karşılığı alacakları ücret açıkça belirtilerek ücret tarifesini kanunnamelerde yer almıştır.³⁷⁶ Örneğin Yavuz Sultan Selim Kanunnamesinde hüccet karşılığı alınacak ücret şöyle

³⁷³ İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı**, s. 113; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 127.

³⁷⁴ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 88.

³⁷⁵ E. B. Ekinci, **Osmanlı Hukuku**, s. 374.; İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı**, s.84.

³⁷⁶ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 128.; E. B. Ekinci, **Osmanlı Hukuku**, s. 374.

belirlenmiştir: “*Kadı hüccetinin resmi budur ki, yirmi altı akçe alına; yirmisi kadının ola, dördü naibin, ikisi kâtibin ola. Resm-i nikah dahi böyledir; bakire ve seyyibeden olsa resmi yirmi akçe alına, on beşi kadının, üçü naibin, ikisi kâtibin ola. Ve bir kimesne avretin boşasa yine alsa resm-i nikah on beş akçe ola, onu kadının üçü naibin, ikisi kâtibin ola. Ve resm-i itakname, mevla gani olsa, elli akçe alına, kırkı kadının, altısı naibin ve dördü katibin ola; eğer mevla fakir olsa, resm kırk alınur, otuzu kadının ve onun kezâlik naib ile kâtib üleşürler*”.³⁷⁷ Tanzimat’tan sonra bu usul terkedilerek kadılar maaşa bağlanmıştır.³⁷⁸

Osmanlı kadısı günümüz noterlik işlemlerini yaparak sicillere kaydetmektedir. Kadı hem bir devlet görevlisi hem de bir uyuşmazlık çıktığında onu hukuki yollardan çözmek için görevli olan kişidir. Böyle bir yetkilinin taraflar arasındaki hukuki işlemleri kayıt altına alması ve bu belgelerden birer surette taraflara vermesi kişilerde hukuki güvenin yerleşmesini sağlamıştır. Ayrıca bu kayıtların kadının nezaretinde korunması belgelerin tahrif edilmesini de engellemiştir. Yapılan işlemler kayıt altına alınırken işlem güvenliği için tarafların kimlik tespiti dikkatle yapılmıştır. Bulunduğu mahallenin imamı veya bağlı olduğu esnaf teşkilatından tarafların kimlik bilgisi doğrulanmıştır.³⁷⁹

Osmanlı toplum yapısı genel olarak Müslümanlardan oluşmakla birlikte içinde gayrimüslimleri de barındırıyordu. Müslüman olmayıp ancak İslam devlet egemenliğini kabul eden ve “*zimmet sözleşmesi*” ile devlete bağlı gayrimüslimlere “*zimmi*” adı verilmiştir.³⁸⁰ Zimmilerinde Şer’i Mahkemelere başvurma hakkı vardır. Kendi aralarında veya Müslümanlarla yaptıkları hukuki işlemleri kayıt altına aldırıp kadıdan hüccet alma hakları vardır. Böylece zimmilerde Müslümanlarla eşit haklara sahip olmuştur. Yaptıkları hukuki işlemler kaydedilerek kadı tarafından tescil ve onaylanmıştır.³⁸¹ Osmanlı kadı sicillerinde evlenme, boşanma, nesep, velâyet, vesâyet, vasiyet ve miras gibi konularda gayrimüslimlere ait birçok belge bulunmaktadır.

³⁷⁷ Ahmet Akgündüz, **Osmanlı Kanunnameleri Ve Hukuki Tahlilleri, III. Kitap, Yavuz Sultan Selim Devri Kanunnameleri**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı, İstanbul, 1991, s. 106.

³⁷⁸ E. B. Ekinci, **Osmanlı Hukuku**, s. 374; Ekrem Buğra Ekinci, “*Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü*”, **TALİD**, III/5, 2005, s. 427.

³⁷⁹ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 129.

³⁸⁰ İslam devleti bir yeri fethedince oranın halkı ya bulunduğu yeri terk eder veya bu yeni devletin vatandaşı olmayı kabul ederdi. Bunun için devlet kendilerine emân vererek zimmet anlaşması yapardı. Bu anlaşma ile gayrimüslimler İslam devletinin hâkimiyetini tanıdığına ve hukukuna riayet edeceğine dair söz vererek hayatına devam ederdi. Devlet bu kişilerin can ve mal emniyetini ve din hürriyetini teminat altına alırdı. (E. B. Ekinci, **Osmanlı Hukuku**, s. 313)

³⁸¹ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 130.

Belgelerde “*zimmilerin umûr-ı mezhebiyyelerine dair hususlar*” ibaresi geçen onlarca noterlik kaydına rastlamak mümkündür.³⁸²

1- Şer’iyye Sicilleri

İslam hukukunda belge düzenlemek ve bu yolla hak kayıplarını önlemek Kur’an ayeti ile temellendirilmiştir. Kişiler arasında olabilecek her türlü anlaşmanın şahitler huzurunda yazıyla tespit edilmesi tavsiye edilmiştir. Bu nedenle İslam’ın ilk dönemlerinden itibaren her türlü hukuki işlem ve mahkeme kararları şahitler huzurunda kayıt altına alınarak hükümler tescil edilmeye başlanmıştır. Sonraki yıllarda davaların artmasıyla birlikte defter tutma geleneği İslam ülkelerinde yaygınlaşmıştır. Belgelerin düzenlenmesi belirli kurallar ve esaslara göre yapılmıştır. Öyle ki bu alanla ilgili fıkıh ilminin bir alt dalı olarak yukarıda bahsettiğimiz “*ilm-i sâkk*” , “*ilmü’ş-şürût*” veya “*sicillat ilmi*” gibi farklı adlarla anılan bir metot ortaya çıkmıştır.³⁸³

Bundan sonra mahkeme kayıtları yazı ilmini bilen kâtipler tarafından kayda geçirilmiştir. Osmanlıda kadılar görev aldıkları mahkemelerde sicil defteri tutmuştur. Bu defterlerde sadece kadı kararları değil kadının idari ve hukuki görevleri gereği ortaya çıkan her türlü belge kaydedilmiştir. Yine merkezden gönderilen ferman, hüküm ve kanunnameler de defterde yer almıştır. Kadı ya da kadının emri ile kâtipler tarafından davalı tarafların ifadesi, mahkemeye sunulan delil, şahitlerin ifadesi ve kadının verdiği karar yazıya geçirilmiştir. Bu işleme “*sicil*” veya “*mahzar*” denilmiştir. Davaya ilişkin verilen karar en az iki şahit huzurunda bu deftere kaydedilirdi. Sayfanın üst tarafına isim ve unvanlar yazılarak kadı tarafından mühürlenirdi.³⁸⁴

Şer’iyye sicilleri tarihçiler için birinci derece yazılı kaynaklardır. Yapılan bir değerlendirmeye göre “*mahkeme sicili, kentin ticaret sicili ve noterlik arşivi*” idi.³⁸⁵ Bu doğrultuda Osmanlı mahkemelerinde usulüne uygun tutulan kayıtlara şer’iyye sicilleri

³⁸² E.B.Ekinci, **Osmanlı Hukuku**, s. 316.

³⁸³ E.B.Ekinci, **Osmanlı Hukuku**, s. 187; Osmanlı Klasik Dönemi’nden itibaren resmî belgelerde kullanılan yazı ve ifade metodu önemli bir ayırt edici özelliğe sahiptir. Her türlü belgenin ritim, üslûp, anlatım ve formuna ilişkin kurallar belirlenmiştir. Devlet kurumlarında çalışan kâtipler, noterler ve avukatlar buna göre belgelerini düzenlemiştir. Üretilen belgelerin form özellikleri fonksiyon ve amaca göre şekillenmiş metin yapısı o alanla ilgili kullanılan terminolojiye göre düzenlenmiştir. Özellikle adli ve hukuk alanında gerek mahkeme kararları gerekse noterlik belgeleri ve yazışmalarda önceden belirlenen genel geçer belge yapısı ve üslûbu kullanılmıştır. Tanzimat sonrası Osmanlı bürokrasisi hızlı bir değişim sürecine girmiştir. Bu dönem resmi yazışma usulleri kendi içinde ayrı ayrı uzmanlaşmaya başlamıştır. Örneğin; Adli ve noterlik işlemleri gibi hukuki yazışmalar için “*kitab-i adliyye*” terimi kullanılmıştır. Bundan sonra belgelerin tür ve içerikleri daha da zenginleşmeye başlayacaktır. (Niyazi Çiçek, **Modern Belgelerin Diplomatiği**, Derlem Yayınları, İstanbul, 2009, s. 44-173)

³⁸⁴ E.B.Ekinci, **Osmanlı Hukuku**, s. 187; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 133.

³⁸⁵ İ Ortaylı, **Osmanlı Devleti’nde Kadı**, s. 86.

yanı sıra “kadı divânı”, “kadı defteri”, “kadı sicilleri”, “zabt-ı vekâyi”, “şer’iyye sicil defterleri”, “Osmanlı mahkeme kayıtları”, “Osmanlı mahkeme sicilleri” gibi farklı isimler verilmiştir.³⁸⁶ Öyleyse şer’iyye sicilleri veya kadı sicilleri kişilerin birbiriyle veya devletle olan her türlü iktisadi ilişkilerini ayrıntılı olarak veren kaynaklardır. Sicillerde; “dava, ferman, emir, esnafların kefil ve taahhüt belgeleri, ilâm, hüccet, tevzi defterleri, evlenme-boşanma, vakıf kayıtları ve beratlar” gibi her türden kayıt bulunmaktadır.³⁸⁷ Şer’iyye sicilleri XV-XVI. yüzyıllarda çoğunlukla Arapça yazılmış, sonraki yıllarda genel olarak Osmanlı Türkçesi kullanılmıştır. Ancak kayıtlarda geçen olaylarla ilgili kullanılan hukuki terimler aynı kalmıştır.³⁸⁸

Medreselerde verilen eğitimlerin Arapça fıkıh kitaplarından yapılması hukuki terimlerin ifadesinde Arapça kavramların tercih edilmesinde etkili olduğu ifade edilmektedir. Özellikle vakfiyeler, aile hukukuna ilişkin kayıtlar ve ölen kişilerin bıraktığı “şeylere” ait tereke kayıtları Arapça yazılmıştır. Bununla birlikte bazı sicillerin Rumca yazıldığı ifade edilmektedir.³⁸⁹ Sicil kayıtları tutulurken kullanılan yazı tiplerinden; rika, talik kırmısı ve divani sıklıkla kullanılmaktaydı. Sözü geçen yazıların bugün okunması ayrı bir uzmanlık alanı gerektirmektedir.³⁹⁰ Şekil yönüyle şer’iyye sicil defterleri genel olarak ince ve uzun yapıdadır. Ortalama 50x18 ebatlarında olan defterlerin 60 cm’ye kadar ulaşan örnekleri de bulunmaktadır. Bu ölçülere sahip bir defter “kadı cübbesinin cebinde” rahatlıkla taşınır ve gerektiğinde kadı sicil kaydını hemen tutabilirdi. Kadıların mahkeme olarak kullandıkları sabit bir mekân yoktu.³⁹¹

Genellikle kendi oturdukları konaklar, camiler ve alış-veriş pazarlarında yargılama yapılır ve alınan karar deftere kaydedilirdi. Bu nedenle yukarıda ifade edildiği üzere taşınması kolay defterler kullanılmıştır. Yoğunluğun çok olduğu büyük yerleşim yerlerinde kayıtların tutulması görevini naip veya kâtipler yerine getirmiştir. Dönemin âlimlerinden İbn Âbidin (1784-1842) şer’iyye sicillerinden şöyle

³⁸⁶ A. Aktaş, **Osmanlılar’da Şurûl İlmi: Ali haydar Efendi Örneği**, s.31.

³⁸⁷ Murat Koraltürk-İhsan Seddar Kaynar, “*Erken Cumhuriyet Dönemi İktisadi ve Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Noter Kayıtları*”, **Nuran Yıldırım Armağan Kitabı Tıp Tarihinin Peşinde Bir Ömür**, İstanbul, 2016, s. 549.

³⁸⁸ A. Aktaş, **Osmanlılar’da Şurûl İlmi: Ali haydar Efendi Örneği**, s. 32.

³⁸⁹ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 137.

³⁹⁰ Fethi Gedikli, “*Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer’iyye Sicilleri*”, **TALD**, III/5, 2005, s. 189.

³⁹¹ Eski İran geleneklerinin taklidi sonucu, kadının evinin kapısında yargı görevini yaptığı bilinmektedir. Osmanlı şehirlerinde resmî mahkeme binaları yoktu bu nedenle kadı kendi evini mahkeme olarak kullanmıştır. Bazen şehrin büyük camisinin yanında bazen açık yol üzerinde hüküm verebilirdi. 1837’den sonra kadının fonksiyonu azalınca İstanbul kadısının makamı Bab-ı Meşihatta bulunan boş odalara nakledildi. Böylelikle kadı ilk defa resmî bir mahkeme dairesinde görevini yerine getirmeye başladı. Bu durum kentsel modernleşmenin bir sonucu olarak ifade edilmektedir. (İ. Ortaylı, **Osmanlı Devleti’nde Kadı**, s. 69)

bahsetmektedir: “Şahitler mevcut ve hazır hasım aleyhine şahadet ederler, hâkim de bu şahadet gereği hükmünü belirtir. Vermiş olduğu hükmü ilerde lazım olacağına binaen muhafaza eder ve dosyaya tescil eder. Bu şekilde hazırlanan dosyaya hüküm sicilli adı verilir. Bu sicil hâkimin hüküm verdiği deliller ve hükümleri içerir. Bu ise o zamanın örfüne göredir. Bizim örfümüze göre ise bu, insanlar arası vuku bulan hadiseleri derleyen ve tescil edilen büyük bir defterden ibarettir”. Bu kaynaktan anlaşıldığına göre kadılar uzun yıllardan beri sicil tutmuş ve bunlar Osmanlı’da örfi bir kural haline gelmiştir denilebilir.³⁹²

Osmanlı klasik dönemine ait bilinen en eski kadı sicilleri Milâdi 1455 yılına ait “Bursa Şer’iyye Sicilleri”dir.³⁹³ Kaynaklar incelendiğinde bu tarihten sonra şer’iyye sicilleri sayılarının giderek arttığı gözlemlenmiştir. Günümüze ulaşan on yedi binin üzerinde şer’iyye sicili bulunmaktadır. Bu defterleri korumak ve saklamak kadının görevidir. Kadı görevinden ayrılırken defterleri yerine gelen kadıya devretmek zorundadır.³⁹⁴ Kadılar genelde defterleri o dönemin şartlarına göre evinde veya camide sandıklarda muhafaza etmişlerdir.³⁹⁵

Osmanlı klasik dönemde şer’iyye sicillerine güvenilir yazılı evrak olarak itibar edilmiştir. 1873 veya 1874’te devlet tarafından “Sicillat-ı Şer’iyye ve Zabt-ı Deâvi Cerideleri Hakkında Ta’lîmât” yayınlanarak sicillerin kayıt düzenlenmesi belli bir nizam ve koruma altına alınmıştır. II. Abdülhamit Dönemi’nde İstanbul’da bir Şer’iyye Sicilleri Arşivi (İŞSA) 1894’te kurularak İstanbul’un sicilleri bu arşivde toplanmaya başlanmıştır. Bunun dışında çeşitli müze, kütüphane veya özel şahıslarda da şer’iyye sicilleri bulunmuştur.³⁹⁶

1879 tarihinde “Bilâ-beyyine Mazmûnuyla Amel ve Hükm Caiz Olabilecek Sûrette Senedât-ı Şer’iyye’nin Tanzimine Dair Ta’lîmât” yayınlanarak bu evrakların kesin delil olmasıyla ilgili nasıl düzenleme yapılacağı hükmüne bağlanmıştır.³⁹⁷ Sonrasında Maarif Vekâleti’nin 3 Kasım 1941 tarihli ve 4018/2182 sayılı aldığı bir kararla çeşitli yerlerde bulunan sicillerin müze ve kütüphanelerde toplanmasına çalışılmıştır. 1991 tarihinde siciller, Kültür Bakanlığı kararı ile İŞSA’da bulunanlar hariç olmak üzere Ankara’da Milli Kütüphanede toplanmaya çalışılmıştır. Bugün Milli

³⁹² İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 134, 136.

³⁹³ E. Tak, **Diplomatik Bilimi Bakımından...**, s. 59.

³⁹⁴ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 134.

³⁹⁵ İ. Ortaylı, **Osmanlı Devleti’nde Kadı**, s. 85.

³⁹⁶ Mustafa Oğuz-Ahmet Akgündüz, “Hüccet”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık, İstanbul, 1998, s. 449; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 135.

³⁹⁷ E. B. Ekinci, **Osmanlı Hukuku**, s. 188; M. Oğuz-A. Akgündüz, “Hüccet”, s. 449.

Kütüphanede on bine yakın defter toplandığı kaydedilmektedir. Ayrıca kalan siciller Ankara Etnografya Müzesinde muhafaza edilmektedir.³⁹⁸

Osmanlı Klasik Dönemi'nde her türlü hukuki işlem kayıt altına alınmıştır. Bunun en önemli sebebi toplumda meydana çıkabilecek uyuşmazlıkların yazılı belge yoluyla delil ve ispat edilmesi ve hukuki güvenliğin sağlanmasıdır. Bunun yanı sıra şer'iyye sicilleri hukukun nasıl uygulandığı, ne şekilde ve ne tür değişimler geçirdiği hakkında bilgi veren yazılı kaynaklardır. Diğer taraftan şer'iyye sicilleri dönemin sosyal ve iktisadi hayatına dair bilgilerin günümüze ulaşmasında etkili arşiv belgeleri olarak değerlendirilebilir. Bu yönüyle Osmanlı hukuk tarihi için önemli belgelerdir.

2- Hüccetler (Senedat-ı Şer'iyye)

Osmanlı klasik dönemde kadıların düzenledikleri belgeler noterlik işlemlerinin temelini oluşturmaktadır. Kadı sicillerinin kayıt türleri incelendiğinde birçok belge türüne rastlanmaktadır. Bunlar ilam, ma'rûz, mürâsele³⁹⁹ gibi kadı tarafından yazılan resmi belgeler ve özellikle noter belgesi olarak değerlendirilen senedat-ı şer'iyye/hüccetlerdir.⁴⁰⁰ Sözlükte "*bürhan, delil, senet*" anlamına gelen hüccetin Osmanlı hukuk terminolojisinde iki anlamı vardır. Şahitlik, ikrar, yemin veya yeminden cayma gibi bir davayı ispat eden hukukî delil anlamı ve şer'iyye sicillerindeki anlamıdır. Kadı tarafından düzenlenen ancak kararı içermeyen, taraflardan birinin ikrarını ve diğerinin bu ikrar doğrultusundaki beyanını içeren, şahitler tarafından da tasdik edilen ve üst tarafında kadının mühür ve imzasını taşıyan yazılı belge anlamıdır. Tanzimat'tan sonra hüccet yerine "*senet*" tabiri kullanılmıştır.⁴⁰¹ Hüccetler Osmanlı mahkemelerinde düzenlenen belgeler içinde sayıca en fazla olanıdır. Günümüze kadar gelen orijinal hüccetler çeşitli arşiv ve kütüphanelerde muhafaza edilmektedir. En eski denilebilecek hüccet belgeleri bugün Topkapı Saray Arşivi'nde bulunmaktadır.⁴⁰²

³⁹⁸ F. Gedikli, "*Osmanlı Hukuk Tarihi Kaynağı Olarak Şer'iyye Sicilleri*", s. 188; A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 104.

³⁹⁹ İ'lam; sözlükte bildirmek anlamı taşır. Terim olarak şer'i bir hükmü ve altında kadının imza ve mührünü taşıyan yazılı belgeye ilam denir. Ma'rûz; kadının icra makamlarına idari bir durumu arzettiği veya halkın icra makamına yahut kadıya hitaben yazdığı şikayet dilekçesidir. Kadı tarafından yazılmasına rağmen hüküm içermez ve hukuki birdurumun tespiti açısından yazılı delil kabul edilemez. Mürâsele; şer'iyye sicillerinde yer alan kadının kendisine denk veya daha aşağı makam veya rütbedeki şahıslara hitaben yazdığı resmi belgedir. (Ahmet Akgündüz, **Şer'iye Sicilleri Mahiyeti I, Toplu Kataloğu Ve Seçme Hükümler**, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1988, s. 29, 37, 38)

⁴⁰⁰ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 145.

⁴⁰¹ İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti'nin İlmiye Teşkilatı**, s. 108; Hadi Sofuoğlu, "*İlm-i Sakk ve Debbağ-ZâdeNu'mân Efendi (1224/1809)'nin Tuhfetü's-Sukûk'ü*", **DEÜİFD**, I/35, (2012), s. 208; A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 108; M. Oğuz-A. Akgündüz, "*Hüccet*", s.446.

⁴⁰² E. Tak, **Diplomatik Bilimi Bakımından...**, s. 114.

İslam hukukunda hüccet düzenleme ilk olarak hicrî ikinci asırda başlamıştır. Belge düzenlemenin asıl ve esasları belirlenmek suretiyle "*ilmü'l-mehaziri ve's-sicillâ*" adı verilen bir ilim oluşturulmuştur.⁴⁰³ Aynı şekilde konularına göre senet ve anlaşmalarında ne şekilde yapılması gerektiği belirlenmiştir. Şer'i Mahkemelerde görülen davaların sonunda belge düzenlenmesine ilk olarak Emevilerde (661-750) rastlanmaktadır. Kaynaklara göre Emevî Halifesi I. Muaviye tarafından Mısır'a kadı olarak tayin olunan Süleym b. İtr b. Seleme b. Mâlik (694) mahkeme kayıtlarını deftere kaydeden ilk kadı olarak belirtilmiştir.⁴⁰⁴ Süleym b. İtr kendisine getirilen bir miras davasını çözmüş ve dava sonucunu taraflara şifahi olarak bildirmiştir. Ancak daha sonra tarafların aynı konuda ihtilafa düşmeleri üzerine davayı tekrar görerek bu defa kararını bir deftere kaydederek bunu iki şahitle belgelemiştir. Sonraki yıllarda dava sayılarının artması üzerine 737-738 tarihinde Kûfe kadısı olan Abdullah b. Şübrüme (691-762) aynı konuda gelen davaların arasında bir hüküm birliği olabilmesi için gördüğü bütün davaları deftere kaydetmeye başlamıştır.⁴⁰⁵

Böylece vakaların yazıya geçirilmesi metodu başlamıştır. Daha sonra bu metot diğer kadılar tarafından da uygulanmaya başlamış ve yaygınlık kazanmıştır. Ortaçağ boyunca Müslüman devletlerin yargı organlarında varlığını sürdürmüştür. Selçuklular döneminde devam eden bu uygulama Osmanlı mahkemelerinde de devam etmiştir. Buna bağlı olarak mahkemelerde görülen davaların İslam fihhına uygun olarak yazılması anlamına gelen "*sakk*"lar da böylelikle ayrı bir ilim olarak ortaya çıkmıştır. Kadı sicillerinde yer alan hüccetlerin şekil özellikleri ve yazı stilleri bakımından belli bir standarda ulaşması XVII. yüzyıl sonlarına doğru mümkün olabilmıştır. Bunda, kâtiplerin eğitim seviyeleri etkili olmuştur. Bu yüzyıl ortalarında bazı kadılar mahkeme kararlarının kaydedilmesinde kolaylık sağlaması için hazırladıkları sak mecmuaları bu ilmin gelişmesinde etkili olmuştur.⁴⁰⁶

Hüccetler amaçlarına göre üç farklı türde düzenlenmiştir. Bunlardan bir kısmı kamu hukukuyla ilgili ceza davalarında kadının yargılama faaliyeti sonucu düzenlenen hüccetlerdir. Bunlar hadd cezaları, katl, kısas ve tazir cezaları için yazılan hüccetlerdir. Bir diğer tür hüccetler ise içerik bakımından farklıdır. Kadının idari faaliyetlerinin bir sonucu olarak kayda geçirilirler. Bunların başında tayin hüccetleri gelmektedir. XVI.

⁴⁰³ A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 112.

⁴⁰⁴ M. Oğuz-A. Akgündüz, "*Hüccet*", s.446; E. Tak, **Diplomatik Bilimi Bakımından...**, s. 108.

⁴⁰⁵ F. Atar, **İslam Adliye Teşkilatı**¹⁹⁹¹, s. 143; M. Oğuz-A. Akgündüz, "*Hüccet*", s.446; A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 113.

⁴⁰⁶ H. Sofuoğlu, "*İlm-i Sakk...*", s. 199; M. Oğuz-A. Akgündüz, "*Hüccet*", s.446.

yüzyıl sicillerinde kadı, emin, pazarbaşı, mübaşir, subaşı v.b. idari görevlilerin tayinleri hüccet formatında kaydedilmiştir. Bir diğer kısım hüccetler ise konumuzla ilgili olarak kadıların noterlik görevinin sonucunda düzenlenen ikrar, vekalet, kefalet v.s. hüccetleridir.⁴⁰⁷

Bunlar; nikâh hüccetleri, küçüğün anası, babası veya kadı tarafından velayeten evlendirilmesi, kadının vekil tarafından evlenme akdinin icrası ile ilgili hüccetler, boşanma ile ilgili talak hüccetleri, boşanmanın tefvizi, taliki ve benzeri konularla ilgili hüccetler, evlenmenin feshine ilişkin hüccetler, mehir, nafaka hüccetleri, terbiye velâyeti/hidâne hüccetleri, kadının vasi tayinine dair hüccetler, köle ve köle azadı ile ilgili i'tak, tedbir, mükâtebe hüccetler, izin ve yetki verilmesine dair hüccetler, satım akdi/bey' hüccetleri, ferağ hüccetleri, geri alım hakkı ile satım/bey'-i vefâ, hüccetleri, şüf'a hüccetleri, bağışlama, vedia, rehin, rehini kaldırma/fekki rehin/hüccetleri, istihkak/zabt, ikrar havale, şahadet, kefâlet, şirket, vekâlet, sulh, ibrâ, iflas, hacr, ferâiz/miras, deyn/borç, icâre, emanet, lukata/buluntu mal, gasp hüccetleridir.⁴⁰⁸

Hüccetler içinde vakfiyeler özel bir yere sahiptir. Şekil ve içerik bakımından diğer hüccetlerden farklıdır. Osmanlı hukukunda kişiler tarafından kurulan vakıflar sicillere tescil edilmiştir. Normalde tek taraflı bir irade beyanı ile kurulan vakfın tescil edilmesi yeterli görülmüştür. Ancak vakfiye hüccetleri bundan farklı olarak hâkimin vakfiye ile ilgili hükmünü içeren belgelerdir.⁴⁰⁹ Bir anlamda vakıf tescil işlemini sağlama almak kastıyla vakfeden ve vakıf mütevellisi arasında faraza bir dava varmış gibi gösterilerek vakfın hukuki niteliğine dair daha sonra ileri sürülebilecek itirazlar vakfeden tarafından ileri sürülerek hâkiminde bu itirazları reddetmesi sağlanmıştır. Böylece daha sonra ortaya çıkabilecek itirazlar şimdiden yargı organı tarafından reddedilerek ortaya sağlam bir hukuki belge çıkarılmaya çalışılmıştır.⁴¹⁰

Bunların yanı sıra sonradan arkası yazılmış olan hüccetlere de “*hüccet-i zahriyye*” adı verilir. Zahriyye, resmî belgelerin arkasına yazılan resmî makamlara ait tasdik beyanlar ve emirler demektir. Taraflar hüccet düzenlettirip kaydın bir suretini kendilerinde bulundururdu. Daha sonra taraflar arasında gerçekleşen sözleşmede

⁴⁰⁷ E. Tak, **Diplomatik Bilimi Bakımından...**, s. 125.

⁴⁰⁸ A. Akgündüz, Şer'îye Sicilleri Mahiyeti... s. 26; A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 114; E. Tak, **Diplomatik Bilimi Bakımından...**, s. 125.

⁴⁰⁹ M. Oğuz-A. Akgündüz, “*Hüccet*”, s.447; A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 114.

⁴¹⁰ A. Akgündüz, Şer'îye Sicilleri Mahiyeti..., s. 27; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 176.

feragat, teslim, ödeme gibi yeni bir hukuki durum hüccetin arka tarafına kaydettirilirdi. Ancak bu durum her zaman uygulanan bir yöntem değildi.⁴¹¹

Hüccetler şekil yönüyle bölümlere ayrılarak belirli formüllerde düzenlenmiştir. Genellikle şu ifadeler yer alır. Öncelikle belgenin düzenlendiği mahkemenin bulunduğu şehrin adı yazılarak başlanır. Mahkemenin bulunduğu şehir “mahrûse”, “mahmiye” veya “medine” kelimelerinden biriyle nitelendirilir. Sonrasında; 1-Dua: en başta “hüve”, “hüve’l-muin” gibi dua ibareleri yer alır, 2- Girizgâh: Kadının imza ve mühür, tasdik ibaresinin olduğu yer, her kadının kendine özgü kullandığı tasdik ibareleri vardır genellikle bütün hüccetlerde “*el-emru kemâ zükire fihi nemekahu’l-fakir ileyhi sübhânehû*” ibaresi şeklindedir. Sak mecmualarında hüccetlerde yazılmak üzere örnek tasdik ibareleri vardır. Yazı çeşidi daha çok taliktir. 3- Metin: Asıl konunun ve tarafların kimlik bilgilerinin yer aldığı bölümdür. Tarafların isimleri, ikametgâhları ve lakapları yazılır. Meselenin takdim edildiği en anlamlı ve temel bölümüdür. 4- Hâtıme: iki kısımdan oluşurdu. Tarih ve şühûdü’l-hâl/durumun şahitleri.⁴¹²

Hüccetler kaydedilirken genelde tarih verilerek bitirilmiştir. Gün ay ve yıl şeklinde yazılan tarihlerde günler belirtilirken “*fi’l-yevm*” veya “*el-yevm*” formülü kullanılmıştır. Hangi ay olduğu hicri takvime göre yazılmıştır. Bazen de ay isimleri yazılırken “*Muharremü’l-haram, Saferü’l-muzaffer, Recebü’l-mürecceb, Şa’bânü’l-mu’azzam, Ramazânü’l-mübârek, Şevvâlü’l-mükerrem*” gibi saygı sıfatları da kullanılmıştır. Gün ve ay belirtildikten sonra, yıl ya rakamla ya da Arapça yazı ile kaydedilmiştir. Şühûdü’l-hal ise hüccetin düzenlenmesi durumuna şahit olanlar diye ifade edilebilir. Onların hazır bulunması düzenlemenin aleniyet ve dürüstlikle yapıldığını ispat etmesi açısından oldukça önemlidir. Bu kişiler, kadı, imam, hatip, müezzin, esnaf, sanatkâr, idari veya askeri teşkilattan olabildi.⁴¹³

Hukuki işlemlerini tescil etmek isteyen kişiler kadı huzuruna gelerek talep ettikleri konuda kadının hüccet düzenlemesini istediğinde kadı tarafların kimliklerini tespit ederek kayda geçirirdi. Daha sonra tarafların beyanı ve hazır bulunan şühûdü’l-hal/adil şahitlerin de isimleri alınarak sicile kaydedilirdi. Bu kayıt kadı gözetiminde muhafaza edilen şer’iye siciline geçirilerek taraflara da birer suret veriliyordu. Hüccetlerde kadı kararı yer almamaktadır. Kadı talep eden kişilere hüccet düzenlemek zorundadır. Kadının hüccet düzenleme görevi göreve başlarken kendisine gönderilen

⁴¹¹ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 147; M. Oğuz-A. Akgündüz, “Hüccet”, s.447.

⁴¹² A. Akgündüz, Şer’iye Sicilleri Mahiyeti..., s. 22; M. Oğuz-A. Akgündüz, “Hüccet”, s.447, 448.

⁴¹³ M. Oğuz-A. Akgündüz, “Hüccet”, s.448.; E. Tak, **Diplomatik Bilimi Bakımından...**, s. 124.

padişah beratında açıkça ifade edilmiştir. Ayrıca padişah tarafından gönderilen kanunnamelerde kadının bu görevinden alacağı ücret ve işlemin sadece kadılar tarafından yapılacağı belirtilmiştir.⁴¹⁴

3- Sakk Mecmuaları

Sakk kelimesi “*vurmak, kilitlemek ve yazılan şey*” anlamlarına gelmektedir. Çoğulu “*sukuk, sıkak, esuk*” şeklindedir. Kelimenin aslı Farsça “*çek*” kelimesidir ve Arapçaya “*sakk*” olarak geçmiştir.⁴¹⁵ “*Sakkin*” terim olarak anlamı ise kaynaklarda; dava konusunun hükmüne dair düzenlenmiş belge, ilam, hüccet v.s gibi belgelerin yazılış usulleri anlamına gelir.⁴¹⁶ Şer’i Mahkemelerce yapılan işlemlerin yazım usulüne de “*sakk, sukûk, sakk-ı şerif*” denilmektedir.⁴¹⁷

Mahkemeye taşınan davaların ayrıntılı ve düzenli bir şekilde yazılması geleneğinin Kûfe kadısı Abdullah b. Şübrüme tarafından başlatıldığından da bahsedilmektedir.⁴¹⁸ Böylece fıkıh ilminin bir alt disiplini olarak sakk geleneği oluşmuştur. Osmanlı klasik dönem hukuk sistemi de bu geleneği olduğu gibi alarak devam ettirmiştir.⁴¹⁹ Bu da noterlik hizmeti kapsamında değerlendirilen birçok işlemin devlet kontrolünde ve belli bir disiplinle yürütülmesini beraberinde getirmiştir.⁴²⁰

İslam hukukunun oluşmaya başladığı ilk dönemlerden itibaren adli belgelerin nasıl yazılacağı, saklanacağı ve güvenilirliği konusunda metotlar geliştirilmiştir.⁴²¹ Kadılar, noterlik hizmeti ve benzeri hukuki işlemleri sicillere kaydederken tanımlanan bu usullere göre belgeleri yazmışlardır. Bu kapsamda hazırlanan sakk mecmuaları, kadının hüküm verdiği meseleyi hangi süreçlerden geçirip metne dönüştürdüğü kayıtların örneklerini içeren eserlerdir. Sakk mecmualarını şer’iye sicillerinden ayıran özellik, çoğunlukla belgelerin üst düzey ilmiye mensupları tarafından tekrar kontrol edilerek “*temize çekilmesi*” ve tashihiinin yapılmış olmasıdır.⁴²²

⁴¹⁴ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 145.

⁴¹⁵ F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 10; Süleyman Kaya, “*Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları*”, **TALİD**, III/5, (2005), s. 381.

⁴¹⁶ “*hâkim tarafından düzenlenen ilam ve hüccetlerin imlâ ve ibareleri, şer’i mahkemelerin sicillere kaydederek taraflara verdiği*” kayıt altına alınan belgenin yazılış şeklidir. (İ.H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı**, s.116.)

⁴¹⁷ H. Sofuoğlu, “*İlm-i Sakk...*”, s. 198, 199.

⁴¹⁸ S. Kaya, “*Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları*”, s. 384.

⁴¹⁹ H. Sofuoğlu, “*İlm-i Sakk...*”, s. 201.

⁴²⁰ İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı**, s116.

⁴²¹ H. Sofuoğlu, “*İlm-i Sakk...*”, s. 200.

⁴²² S. Kaya, “*Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları*”, s. 382; Seda Örsten Esirgen, “*Osmanlıdan Cumhuriyete Noterliğin Gelişimi*”, **Uluslararası Türk Hukuk Tarihi Kongresi (13-14 Mayıs-2016)**, İstanbul, s. 52.

Bu eserler konunun uzmanı kadılar tarafından yazılan ve hukuki işlemlerin şekillerine ilişkin örnekleri içeren rehberlerdir. Noterlik hizmeti olarak kabul edilen hüccetler bu örnek eserlerden alıntı yapılarak birbirine benzeyen ifadelerle benzetilmektedir.⁴²³ Sakk düzenleyenlere “*sakkâk*” veya “*kâtibü’s-sakk*” adı verilir. Önceleri deri parçaları üzerine yazıldıklarından “*rakk*” veya “*ruk’a*” adıyla anılan sakkler sonraları kâğıt üzerine yazılmaya başlanmıştır. Meselenin kâğıda hangi ibarelerle yazılacağını belirleyen eserlere de “*sakk*”, “*sukûk*”, “*sakk-i şer’i*” denilmektedir. Bu ilmin adına da “*ilm-i sakk*” denilmiştir ve kadı yetiştiren medreselerde ders olarak okutulmuştur.⁴²⁴

Sakk mecmuaları kadının mesele hakkında hangi kararı vereceğini önceki örneklerden bulmasına yardımcı olurdu. Bir diğer faydası da aynı mesele hakkında diğer kadıların da benzer kararı vermesinde kolaylık sağlamasıydı.⁴²⁵ Eserlerde kadıların yargıdan infaza, hukuk alanında yaptıkları bütün uygulamaların nasıl kayda geçirileceği ayrıntılı olarak anlatılmıştır. Böylelikle Osmanlıda sadece adli teşkilatın değil, bütün resmi kurumların kayıtları tutulurken belli imlâ kuralları ve esaslara göre yapılmasına özen gösterilmiştir.⁴²⁶

Ayrıca Osmanlı Devleti geniş bir coğrafyaya sahipti. Sakk mecmuaları sayesinde farklı yerlerde kaydedilen sicil kayıtları aynı şekil ve üslupla yazıldı. Bunun birçok faydası oldu. Örneğin sakk ilmine göre yazılan kayıtlar ülkenin her tarafında ki kadılar tarafından kolayca anlaşılabilir şekilde meselenin hukuki değerlendirmesi pratik bir şekilde yapılabilirdi. Belirli bir şekil kullanıldığı için kadı değişse bile gelen kadı, kararı kolaylıkla okur ve hemen konuya vakıf olabilirdi. Yine bir kadı kararının başka bir yerde kullanılacağı durumlarda, belgeyi okuyan kadının meseleyi kolayca anlamasını sağlardı.⁴²⁷

“*Kitâbu’ş-şurût*” adıyla bilinen kitaplardaki “*şurût*” tabiri zamanla “*sakk*” veya çoğulu “*sukûk*” olarak isimlendirilmiştir.⁴²⁸ Osmanlıda önceleri Arapça yazılan bu eserler zamanla Türkçe kaleme alınmıştır. Ebussuud Efendi, Pîr Mehmed b. Mûsa ve

⁴²³ “*Sebebi tahriri’l-kitab oldur ki*”, “*sebeb-i tahrir-i şer’i oldur ki*” veya “*sebeb-i tahrir-i kitab-ı sıhhat-nisab oldur ki*” şeklindeki ibarelerle başlamaktadır İ. H. Uzunçarşılı, **Osmanlı Devleti’nin İlmiye Teşkilatı**, s.116.

⁴²⁴ H. Sofuoğlu, “*İlm-i Sakk...*”, s. 198, 199.

⁴²⁵ S. Kaya, “*Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları*”, s. 383; H. Sofuoğlu, “*İlm-i Sakk...*”, s. 199.

⁴²⁶ H. Sofuoğlu, “*İlm-i Sakk...*”, s. 201.

⁴²⁷ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 123.

⁴²⁸ S. Kaya, “*Mahkeme Kayıtlarının Kılavuzu: Sakk Mecmuaları*”, s. 393; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 119.

Derviş Mehmed gibi XVI. yüzyıl sakk⁴²⁹ yazarları eserlerini Arapça olarak yazmıştır. Sakk mecmuaları çoğunlukla şer'iyeye sicillerinde yer alan belgelerin bir araya getirilmesiyle oluşmuştur.⁴³⁰ Bu alanda ilk matbu eser Filibe Kadısı Debbağ-zâde Nu'mân Efendi'nin 1832 tarihinde basılan Tuhfetü's-Sükûk veya Câmi'u's-Sakk mecmuasıdır.⁴³¹

Anlaşılacağı üzere Osmanlı Klasik Dönem Hukuk Sistemi içinde yer alan kadı sadece mahkeme de hüküm veren kişi veya beledi hizmetleri yerine getiren bir idareci değildir. Aynı zamanda bugünkü noterlik işini de yapan kişidir. Noterliğin işlevselliği İslam hukuk sistemiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde kadılar tarafından ülke genelinde düzenli bir şekilde yürütülmüştür. Dolayısıyla noterlik kapsamında değerlendirilen birçok işlem kadılar aracılığıyla devletin kontrolü ve güvencesi altına alınmıştır. Klasik Dönem Osmanlı hukuku adalet temelli bir sistemi yerleştirmeye çalışmıştır. Bunun için de hak kayıplarını önlemeye yönelik hukuki işlemlerde belge düzenlemeye özen göstermiştir. Hukuki uyuşmazlıkların giderilmesi, hak ve menfaatlerin güvence altına alınması için önemli bir ispat aracı oluşturulmaya çalışılmıştır. Klasik dönemde devletin kayıt altına alma geleneği işlem güvenliğinin sağlanması adına özenli bir yaklaşım olmuştur.

Evlenenler kadının huzurunda evlenmiş, boşanma söz konusu ise kadı bunu tescil etmiştir. Vakıf kurulacaksa mahkemede vakıfname hazırlanmıştır. Vekâlet verilecekse ya da vasiyetname düzenlenecekse yine bu işlemler mahkemede hazırlanmıştır. Bazı alışverişler ticari alım-satım sözleşmeleri de yine kadı tarafından hazırlanmıştır. Dolayısıyla kadı her zaman ihtilaflar arasında hüküm veren kişi olmamış bazen ihtilafsız meselelerde de "hüccet" adı verilen senetler düzenleyerek bugünkü noterlerin işini de yapmıştır. Klasik Dönem Osmanlı hukukunda yapılan bütün işlemler kayıt altına alınmıştır. Şer'iyeye sicilleri adı verilen deftere kaydetme geleneği ile kadının baktığı davalar ve yapılan bütün hukuki işlemler yazıya geçirilmiştir. Bu dönemde kadıların mahkeme binaları olmadığı için bazen evlerinde bazen camilerde bazen pazarlarda bu görev yerine getirilmiştir. Belirli bir mahkeme binasının olmaması nedeniyle kadılar sicil adı verilen bu defterleri yanında taşıyarak ihtiyaç anında gerekli işlemleri kaydetmişlerdir. Bunun yanı sıra kadılar maaş almazdı. Yıldırım Bayezid döneminde kadıların kendilerine gelen davalardan "harç" almasına karar verildi.

⁴²⁹ O dönem bu kişilere "sakkak" denirdi.

⁴³⁰ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 123; H. Sofuoğlu, "İlm-i Sakk...", s. 202.

⁴³¹ H. Sofuoğlu, "İlm-i Sakk...", s. 207.

Böylelikle kadının baktığı dava karşılığı kadar geliri olmaya başladı. Devlet tarafından bütün mahkemeler için bir “*harç tarifesı*” düzenlenerek kanunnamelerde yayınlanmıştır. Dolayısıyla kadı geçimini mahkeme harçlarından karşılamaya başlamıştır. Tanzimat dönemi ile birlikte kadılara maaş bağlanmıştır.

Ayrıca hukuki işlemler kaydedilirken kayıtların hangi üslûp ve şekillerde yazıya geçirileceğine de önem verilmiştir. Hukuki işlemlerin güvenilirliğine önem veren Osmanlılar, resmi yazıların kurallarını belirleyen esaslar hakkında özenli davranmıştır. Özellikle Kadılar yargı görevleri ve noterlik gibi diğer hukuki hizmetlerini kayda geçirirken belirli bir yöntem kullanmıştır. Öyle ki bu alan bir ilmin konusu olmuş ve bu yönde birçok eser yazılmıştır. Anlaşılacağı üzere sakk ilmi, çalışmanın birinci bölümünde yer alan şurût ilmi ile aynı anlama gelmektedir. Zaman içinde bu ilim çeşitli adlarla ifade edilmiştir. Dolayısıyla Klasik Dönem öncesi Osmanlı’da şurût tabiri kullanılırken sakk kavramı da onunla birlikte öne çıkmıştır. Sakk ilminin yazıldığı eserler sakk mecmuaları olarak adlandırılmıştır. Resmi belgelerin nasıl düzenleneceğine ilişkin yazılmış olan mecmualar kadılara yardımcı olan önemli kaynak eserlerdir denilebilir. İlk dönemler Arapça yazılan mecmualar zamanla Türkçe yazılmaya başlandı. “*Hüccet*” ve diğer resmi belgelerin bu şekilde özel bir üslup ve şekil kullanılarak kaydedilmesi o belgenin resmiyetini delil ve ispat özelliğini daha da kuvvetlendirmiştir. Ayrıca “*manen*” kişilerin yapılan hukuki işleme güveni de artmıştır. Belirli bir metotla kaydedilen belgelerde ülkenin her yerinde aynı hukuk dilinin kullanılması hukuki açıdan birlik sağlanması olarak değerlendirilebilir.

D- TANZİMAT DÖNEMİ’NDE HUKUK VE NOTERLİK (1839-1868)

I- XIX. Yüzyılın Başlangıcında Hukukta Gelişmeler

Osmanlı Klasik Dönemi “*Devletin dini İslam’dır, kanunlar aynı zamanda İslam dininin esaslarına dayanır*” ifadesiyle devlet yönetiminde ve yargıda şer’i hükümlerin uygulandığı bir dönem olmuştur. Bunun yanı sıra İslam hukukuna uygunluk prensibi çerçevesinde padişahın yasama gücünü ifade eden örfî hukuk kuralları ferman, emir, hat ve hatt-ı hümayün gibi belgelerle uygulamaya konulmuştur.⁴³² Ömer Lütfi Barkan gibi tarihçiler Osmanlı devlet ve toplum hayatındaki uygulamalarda örfî kuralların şer’i kurallara göre daha çok hâkim olduğunu ifade etmiştir. İslam hukukçularının bazı

⁴³² İ. Ortaylı, “*Osmanlı Devletinde Laiklik Ve Hukukun Romanizasyonu*”, **Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, IX/27, (1997), s. 1202; Gülnihal Bozkurt, **Batı Hukuku’nun Türkiye’de Benimsenmesi**, TTK, Ankara, 1996, s. 39.

konularda verdikleri fetvalarda geçen; “...şeriat işi değildir, dünyevi otorite ne derse öyle olur...” ibaresini de bu tezleri için örnek göstermiştir.⁴³³

Devletin otoritesi sayılan örfî hukuk daha çok kamusal alanda uygulanırken özel hukuk alanında İslam özel hukuku uygulanmıştır. Bu alanda Müslümanlar arasındaki hukuki uyuşmazlıklar kadılar tarafından ve kıyas yöntemiyle çözülmüştür. Osmanlı Devleti çok dinli ve çok uluslu bir yapıya sahipti. Farklı din ve mezhepteki gayrimüslimler için de İslam hukukunda geçen “*zimmet*” kuralları geçerli olmuştur. Böylece şer’i hukuk ve padişahın düzenlemelerinden oluşan örfî hukuk kuralları Osmanlı Devleti’nin kendine özgü hukuk yapısını oluşturmuştur.⁴³⁴

Osmanlı Devleti çöküş sürecine girdiğinde hukukun kendine özgü yapısı bozulmaya başlamıştır. Dönemin padişahları kötü gidişatın düzeltilmesi adına önlemler almaya çalışmıştır. Devlet adamlarından gerilemenin nedeni ve çareleri hakkında düşüncelerini belirtmeleri istenmiştir. Mevcut sistemin düzeltilmesi gerektiğine dair birçok öneri ve fikir padişahlara layiha şeklinde sunulmuştur.⁴³⁵

XVII. yüzyılın ilk yarısında Koçi Bey⁴³⁶ ve XVIII. yüzyılın ilk yarısında Defterdar Sarı Mehmet Paşa⁴³⁷ devlete sundukları risale ve layihalarda adalet sisteminin yozlaştığını ve kurumların düzeltilmesi gerektiğini öneren tavsiyelerde bulunmuştur.

⁴³³ İ. Ortaylı, “*Osmanlı Devletinde Laiklik Ve Hukukun Romanizasyonu*”, s. 1204.

⁴³⁴ G.Bozkurt, **Batı Hukuku’nun...**, s. 40; Gürsoy Akça - Himmet Hülür, “*Osmanlı Hukukunun Temelleri ve Tanzimat Dönemindeki Hukuksal Yeniliklerin Sosyo-Politik Dinamikleri*”, **SÜTAD**, S. 19, (Ocak, 2006), s. 298.

⁴³⁵ G. Bozkurt, **Batı Hukuku’nun...**, s. 40.

⁴³⁶ Koçi Bey: Osmanlı devlet adamı ve yazar. Toplum, hukuk ve yönetim biçimleri ile ilgili karşılaştırmalı araştırmalar yaparak bir siyaset sosyolojisi geliştirmiştir. XVII. yüzyılda yaşadığı düşünülen Koçi Bey’in gerçek adının Mustafa olduğu ileri sürülmektedir. Bir Arnavut devşirmesidir. Gençliğinde Görice’den İstanbul’a getirilerek Saray-ı Hümayuna girmiştir. Önce Acemi Ocağı ardından Enderun’da bulunmuş padişahın güvenini kazanarak Has Oda’ya alınmıştır. Sultan IV. Murat ve İbrahim dönemlerinde devlet düzeni ve teşkilatlanması ile ilgili görüşlerini raporlar halinde padişahlara sunmuştur. Koçi Bey Risalesi, devlet mekanizmasının çeşitli şube ve kurumlarıyla işleyişine, idari düzen ve uygulamalarına dair kendisinin öngörülerini içerir. XVI. yüzyılın sonlarından itibaren ülke ve devletin kötü bir durumda olduğunu ifade eder. Avrupa ile Osmanlı Devleti arasındaki bilgi ve medeniyet konusunda gittikçe “*derinleşen bir uçurumunun*” olduğundan bahseder. Ülkeyi etkisi altına alan bu kötülükleri seyredip susmanın kendisi için mümkün olmadığını ve durumu bütün açıklığıyla hükümdara duyurmayı kendisi için bir görev olarak kabul ettiğini belirtir. (Ömer Faruk Akgün, “*Koçi Bey*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXVI, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2002, s.143.; **Koçi Bey Risalesi**, (Sadeleştiren: Zuhuri Danışman), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1985, s. 9,10.)

⁴³⁷ Defterdar Bakkalzade Sarı Hacı Mehmet Paşa; 1671’de Defterdarlığın en önemli şubelerinden “*Ruzname-i Evvel*” dairesinde kâtip olarak göreve başladı. Kısa bir süre sonra defterdarlığa getirildi. Bu makama birkaç kere getirildi ve kısa aralıklarla Selanik Valiliği yaptı. Divan’da üyelik yapmış olması sebebiyle hem hazine hem de genel yönetim hakkında söz söyleme yetkisine sahipti. Devlet Adamlarına Öğütler anlamına gelen “*Nesâyihü’l-vüzerâ ve’l-ümerâ*” veya “*Kitab-ı Güldeste*” eserinde bu düşüncelerini yazdı. 1717’de dikkatsizlik, ihmal, din ve devlete hakaret, padişaha kötü söz söylemekle suçlandı ve hapsedildiği Kavala Kalesi’nde idam edildi. (Defterdar Sarı Mehmet Paşa, **Devlet Adamlarına Öğütler**, (Sadeleştiren: Hüseyin Ragıp Uğural), Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1987, s. 1, 2.)

Yine Osmanlının Viyana sefiri Ebubekir Ratib Efendi⁴³⁸ batı hukukunu incelemek için Avusturya'ya gönderilmiştir. Avusturya'dan döndüğünde hazırladığı risalede oradaki kültür, sağlık ve ekonomik kurumlar hakkında bilgi vererek şunları yazmıştır. *“...Avrupa devletlerinde, kralları tarafından verilen nizam, kaide ve kanunlara, küçük ve büyük bir fert, gereği gibi saygı gösterdikçe ve vergilerini zamanında ödedikçe kral, asker ve memur tarafından hiçbir kimse ona baskı yapamaz, saldıramaz ve büyüklük taslayamaz ve gözün ortasında kaşın var diyemez. Hangi kumaşı isterse giyer ve ne isterse söyler, yer ve içer ve gezer ve biner ve iner, hiç kimse ona karışmaz. Evlerine, dükkânlarına, bineklerine ve mal ile mülküne müdahale ve taarruz edemez”*. Yine aynı risalede Batı'da din ve devlet işlerinin birbirinden ayrılmış olduğu, kanunların dini kurallara göre değil yöneticiler tarafından konulduğunu ifade etmiştir.⁴³⁹

Vakanüvis Abdurrahman Şeref Efendi ise *“Devletin kanunları var ama kimse uymuyor, tüm kanunlar eskimiştir. Hâlbuki Avrupa'da tüm hâkimiyet kanundadır. Kral dâhil herkes kanuna uyar”* şeklindeki tespitleriyle Türkçede henüz bilinmeyen *“hukuk devleti”* kavramını tanımlamıştır.⁴⁴⁰

Bu yorum ve tavsiyeler dönemin padişahının hukuk alanında yenilikler yapmaya yöneltmiştir. II. Mahmud (1808-1839) *“Ben tebaamın Müslümanını camide, Hristiyanını kilisede, Musevisini de havrada fark ederim, aralarında başka gûnâ bir fark yoktur. Cümlesi hakkındaki muhabbet ve adaletim kavidir ve hepsi hakiki evladımdır.”* sözleriyle padişahın Osmanlı halkı arasında din ve mezhep farkı gözetmeksizin hepsinin hukuken eşit olduğunu ünlü nutkunda ifade etmiştir.⁴⁴¹ Tanzimat Fermanı'nın temel ilkesi olan eşitlik ilk defa bir Osmanlı padişahı tarafından bu şekilde dile getirilmiştir. Sonrasında devlet yönetiminde önemli kararlar alınmıştır.

⁴³⁸ Osmanlı Devleti'nin son geçici elçisi, yazar ve devlet adamıdır. Kastamonu ilinin Tosya ilçesi doğumludur. Arapça, Farsça ve bazı Avrupa dillerine hâkimdir. Talik yazıda ustalığı sebebiyle bir dönem şehzade III. Selim'e yazı hocalığı yaptı. III. Selim'in padişahlığında Reis'ül küttablık görevine getirildi. 1791'de Avusturya ile yapılan Zıştovi Anlaşması sebebiyle elçilik göreviyle Viyana'ya gönderildi. Yenilikçi fikirlerine karşı olanlar tarafından çeşitli iftira ve dedikodularla görevinden azl ettirildi ve Rodos'a sürüldü. 1799'da burada idam edildi. Ebubekir Ratib Efendi yazdığı iki sefaretname ile ünlüdür. Bu eserlerinde, Avusturya Devleti'nin askeri teşkilatı, sosyal yapısı ve ekonomisi ile ilgili bilgiler vermiştir. Avusturya halkının refah seviyesi ve şehirlerinin düzeni, vergileri ve halkın uyması gereken kuralları ele almıştır. Avusturyalı idarecileri, mahkemeleri hastaneleri, ticari faaliyetleri, posta düzeni ve yolların temizlik ve bakımından bahsetmiştir. Buna karşılık Osmanlı padişahına bütçe açığını azaltmasını, ticaret ve sanatın gelişmesi için yerli malı kullanılmasını tavsiye etmiştir. Padişahların içine düştüğü zevk ve sefanın devletin gerilemesinde başlıca sebep olduğunu belirtmiştir. Yazdığı raporlar III. Selim'in Nizam-ı Cedid programına örnek teşkil etmiştir. (Sema Arıkan, *“Ebubekir Ratib Efendi”*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, X, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, 1994, s. 277, 278.)

⁴³⁹ S. Arıkan, *“Ebubekir Ratib Efendi”*, s. 278.

⁴⁴⁰ G. Bozkurt, **Batı Hukuku'nun...**, s. 43.

⁴⁴¹ Azmi Özcan, *“Osmanlılık”*, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXXIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları İstanbul, 2007, s. 485.

Padişah yeni birçok kurulla birlikte adalet ve hukuk işleriyle ilgilenmesi için “*Meclis-i Valây-ı Ahkâm-ı Adliye/Adalet-Hukuk İşleri Yüksek Kurulu*” (1838)⁴⁴² oluşturmuştur.⁴⁴³

Diğer taraftan Batı medeniyeti, Rönesans⁴⁴⁴ ve Reformu⁴⁴⁵ gerçekleştirerek bilim, sanat ve teknikte ilerlemiştir. Mezhep savaşlarını bitirerek kurduğu ittifaklarla Avrupa’da birliği sağlamıştır. Sanayi Devrimi⁴⁴⁶ ile birlikte iktisadi, ticari, sosyal ve hukuki yapısı değişmiştir.⁴⁴⁷ Dolayısıyla Batı; askeri gücünü kaybeden, maliyesi, siyasi ve hukuki düzeni bozulmuş, iç isyanlarla merkezi otoritesi zayıflamış ve yenilik arayışı içinde olan Osmanlı Devleti’ne etki etmiştir.⁴⁴⁸ Avrupa’nın daha üstün ve güçlü olması Tanzimat Dönemi getirilen yeni kurum ve kanunların ekseriyetle batıdan alınmasına neden olmuştur. İlber Ortaylı’ya göre “*Osmanlı batıyı hayranlıktan değil zorunluluk sebebiyle taklit etmiştir.*” O dönem Avrupa’nın İngiltere, Fransa, Avusturya ve Rusya olmak üzere dört güçlü devleti vardı. Osmanlı bunlardan ilişkileri çok eskiye dayanan Fransa’yı tercih edecektir.⁴⁴⁹

Osmanlı devletinin yenileşme çabaları ülke içerisinde ve dışarısında gelişen yeni şartlara uyum sağlaması açısından bir gereklilik olmuştur. Klasik Dönem devlet yapısı değişen ihtiyaçlar karşısında yetersiz kalmıştı. Bunun sonucunda II. Mahmut dönemi görülen yenileşme çabaları batı ile artan ilişkilerin çağdaş gereksinimleri karşılama

⁴⁴² Bir üst yargı mercii “*yasama meclisi*” olmak üzere devlet yönetim işlerinin danışılması, belli kararların alınması, memur yargılamaları ve devletle kişi arasındaki anlaşmazlıkların çözüme kavuşturulması görevlerini yerine getirmesi adına II. Mahmud (1808-1839) dönemi oluşturulmuş bir kuruldur. Kuruluşu II. Mahmud zamanıdır ancak asıl işlevi Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra başlayacaktır. Kaynaklar bu kuruluşu Osmanlı Devleti’nin modern anlamda ilk parlamentosu, Yargıtay Danıştay ve Yüce Divan’ın ilk prototipi olarak kabul ederler. (C. Üçok-A. Mumcu-G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 327; M. Akif Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, Beta, İstanbul, 2009, s. 424; E. B. Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s. 143.)

⁴⁴³ İ. Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s.408; G. Bozkurt, **Batı Hukuku’nun...**, s. 45.

⁴⁴⁴ Renaissance kelimesinden türemiştir ve “*yeniden doğuş*” anlamına gelmektedir. XV. yüzyılda İtalya’da ortaya çıkmış ve XVI. yüzyılda tüm Avrupa’ya yayılan kültür ve sanatta yenilenme hareketinin adıdır. (**Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, XVI, s. 9938.)

⁴⁴⁵ Reform kavramı, Latince “*bir şeye yeniden şekil verme*” anlamına gelen reformare ve reformation kelimelerinden türemiştir. XVI. yüzyılda Avrupa Hristiyanlığı’nın bir bölümünün, Roma Kilisesi egemenliğinden çıkmasına ve Protestan Kiliselerinin kurulmasına neden olan dini harekettir. Reform, Martin Luther liderliğinde başlamıştır. Tarihsel yönüyle çeşitli ekonomik ve toplumsal etkenler kiliseye olan hoşnutsuzluğu ve tedirginliği artırmış ve dinsel anlamda ortaya çıkan yenileşme Hristiyan düşüncesinde kalıcı etkilere sebep olmuştur. (**Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, XVI, s. 9741.)

⁴⁴⁶ Sanayi Devrimi, XVIII. yüzyıldan önce İngiltere’de başladı ve yayıldı. Bilim, üretim sürecine sistemli bir biçimde uygulandı. Yeni imalat yöntemlerinin geliştirilmesini olanaklı kıldı. İktisadi etkinlik uzmanlaştı ve yeni iş örgütlenmesi oluşturdu. İlk defa üretim yerel ya da ailesel çevreyi aşarak sistemli bir biçimde ulusal ve uluslararası çevreye ulaştı. (**Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi**, XVI, s. 10127.)

⁴⁴⁷ E. B. Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s. 27.

⁴⁴⁸ M. A. Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 419; G. Akça – H. Hülür, “*Osmanlı Hukukunun Temelleri...*”, s. 303.

⁴⁴⁹ E. B. Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s. 51; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 185.

çabası olarak görüldü.⁴⁵⁰ Tanzimat’la birlikte devlet içinde bulunduğu hukuk ve yönetim alanındaki sorunlarını aşmak ve değişen dünya ile uyum sağlayabilmek için oldukça kapsamlı yenilikler ve kanunlaştırma hareketlerine başlamıştır. Böylece noterlik de Tanzimat’ın getirdiği yeni kurumlar bağlamında Osmanlı hukuk yapısında yerini alacaktır.⁴⁵¹ Yenilik çalışmaları Osmanlı Devleti’ni modern bir hukuk devleti olma yoluna iteleen ilk göstergeler şeklinde değerlendirilebilir.

II- Tanzimat Dönemi’nde Hukukun Yeniden Yapılanması (1840-1868)

1- Kavram-Tarih Boyutu

Gülhane Hattı Hümayunu ilan edildiği 1839 tarihinden itibaren Osmanlı’da yeni bir süreç başlatmıştı. Etkileri Cumhuriyet Dönemi’nin başlangıcına kadar sürecekti. Tartışmaları ise halen devam etmektedir.⁴⁵²

Mustafa Reşit Paşa 3 Kasım günü Topkapı Sarayı’nın bitişiğinde bulunan Gülhane bahçesinde bakanlar, ulema, devlet büyükleri, lonca ve esnaf temsilcileri, yabancı devlet elçileri ve kalabalık bir halk topluluğuna karşı hattı hümayunu okudu.⁴⁵³ Başta padişah Sultan Abdülmecid (1839-1861) olmak üzere devlet büyükleri “*Kur’an’a el basmak*” suretiyle hatt-ı hümayunun kararlarına sadık kalacaklarına yemin etti. Bunu takiben vilayet, sancak ve kazalarda bulunan devlet büyükleri de yemin ettiler ve böylece Osmanlı Devleti’nde Tanzimat dönemi başlamış oldu.⁴⁵⁴

Tanzimat Fermanı da denilen hatt-ı hümayunun çıkış gerekçesi için temel fikirler şunlardı; İslam hükümlerine saygı gösterildiği sürece Osmanlı Devleti yükselmiştir. Ancak son yüz elli yıldır bu hükümler gereği gibi uygulanmadığından devlet eski gücünü kaybetmiştir. Şer’i hükümler doğrultusunda idare edilen memleketlerin devamı mümkün olmadığı için ve devlet idaresinin yeniden sağlanabilmesi için bazı yeni kanunlara gerek duyulmuş ve bunlar fermanda belirtilmiştir. Özellikle batının kendi hukuk yapısının temel değerlerinden olan insan

⁴⁵⁰ G. Akça – H. Hülür, “*Osmanlı Hukukunun Temelleri...*”, s. 303, 304.

⁴⁵¹ Nevin Ünal Özkorkut, “*Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti’ne Girişi*”, **AÜHF**, LII/4, (2003), s. 149.

⁴⁵² E. B. Ekinci, “*Osmanlı Devleti’nde Mahkemeler ve Kadılık Müessesesi Literatürü*”, s. 417.

⁴⁵³ “*Mustafa Reşid Paşa tarafından Gülhane’de okunan hatt-ı hümayun (Tanzimat Fermanı olarak bilinir. Abdülmecid dönemine ait; üst tarafta altın yaldızlı mürekkeple yazılmış Mülk Sûresi’nin ilk ayeti yer almaktadır. Satırlar siyah mürekkeple yazılmıştır. 40 satır, 29,5x61 ebadında*” başlığı ile orijinal metin **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)**, MFB 48-.

⁴⁵⁴ Enver Ziya Karal, “*Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi*”, TTK, Belleten, XXVIII/112, Ekim, 1964, s. 581.

hakları beyannameleri⁴⁵⁵ incelenmiş ve insanların tabii haklar yönünden eşitliği fermanın düşünce yapısında kendini belli etmiştir. İnsan hakları beyannamesinin temel ifadesi olan “*hürriyet, mülkiyet ve emniyet*” fermanında, “*can emniyeti, ırz masuniyeti ve mal mahfuziyeti*” prensipleriyle karşılanmıştır.⁴⁵⁶

Osmanlı Devleti’nde ilk kez bir fermanla modern anayasaların temel ilkesi olan “*kanun önünde eşitlik*” kavramı ortaya çıkmıştır. Bu noktalar dikkate alındığında fermanın bir nev’i anayasa mahiyetinde olduğu kabul edilebilir. O güne kadar çıkarılan fermanlardan farkı ve belirleyici özelliği de işte bu anayasal niteliğidir.⁴⁵⁷

Tanzimat kelimesi düzenleme, nizam verme anlamına gelen “*tanzim*” kelimesinin çoğuludur. Bir dönemi ifade eden Tanzimat daha çok hukuki faaliyetleri nitelemektedir. Bazı batılı yazarlar kelimeyi “*legislation*” anlamında karşılamış ve bir dönem bu şekilde anılmıştır. Bu yönüyle Tanzimat hukuki açıdan önemlidir. Devletin gerileme ve zayıflama sebepleri değerlendirilirken hukuki açıdan ileri gelen bozuklukların yeniden ele alınıp düzenlenmesi gerektiği düşünülerek Tanzimat Fermanı ile kanunlaştırma faaliyetleri başlatılmıştır.⁴⁵⁸

Kanun “*yasama organı tarafından, muayyen şekillere uyularak düzenlenen ve yürürlüğe girdikten sonra uyulması mecburi olan, genel, soyut ve sürekli kural*” olarak tanımlanmıştır. Buna göre; kanun, yetkili organ tarafından belli usullerle konulan ve yaptırımlar içeren kuralları bütünüdür.⁴⁵⁹ Osmanlı Devleti’nin ilk dönemlerinden itibaren padişahlar tarafından yayınlanan ferman ve benzeri hukuk kuralları, yazılı metinler halinde bir araya getirilmesine rağmen teknik olarak yapılan bu işlem Tanzimat öncesinde olduğu için “*kanunlaştırma*” olarak kabul edilmemiştir.⁴⁶⁰ Bu kavram daha çok ifade edilen dönemde Batı ile yakınlaşmanın bir sonucu olarak kullanılmıştır.

⁴⁵⁵ “1215 Magna Carta Libertatum, 1628 Haklar Dilekçesi/ petition of rights, 1679 Habeas Corpus Act, 1689 Haklar Demeci/ bill of rights, 1776 Virginia Haklar Bildirgesi ve 1789 Fransız İnsan ve Yurttaş Hakları Bildirgesi” ortak bir prensibin ürünü olan belgelerdir. Buna göre insanın doğuştan var olan ve insanlık onurunu sağlayan hakları vardır. Toplum bu hakları korumakla görevlidir. (İ. F. Akın, Temel Hak ve Özgürlükler, s. 27, 28, 31, 36.; Y. Aliefendioğlu, “Türk Anayasa Mahkemesi’nin Hukuk Devleti Anlayışı”, s. 72.)

⁴⁵⁶ İ. Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s.405; E. Z. Karal, “**Gülhane Hatt-ı Hümayununda Batının Etkisi**”, s. 598.

⁴⁵⁷ G. Bozkurt, **Batı Hukuku’nun...**, s. 48-50.

⁴⁵⁸ Mustafa Şentop, “*Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri*”, **TALİD**, III/5, (2005), s. 647; Osmanlı Devletinde ıslahat çalışmaları padişah III. Selim(1789-1807) ile başlamış II. Mahmud (1808-1839) döneminde devam etmiştir. Özellikle hukuki alanda yapılan ıslahatlar Tanzimat Fermanı ile gerçekleştirilmiştir.(İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 184)

⁴⁵⁹ M. Şentop, “*Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri*”, s. 647.

⁴⁶⁰ G. Bozkurt, **Batı Hukuku’nun...**, s. 39; M. Şentop, “*Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri*”, s. 648.

Tanzimat Dönemi'nde kanunlaştırmada iki yöntem izlenmiştir. Birincisi Klasik Dönem Osmanlı Hukuku'nda yer alan uygulamaların kanun metnine dönüştürülmesi; ikincisi de Batı'dan resepsiyona⁴⁶¹ başvurulmasıyla yapılan kanunlaştırmadır. Osmanlı hukuku bu iki farklı kanunlaştırma tarzını bir arada yürütmeye çalışmış ancak bazı alanlarda uyuşmazlıkların çıktığı görülmüştür.⁴⁶² İslam hukukunda yargılama tek hâkim “monist” usulüne göre yapılmıyordu. Tanzimat'la birlikte çok hâkimli mahkemeler kurulmuş ve Şer'i Mahkemelerin yargı alanı daraltılmıştır. Çıkarılan “*Teşkilat-ı Mehakim Kanunu*” bir dizi yasal kurum ve kuruluşa da zemin hazırladı. 1875'de avukatlık, 1876'da savcılık ve 1879'da noterlik gibi kurumlar hukuk sisteminde yer aldı.⁴⁶³ Ayrıca ceza mahkemelerinin yargıç sayısı arttırılarak temyiz mercii oluşturuldu. Böylece tek hâkimli yargı sisteminin etkisi azaltılmıştır. Klasik Osmanlı Hukuku değiştirilmiş, modern yargı düzeni ile birlikte mahkemelere hiyerarşik bir düzen getirilmiş ve hukuken tek otorite olarak bilinen kadılık makamı ve Şer'i Mahkemenin etkisi azaltılmıştır.⁴⁶⁴

Yine 1840 tarihinde çıkarılan “*Ceza Kanunu*” ile Kamu Hukuku İslam Hukuku'ndan ayrılmıştır. Kanun; sınıf, mezhep ve din farkı gözetmeksizin bütün Osmanlılara uygulanmak üzere 1851'de yeniden düzenlenmiştir. Ancak yapılan düzenlemeler Osmanlı hukuk sisteminde düalist bir hukuki yapının oluşmasına neden olmuştur.⁴⁶⁵ Diğer taraftan XIX. yüzyılda Avrupa hukuk sisteminin benimsenmesi, batılı tarzda idari yenilikleri de beraberinde getirmiştir. Osmanlı Devleti Tanzimat

⁴⁶¹ Resepsiyon: Hukuk sistemini yenilemek isteyen bir ülkenin kendi isteği ile yabancı bir ülke veya ülkelerin kanunlarını kendi kanunu olmak üzere almasıdır. Resepsiyon tamamen veya kısmen alınarak yapılabilir. Yabancı hukuk sisteminin belli kurumlarının, kanunlarının veya düşünüş modellerinin benimsenmesi anlamına gelir. (C. Üçok-A. Mumcu-G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s.322.)

⁴⁶² M. Koraltürk-İ. S. Kaynar, “*Erken Cumhuriyet Dönemi...*”, s. 548; İlber Ortaylı, “*Osmanlı Devletinde Laiklik Ve Hukukun Romanizasyonu*”, **Erdem İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi**, IX/27, 1997, s. 1208; M.Şentop, “*Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri*”, s. 652.

⁴⁶³ İ. Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s.412; Tanzimat Dönemi'nde Şer'iyye Mahkemeleri dışında birçok yeni yargı yeri oluşturuldu. Bunlar; Cemaat Mahkemeleri, Ticaret Mahkemeleri, Konsolosluk Mahkemeleri ve 1884'de çıkarılan “*Vilayet Nizamnamesi*” ile düzenlenen Nizamiye Mahkemeleridir. Yapılan yeni düzenlemelerle 1868 yılında Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliye ikiye ayrılmış bir bölümü Şurayı Devlet diğer bölümü de Nizamiye Mahkemeleri'nin üst organı olan (yargı) Divan-ı Ahkam-ı Adliye'yi oluşturmuştur. Yargının eksiklikleri 1879 yılında çıkarılan “*Teşkilat-ı Mehakim Kanunu*” ile giderilmeye çalışılmıştır. Adli yapının idari yapıdan bağımsız hale getirilmesi bu kanun hükümleri doğrultusunda gerçekleşmiştir. Noterlik de kanunun bu özelliği kapsamında getirilmiş yeniliklerden biridir.(Yekta Güngör Özden-Emine Yıldız, **Atatürk ve Hukuk**, Anayasa Mahkemesi Yayınları, Ankara, 1982, s. 282.)

⁴⁶⁴ İ. Ortaylı, “*Osmanlı Devletinde Laiklik Ve Hukukun Romanizasyonu*”, s. 1206; G. Akça – H. Hülür, “*Osmanlı Hukukunun Temelleri...*”, s. 308.

⁴⁶⁵ İ. Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s.412, 406; İ. Ortaylı, “*Osmanlı Devletinde Laiklik Ve Hukukun Romanizasyonu*”, s. 1206.

Dönemi ile birlikte modernleşmeye başlamıştır.⁴⁶⁶ Tanzimat Dönemi gelişmeleri için pek çok sebep sıralanabilir: Yeniliğe duyulan ihtiyaç, merkezi yönetimi güçlendirme düşüncesi, dış baskılar, ticari gelişmeler ve hukuki sebepler.⁴⁶⁷ Konu ile ilgili ayrıntılı çalışmalar olmakla birlikte yaşanan gelişmeler hukuki alanda yapılan yenilikler açısından değerlendirilmiştir. Anlaşılacağı üzere Tanzimat Dönemi yapılacak düzenlemeler özellikle hukuksal alanda yeniden yapılanmayı ifade etmektedir. Öne çıkan kanunlaştırma çalışmaları, kısmen yerli kanunların hazırlanması “*tedvin*”⁴⁶⁸ kısmen de yabancı kanunların tercüme edilmesiyle “*iktibas*”⁴⁶⁹ gerçekleştirilmiştir.

2- Tanzimat Dönemi’nde Noterliğin Kurumsallaşmaya Başlaması (1839-1860)

Tanzimat Dönemi’nde hukuki alanda birçok yeni kurumlar oluşturulmuştur. Klasik Dönemde kadılar tarafından yürütülen noterlik işlemleri yapılan yeni düzenlemelerle şekil değiştirmiş ve kurumsal bir hal alacaktır.⁴⁷⁰ Noterlik kavramı Osmanlı hukuk sistemine özellikle ticaret hukuku aracılığıyla girmiştir. Yabancılarla olan ticari ilişkilerin hukuksal düzlemde yenilenmesi ihtiyacı, tescil işlemlerinin de Batılı tarzda düzenlenmesini sağlamıştır.⁴⁷¹

Tanzimat Dönemi’ne kadar geçen süreçte yabancılarla yapılan ticaretin genel bir değerlendirme şeklinde incelenmesi konuya açıklık getirecektir. Tanzimat dönemi getirilen yeniliklerle belge tescil ve onay işlemlerinin şeklen düzenlenmesi bugünkü anlamına karşılık gelen noterliğin hukuk sistemine daha modern bir şekilde uyarlanması anlamında değerlendirilebilir.

Avrupalı tüccarlar Osmanlı Devleti ile ticaretlerini çoğunlukla gayrimüslimler üzerinden gerçekleştirmekteydi. Avrupalı devletler hem bu ticari ilişkiler hem de

⁴⁶⁶ İ. Ortaylı, “*Osmanlı Devletinde Laiklik...*”, s. 1205.

⁴⁶⁷ E. B. Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s. 27-50.

⁴⁶⁸ Tedvin: Bir ilimle ilgili konuların bir araya toplanarak kitap haline getirilmesi. İkinci anlamı; kodifikasyon yani bir konuyla ilgili uygulamalar, kurallar ve hükümlerin bir araya toplanarak kanun haline getirilmesi veya yayınlanan kanun ve nizamnameleri tasnif ve düzenleme. (Fehmi Yılmaz, **Osmanlı Tarih Sözlüğü**, Bilimevi Basım Yayın, İstanbul, 2010, s. 635; A. Şafak, **Hukuk ve Emniyet Terimleri Sözlüğü**, s. 587.)

⁴⁶⁹ İktibas: bir yerden alıntılama, yararlanmak amacıyla aktarma. Hukukta ise yabancı bir ülkenin kanunlarını olduğu gibi veya çok az değişiklikler yaparak alma işi, kanunları kabul çalışması. (A. Şafak, **Hukuk ve Emniyet Terimleri Sözlüğü**, s. 206; A. Şafak, **Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü**, s. 210.)

⁴⁷⁰ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 186.

⁴⁷¹ G. Akça – H. Hülür, “*Osmanlı Hukukunun Temelleri...*”, s. 314.

gayrimüslimlerle olan din ve soy bağları nedeniyle daha fazla hak sahibi olmaları adına Osmanlı Devleti'ne yenilik yapması konusunda baskıcı davranmıştır.⁴⁷²

XIX. yüzyıla gelindiğinde sanayileşen Avrupa ürettiği bol miktarda ürünleri için Osmanlı ülkesini pazar olarak görüyordu. Bu yüzden Avrupalı tüccarlar Osmanlı coğrafyasında ticaret yapmaya başladı. Başta İngiltere olmak üzere diğer Avrupalı devletler Osmanlı Devleti ile kendi tüccarları lehine hükümler içeren pek çok ticari anlaşma imzalamıştır.⁴⁷³ Ayrıca geçmişten gelen kapitülasyonlar⁴⁷⁴ sebebiyle yabancı tüccarların herhangi bir uyuşmazlıkta kendi tercih ettikleri hukuksal yöntemlere göre çözmelerine olanak tanıyan haklar verilmiştir. Osmanlının güçlü olduğu yıllarda bu ayrıcalık devleti etkilememiştir. Çünkü tek taraflı olarak iptal edilebilme özelliği taşıyordu. Ancak devletin gücünü kaybetmesiyle kapitülasyonlar yabancı tüccarlar için daha çok ödümler barındırmaya başladı. Hal böyle olunca özellikle gümrük vergileri konusunda yerli tüccar mağdur olmuş ve ticaret sahası daralmaya başlamıştır.⁴⁷⁵

1838 tarihinde İngiltere ile yapılan “*Balta Limanı Anlaşması*” ile iç tekeller kaldırılmış, ithalattan daha çok ihracatta yüksek vergi uygulaması kabul edilmişti. Bu yönüyle ticarete yapılacak hukuki yenilikler sadece Batı'nın baskısı ile değil Osmanlının da bu durumdan kurtulması için gereken bir ihtiyaçtı.⁴⁷⁶ Taşıdığı şartlarla Osmanlı Devleti'nin yarı sömürge olmasına zemin hazırlayan anlaşma Tanzimat'ın bir

⁴⁷² İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 184.

⁴⁷³ E. B. Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s. 49.

⁴⁷⁴ Kapitülasyon: İslam yönetimi altındaki topraklarda ticaret yapan yabancı tüccarlara ayrıcalık sağlayan uygulamadır. Osmanlı Devleti güçlü olduğu yıllarda yabancılara kapitülasyonlar vermeye başlamıştır. Resmi anlamda ilk kapitülasyonlar 1536 tarihinde Kanuni Sultan Süleyman ile Fransa kralı I. François arasında yapılan bir anlaşmada Fransa'ya verilmiştir. Böylece Akdeniz ticari üstünlüğü Venedik'ten Fransa'ya geçmiştir. Ancak devletin zayıflaması ve küçülmesi ile birlikte tanınan bu kapitülasyonlar daha çok ülkeye ve daha çok tavizkar şartlarda ve karşılıksız ayrıcalıklarla verilmeye başlanmıştır. Fransa'dan sonra İngiltere, Hollanda ve Venedik bu haklara sahip olmuştur. Gitgide kapitülasyonlar yabancılara daha fazla taviz veren ve Osmanlı Devleti'nin aleyhine gelişen mali bir yük haline gelmiştir. I. Dünya Savaşı yıllarında kapitülasyonlar tamamen kaldırılmıştır. (Timur Kuran, **Yollar Ayrılırken**, (Çev:Nurettin Elhüseyni), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 267, 272.); ayrıca kapitülasyonların noterlik tarihi açısından ayrı bir önemi vardır. 1536'da Fransa'ya verilen kapitülasyon haklarında anlaşmaların belgelendirilmesine ilişkin hükümler yer almaktadır. Şöyle ki: “*Fransa uyruklusundan biriyle Padişah'ın doğrudan doğruya uyruğunda bulunan ya da haraç aldığı bir kişi arasında medeni hukukla ilintili bir sorundan dolayı dava açıldığında, Osmanlı uyruğundan olan kimse karşı tarafın el yazısıyla yazılmış bir belge ya da bir kadı veya bir konsolos tarafından verilmiş bir hüccet ibrazından âciz kalırsa, hasmı olan Fransız yargılanamayacağı gibi hiçbir suretle tedirgin edilmeyecektir. Gene bu evrak ve belgeleri bulunmayan Osmanlı uyruğunun Fransızlar aleyhindeki tanıklığı Osmanlı memleketlerinin hiçbir yerinde geçerli olmayacaktır*”. (T. Kuran, **Yollar Ayrılırken**, s. 315)

⁴⁷⁵ T. Kuran, **Yollar Ayrılırken**, s. 271, 272.

⁴⁷⁶ Balta Limanı Anlaşması ve sonrasında diğer devletlerle yapılan ticari anlaşmalar Osmanlı Devleti'ndeki yabancı tüccar sayısının artmasına ve buna bağlı olarak ticari anlaşmazlıkların çoğalmasına neden olacaktır. Her iki neden de Osmanlı Devleti'nin ticari hukukunda değişiklikler yapmasının sebepleri arasındadır. (Aziz Tekdemir, **Ticaret Nezareti (1839-1876)**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman: Prof.Dr. Mahir Aydın), İstanbul, 2010, s. 211); T. Kuran, **Yollar Ayrılırken**, s. 273.

an önce ilan edilmesi gerektiğini gösteren önemli bir gelişmedir.⁴⁷⁷ Böylelikle yabancı tüccarlara büyük kolaylık sağlayan bu ticari imtiyazlar, Avrupa-Osmanlı ticari ilişkilerinin gelişmesine sebep olmuştur.⁴⁷⁸

Osmanlı Devleti'nde tüm davalar kadı aracılığıyla ve İslam hukuku ölçü alınarak çözümleniyordu. Bu sistemde fıkıh kitapları ve fetvalar çözümde belirleyici başvuru kaynaklarıydı. İstanbul'un fethi ile birlikte Avrupa ile ticari ilişkiler de başladı. Ancak şer'i hukuk bu ilişkilerde yaşanan problemlerin çözümüne uygun olmadığı için pek çok dava sonuçlanamamıştı.⁴⁷⁹ Avrupalı tüccarlar ile yerli tüccarlar arasında çıkan ticari uyuşmazlıklara hangi merciinin, nasıl bakacağı tartışma konusuydu.⁴⁸⁰ Bu yüzden Tanzimat Dönemi'nde Ticaret Hukuku'nda yapılan yenilikler, ihtiyaçlar doğrultusunda gerçekleşmiştir. Batı ile ticari ilişkilerin büyük ölçüde artması hukuk alanında yapılan ilk düzenlemelerin ticaret hukuku alanında yapılmasına sebep olmuştur.⁴⁸¹

Ticaret hukukunda yer alan Batı kaynaklı yenilikler "*kambiyo, şirketleşmeler, sözleşme alanındaki dönüşümler vs.*" İslam hukukunda karşılığı olmayan kavramlardı. Bu nedenle yabancılarla olan ticari ilişkilerde ortaya çıkan sorunlar çözülememiştir. Sorunu gidermek için Avrupa kanunları alınarak uygulamaya koyulmuştur.⁴⁸² Diğer taraftan batı ile gelişen ticari ilişkilerin Osmanlı ticari, sosyal ve iktisadi yaşamına etki etmesi yeni hukuki düzenlemelerin sebepleri arasındadır. Dava çeşidinde ve sayısında meydana gelen artış tek hâkimli ve tek dereceli klasik Osmanlı mahkemelerinde çözülemeyecek boyutlara ulaşmıştır. Dolayısıyla yeni mahkemeler kurularak Şer'i Mahkemenin yükü azaltılmaya çalışılmıştır.⁴⁸³

İlk olarak 1800 tarihinde Osmanlı esnaf ve tüccarların yabancı tüccarlarla aralarında çıkan problemlerden meydana gelen karma ticari davalara bakmak ve karara bağlamak için "*Meclis-i Murâfa'a*" denilen özel bir komisyon oluşturuldu.⁴⁸⁴ Meclis haftada iki gün toplanıyor; bir gün yerli tüccarların diğer gün de yabancı tüccarların

⁴⁷⁷ İ. Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s.402.

⁴⁷⁸ M. A. Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 420; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 183.

⁴⁷⁹ A. Tekdemir, **Ticaret Nezareti (1839-1876)**, s. 209.

⁴⁸⁰ E. B. Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s. 50.

⁴⁸¹ M. Şentop, "*Tanzimat Dönemi Kanunlaştırma Faaliyetleri*", s. 651; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 187; Batı ile gittikçe artan ticari ilişkiler sonucu Batılı devletler Osmanlı ticaret mevzuatının batıdan alınarak kendi tüccarlarının alışık oldukları hukuki mevzuatlarla ticaret yapmalarını istediler. Bu nedenle batıdan alınan ilk kanunun Ticaret Kanunu olması veya ilk mahkemelerin ticari mahkemeler olması tesadüfi bir gelişme olmamıştır. (M. A. Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 423.)

⁴⁸² G. Akça – H. Hülür, "*Osmanlı Hukukunun Temelleri...*", s. 314.

⁴⁸³ Ticaret Mahkemeleri'nin ardından 1864'de "*Nizamiye Mahkemeleri'nin*" kurulması bir süre sonra da bu mahkemelere temyiz mahkemesi olarak "*Divan-ı Ahkam-ı Adliye'nin*" kurulması hep bu ihtiyaçların giderilmesine yönelik düşüncelerin sonucudur. (M. A. Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 21.)

⁴⁸⁴ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 187; Coşkun Çakır, "*Tanzimat Dönemi'nde Ticaret Alanında Yapılan Kurumsal Düzenlemeler*", **Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi**, S. 43-44, (2000), s. 367.

davalarına bakıyordu. Tüccarlar arasında çıkan problemleri karara bağlayan Meclis, 1839'da kurulan Ticaret Nezaretine bağlandı ve Ticaret Meclisi'ne dönüştürüldü.⁴⁸⁵ Kanunlaştırma çalışmalarında ilk olarak 1849-1850 tarihinde Fransa Ticaret Kanunu "*Code de Commerce*", tercüme edilerek "*Kanunname-i Ticaret*" adıyla Osmanlı hukuk sistemine adapte edildi.⁴⁸⁶ Arkasından "*Kanunname-i Ticaret-i Berriye*(1850) ve *Kanunname-i Ticaret-i Bahriyye*"(1863-64) yayımlanarak yürürlüğe girdi. Osmanlı Devleti dünyadaki yeni ekonomik sisteme uyum sağlaması ve ticari imkânlarını geliştirmesi adına 1860'da var olan Ticaret Meclisleri, Ticaret Mahkemelerine dönüştürülerek Ticaret Nezareti'ne bağlandı.⁴⁸⁷ Bu mahkemelerde ticaret nazırının başkanlığında yedisi Osmanlı yedisi de yabancı devlet tebaasından olmak üzere on dört üye bulunmaktaydı. Üye sayısı zamanla değişen mahkemeler öncelikle İzmir, Selanik, Beyrut ve Kahire'de oluşturulmuştur.⁴⁸⁸

Artık ticari davalara şer'i mahkeme hâkimleri değil oluşturulan yeni kurullar bakacaktır. Yapılan yeniliklerle birlikte belge düzenleme, kayıt altına alma ve sözleşmeleri tescil etme gibi noterlik işlemleri ticaret meclislerinde yapılmaya devam etmiştir. Hukuk alanında yapılan yeniliklerle birlikte yazının ve yazılı belgenin önemi de artmış oldu. Ticaret Kanunu'nun uygulamaya geçirilmesiyle beraber "*tüccar, ticari iş, ticari işletme, ticari defter*" gibi Ticaret Hukuku'na ait kavramlar Osmanlı hukuk yapısında etkin bir şekilde kullanılmaya başlandı.⁴⁸⁹

Tanzimat'la birlikte belge düzenleme gibi resmi yazışmalarda genel geçer bir yapıya bürünecekti. Böylece uygulamada işlemlerin hızlandırılması ve alınan kararların hayata geçirilmesinde kolaylık sağlaması için senet, defter, diğer evrak v.s. gibi belgelerde sade ve açık bir dil kullanılmıştır. Konu ile ilgili alınan yeni kararlar ve resmi yazışmaların dil ve üslup yönünden kısa özet ya da maddeler halinde yazılması kararlaştırılmıştır. Klasik dönem belgelerine kıyasla Tanzimat belgelerinde kullanılan

⁴⁸⁵ C. Çakır, "*Tanzimat Dönemi'nde Ticaret...*", s. 368; A. Tekdemir, **Ticaret Nezareti (1839-1876)**, s. 216.

⁴⁸⁶ Batı kökenli kanunların ilki olma özelliğini taşıyan kanunda Fransız Ticaret Kanunu temel alınmakla birlikte Hollanda, Prusya ve Sardunya kanunlarından kısmen de olsa yararlanılmıştır. 1807 tarihli Fransız kanunu 1849 'da Osmanlı'nın gayrimüslim memurlarından Çamiç Ohannes Efendi tarafından tercüme edilmiş ve 1850'de yayımlanmıştır. Batıdan olduğu gibi alınan kanun 1926 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. (Halil Cin-Ahmet Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi II**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul, 1995, s. 327; M. A. Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 432; G. Bozkurt, **Batı Hukuku'nun...**, s. 151.)

⁴⁸⁷ M. A. Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 421; Hilmi Ergüney, **Türk Hukukunda Lûgat ve Istılahlar**, Yenilik Basımevi, İstanbul, 1973, s. 328; İ.Ortaylı, "*Osmanlı Devletinde Laiklik...*", s. 1205; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 188; G. Akça – H. Hülür, "*Osmanlı Hukukunun Temelleri...*", s. 308.

⁴⁸⁸ M. A. Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 421.

⁴⁸⁹ İ. Ortaylı, "*Osmanlı Devletinde Laiklik...*", s. 1205; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 188, 189.

övgü ve lâkap kısımları kısa tutulmuş ve olabildiğince sade yazılması öngörülmüştür.⁴⁹⁰ Tanzimat’la birlikte yalnızca hukuk alanında değil günlük hayatta da “*yeni yazışma ve kitabet usulleri*” ortaya çıkmıştır. Ayrıca dönemin kâtiplerini yeni yazışma usulleri ile ilgili bilgilendirmek adına “*inşa kitapları*” hazırlanmıştır. Bu kitaplar kâtip yetiştiren eğitim kurumlarında ders niteliğinde okutulmuştur.⁴⁹¹

Osmanlı Devleti’nin batılı devletlerle gayrimüslim ahali aracılığı ile gerçekleştirdiği yoğun bir ticari hayatı olmuştur. Bu durum batılı ülkelerin Osmanlı üzerinde ticaret hukukuna yönelik değişikliklere hız vermesi yönünde baskılara neden olduğunu da burada belirtmeliyiz. Batıdan tercüme edilerek alınan ilk kanunun Ticaret Kanunu (1850) olması da bunun bir göstergesidir. Değişen ekonomik ihtiyaçlar hukuki düzenlemeleri de beraberinde getirmiştir. Diğer taraftan yeni kanunlar doğrultusunda düzenlenen belgeler de üslup olarak değişmeye başlamıştır. Osmanlı klasik dönemde resmi belgelerin düzenlenmesine ilişkin çıkarılan sak mecmualarının aksine Tanzimat’la birlikte gelen yeni dönemde resmi belgelerin yazım şekillerinde daha sade ve anlaşılır bir dil kullanılmıştır. Bu sayede kurumlardaki artan iş yüküne karşılık iş hacminin azaltılması ve işlemlerin daha kolay ve hızlı yapılması amacı güdülmüştür.

3- Kadıların Yetkilerinin Daraltılması ve Noterlik Görevleri (1848-1867)

XIX. yüzyılın ikinci yarısına kadar Osmanlı Klasik Dönem yargı sisteminde kadılık makamı tek otorite olarak kabul ediliyordu. Tanzimat Dönemi’ne kadar Osmanlı mahkemesi kadı idaresinde tek hâkimli ve tek dereceli olarak yürütüldü. Bunun yanı sıra kadıların mülki, beledi, idari ve mali birçok görevi vardı.⁴⁹²

Ancak Osmanlı hukuk sisteminin bozulmasıyla beraber kadıların rüşvet alması meselesi önemli bir sebep olarak görüldü. Yenileşme çabalarının olduğu bu yıllarda dönemin padişahı kadıların şer’i bir mazeretleri olmadığı sürece memuriyet yerlerine gitmelerini mecburi tutmuş, halktan kanunnamelerin belirttiği miktar dışında fazla para almamaları konusunda düzenlemeler getirmişti.⁴⁹³ Hatta dönemin en önemli hukuk

⁴⁹⁰ Mehmet Seyitdanlıoğlu, **Tanzimat Devrinde Meclis-i Vâlâ**, TTK Basımevi, Ankara, 1999, s. 109.

⁴⁹¹ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 189.

⁴⁹² E. B. Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s. 240.

⁴⁹³ G. Bozkurt, **Batı Hukuku’nun...**, s. 46; XVIII. yüzyıldan itibaren Kadılık kurumu idari değişimler yaşadı. Kazaların gelir esasına göre birleştirilmesiyle kadılıkların görev yerleri yeniden tanzim edildi. Merkezi idarenin güç kaybetmesine paralel olarak kadılar mahalli güçlerin müdahalesine uğradı. Adli teşkilata ve kanuna güven ve saygısını yitiren yöre halkının mahkeme basma gibi olayları ve kadının bu olayları denetleme ve önleme gücünün zayıflaması sonucu kadılar ya görev yerlerine gitmeye çekinir olmuştur veya gitse bile o yörede örfi yetkisini kullanan mahalli ayân sınıfı ile kaynaşmak zorunda kalmıştır. (İlber Ortaylı, “*Osmanlı Devleti’nde Kadı*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXIV, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 2001, s. 71.)

düzenlemesi 1837 tarihinde yapıldı. İstanbul kadısının makamı Bâb-ı Meşihat'ta bulunan boş odalara taşınarak, yargılamalar ilk defa resmi bir mahkeme binasında yapılmaya başlandı. Ayrıca kadıların tüm mülki, idari ve beledi yetkileri de ellerinden alınarak sadece yargı yetkisi kendilerinde bırakıldı.⁴⁹⁴

Tanzimat'la birlikte yeni mahkemeler kurulunca Osmanlı mahkemesinin ve kadıların görev alanı daraltılmış oldu. Kadıların tek başına görev yaptığı mahkemeler Şer'iyye Mahkemeleri adını aldı. 1838 tarihinde çıkarılan "*Tarik-i İlmîye Dair Ceza Kanunname-i Hümayunu*" ile ilmiye sınıfı için özellikle de kadıların işlediği suçlar ve bunların cezaları tayin edilmiş oldu. Bilhassa rüşvet alma ve diğer hukuka aykırı fiillere cesaret eden ya da mesleğine yakışmayan şekilde davranan kadılar hemen görevden alınarak cezalandırılacaktı.⁴⁹⁵

Diğer taraftan Osmanlı Klasik Dönem davalarında taraflardan biri Osmanlı vatandaşı ise o davalara İslam hukukuna göre kadılar bakardı. Ancak ticari davalarda karşı tarafın örfî kurallarına göre hüküm verilmesi gerekiyordu. Tanzimat'la birlikte kadılar hızla gelişen ticari hayata uyum sağlayamadı. Bunda yetişme ve bilgi yetersizliği başat rol oynadı. Çok sayıda devletin ticari örf kurallarını bilmek ve ona göre hüküm vermek kadılar için imkân dâhilinde değildi. Böyle olunca tüccarlar kadı mahkemelerine gitmekten kaçınmış ve uyuşmazlıkları hakem "*tüccar heyetleri*" yoluyla çözmeye çalışmıştır. Ancak hakeme müracaatlar isteğe bağlı olduğu için taraflar işlerine gelmeyen durumlarda kararları kabul etmiyordu. Ayrıca bazen Müslüman tüccarlar yabancı örfü bilmediğinden zarara uğruyordu. Bu nedenle yabancı tüccarlar davalara bakmak için Ticaret Mahkemelerine başvuruyordu.⁴⁹⁶

Tanzimat dönemi kadılarla ilgili dikkat çeken uygulama kadılık kurumunda iyileştirmeler yapmak yerine yeni mahkemeler ve kurumlar açılarak kadının görevlerinin daraltılmış olmasıdır.⁴⁹⁷ Bunun sebepleri arasında klasik medrese eğitimi almış kadıların modern kurum ve işlemlere uyum sağlayamaması gösterilebilir. İslam hukuku eğitimi almış kadılardan batı hukuk sisteminin ürünü olan yasaları Şer'i Mahkemelerde uygulamaya koymaları elbette ki beklenemezdi. Ayrıca kadılık kurumu

⁴⁹⁴ İ. Ortaylı, *Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi*, s.268; E. B. Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, s. 241; G. Bozkurt, *Batı Hukuku'nun...*, s. 46.

⁴⁹⁵ İ. Ülker, *Osmanlı Noterlik Hukuku*, s. 327.; E. B. Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, s. 243, 244.

⁴⁹⁶ E. B Ekinci, *Osmanlı Mahkemeleri*, s. 50.

⁴⁹⁷ İ. Ülker, *Osmanlı Noterlik Hukuku*, s. 327.

rüşvet alma ve mesleğe yakışmayan davranışlarda bulunma gibi olumsuz izlenimler yüzünden eski itibarını kaybetmiştir⁴⁹⁸.

Diğer taraftan kadıların noterlik hizmeti dışında kalmasına yönelik gelişmeler de olmuştur. Tanzimat ile birlikte Osmanlı hukuk sistemine savcılık, avukatlık ve noterlik kavramlarının girmesi kadının yetki ve konumunu zayıflatmıştır.⁴⁹⁹ Görev alanı Şer'i Mahkemelerle sınırlanan kadılar bir süre daha noterlik işlemlerini yapmaya devam etse bile noterlik görevleri “*nikah, talak, alım-satım, ortaklık sözleşmeleri, köle azatları, ibraname, sulh, vekâletname, vakfiye, v.s.*” gibi işlemlerle sınırlı kalmıştır.⁵⁰⁰ Noterlik hizmetleri hakkında bir nizamname çıkarılana kadar; yapılan iş kısmen kadılar kısmen de kaymakam, mahalle-köy imamı ve muhtarları, esnaf kethüdaları tarafından yerine getirilmiştir.⁵⁰¹ Osmanlı Devleti'nin adli, idari ve beledi hizmetlerini yerine getiren kadının Tanzimat Dönemi'nin az öncesinden başlayarak tedricen görevleri azaltılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra laik sisteme geçilmiştir. Artık ihtiyaç duyulmayan Şer'i Mahkemeler 1924 yılında 469 sayılı “*Mihakimi Şer'iyenin İlgasına ve Mehakim Teşkilâtına Ait Ahkâmı Muaddil Kanun'nu*” ile tamamen ortadan kaldırılmıştır. Böylelikle kadılık kurumu Türk adli ve idari sisteminden kaldırılmıştır.⁵⁰² Ancak bu tarihe kadar kadılar veya yardımcıları Şer'i Mahkeme'nin kararlarını ve mahkeme yetkisine giren her türlü işlemi mahkeme defterlerine kaydetmeye devam etmiştir.⁵⁰³

Anlaşılabacağı üzere Kadılık Kurumu Tanzimat dönemiyle birlikte yenileşme hareketlerinde yer alamamış aksine kurumun görev ve yetkilerinde daraltmaya gidilmiştir. Bu durumun temel sebebinin kadılığın, Kur'an ayetleri esasına dayanan İslam Hukuku'na ait bir yapılanma olması ifade edilebilir. Batının hukukuna uyum sağlama çalışmalarında din temelli bir kurumun yer alması beklenemezdi.

⁴⁹⁸ İbrahim Durhan, “Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Yargı Teşkilatındaki Gelişmeler”, **EÜHFD**, XII/3-4, 2008, s. 107; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 191.

⁴⁹⁹ İ. Ortaylı, **Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi**, s.268; N. Ü. Özkorkut, “Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti'ne Girişi”, s. 153.

⁵⁰⁰ F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 4; İ. Ortaylı, “Osmanlı Devleti'nde Kadı”, s. 73.

⁵⁰¹ M. Koraltürk-İ. S. Kaynar, “Erken Cumhuriyet Dönemi...”, s. 549; F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 14; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 190.

⁵⁰² **Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi (TBMMZC)**, II/8, (Otuz ikinci Birleşim, 8 Nisan 1924), Ankara, 1924, s. 439.

⁵⁰³ A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 121.

4- XIX. Yüzyılda Kanunlaştıırma Faaliyetlerinde Düalizm Tartışmaları Ve Mecelle’de Noterliğin Gündeme Gelmesi

Tanzimat Dönemi’nde hukuk alanında yapılan düzenlemelerle ilgili olarak bazı temel tartışmaların da varlığından burada söz etmeliyiz. Osmanlı devlet adamları arasında İslam ve Batı Hukuku’ndan hangisinin uygulanacağı meselesi önemli düşünce ayrılıklarına sebebiyet vermişti. Yenilikçi kadro, kanunların hazırlanmasında ve düzenlemelerde geleneksel ve milli yapıyı esas almamakla birlikte mevcut yapıya da dokunmamıştır. Bu yüzden batıdan alınan kurumlar ve yöntemlerle geleneksel kurum ve değerler bazen uzlaşıırken çoğunlukla çatışmıştır. Sonuçta hukuk alanında düalist bir yapı oluşmuştur.⁵⁰⁴

Yenileşme ekseninde ilk alınan 1850 tarihli “*Ticaret Kanunu*”, arkasından 1858’de çıkarılan “*Ceza Kanunnamesi*” büyük ölçüde Fransa kaynaklı kanunlardır. Buna karşılık medeni hukuk alanında şer’i hukukun devam etmesine karar verilmiştir. 1858’de çıkarılan “*Arazi Kanunnamesi*” yabancı kanunlar dikkate alınmadan tamamen şer’i hukuk esaslı düzenlenmiş bir kanundur.⁵⁰⁵

Ticaret Mahkemeleri kurulmasına rağmen tüccarların ticari anlaşmazlıkları Şer’iyye Mahkemesi’nde görülmeye devam etmiştir. Hatta aynı davanın önce Şer’iyye Mahkemesi sonra da Ticaret Mahkemesinde görüldüğüne dair örneklere de rastlanmıştır. Ticaret Mahkemelerinde uygulanan Ticaret Kanunu temel kanun olmakla birlikte özellikle vekâlet, kefalet ve rehin gibi konularda medeni kanun hükümlerine ihtiyaç duyulmuştur. Buna rağmen Tanzimat’la birlikte başlayan kanunlaştıırma hareketleri gitgide Şer’iyye Mahkemelerinin aleyhinde gelişerek buranın yargı alanını daraltmıştır.⁵⁰⁶

XIX. yüzyılın ikinci yarısında bir medeni kanun ihtiyacı gündeme gelince devlet adamları hazırlanacak kanunun niteliği hakkında görüş ayrılıkları yaşadı. Gelenekçi ve

⁵⁰⁴ C.Üçok-A. Mumcu-G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 336; Mehmet Gayretli, **Tanzimat Sonrasında Cumhuriyet’e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştıırma Çalışmaları**, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Basılmamış Doktora Tezi, Danışman Prof.Dr. Fahrettin Atar), İstanbul, 2008, s. 88.; Hukukta düalist yapının kendini gösterdiği alanlardan biri de kuşkusuz ticarettir. Örneğin şirketler konusunda Mecelle, şirketleri ticari olan ve olmayan şirketler yönüyle ayırmıştır. Ticari şirketler Ticaret Kanununa diğerleri de Mecelle hükümlerine tabi tutulmuştu. Oysa Mecelle’de yer alacak şirketlerin ticari olmadığı iddia edilemezdi. O halde bu ayırım yapay bir ayırım olarak kalacaktı. Zira uygulamada Ticaret Kanunu’ndaki boşluğu Mecelle hükümleri dolduruyordu. Ticaret Kanunu hukukta ilgili şer’i hükümleri ilga etmemiş aksine kendinden yıllarca sonra çıkarılan Mecelle ile eksiklerini tamamlamıştır. . Bu anlamda tamamen zıt iki mevzuat uygulamada birbirlerinin “*mütemmim cüz’ü*” olarak görülmüştür. (H. Cin-A. Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi II**, s. 328.)

⁵⁰⁵ C. Üçok-A. Mumcu-G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 336.

⁵⁰⁶ H. Cin-A. Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi II**, s. 179; Seda Örstten Esirgen, “*Osmanlı Devleti’nde Medeni Kanun Tartışmaları: Mecelle mi, Fransız Medeni Kanunu mu?*”, **OTAM**, XXIX, (Bahar-2011), s. 35.

yenilikçi diyebileceğimiz iki farklı görüşten bir kısım aydın Fransız Medeni Kanunun “*Code Civil*” alınması fikrini savunmuş diğer bir kısım aydınlar ise İslam hukukuna dayalı bir kanun hazırlanmasını istemiştir.⁵⁰⁷ Batılı kanunların alınmasını savunan devlet adamlarından Ali Paşa 1867 yılına gelindiğinde Sultan Abdülaziz’e (1861-1876) Girit’ten bir layiha göndererek neden yabancı kanunların alınması gerektiğini anlatmıştır. 30 Kasım tarihli layihada Girit’te çıkan isyanda halkın her kesimine aynı hakları tanıyan kanunların olmayışı nedenlerden biri olarak gösterilmiştir. Eğer Fransız Medeni Kanunu tercüme edilerek karma mahkemelerde uygulanırsa şikâyetlerin azalacağını, halkın din veya mezhep dışında ortak bir ilkede birleşmesiyle ülke için tehlikenin azalacağına dikkat çekmiştir.⁵⁰⁸

Bu düşüncenin oluşmasında 1856 tarihli Paris Barış Konferansı’nda⁵⁰⁹ yer alan Avrupalı devletlerin tavrı etkili olmuştur. Konferansta Osmanlı devleti adına bulunan Ali Paşa kapitülasyonların kaldırılmasını teklif etmiş ve karşılığında; “*Sizin kanunlarınız tek taraflıdır. Yalnız Müslümanlara göre yapılmıştır. Kanunlarınızı değiştiriniz, biz de kapitülasyonlardan vazgeçelim*” şeklinde cevap almıştır. Zaten batılı devletlerin öncelikle ticari hukukta değişikliklere gitmesinin temel nedeni Osmanlı Devleti’yle gelişen ekonomik ve ticari ilişkiler sonucu ortaya çıkan anlaşmazlıklarda uygulanacak hukukun ve dava görülecek mahkemelerin kendi istedikleri gibi oluşturulmasını sağlamaktır. Böylece kendi tüccarlarını güvenceli ve alışık oldukları hukuki statüye kavuşturacaklardı. Diğer taraftan konferans sonunda imzalanan barış anlaşması kapsamında Osmanlı Devleti “*Avrupalı Devletler Topluluğuna/Concert Européen*” alınmıştı. Avrupalı devletler bu gelişmeyi Osmanlı Devleti’nin Avrupa hukukuna dâhil olmayı kabul ettiği anlamında yorumlamıştır. Avrupalı devletler her ne kadar Osmanlı Devleti’nin hukuki reformlarına destek vermişlerse de bunu kendi ekonomik ve siyasi çıkarları için yapmıştır.⁵¹⁰

Dönemin Sadrazamı Ali Paşa’nın görüşüne göre; ülke de hukuki birlik oluşacak ve azınlıklar, ayrılma düşüncesinden vazgeçecekti. Böylece Müslümanlarla ve

⁵⁰⁷ C. Üçok-A. Mumcu-G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 353.

⁵⁰⁸ G. Bozkurt, **Batı Hukuku’nun...**, s. 159.

⁵⁰⁹ Paris Barış Anlaşması Osmanlı Devleti’nin müttefikleri İngiltere ve Fransa ile Rusya’ya karşı yaptıkları Kırım Harbi sonrası imzalanan anlaşmadır. Bu anlaşma ile Osmanlı Devleti tarihinde ilk defa devletlerarası bir kongreye Avrupa devletleriyle eşit haklara sahip olarak katılmıştır. Anlaşma ile Avrupa Devletleri Konseyi’ne kabul edilmiştir. Böylece devletler genel haklarından faydalanma hakkına sahip olmuştur. Diğer taraftan anlaşma Avrupalı devletlerin Osmanlı iç işlerine daha fazla müdahale etmesine ve reformların kendi çıkarları doğrultusunda çıkarılmasına neden olmuştur. (Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi IV.**, TTK Basımevi, Ankara, 1988, s. 242-246)

⁵¹⁰ S. Ö. Esirgen, “*Osmanlı Devleti’nde Medeni Kanun Tartışmaları...*”, s. 34-40.

gayrimüslimler arasında bir eşitlik sağlanacaktı. Sonuçta her iki kesimin dile getirdiği görüşler komisyonda incelendi. Medeni Kanun kapsamına giren konuların çözüme kavuşturulmasında İslam hukukundan yararlanılması kabul edildi.⁵¹¹ Komisyon üyelerinden bazıları Tanzimat ile birlikte Osmanlı Devleti'nin batı tarzı kurumlarının sürekliliği için Avrupa kanunlarının tercüme edilerek alınması gerektiğini ifade etmiştir.⁵¹² Öncelikle 1855 yılında “*Metn-i Metin*” adıyla bir medeni kanun çalışması yapılmış ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Yine de şer’i hukuk esaslı bir medeni kanun yapılmaya çalışılması sonrasında çıkarılacak olan Mecelle için bir ön hazırlık olması yönüyle önemlidir.⁵¹³

Nihayet Ahmet Cevdet Paşa⁵¹⁴ öncülüğünde başlatılan çalışmalar kapsamında; “*Meclis-i Tanzimat*” bünyesinde “*Mecelle Komisyonu*” oluşturulmuş ve “*Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye*” 1868-1876 yılları arasında hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun, İslam dünyasının ilk “*Medeni Kanun ve Borçlar Kanunu*” dur.⁵¹⁵ Mecellenin özelliği; medeni kanun olması amacıyla hazırlanmış ancak kişi, vakıf, aile ve miras hukukuna dair hükümler yer almamıştır. Gerçek bir medeni kanun özelliği taşımayan Mecelle ilk kez İslam hukukunun dağınık halde fetva kitaplarında bulunan borçlar, usul, eşya ve kısmen medeni kanunla ilgili kuralları batı hukuk tekniğinde ve sistemli bir biçimde bir araya getirmiştir. Yani İslam hukuk kuralları Avrupa tekniği ile düzenlenmiştir.⁵¹⁶ Her bölümü bir “*kitap*” halinde hazırlanan kanun, on altı kitap halinde hazırlanmıştır. Hazırlığı biten her bir kitap Bakanlar Kurulu veya Şeyhülislam aracılığıyla padişaha sunulularak onayı alınmış ve kanunlaşmıştır.⁵¹⁷ Cumhuriyetin ilanından sonra yapılan

⁵¹¹ M. A. Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s.431.

⁵¹² S. Ö. Esirgen, “*Osmanlı Devleti’nde Medeni Kanun Tartışmaları...*”, s. 38; Tanzimat reformlarının öncülerinden olan Ali Paşa o zamanın en ileri medeni kanunu olarak görülen Fransız Medeni Kanunu’nun “*Code Civil*” yapılacak bazı değişikliklerle kabul edilmesinin ülkede hukuk birliği yaratacağı görüşündeydi. Böylece Müslüman olan veya olmayan Osmanlılar arasında gerçek eşitlik sağlanabilecekti. Buna karşılık Ahmet Cevdet Paşa’ya göre hukuki düzenin en önemli unsuru olan Medeni Kanun yabancılardan alınmamalıydı. Çünkü Hristiyan bir ülkeden alınacak yeni hükümlere Müslüman halkın uyum sağlaması çok zordu. (C. Üçok-A. Mumcu - G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 353.)

⁵¹³ H. Cin-A. Akgündüz, **Türk Hukuk Tarihi II**, s. 182; C. Üçok-A. Mumcu-G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 353; M. Gayretli, **Tanzimat Sonrasından Cumhuriyet’e Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma Çalışmaları**, s. 204.

⁵¹⁴ Ahmet Cevdet Paşa; (1823-1895) Osmanlı âlim, hukukçu, tarihçi, devlet adamı. (Ahmet Şimşirgil-Ekrem Buğra Ekinci, **Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle**, KTB Yayınları, İstanbul, 2008, s. 32-34.)

⁵¹⁵ M. A. Aydın, **Türk Hukuk Tarihi**, s.431; S. Ö. Esirgen, “*Osmanlı Devleti’nde Medeni Kanun Tartışmaları...*”, s. 40.

⁵¹⁶ C. Üçok-A. Mumcu-G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 353; S. Ö. Esirgen, “*Osmanlı Devleti’nde Medeni Kanun Tartışmaları...*”, s. 41.

⁵¹⁷ G. Bozkurt, **Batı Hukuku’nun...**, s. 161.

yeni düzenlemelerle İsviçre Medeni Kanunu alınmaya karar verilince elli yedi yıllık uygulamadan sonra Mecelle yürürlükten kaldırılmıştır.⁵¹⁸

Yukarıda da ifade edildiği üzere Osmanlı Devleti Tanzimat Dönemi'nden sonra batı tarzı hukuk sistemi ile tanışmıştır. Bundan sonra kendi milli kanunlarını yaparken bile ister istemez batı hukuk sisteminin teknik olarak etkisi altında kalacaktır. Mecelle bu durumun bir örneği olarak değerlendirilebilir. Mecellede yazılı belgenin delil özelliğine dair düzenlemeler bulunmaktadır. Yazılı belgelerlerin nasıl olması gerektiğine dair hükümler dönemin hukuk sistemi içinde noterlik belgelerinin kullanılış şekli ve düzenlenmesi hakkında bilgilendirmektedir. Tanzimat'tan sonra başlayan yenileşme sürecinde yazılı belgeler için gereken düzenlemeler zaman içinde Mecellede yer alarak belli bir sisteme oturtulmaya çalışılmıştır.

Noterlikle ilgili ilk düzenlemeler Mecellenin “*Kavaid-i Külliye*” diye adlandırılan ilk yüz maddesinde yer almıştır. 69. Maddede yer alan “*mükâtebe muhataba gibidir*” ibaresi yazılı beyan ile sözlü beyanı eş değerde tutmuştur. Yani tarafların yüz yüze yapabilecekleri tüm anlaşmalar yazı ile de yapılabilir. Özellikle aralarında mesafe olan kişilerin yazı ile yapacakları tüm sözleşmeler İslam hukukunda dolayısıyla Mecellede kabul edilmiştir. Yine alışverişte ispat aracı olarak belge düzenlenecekse bunun masrafının hangi tarafa ait olacağı Mecellenin 292. Maddesinde belirlenmiştir. “*Sened ve hüccet tahriri ücreti müşteri üzerine lazımdır. Fakat bâyi'in dahi mahkemede bey'i takrir ve işhad eylemesi lazımdır.*” Yazılı belgeler satıcının satış sözleşmesini inkârı durumunda ispat için alıcı tarafından kullanılmak üzere talep edildiği için işlemin ücreti alıcıdan karşılanmıştır.⁵¹⁹

Mecellenin hazırlık aşamasında diğer taraftan ticaret hukukunda da yazılı belgeler için yenilikler gündeme gelmiştir. Konu ile yakından ilgisi olan Ticaret hukuku alanında yapılan düzenlemelerde alışverişlerden sonra bir sorun çıkmaması için işlemin belgelendirilmesi ve bunların gerektiğinde delil ve ispat için kullanılmak üzere emniyet altına alınması planlanmıştı. Ancak yapılacak düzenlemeler Osmanlı Devleti'nin şartlarına da uygun bir biçimde hazırlanmak üzere çalışmalar başlatılmıştı.⁵²⁰

Tanzimat'tan sonra değişik tarihlerde düzenlenen talimatnamelerle şer'iyye sicilleri yeni kurallara göre kaydedilmiştir. Şer'iyye Mahkemelerinin görev ve yetki alanlarının belirlenmesini öngören “*Bilumum Mehakim-i Şer'iyye Hakkındaki*

⁵¹⁸ H. Cin-A. Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi*, II, s. 186.

⁵¹⁹ İ. Ülker, *Osmanlı Noterlik Hukuku*, s. 209, 210.

⁵²⁰ A. Tekdemir, *Ticaret Nezareti (1839-1876)*, s. 209.

Nizamname”⁵²¹ 14 Eylül 1859 tarihinde sicillere özel hükümler getirilerek yeniden düzenlenmiştir. 1860 yılında Çavuşzâde Mehmet Aziz tarafından yazılan “*Dürrü’s-sükuk*” bu nizamnameye göre yazılan sakk mecmuasıdır. Sonraki hukuki düzenleme 1874 tarihinde “*Sicillat-ı Şer’iyye ve Zabt-ı Deavi Cerideleri Hakkında Talimat*” ile yapılmıştır. Bu talimata göre; “*İstanbul’da ve taşrada bulunan bütün şer’iyye mahkemelerinde mevcut olan sicillerin tam bir sayfalandırılması yapılacak, her çeşit yazılı belgenin aslı mutlaka sicile kaydedilecek, kaydeden kişi (mukayyid) özel mührünü vuracak, yazılar okunaklı olacak, kazıntı ve silinti bulunmayacak, satır aralarına bir şey ilâve edilmeyecek, edilirse kadı tasdik edecek, yıpranmış siciller tamir edilecek, sicillerin korunması için her mahkemede özel bir sandık bulunacak ve her akşam mukayyid tarafından mühürlenecektir. Kadı, görevi sona erdiğinde sicil defterlerini özel mührüyle tasdik edecektir*”.⁵²²

Bu talimatların yanı sıra Mecellenin “*Kitab’ül-Beyyinat Vel’tahlîf*” başlıklı bölümü yazılı belgelerin delil niteliğine dair ilgili maddeleri içermektedir. “*Beyyinat*” kitabı birinci faslında geçen “*hüccet-i hattiyeye beyanındadır*” başlığı yer alan dört maddede yazılı belgenin yargılama hukukunda delil taşıma özelliği düzenlenerek 1876 yılında yürürlüğe girmiştir. Yine Mecellenin birbirini destekler nitelikte paralel düzenlenmiş maddelerinde; “*Beyyinat Kitabı*” 1738. Maddede geçen “*Kitab-ı Kazada beyan olunacağı veçhile hile ve fesaddan salim olacak surette tutulan sicillat-ı mehakim ile dahi amel olunur*” hükmü ve “*Kitab-ı Kaza*” 1821. Madde’de yer alan “*Usulüne muvafık ve şüphe-i tezvîr ve tasnî’den salim olarak bir mahkeme hâkimi tarafından verilen ilam ve senedin bila beyyine mazmunu ile amel ve hüküm caizdir*” hükmü ile mahkeme sicillerinin yazılı delil kabul edileceği beyan edilmiştir. Anlaşılacağı üzere mahkeme sicillerinde herhangi bir “*hile ve fesat*” olması ihtimaline karşı kayıtların incelenerek dikkate alınacağı belirtilmiştir.⁵²³

Mecellenin “*Beyyinat Kitabı*” yürürlüğe girmesinin ardından Mecelleyi hazırlayan komisyon tarafından 26 Nisan 1879 tarihinde çıkarılan “*Bilâ-Beyyine Mazmûniyle Amel ve Hüküm Caiz Olabilecek Surette Senedât-ı Şer’iyyenin Tanzimine Dair Talimatname*” ile hüccetlerin kesin delil olacak biçimde düzenlenmesinin esasları tespit edilmiştir. Bu talimat çıkarılana kadar hüccet ve ilâm gibi resmi belgeler içeriklerine şahit bulunmadıkça karara kadar mahkemelerde kesin delil olarak

⁵²¹ BOA, HAT, 1444/59396.

⁵²² M. Oğuz-A. Akgündüz, “*Hüccet*”, s. 449.

⁵²³ İ. Ülker, *Osmanlı Noterlik Hukuku*, s. 216, 218.; A. Mıdıkhan, *Tarihten Günümüze Noterlik*, s. 137.

kullanılamazdı. Bu durum, senedin amacını zorlaştırdığı gibi içeriğine şahitlik edecek kişinin vefatı veya gaipliği gibi bazı durumlarda senet tamamen hükümsüz sayılabiliyordu. Hücetlerin hukukî değeri konusunda yeni bir dönemi başlatan bu talimatla birlikte, bundan böyle düzenlenecek bütün hücetlerde şahide gerek duyulmadan sadece içeriğine bakılarak hüküm verilecekti. Yani hücetler artık “*kesin yazılı delil sayılacaktı*”.⁵²⁴

Talimatnamenin 23. Maddesi birçok işlemin yerinde yapılmasına ilişkin bir düzenlemedir. Bu işlemler arasında; “*tescil-i vekalet, tescil-i ikrar, vakıf, vasiyyet, taksim-i akar, sulh, ibra, ihbar-ı mülk ve ihbar-ı tasarruf*” gibi noterlik işlemleri mevcuttur. Yanı sıra “*fasl-ı dava, boşama, anlaşmalı boşama*” gibi bugün mahkemelerin yaptığı işlemlerde bu yolla yapılmıştır. Düzenlemeye göre bu işlemlerin yapılması için mahkeme bir memur ve onunla birlikte işlem güvenliği açısından emin kimseleri o mahalle göndermiştir. Görevli memur mahalle ulaştığında gerekli bilgilerin düzen ve tescilini kayıt altına alarak hâkime ulaştırır. Memurun o mahalde hüküm verme yetkisi yoktur sadece yargılamanın hızlı işlemesi yönüyle faydalı bir düzenleme olmuştur.⁵²⁵

Burada dikkat çekici olan yukarıda ifade edilen görevlerin Osmanlı Klasik Dönemi’nde kadı tarafından yapılmasına karşın, Tanzimat’la birlikte bu işlemler kadının şahsından alınarak noterliğin kurumsallaşmaya başladığının göstergesidir. Tanzimat sonrası medeni kanun olarak düzenlenen Mecelle kanunları dönemin hukuksal yapısında oluşan dualist sistemin bir sonucudur. Batı etkisinde ama geleneği kaybetmeden yapılmaya çalışılan düzenlemeler örfî hukuk geleneği etkisinin azalarak da olsa devam ettiğine işarettir. Genel anlamda Tanzimat reformları hukuk birliğini sağlayamayan düalist bir hareket olarak değerlendirilebilir. Tanzimat Dönemi Osmanlı hukuku birçok yerli ve yabancı düzenlemelere zemin olmuştur. Yenilikler Osmanlı hukukuna çağın ihtiyaçlarına yetişir nitelikte işlerlik mi kazandırmış yoksa geleneksel yapısını tamamen bozarak birbirinden uyumsuz bir düzenlemeler silsilesi mi oluşturmuştur tartışma konusudur. Osmanlı’ya batılı tarzda giren usul ve yöntemler arasında yer alan noterlik kavramı artık Osmanlı hukuk sisteminde yer etmiştir. Bundan

⁵²⁴ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 219; A. Mıdıkhan, **Tarihten Günümüze Noterlik**, s. 120; Mahkemeye sunulan ilam ve hücet gibi şer’i mahkemelerce düzenlenen belgelerde sahtecilik şüphesi varsa belge sahibi yine şahitlerle söz konusu belgenin sahte olmadığını ispat edebilecekti. (İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 220.)

⁵²⁵ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 223, 224.

sonra noterliğin gereği olan işlemler batılı şekil ve düzenlemelerle gelişimine devam edecektir.

E- NOTERLİK İŞLEMLERİNDE BATILI UYGULAMALARIN BAŞLAMASI

I- Noterlik Kurumu'na Batılı Anlamda İlk Adım: Ticaret Deavi Kalemi (1868)

Tanzimat Dönemi hukuk sisteminde yapılan yenilikler modern noterlik hizmetlerinin de sisteme “yavaş yavaş” girmesini sağlamıştır. Yeniliklerden bahsederken Ticaret Mahkemelerinin kurulduğu belirtilmişti. Ticaret Mahkemelerinin öne çıkmasında Şer’iyye Mahkemelerinde faizle ilgili davaların karara bağlanamaması temel nedenler arasında ifade edilebilir.⁵²⁶ Ayrıca bu mahkemelerin kurulması belgelendirme işlemlerinin önemini de ortaya çıkarmıştır. Ticaret Mahkemeleri’nde iş yükünün giderek artması ve buna paralel olarak yazı işlerinin çoğalması bu işleri yürütecek yeni memur alma ihtiyacı, işlerin akışını sağlamak ve diğer sebepler Ticaret Mahkemeleri kalem teşkilatının yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılmıştır.⁵²⁷ Deavi Kalemi kurulmadan önce belgelendirme ve her türlü yazı işleri “*Dersaadet Birinci Ticaret Mahkemesi*” tarafından yürütülmüştür.⁵²⁸ Deavi Kalemi kurulunca Birinci Ticaret Mahkemesi Tercümanı Stefan Efendi, bu kalemin müdürlüğüne getirilmiştir.⁵²⁹

Tanzimat Dönemi’nde devlet, batılı ülkelerin yaptığı gibi noter usulüne benzer biçimde kişiler arasındaki işlemleri kayıt altına almanın yanı sıra ekonomik açıdan sıkıntı çektiği için bu işlemler karşılığında harç alarak kendine bir gelir elde etmek istemiştir. Bu düşünce diğer sebepler arasında gösterilebilir.⁵³⁰ Kaynaklarda yer alan bir “*Mukavelât Muharriri*”nin ifadesine göre; “*hem hazineye gelir sağlamak hem de beynelahali akd olunacak ukûd ve mukavelatın ahkâm-ı şer’iyye ve kanuniyeye tevfiikan hüsn-i temin ve tevsikine masruf olmak üzere noterlik kurulmuştur*” sözleri duruma açıklık getirebilir.⁵³¹

⁵²⁶ A. Tekdemir, **Ticaret Nezareti (1839-1876)**, s. 212.

⁵²⁷ BOA, İ. DH. 574/39992; BOA, A.} MKT. MHM. 406/39; F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 15; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 197.

⁵²⁸ Dersaadet Birinci Ticaret Mahkemesi; Sulh Mahkemelerinin kurulması ve 5000 kuruşa kadar olan ticari davaların bu mahkemelerde görülmesi üzerine Dersaadet Birinci Ticaret Mahkemesi ihtiyaç kalmadığı gerekçesiyle 14 Mart 1915 tarihinde çıkarılan bir irade-i seniyye ile ilga edilecektir. (BOA, İ. AZN. 118/38.)

⁵²⁹ S. Ö. Esirgen, “*Osmanlıdan Cumhuriyete Noterliğin Gelişimi*”, s. 54.

⁵³⁰ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 191.

⁵³¹ F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 14.

Bu gelişmelerden sonra 7 Temmuz 1868/16 Rebiülevvel 1285 tarihinde “*Ticaret Deâvi Kalemi Nizamnamesi*” çıkarılarak bu kalemin yapacağı işler dört fasıl ve kırk yedi madde halinde ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir.⁵³²

Nizamnamenin birinci maddesine göre “*ticaret mahkemelerine merbut olmak üzere ticaret-i umumiye kançilariyası yani Deavi Kalemi namıyla Ticaret Nezareti’nde bir kalem teşkil olunmuştur*”.⁵³³ Ticaretle ilgili protesto, tebligat, imza, vekâlet, kefalet gibi belgelerin tasdik işlemleri bundan sonra teşkil edilen bu kalemde yapılacaktır.⁵³⁴ Şimdiye kadar çoğunlukla Şer’iyye Mahkemelerinde kadılar tarafından yürütülen işler bundan sonra Ticaret Nezareti ve Ticaret Mahkemeleri’ne bağlı olan bu kalemde yürütülecektir. Deavi Kalemi’nin ticaretle ilgili evrakı onaylamasına ilişkin işlemleri nasıl yapacağı da yeni düzenlemelerde belirtilmiştir.⁵³⁵ Böylece Osmanlı Devleti’nde kadılar tarafından yapılan noterlik için daha sistemli bir yapılandırmaya adım atılmış oldu. Nizamnamede yeni teşkil olan kalemin yapacağı işler ve sorumlulukları da yer almıştır.⁵³⁶ Nizamnamenin 2. Maddesi’nde Deavi Kalemi’nde tasdik edilen ve onaylanan belgelerin resmi evrak niteliğinde tüm ticaret mahkemelerinde, diğer davalarda; tüm vilayet ve liva meclislerinde resmi belge kabul edilerek geçerli olacağı belirtilmiştir.⁵³⁷ Artan davalarla birlikte mahkemelerde bulunan mevcut kâtipler yeterli olmamış davaların kaydedilmesi evrakların temize çekilmesi gibi işlemler için kaleme yeni kâtip alınmasına ihtiyaç duyulmuştur. Bu nedenle mahkemelerde yer alan üyeler arasında her mahkemede bir başkâtip, birkaç kâtip ve gerektiği kadar kâtip bulunması nizamnamede yer almıştır.⁵³⁸

Deavi Kaleminin görevleri arasında; kara ve deniz ticaretine dair her türlü sözleşme; vekâlet, kefalet, itirazname ile senet ve diğer belgelerin onaylanması ve istek halinde düzenlenmesi ve Türkçe olmayan, ticaret mahkemelerine verilecek senet ve belgelerin tercüme edilmesi Nizamnamenin ikinci fasıl on dördüncü maddesinde yer almıştır.⁵³⁹ Ayrıca mahkemesi görülen ve karara bağlanan davaların kayıtlarını tutarak bu kararların uygulanmasına nezaret edilmesi, davası ertelenen kişilerin bu

⁵³² **Düstur**, I. Tertip, Cilt 1, İstanbul, Matbaa-i Amire, 1289, s. 814.; F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 15; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 197.

⁵³³ **Düstur**, I/1, s. 814.

⁵³⁴ **BOA**, A.} MKT. MHM. 416/101.

⁵³⁵ **BOA**, İ.ŞD.. 9/447.

⁵³⁶ **BOA**, A.} MKT. MHM. 413/5; F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 15; S. Pamuk, **Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri**, s. 32.

⁵³⁷ **Düstur**, I/1, s. 814.

⁵³⁸ E. B. Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s. 107; A. Tekdemir, **Ticaret Nezareti (1839-1876)**, s. 225.

⁵³⁹ **Düstur**, I/1, s. 815; N. Ü. Özkorkut, “*Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti’ne Girişi*”, s. 153.

mağduriyetlerinin giderilmesi için gereken tedbirlerin alınması ve aciliyeti olan işlerin yerine getirilmesi işleri de Deavi Kalemi'nin idaresine verilmişti.⁵⁴⁰ Nizamnamenin ikinci fasıl on yedinci maddesinde belgelerin nasıl düzenleneceği belirtilmiştir. Buna göre; belge tarafların beyanına göre düzenlenir okunur ve kabulleri halinde özel deftere kayıt ve tescili yapılırdı.⁵⁴¹

Aynı tarihte “*Ticaret-i Bahriyye Deavi Kalemi Nizamnamesi*” de çıkarılarak Ticaret Deavi Kalemi'nin bir şubesi olarak görev yapması öngörülmüştür. Deniz ticaretine ilişkin her türlü resmi düzenleme bu nizamnameye göre yapılacaktır. Böylece Deavi Kalemi'nde noterlik işleri ticari alanda kara ve deniz olarak iki daire halinde yürütölmeye başlanmıştır.⁵⁴² Deavi Kalemi her ne kadar ticari işlemler için yürürlüğe konulmuşsa da noterliğin sistemli olarak yerleşmesi için atılmış ilk adım olarak nitelendirilmiştir. Nitekim nizamname maddelerinde yer alan yapılacak işlemler ve alınacak harçlar gibi uygulamalar modern anlamda noterliğin ilk örnek uygulamaları olarak değerlendirilmiştir.⁵⁴³

II- Osmanlı Devleti'nde İlk Noterlik Uygulamasının Girit'te Başlaması: “Mukavelat Kalemi” (1878)

Osmanlı geleneğinde ülke çapında yapılacak yenilikler için öncelikle bir “*pilot bölge*” seçilir ve ilk uygulamalar burada yapılarak sistemin işleyişi bir çeşit testten geçirilirdi. Tanzimat Dönemi yenilikleri arasında yer alan modern anlamda noterlik uygulaması da ilk önce bu yöntemle hayata geçirildi.⁵⁴⁴ Osmanlı Devleti'nde Deavi Kalemi'nden sonra Mukavelat Muharrirliği olarak ifade edilen ilk noterlik uygulaması 1878'de Girit'te kurulmuştur.⁵⁴⁵

Girit Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sorunlu bir bölge olmuştur. Nüfusunun dörtte üçü gayrimüslimlerden oluşan adada Rusya ve Yunanistan tahrikli isyanlar çıkmış ve Girit'in Yunanistan'a bağlanması gündeme gelmiştir. Zaman zaman çıkan isyanlar ve Avrupa'nın baskısı sonucu 6 Ekim 1867'de Osmanlı Devleti Girit'e özerklik vermiş ancak isyanları durduramamıştır.⁵⁴⁶ Nihayet 1878'de çıkarılan bir

⁵⁴⁰ H. H. Çamer, “*Noter*”, s. 352; A. Tekdemir, **Ticaret Nezareti (1839-1876)**, s. 229.

⁵⁴¹ **Düştur**, I/1, s. 816.

⁵⁴² İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 208; F. Tanju, “*Devlet ve Noterlik*”, s. 34.

⁵⁴³ F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 15; A. Uz, “*Noterlik Müessesesinin Kuruluş ve Gelişimi*”, s. 31.

⁵⁴⁴ E. B. Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s. 163; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 252; S. Ö. Esirgen, “*Osmanlıdan Cumhuriyete Noterliğin Gelişimi*”, s. 54.

⁵⁴⁵ F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 15.

⁵⁴⁶ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 252.

fermanla Girit'te birtakım yeni düzenlemeler yapılmasına karar verilmiştir. Bu düzenlemeler içinde yer alan Girid Ceziresi'ne mahsus mukavelat kalemi nizamnamesi layihasının kabul edilmesi ile “*Girit Mukavelat Kalemi Nizamnamesi*” çıkarılmıştır. Böylece ilk noterlik kurumu burada kurulmuştur.⁵⁴⁷

Fermanın altıncı fıkrasına göre; adaya mukavelat muharrirlerinin atanması kararlaştırılmış ve bu durum çıkarılan Girit Mukavelat Kalemi Nizamnamesi'nin birinci maddesinde yer almıştır. Nizamname 38 madde ve bir madde-i mahsusa'dan meydana gelmektedir. Buna göre; “*fi 25 Zilkade sene 1295/20 Kasım 1878 tarihli ferman-ı âlinin havi olduğu fıkara-tı mahsusanın altıncı fıkrasına tevfi kan cezirede mahsusan mukavelat muharrirleri tayin olunacaktır.*”⁵⁴⁸ Nizamnamenin üç ve dördüncü maddelerinde yer alan; “*her bir musalaha meclisinin bulunduğu yerlerde en az bir Müslüman bir de Hristiyan olmak üzere iki mukavelat muharririnin görevlendirilmesi ve bu kişiler tarafından düzenlenecek belgelerin tarafların talebi doğrultusunda Türkçe veya Rumca yazdırılacaktır*” ibaresi adadaki Rum nüfusun ihtiyaçlarını karşılar nitelikte hükümlerin olduğuna yönelik dikkat çeken maddelerdir.⁵⁴⁹

Girit için çıkarılan nizamnamenin ardından üç ay sonra Osmanlı Devleti tüm ülkede uygulanmak üzere Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesini yayınlamıştır. Geçen bu zamanın sistemin uygulanışında ve eksiklerinin tespit edilerek giderilmesinde yeterli bir süre olarak görülmüş olmalıdır.⁵⁵⁰ Ülke genelinde uygulanmak üzere yayımlanan Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesinden birkaç ay sonra 14 Haziran 1880 tarihli “*Girid Ceziresi Mukavelat Muharrirlerine Dair 7 Cümde lüla 96 ve Fi Nisan sene 1879 Tarihli Nizamnamenin Tadili ve Tezeyyül Olunan Maddeleridir*” adıyla yapılan düzenleme Girit Mukavelat Kalemi Nizamnamesi'nin yürürlükten kaldırılmadığına işaret etmektedir.⁵⁵¹ Bazı kaynaklar bu durumun tercih edilmesinde Girit İsyanı'ndan sonra adanın yönetiminde özel uygulamaların etkili olduğuna ve “*genel kanun özel kanunu yürürlükten kaldırmaz*” ilkesinin Osmanlı'da benimsendiğine yönelik ifadelerle yorumlamıştır.⁵⁵²

Osmanlı Devleti sınırlarında yer alan Girit, kozmopolit yapısı nedeniyle Tanzimat Dönemi yeniliklerinin uygulanmasında öncelikli vilayetlerden biri olmuştur.

⁵⁴⁷ BOA, A.} DVN. MKL. 81/13; BOA, A.} DVN. MKL. 84/14; S. Pamuk, **Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri**, s. 33.

⁵⁴⁸ **Düstur**, I/4, Bab-ı Âli civarında Ebussuud Caddesinde 72 numaralı Mahmud Bey’in matbaası, İstanbul, 1299, s. 660; F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 114.

⁵⁴⁹ **Düstur**, I/4, s. 661; İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 254.

⁵⁵⁰ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 253.

⁵⁵¹ BOA, A.} DVN. MKL. 19/14; F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 124.

⁵⁵² İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 253.

Batılı tarzda kurumların alınarak buralarda uygulanması bölgede yaşayan gayrimüslimlerin Avrupa Devletlerinin tahrikleriyle çıkardığı isyanların bastırılmasına yönelik yapılan hukuki düzenlemeler olarak ifade edilebilir. Batılı anlamda modern noterliğin ilk burada uygulanışı da alınan önlem ve çareler arasında gösterilebilir.

III- Osmanlı Coğrafyasında Noterliğin “Mukavelat Muharrirliği” Olarak Yaygınlaşması (1879)

Ticaret Deavi Kalemi'nin kurulması ve gerekli nizamnamelerle noterlik işlemlerini yürütmeye çalışması Türk noterlik tarihi açısından önemli bir gelişmedir. Ancak İstanbul ve bazı vilayetlerde olması nedeniyle hizmet alanı sınırlı kalmıştır. Kaynaklardan Kadızade Talat; “*Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesi*” kabul edilip her bidayet nezdinde bir mukavelat muharriri görevlendirilinceye kadar belge onaylama işlemlerinin “*kâh idare memurlarına kâh belediye dairelerine aid bir vazife iken muahhiren mukavelat muharrirleri nizamnamesinin neşriyle her bidayet mahkemesi dairesinde ayrıca mukavelat muharriri bulundurmak usul-ü ittihaz edilmekle mukavelatın usul tasdiki mukavelat muharrirleri için memuriyet-i mahsusa olmuştur*”⁵⁵³ sözleriyle noterlik işlemlerinin yerel idareciler tarafından yapıldığını belirtmiştir. Bunun yanı sıra Deavi Kalemi ile birlikte bir süre daha kadılar da tescil işlemlerini yapmaya devam etmiştir.⁵⁵⁴ Osmanlı Devleti'nde noterliğin başlı başına bir görev haline gelmesi ve tüm ülkede kurulması “*Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesi*”⁵⁵⁵ ile gerçekleşmiştir. Noterlik işlemlerini görevi olarak yapan ilk kişiler de Mukavelat Muharrirleridir.

Arapça bir kelime olan “*mukavele*” sözleşme anlamına gelmektedir. Terim olarak “*bir veya birkaç kimsenin diğer bir veya birkaç kimselere bir şeyin te'diye ve teslimini veya ifa ve ademi ifasını taahhüd ve iltizam etmesidir*” şeklinde tanımlanmıştır.⁵⁵⁶ Fransız hukukundan Osmanlı hukukuna geçen noterlik için Osmanlı devlet adamları Mukavelat Muharriri terimini uygun görmüştür. Her ikisi de ayrı ayrı kullanılan “*mukavelat*” ve “*muharrir*” kelimelerinden yeni bir terkip oluşturulmuştur.

⁵⁵³ Abdurrahman b. Ahmed Ferhad el-Kadızâde Talât, **Mukavelât ve Mukavelât Muharrirleri**, Karabet ve Kasbar Matbaası, İstanbul, 1305/1888, s.22.

⁵⁵⁴ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 255.

⁵⁵⁵ BOA, A.} DVN. MKL. 18/6.

⁵⁵⁶ Kadızâde, **Mukavelât ve Mukavelât Muharrirleri**, s. 7.

Kelimelerin karşılığı “*sözleşmeler yazıcısı*” anlamı taşıyan terim zaman içinde uygulamada yerleşmiştir.⁵⁵⁷

1877 tarihinde Mecelle’nin “*Beyyinat*” kitabı yürürlüğe girince düzenleme ve onaylama işlemleri için ayrı bir kuruluşun olması gereği ortaya çıkmıştır. Belgelendirme işlemlerinin belli bir mercii tarafından yapılması zorunluluk haline gelmiştir.⁵⁵⁸ Sadece ticari işler için değil her türlü medeni işlemlerin yapılacağı deavi kalemlerinden daha geniş yetkilere sahip bir yapıya ihtiyaç duyulmuştu.⁵⁵⁹ Adliye Nezaretinin hazırladığı tahrir ve nizamname layihası, Şura-yı Devlet’in Tanzimat Dairesi’nde görüşülerek 24 Temmuz 1879’da çıkarılan İrade-yi Seniyye ile Mukavelat Muharrirliği kurulmuştur. Bu doğrultuda Fransız Noterlik Kanunu tercüme edilerek “*Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesi*” yani “*Sözleşmeler Yazarları Tüzüğü*” 3 Ağustos 1879 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵⁶⁰

Nizamnamenin birinci maddesine göre; “*Dersaadette ve vilayâtın her bidayet mahkemesinin dairesi*⁵⁶¹ *dahilinde bir mukavelat muharriri ve bunun icabı mahalliye göre bir veyahut daha ziyade refiki bulunur. Bir bidayet mahkemesinin bulunduğu mahalde mukavelat muharriri bulunmaz ise tayinine kadar reis-i mahkeme tarafından intihab olunan bidayet mahkemesi katipleri mukavelat muharririnin vezâifini ifa ile beraber kaffe-i hukuk ve vezâifine haiz olunacaklardır*”.⁵⁶²

Böylece mukavelat muharrirlikleri sadece İstanbul merkezde değil taşrada da kurulacaktır. Her kaza dairesinde bir mukâvelât muharrirliği açılması öngörülmesi üzerine iki kaza dairesine ayrılan İstanbul’da Adalet Nezareti, 1909’da Eminönü’nde de ikinci bir mukâvelât muharrirliğinin açılmasına izin vermiştir. Ancak burası bir süre

⁵⁵⁷ F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 17.

⁵⁵⁸ F. Tanju, “*Devlet ve Noterlik*”, s. 34; A. Uz, “*Noterlik Müessesesinin Kuruluş ve Gelişimi*”, s. 31; S. Pamuk, **Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri**, s.34; S.Ö.Esirgen, “*Osmanlıdan Cumhuriyete Noterliğin Gelişimi*”, s. 55.

⁵⁵⁹ Yusuf Kemal Aslansay, “*Noter Kanun Layihasının Yeniden Kaleme Alınması Sebep ve Amilleri ve Yeni Hükümler*”, **Adliye Ceridesi**, S. 5, 1938, s. 597.

⁵⁶⁰ Fatmagül Demirel, **Adliye Nezareti**, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, 2009, s. 264.

⁵⁶¹ Tanzimat dönemi düzenlemeleri devletin taşra teşkilatında da gerçekleştirilmiştir. 1864 tarihinde yine Fransa model alınarak fakat merkeziyetçi yönde bir dizi reform yapılmıştır. Öncelikle çıkarılan “*Vilayet Nizamnamesi*” ile eyalet ve sancak meclislerinin idari ve adli görevleri birbirinden ayrılmıştır. Yargı alanında yapılan düzenleme ile “*Nizamiye Mahkemeleri*” adı verilen meclisler oluşturulmuştur. 11 Ocak 1872 tarihinde yayınlanan “*Mehâkim-i Nizamiyye Hakkında Nizamname*” ile İstanbul adli teşkilatı taşrada yaygınlaştırılmıştır. Buna göre ülke genelinde yaygınlaşan nizamiye mahkemeleri bidayet ve istinaf mahkemeleri olmak üzere iki dereceye ayrılmıştır. Böylece kaymakamlık merkezi olan kazalarda bir bidayet mahkemesi bulunacaktır. Anlaşılacağı üzere daha önce Ticaret mahkemelerine bağlı olarak yürütülen noterlik işlemleri artık mukavelat muharrirleri tarafından bidayet mahkemelerine dolayısıyla nizamiye mahkemelerine bağlı olarak bu görevi yerine getirecektir. (E.B.Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, 189.)

⁵⁶² **Düstur**, I/4, s. 338.

faaliyet gösterdikten sonra Nizamnamenin 1. ve 6. maddelerine aykırı olduğu gerekçesiyle kapatılmıştır.⁵⁶³ Kâtib-i Adl Kanunu Muvakkati çıkarılana kadar Osmanlı Devleti sınırlarında yaygın olan konuşma dillerine göre noterlik işlemleri yapılmıştır. Mukavelat Muharrirleri Suriye, Trablusgarp, Bingazi, Bağdat ve Halep vilayetlerinde işlemleri, yaygın dil olan Arapça ile yapmıştır. Girit Mukavelat Kalemi'nde ise işlemler Rumca olarak yapılmıştır.⁵⁶⁴ Nizamnamede yer alan, mukavelat muharrirlerinin Adliye Nezareti tarafından atanması (madde 2), mukavelat muharriri olabilmek için gerekli şartlar (madde 3), mukavelat muharrirlerinin görevleri; her türlü taahhüt ve mukavele senetlerinin düzenlenmesi ve suretlerinin taraflara verilmesi, hariçte düzenlenmiş belgelerin tarihlerinin tasdiki, ihtarname v.b. belgelerin ilgililere tebliğ edilmesi, mahkeme ve meclislerce deftere kaydı istenen emval ve eşyanın kaydedilmesi (madde 4) öne çıkan maddelerdi.⁵⁶⁵ Yine 27. ve 29. Maddelerde muharrirlerin defter tutma mecburiyeti ve kendilerine gönderilen belgeleri kalemde ilan için ayrılan yere asarak ilan etmelerine dair görevleri de belirtilmiştir.⁵⁶⁶ Yine hukuksal bir işlem olan poliçe protestolarının mukavelat muharrirleri tarafından yapılması kabul edilmiştir.⁵⁶⁷ Mukavelat Muharrirleri yaptıkları işlemleri, devlet tarafından damgalanmış ve bedeli mukabilinde satılan kâğıtlara yazıyorlardı. Bu kâğıtlara “*varakai sahiha*” adı verilmişti. Sonradan bu isim değiştirilmiş ve varakai sahiha “*damga puluna*” çevrilmiştir. Noterlik işlemlerinin yapıldığı kâğıtlar ve kontratlar hazine tarafından bastırılmıştır.⁵⁶⁸

19 Mayıs 1887'de “*Mukavelat Muharrirlikleri Hasılat ve Aidatının Suret-i İdaresine Dair Kaleme Alınıp Meriyet Ahkamına bil-istizan İrade-yi Seniyye-yi Cenab-ı Padişahi Şeref-Müteallık Buyrulan Kararname Suretidir*” başlığıyla çıkarılan İrade-i Seniyye ile mukavelat muharrirlerinin hasılatları ve alacakları ücret belirlenmiştir.⁵⁶⁹ 21 Şubat 1886'da çıkarılan “*Mukavelat Muharrirlerinin Sureti İntihap ve Tayinine dair Nizamname*” ile muharrirlerin atama usulleri bir şekle bağlanarak ataması yapılacak olanlarda belli vasıflar aranmıştır. Böylece noterliğe giriş şartları ve işleyişi bu

⁵⁶³ F. Gedikli, *Kâtibiadllere Mahsus Sakk*, s. 17; A. Mıdıkhan, *Tarihten Günümüze Noterlik*, s. 123; S. Pamuk, *Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri*, s. 34.

⁵⁶⁴ S. Pamuk, *Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri*, s. 34.

⁵⁶⁵ *Düstur*, I/4, s. 338; F. Demirel, *Adliye Nezareti*, s. 268; N. Ü. Özkorkut, “*Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti’ne Girişi*”, s. 154.

⁵⁶⁶ *Düstur*, I/4, s. 343; İ. Ülker, *Osmanlı Noterlik Hukuku*, s. 264.

⁵⁶⁷ BOA, A.} MKT. MHM. 492/27.

⁵⁶⁸ H. H. Çamer, “*Noter*”, s. 352.

⁵⁶⁹ BOA, ŞD. 2684/28; F. Gedikli, *Kâtibiadllere Mahsus Sakk*, s. 132; F. Demirel, *Adliye Nezareti*, s. 273.

nizamname ile düzenlenmiştir. Nizamname Alman hukukunda olduğu gibi yaş sınırlaması getirmesi bakımından dikkat çekmektedir.⁵⁷⁰

Ülkenin birçok yerinde mukavelat muharrirliği kurulmasına rağmen henüz kurulmayan yerlerde işlemlerin nasıl yapılacağı merkezi yönetimin sorunu olmuştur. Örneğin, Bitlis Vilayeti İdare Meclisi, Genç sancağında mukavelat muharriri olmadığı için onaylanması gereken kefalet senetlerinin tasdiki ile ilgili işlemlerin nasıl yapılacağını Dahiliye Nezaretine sormuştur. Adliye Nezareti'nin görüşü alınmış ve mahkeme bulunmayan kazalarda adli işlemler hangi mahkemede yapılıyorsa mukavelat muharrirliği görevini de o mahkemenin başkâtipliğince yapılması uygun görülmüştür.⁵⁷¹ Adliye teşkilatının olmadığı yerlerde ise mukavelat muharrirliği görevinin kaza İdare Meclisi başkâtipleri veya kâtipleri tarafından yerine getirilmesine Meclis-i Vükela⁵⁷² tarafından karar verilmiştir.⁵⁷³

Batılı anlamda modern noterliğin temellerini oluşturan Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesi, 1913 tarihli “*Kâtib-i Adl Kanun-ı Muvakkatı*” kabul edilene kadar yaklaşık otuz dört yıl uygulamada kalmıştır. Nizamname çeviri hataları ve birçok yanlışlıklarla dolu olmasına rağmen yine de batı usulü belgelendirme modelinin getirilmesi yönüyle önemlidir. Mukavelat Muharrirliği İkinci Meşrutiyet'in ardından “*kâtib-i adl*” adını alacaktır.⁵⁷⁴

⁵⁷⁰ F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 133; F. Demirel, **Adliye Nezareti**, s. 265; A. Uz, “*Noterlik Müessesesinin Kuruluş ve Gelişimi*”, s. 31; S.Ö. Esirgen, “*Osmanlıdan Cumhuriyete Noterliğin Gelişimi*”, s. 57.

⁵⁷¹ S. Ö. Esirgen, “*Osmanlıdan Cumhuriyete Noterliğin Gelişimi*”, s. 56.

⁵⁷² Bakanlar Kurulu. Sultan II. Mahmut döneminde merkezi idarede bazı düzenlemeler yapmak üzere kurulmuştur. Kuruluş tam tarihi belli değildir. Üyeleri bürokratik yapıya ve zamana göre değişiklik göstermiştir. Burada alınan kararlar oy çokluğu yöntemiyle alınır. 1872’de yapılan bir düzenleme ile Şura-yı Devlet’te görüşülen konular burada tekrar ele alınarak gerekli düzeltmelerden sonra padişah onayına sunulmuştur. Parlametonun kapalı olduğu yıllarda “*geçici kanun çıkarılması, bütçe dışı olağan üstü harcama yapılması, imtiyazat, mukavelat veya devlet daireleri için düzenleme yapılması, anlaşma hükümleri veya yabancı devletlerle ortaya çıkan siyasi sorunlar*” gibi konular burada görüşülmüştür. 1922 yılına kadar çalışmalarını kesintisiz sürdüren meclis, Osmanlı devlet geleneğinde halkla padişah arasında bir “*perde*” vazifesi görmüştür. (Ali Akyıldız, “*Meclis-i Vükela*”, **TDV İslam Ansiklopedisi**, XXVIII, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2003, s251-253.)

⁵⁷³ **BOA**, A.} MKT. MHM. 498/4; **BOA**, DH. HMŞ. 29/3; S. Ö. Esirgen, “*Osmanlıdan Cumhuriyete Noterliğin Gelişimi*”, s. 57.

⁵⁷⁴ İ. Ülker, **Osmanlı Noterlik Hukuku**, s. 257; E. B. Ekinci, **Osmanlı Mahkemeleri**, s. 232; A. Uz, “*Noterlik Müessesesinin Kuruluş ve Gelişimi*”, s. 31; S. Pamuk, **Türkiye’de Noter Belgelerinin Form Özellikleri**, s. 34; N. Ü. Özkorkut, “*Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti’ne Girişi*”, s. 154.

IV- Noterliğin II. Meşrutiyet Dönemi'nde Kâtib-i Adl Olarak Anılması (1913-1918)

Modern anlamda noterlik, yeniden düzenlenen hukuk sistemi içine Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesi ile yerleştirilmiş ve 1913 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. Ancak nizamnamenin gelişen ve değişen hukuki ihtiyaçları karşılayamadığı gerekçesi ile yeniden düzenlenmesi gerektiğine karar verilmiştir.⁵⁷⁵ Yeni kanunun “*Esbab-ı Mucibe Layihası*”na göre değişikliğin nedenleri şöyle ifade edilmiştir. “1295 tarihinde Mukavelat Muharrirliği Nizamnamesi uygulamaya konularak müstakil muharrirler tayin olunmuş ve muhtelif tarihlerde bazı talimat ve muharrerat ile adı geçen nizamnamenin hükümleri genişletilmek istenilmiş ise de milli kabiliyetin inkişafı nispetinde kanun konulmasına imkan bırakmayan sabık idare muhiti tabiatıyla mukavelat muharrirliği işlemlerinin de toplumsal ihtiyacımız derecesinde yapılmasına müsait olmadığından, söz konusu muameleler esas menbaların genişliğine rağmen pek mahdud kalmış ve şeklen hiçbir ilerleme eseri ve düzen göstermediği gibi mahiyetçe de faydalı netice temin edememiştir”. Bu belirleme bir yönüyle II. Abdülhamit (1876-1909) döneminin baskıcı rejiminden duyulan rahatsızlığı diğer yönüyle de layihanın yazıldığı dönemde noterlikle ilgili çözümlenmemiş sorunların olduğunu vurgulamaktadır.⁵⁷⁶

Layihanın içeriğinde; kanun hazırlanırken gelişmiş devletlerin uzun tecrübeler sonucu yaptıkları kanunlar dikkate alınmakla birlikte Osmanlı kadim kanunlarının gerekleri, halkın mizacı ve ihtiyaçlarının dikkate alındığı ifade edilerek; “*işbu layiha tanzim ve kanun-ı kavim-i şeriatdan muktebes “Kâtib-i Adl” Kanunu unvan-ı mübecceliyle tevsim edilmiştir*” ifadeleri kanunun “*Kâtib-i Adl*” gibi yüce bir ünvanla isimlendirildiği belirtilmektedir.⁵⁷⁷ Adliye Nezareti tarafından hazırlanan, Şura-yı Devlet Tanzimat Dairesi’nde tetkik edilmiş olan “*Kâtib-i Adl Kanun Layihası*” Meclis-i Vükelada görüşülerek 8 Mart 1911’de kanunlaşmak üzere Meclis-i Mebusan’a gönderilmiştir.⁵⁷⁸ Sonuçta 27 Ekim 1913’de kabul edilen “*Kâtib-i Adl Kanun-ı Muvakkat*” ile birlikte mukavelat muharrirliğinin adı kâtib-i adl olarak değiştirilmiştir.

⁵⁷⁵ F. Atar, **İslam Yargılama Hukukunun Esasları**, s. 110.

⁵⁷⁶ F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 20; Kanun-ı muvakkat çıkarıldığı dönem İttihat ve Terakki Fırkasının (1889-1918) iktidarda olduğu ve fırkanın üyesi olan hukukçu Pirizâde İbrahim Hayrullah Bey’in Adalet nazırı olduğu dönemdir. Bu yenilik İttihat ve Terakki hükümetinin sonraki yıllarda yapacağı adli reformun öncülerinden olarak değerlendirilmiştir. (F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 20)

⁵⁷⁷ F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 138.

⁵⁷⁸ **BOA**, MV. 150/2; **BOA**, MV. 232/127; **BOA**, BEO, 3866/289928; F. Demirel, **Adliye Nezareti**, s. 265; S. Ö. Esirgen, “*Osmanlıdan Cumhuriyete Noterliğin Gelişimi*”, s. 57.

Mukavelat muharrirliğine dair nizamname ve talimatlar yürürlükten kaldırılarak ilga edilmiştir.⁵⁷⁹ Kabul edilen Kâtib-i Adl Kanunu Muvakkat'ın yürürlüğe girmesi ise Düstur'da şöyle belirtilmiştir; “27 Zilkade 1331 tarihli Kâtib-i Adl Kanun-ı Muvakkatın talik-i meriyyeti hakkında kanun-ı muvakkat: 1. Madde: Kâtib-i Adl kanunu 1330 senesi Mart ibtidasında mevki-i meriyyete va'z edilecektir.” Anlaşılacağı üzere kanun 14 Mart 1914'de yürürlüğe girmiştir.⁵⁸⁰ Ancak bu tarihten birkaç gün önce 12 Mart 1914'de kanun-ı muvakkatın bazı maddelerinin tadiline ilişkin bir irade-i seniyye çıkarılmıştır.⁵⁸¹

Birçok yönden Mukavelat Muharrirliği Nizamnamesi ile benzer olmasına rağmen ilk defa noterlik devlet gözetimi altına girmiştir.⁵⁸² 1913 tarihli Kâtib-i Adl Kanun-ı Muvakkati Avrupa ülkelerinden İsviçre ve Avusturya kanunlarından esinlenerek hazırlanmıştır.⁵⁸³ Önceki düzenlemelere göre daha detaylı hükümler içeren bir yasa olmuştur. Örneğin Osmanlı vatandaşı olmak, Osmanlı dilini bilmek, askerliğini yapmış olmak gibi yeni koşullar getirilmiştir.⁵⁸⁴ Yeni düzenleme noterlere yemin şartı getirmiştir. Buna göre atanacak kâtib-i adl İstanbul'da ise Adliye Nazırı, taşrada ise en büyük mülki memurun huzurunda ve iki hâkim olduğu halde, “Kâtib-i adl görevini yerine getirirken ilgililerin kimliklerinin belirlenmesinden ve rızaları ile onaylarının bulunduğundan emin olmadıkça evrakı düzenlemeyeceğime veya onaylamayacağıma; sahte, hileli, Osmanlı hükümeti ve milli menfaatlere zararlı gördüğüm hiçbir belgeyi kabul etmeyeceğime; tam bir namus ve doğrulukla hareket ederek ilgililerin hak ve menfaatlerini eşit şekilde dikkate alarak kanunlara, adalet ve hakkaniyete aykırı harekette bulunmayacağıma Cenab-ı Allah şahidim olsun vallahi billahi” suretinde yemin edecektir.⁵⁸⁵

Yeni düzenleme işlem yapılacak belge için de bazı şekil kuralları öngörmüştür. Öncelikle 54. Madde, düzenlenecek belgelerin Türkçe yazılması şartını getirmiştir.⁵⁸⁶ Kâtib-i adl ve yardımcıları düzen ve onay işlemlerini kanunda açıkça belirtilmiş özelliklere sahip kâğıtlar üzerine açık bir şekilde yazmaları gerekir. Düzenlenen her

⁵⁷⁹ Düstur, II/5, Dersaadet: Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1332, s. 862; F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 16; Y. K. Aslansay, “Noter Kanun Layihasının...”, s. 597.

F. Demirel, **Adliye Nezareti**, s. 265; M. Koraltürk-İ. S. Kaynar, “Erken Cumhuriyet Dönemi...”, s. 550.

⁵⁸⁰ BOA, A.} DVN. MKL. 56/64; Düstur, II/6, Dersaadet: Matbaa-ı Amire, İstanbul, 1334, s. 162; F. Gedikli, **Kâtibiadllere Mahsus Sakk**, s. 16.

⁵⁸¹ BOA, İ..MMS. 181/2.

⁵⁸² A. Uz, “Noterlik Müessesesinin Kuruluş ve Gelişimi”, s. 31; H. Dinçer, “Tarihte ve Hukukumuzda Noter”, s. 72.

⁵⁸³ F. Tanju, “Devlet ve Noterlik”, s. 34.

⁵⁸⁴ Düstur, II/5, s. 844.

⁵⁸⁵ Düstur, II/5, s. 845.

⁵⁸⁶ Düstur, II/5, s. 853.

belgeye tarafların, şahitlerin ve varsa tercümanların isim, meslek ve ikametgâhları açıkça yazılacaktır. Düzenleme ve onay tarihi hem yazı hem de rakamla yazılarak kâtib-i adl tarafından mühürlenerek imzalanacaktır. Kâğıtların şekil özellikleri; baş tarafı tuğralı, 20 cm. genişliğinde, 30 cm. uzunluğunda, sağ tarafından 5 cm. ayrılmış ve 20 satırlık kâğıtlardır. Kâtib-i adl ve yardımcılarının işlemlerde kullanmak zorunda oldukları, her yaprağı 1 kuruş değerinde sağlam kâğıttan olmak üzere Hicaz Demiryolu menfaatine bastırılarak mal sandıklarına tevdi edilecektir. Yine işlenmiş resmi belgeler için kâtib-i adl ve yardımcılarının kullanımına ayrılmış 10 paralık, 1, 5, 20, 50, 100, 500 kuruşluk çeşitli renk ve şekillerde rüsum-ı adliye pulları Adliye Nezareti tarafından bastırılarak mal sandıklarında mevcut bulundurulacaktır.⁵⁸⁷

Bunların dışında düzenleme ve onay işlemlerinde uyulması gereken “*usul ve esas kuralları*” da kanun-ı muvakkatte ayrıntılarıyla belirtilmiştir.⁵⁸⁸ Noterlerin gelirlerine yönelik genel bir düzenleme Mukavelat Muharrirliği döneminde bir kararname ile yapılmıştır. Ancak yeni düzenlemede kâtib-i adlilerin yaptıkları işlemler karşılığında alacakları ücret “*ücret-i adl*” şeklinde isimlendirilmiştir. Kanun-ı muvakkat “*Kısm-ı Sani*” bölümü “*Ücret-İ Adl Beyanındadır*” başlığı altında gelir ve giderlerle ilgili ayrıntılara yer vermiştir.⁵⁸⁹

Bunlarla birlikte Osmanlıların bütün resmi kurumlarında kayıtları belirli şekil kurallarını içeren “*sakk mecmualarına*” göre düzenlendiği yukarıda belirtilmiştir. Klasik Osmanlı Dönemi’ne ait bu gelenek Tanzimat Döneminde devam etmiştir. Dönemin eserlerinden bazılarına örnek vermek gerekirse; Çavuşzade Mehmed Aziz (Dürri’s-sukûk 1860), Ahmed er-Racî (el-Mecmuu’l-müsevvidât 1866), Abdurrahman Talat (Tarifeli Sakk-ı Kavânîn 1887), Şevk’i (Sakk-ı Adlî-i Hukukî 1909).⁵⁹⁰

Belli esaslar ve imla kurallarına göre yapılacak işlemlerin, belirlenmiş kanuni şekillere uygun örneklerini içeren ve “*sakk-i mahsus*” adıyla Adliye Nezareti tarafından yayınlanan bu düzenlemeler kâtib-i adl ve yardımcılarını için rehber niteliğinde

⁵⁸⁷ **Düstur**, II/5, s. 850, 851, 857.

⁵⁸⁸ S. Ö. Esirgen, “*Osmanlıdan Cumhuriyete Noterliğin Gelişimi*”, s. 75.

⁵⁸⁹ **Düstur**, II/5, s. 861.

⁵⁹⁰ A. Aktaş, **Osmanlılar’da Şurûl İlmi: Ali haydar Efendi Örneği**, s. 68; Bu eserlerin arasında yer alan Sakk-ı Adlî-i Hukukî’nin müellifi Şevkî, Mekteb-i Hukuk-i Osmanî’nin hocalarından olup Temyiz mahkemesi üyesidir. Kendisi eseri hakkında; “*Sakk-ı Adlî-i Hukukî, tarafların ve mahkemelerin gerek mahkemeden önce gerek mahkeme esnasında gerekse mahkemeden sonra düzenleyecekleri belgelerin tanziminde riayet etmeleri gereken kuralların yazılı olduğu mecmualar için kullanılır. Eserin konusuna gelince belgelerin, ilâmların ve diğer mahkeme defterlerinin aynı düzende tanzim edilmesini sağlamaktır*” ifadesini kullanmıştır. (A. Aktaş, **Osmanlılar’da Şurûl İlmi: Ali haydar Efendi Örneği**, s. 70)

eserlerdir.⁵⁹¹ Ayrıca 1916 tarihinde yine Adliye Nezaretinin kâtib-i adliler tarafından kullanılmak üzere “*genel vekâletnameden ibra senedi numunesine, şirket kuruluşundan fesh edilmesine kadar*” çeşitli işlem formüllerinin/örneklerinin bulunduğu bir çeşit “*el kitabı*” yayınlandığı bilinmektedir.⁵⁹² Yapılan bu düzenlemeler ve yeniliklerin yanı sıra vasiyetname, vakfiye, vekâlet hüccetleri ve hibe gibi sınırlı sayıdaki noterlik benzeri işlemlerin kadılar tarafından Şer’iyye Mahkemelerinde yapılmasına devam edilmiştir.⁵⁹³

Kâtib-i Adl Kanunu-ı Muvakkat 30 Kasım 1916’da Meclisi Mebusan’da görüşülmek üzere ele alınmış ancak Adliye Nezareti adına gelen bir memurun kanunla ilgili beyan-ı mütalaada bulunacakları için görüşmenin tehir edilmesini istemesi üzerine ertelenmiştir.⁵⁹⁴ Sonraki yıl 25 Aralık 1917’de kanun tekrar Meclisi Mebusan’da gündeme getirilmiştir. Meclis görüşmelerinde söz alan Halep mebusu Artin Boşgezenyan (1861-1923)⁵⁹⁵ yasanın önemi ve gerekliliği hakkında dikkat çeken ifadelerle bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında; “...*İnsanların sevimlisi sevimsizi olduğu gibi kanunlarında sevimlisi sevimsizi olabilir. İşte bu kanun kanunların sevimlilerindendir. Çünkü Ceza Kanunu gibi mahuf (korkulan) ve müthiş bir kanun değildir. Bizi mahkeme kapılarında sürünmekten, yalancı şahitlerin şerrinden, arının dikeninden, akrebin, yılanın sokmasından ziyade zehirli olan dilinden vikaye (koruyacak) edecek bir kanundur. Gayet hoş bir kanun olduğu için müsaadenizle ben de buna “Hoş geldin, merhaba” demeyi vazife addederim*”⁵⁹⁶ demek suretiyle kanunla

⁵⁹¹ Kâtib-i Adl Kanun-ı Muvakkatı madde 108; “*Kâtib-i adl ve muavinlerince tanzim ve tasdik ve tebliğ olunacak bilumum evrakın ta’rifat-ı kanuniyyeye muvafık numunelerini havi adliye nezareti tarafından bir sakk-ı mahsusa tertibiyle kendilerine tevcih olunacaktır*”. **Düstur**, II/5, s. 862.; Günümüzde hukukçu ve yazar Fethi Gedikli’nin “*Katibiadllere Mahsus Sakk*” eseri o dönemin noterlik işlem formüllerinin yer aldığı ve Adalet Nezaretince neşredilen ilk resmi noterlik saklarından biri olduğu eserde belirtilmiştir. Yine eserde 1912 tarihinde Ali Cezmi’nin hazırladığı “*Mahsul-i Meşrutiyet: İlaveli Güldeste-İ Hürriyet Yahud Mükmmel Ve Mufassal Ve Edebi Hazine-İ Mekatib*” eserinde noterlik işlem formüllerine dair örneklerin yer aldığını belirtmiştir. (F. Gedikli, **Kâtibi adllere Mahsus Sakk**, s. 10.)

⁵⁹² M. Koraltürk-İ. S. Kaynar, “*Erken Cumhuriyet Dönemi...*”, s. 550.

⁵⁹³ Y. K. Aslansay, “*Noter Kanun Layihasının...*”, s. 598; N. Ü. Özkorkut, “*Savcılık, Avukatlık ve Noterlik Kurumlarının Osmanlı Devleti’ne Girişi*”, s. 154.

⁵⁹⁴ **Meclisi Mebusan Zabıt Ceridesi (MMZC)**, III/1, (Altıncı Birleşim, 30 Kasım 1916), İstanbul 1916, s. 61.

⁵⁹⁵ 23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanından sonra yapılan ara seçimle meclise giren Artin Boşgezenyan 1909-1918 yılları arasında Osmanlı Mebusan Meclisi’nde Halep mebusu olarak görev yapmıştır. Halep Vilayeti’nde bakırcılık ve dökümcülük işiyle uğraşan bir ailenin çocuğudur. Hukuk eğitimi almıştır. 1901’de Cebel-i Bereket sancağında Bidayet Mahkemesi (İlk Mahkeme) azası olarak görev aldığı bilinmektedir. Kaynaklar İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi olduğundan bahseder. İşçiler lehine propaganda yapmak için dolaşmasından dolayı bu soyadını almıştır. Mecliste iş yasasıyla ilgili verdiği kanun önerisiyle ön plana çıkmıştır. Ön plana çıktığı bir diğer konu da bütün mebusların erkek olduğu bir mecliste kadın hakları ve eşitliğini savunmuş olmasıdır. Kâtib-i Adl Kanun-ı Muvakkat Layihası ile ilgili en çok söz alan ve görüşlerde bulunan mebusur. Kendisinin “*Kanun-ı Cezanın Mevaddı Kaime ve Muaddelesi Hakkında Teşrih ve Tenkid*” isimli bir hukuk kitabı yayınlanmıştır. (https://www.academia.edu/22310374/Farklı_bir_mebus_Artin_Bosgezenyan E. T. 15.12.2020.)

⁵⁹⁶ **MMZC**, III/1, (Yirmi üçüncü Birleşim, 25 Aralık 1917), s. 400.

ilgili görüşlerini belirtmeye başlamıştır. Artin Bey devamında kanunun düzenlenmesinde sadece uzman bilgisinin yeterli olmadığını kanunu uygulayacak olan mukavelat muharrirlerinin de bilgisine başvurulması gerektiğini vurgulamıştır. Kanun görüşmelerinde mukavelat muharrirlerinin her bir madde için görüş bildirmelerinin ardından tekrar meclise sevk edilmesini teklif etmiş ancak kanun görüşmeleri ertelenmiştir.⁵⁹⁷ 25 Aralık 1917-21 Mart 1918 tarihleri arası değişik günlerde kanun maddeleri Meclisi Mebusan’da görüşülmeye devam eden kanun birkaç defa değişikliğe uğramış ve Cumhuriyet Dönemi’ne kadar yürürlükte kalmıştır.⁵⁹⁸

Anlaşılacağı üzere Tanzimat Dönemi resepsiyonla getirilen 1879 Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesi ve 1913 Kâtib-i Adl Kanun-ı Muvakkati adıyla hazırlanan bu iki yeni ve temel düzenleme ile noterlik kurumsallaşmaya başlamıştır. Osmanlı hukuk sistemine dâhil edilen noterlik için bir deneyim olması ve Cumhuriyet Dönemi noterlik kurumuna alt yapı oluşturması yönüyle noterlik tarihinin ülkemizde geçirdiği süreçte büyük katkıları olan önemli düzenlemelerdir.

⁵⁹⁷ MMZC, III/1, (Yirmi üçüncü Birleşim, 25 Aralık 1917), s. 401.

⁵⁹⁸ H. H. Çamer, “Noter”, s. 352; S.Ö. Esirgen, “*Osmanlıdan Cumhuriyete Noterliğin Gelişimi*”, s. 60.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

CUMHURİYET DÖNEMİ'NDE NOTERLİK

A- CUMHURİYET İLE BİRLİKTE DEĞİŞEN HUKUK SİSTEMİ VE NOTERLİK

I- Rejim Değişmeden Önce Milli Mücadele Dönemi'nde Hukuksallık İlkesi

I. Dünya Savaşı'na kadar gelen idari ve hukuki süreçte Tanzimat Dönemi oldukça önemlidir. Özellikle hukuk alanında yapılan yenilik ve düzenlemeler sonraki dönemlere temel oluşturacaktır. Cumhuriyet Dönemi'nde hukuk devrimini gerçekleştirecek devlet adamlarının yetişmesinde de öncelikli unsurdur. Osmanlı'nın kendi hukuk kuralları ve batıdan alınan yasaların birlikteliğinden oluşan düalist yapı tecrübesi, yeni kurulacak hukuk sisteminin daha hatasız ve kolay hazırlanması adına önemli bir deneyimdir.⁵⁹⁹ Bu arada şunu da ifade etmeliyiz ki, savaş yıllarında yaşanan gelişmelerde Kurtuluş Savaşı'nın önder kadrosunun hukuk devleti olmanın gereklerine gösterdiği özen düalist yapıdan kaynaklanan sorunların ötesinde farklı bir anlam yüklemektedir.

I. Dünya Savaşı'nın kaybedilmesi sonunda galip devletlerin baskısıyla Osmanlı Devleti “30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesini” imzalamıştır. Bu anlaşma da topraklarını, halkını ve bağımsızlığını yani bir devleti devlet yapan özelliklerini kaybeden Osmanlı Devleti fiilen sona ermiştir.⁶⁰⁰ O dönem Yıldırım Orduları Grup Kumandanı olan Mustafa Kemal Paşa⁶⁰¹ “bu mütarekename ile Devlet kendini teslim etmiştir” ifadesini kullanmıştır.⁶⁰² Bununla birlikte I. Dünya Savaşı'nın galip devletlerinin mütareke şartlarını haksız işgallerle uygulamaya koyması karşısında Türk

⁵⁹⁹ C. Üçok-A. Mumcu-G. Bozkurt, **Türk Hukuk Tarihi**, s. 373; Haluk Emiroğlu, “Roma Hukuku'nun Bilgi Kaynaklarından Corpus Iuris Civilis Ve Türkiye'de Hukuk Resepsiyonu”, **AÜHF**, 3/LI, 2002, s. 96; Avrupa'dan alınan kanunlar düşünsel, hukuksal ve sosyal bir zemin oluşturarak halkı Cumhuriyet Dönemi'ndeki hukuk devrimine hazırlamıştır. Örneğin; “parlamento”, “hürriyet”, “eşitlik” ve “devletin hukuka uyması” gibi modern hukuk kavramlarının temelleri Tanzimat Dönemi'nde atılmıştır. Yine Tanzimat'la birlikte resmi belgelerde görülen “zamanın ihtiyaçlarına uyma arzusu” ifadesi I. Dünya Savaşı yıllarının resmi belgelerinde geçen “asrileşmek mecburiyeti” ifadesine evrilmiştir. Böylece Tanzimat Dönemi “geçiş dönemi işlevini” ortaya koymuştur. (G. Bozkurt, **Batı Hukuku'nun...**, s. 217, 218.)

⁶⁰⁰ Gülnihal Bozkurt, “Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, **AAMD**, VIII/22, Kasım 1991, s. 45.

⁶⁰¹ I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı ordularının Irak'ta kurulan ve Suriye Cephesi'nde görevlendirilen komutanlığıdır. Son komutanı Mustafa Kemal Paşa'dır. (**Türk İstiklâl Harbi I Mondros Mütarekesi ve Tatbikatı**, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 1999, s. 72.)

⁶⁰² Fahri Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1983, s. 17.

Milleti işgallere karşı koyma ve milli haklarını koruma fikrinden yola çıkarak ülkede “*müdafaa-i hukuk*” hareketini başlatmıştır.⁶⁰³

Mustafa Kemal Paşa’nın müdafaa-i hukuk yapılanmasıyla özdeşleşmesi onu Türk Milli Mücadelesinin doğal lideri yapmıştır. 19 Mayıs 1919’da Samsun’a çıkışı ile başlayan mücadele ve sonrasında gelişen olaylar sonucu yeni bir devletin temelleri atılmıştır.⁶⁰⁴ 12 Ocak 1920’de son kez toplanan Mebusan Meclisi tam bağımsızlığı öngören “*Misak-ı Milli*” kararlarını almıştır. Buna göre “*siyasi, adli, ekonomik, mali, askeri, kültürel ve benzeri her konuda tam serbestlik*” olmadıkça devlet idaresi de mümkün değildir ilkesi kabul edilmiştir. Böylece milli mücadele hareketinin meşru yasama organı tarafından kabul edilmesi sağlanmıştır.⁶⁰⁵

Ancak meclisin bu kararı alması üzerine 16 Mart 1920’de İstanbul müttetik güçler tarafından resmen işgâl edilmiştir. Bu güçlerin baskısıyla padişahın son Osmanlı Mebusan Meclisi’ni fesh etmesi Türk Milleti için yeni durum ve şartların oluşmasını sağlamıştır. Artık milli, bağımsız ve eskisinden farklı yeni bir devlet kurma düşüncesi zihinlerde daha da güçlenmiştir. Ülkede devlet otoritesi işgal altındadır ve yeni bir meclise ihtiyaç vardır. Seçimler yapılarak halkın seçilen temsilcilerinin Ankara’da toplanması istenmiştir. Diğer taraftan Anadolu’da Mustafa Kemal Paşa liderliğinde müdafaa-i hukuk cemiyetlerinin gerçekleştirdiği kongreler süreci ve gelişen olayların nihayetinde Ankara’da yeni devletin ulusu temsil eden ilk meclisi “*Türkiye Büyük Millet Meclisi*” adıyla 23 Nisan 1920’de açılmıştır.⁶⁰⁶

Devletin “*iradi gücünün*” kaynağını oluşturan bağımsızlık kavramı “*ulus iradesine*” dayandırılmıştır. Bu düşünce halk tarafından benimsenmiş ve halkın “*eliyle*” meclis açılmıştır. Mustafa Kemal Paşa’nın mücadeleyi meşru zeminler üzerine oturarak yürütmesinin temelinde “*hukukilik*” olgusu bulunmaktadır. Bu anlamda gösterilen çaba

⁶⁰³ Osmanlı Devleti’nin son zamanlarında farklı amaçlarla birçok cemiyet kurulmuştur. Bu cemiyetlerin ortak amacı, milli bağımsızlığı kurtarmak, milli hakları savunmaktır. Özellikle vatanın savunulması gayesiyle kurulan bu cemiyetler isim olarak Müdafaa-i Hukuk tabirini kullanmıştır. “*Hakların Savunulması*” anlamına gelen bu tabir hukuk çerçevesinde hak arama düşüncesinin tezahürü olmuştur. Müdafaa ve hukuk kavramları yurt içinde halkı kazanmak yurt dışında ise haklılığı ispat için özellikle kullanılmıştır. (Bayram Sakallı, **Milli Mücadele’nin Sosyal Tarihi**, İz Yayıncılık, İstanbul, 1997, s. 141; Zeki Çevik, **Milli Mücadele’de “Müdafaa-i Hukuk’tan Halk Fırkası’na” Geçiş (1918-1923)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. 52.)

⁶⁰⁴Z. Çevik, **Milli Mücadele’de...**, s. 52; **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi I**, (Yazarlar: Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Dursun Ali Akbulut v.d), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2012, s. 189.

⁶⁰⁵Tayfun Akgüner, “*Yeni Meşruluk Anlayışı ve Ulusal Egemenlik*”, **75 Yılında Cumhuriyet ve Hukuk Sempozyumu**, (22-23 Ekim 1998), Dicle Üniversitesi Yayınları, Diyarbakır, s. 16.

⁶⁰⁶F. Belen, **Türk Kurtuluş Savaşı**, s. 153, 154, 168; T. Akgüner, “*Yeni Meşruluk Anlayışı ve Ulusal Egemenlik*”, s. 16.

dünya da başka bir örneği olmayan “*sui generis*” bir mücadeledir.⁶⁰⁷ Mustafa Kemal Paşa milli mücadele boyunca gerçekleştirilen tüm kongre ve örgütlenmelerde hukuksal ilke ve kavramları meşrulaştırma gayreti içinde olmuştur. Bu durum; vatan kurtarma mücadelesinin haklılığını hukuki dayanaklarla ön plana çıkarma gayesi olarak ifade edilebilir.

Meclis açıldıktan iki yıl sonra Mustafa Kemal Paşa, Meclis’in “3. Yasama Yılı Açış Konuşmaları”nda ülkenin mücadele yıllarını, iç ve dış siyasi durumunu ve yeni kurulan devletin adalet politikasını içeren konular hakkında görüşlerini bildiren bir konuşma yapmıştır. Konuşmasında hukuk sisteminin değişmesine ihtiyaç olduğundan hareketle “*Efendiler; Hükümet memlekette kanunu hâkim kılmak ve adaleti hüsnü tevzi etmekle mükelleftir. Bu itibarla adliye işi pek mühimdir. Binaenaleyh siyaseti adliyemizde takib edilecek gaye, evvela halkı yormaksızın süratle, isabetle, emniyetle adaleti tevzi etmektir. Saniyen heyeti içtimaiyemizin bütün dünya ile teması tabii ve zaruridir; bunun için seviyei adaletimizi bilcümle medeni hayatı içtimaiyenin seviyei adaleti derecesinde bulundurmak mecburiyetindeyiz.... Efendiler; bizim elyevm mevcudolan Kanunu Medenimiz Mecelledir. Bu Kanunu Medeni takriben yarım asır evvel Cevdet Paşa merhumun tahtı Riyasetinde bir heyeti ilmiye marifetiyle tertibolunmuştur. İşte, o mecellenin kavaidi külliyesindeki; “Ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkar olunamaz” kaide-i fıkhiyesi siyaseti adliyemizde üssülesasımızdır. Bu esas dahilinde hareket eden Adliye Vekaletimiz mecellenin ihtiva veya tatmin eylemediği ihtiyacı asır ve nâsı evfak ahkâmla tevsî ve tarsin lüzumunu takdir eylemiştir. Ve bu hususla iştigal etmek üzere, mütehassıslardan mürekkep bir heyet teşkili için bir kanun lâyihası tanzim edilmek üzeredir”⁶⁰⁸ demek suretiyle Türk hukukun esaslı bir değişime ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir.*

II- Cumhuriyet’in İlânı Sonrası Hukuksallık İlkesi

Noterliğin Cumhuriyet Dönemindeki gelişimi Medeni Hukuk alanında yapılan değişim ve dönüşümlerle ilintilidir. Bu bağlamda özellikle hukuk devriminin temelleri bilinmelidir. TBMM “*Milli Egemenlik*” ilkesine dayalı olarak kurulmuştur. İdeal olanı gerçekleştirme dönemin şartlarına bağlıdır. Demokratik ve laik hukuk sistemi modern devlet anlayışında kendisini anlaşılır biçimde cumhuriyet rejimi ile ifade eder. 29 Ekim

⁶⁰⁷T. Akgüner, “Yeni Meşruluk Anlayışı ve Ulusal Egemenlik”, s. 17.

⁶⁰⁸ TBMMZC, I/18, (Birinci Birleşim, 1 Mart 1922), s. 4.

1923’de Cumhuriyet’in ilân edilmesi, Türkiye’yi çağdaş ve modern uygarlık seviyesine ulaşması için gereken zemini hazırlamıştır. Bundan sonra yukarıda da ifade edildiği üzere Mustafa Kemal Paşa Adliye Vekâleti’nin “*mecellenin ihtiva veya tatmin eylemediği ihtiyacatı asır ve nâsı evfak ahkâmla tevsi ve tarsin lüzumunu takdir eylemiştir. Ve bu hususla iştigal etmek üzere, mütehassıslardan mürekkep bir heyet teşkili için bir kanun lâyihası*”⁶⁰⁹ hazırlamakta olduğunu vurgulayarak devrim niteliği taşıyan bu çalışmaların kesintisiz devam ettirileceğinin işaretlerini de vermekten geri durmamıştır.

Dönemin Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt⁶¹⁰ hukuk alanında yapılacak köklü değişikliklerin hazırlanması ve uygulanmasına öncülük etmiştir. TBMM, Tanzimat’la başlayan Avrupa kanunlarını alma usulünü yani resepsiyon faaliyetini sürdürmüştür. Cumhuriyet Dönemi’nde batı kaynaklı hukuk kuralları benimsetilmeye çalışılmıştır.⁶¹¹

Kişiler arasındaki ilişkileri birbirleriyle olan her çeşit hukuki işlemleri kişi hak ve borçları düzenleyen hukuk sisteminin temeli Medeni Hukuk’tur.⁶¹² Tanzimat Dönemi çıkarılan Mecelle Medeni Hukuku içeren konuların sadece bazı bölümlerini ele alan bir düzenlemeydi. Oysa kişilerin hayatını tamamen düzenleyecek bir medeni kanuna ihtiyaç vardı. Öncelikli olarak bu alanda “*İsviçre Medeni Kanunu ve Borçlar Kanunu*” Fransızca metninden resepsiyona tabi tutularak 17 Şubat 1926 tarihinde 743 sayılı Türk Medeni Kanunu kabul edilmiştir.⁶¹³ Amaç çağdaş hukuku ifade eden bu çalışmalarla topluma yön vermektir. Örneğin Fransız Ceza Kanunu yerine İtalyan Ceza

⁶⁰⁹ **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi II**, (Yazarlar: Durmuş Yalçın, Yaşar Akbıyık, Gülnihal Bozkurt v.d), Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2002, s. 73.

⁶¹⁰ İzmir Kuşadası doğumlu (1892) olan Mahmut Esat İstanbul Hukuk Mektebi mezunudur. İsviçre Fribourg Enstitüsü’nde hukuk doktorasını tamamlamıştır. Milli Mücadele yıllarında ülkesine dönerek Ege Bölgesi’nde yararlı hizmetler vermiştir. TBMM 1. Dönem İzmir mebusu olarak meclise girmiştir. İktisat ve Adliye Vekilliği görevlerini yürütmüştür. Türk Medeni Kanunu ve daha birçok temel kanunun hazırlanarak yürürlüğe girmesinde önemli bir payı olmuştur. İsviçre’de hukuk eğitimi almış olmasının Medeni Kanun’un İsviçre’den alınmasında etkisi olduğu ifade edilmiştir. Cumhuriyet Tarihi’nde “*Bozkurt-Lotus Vakası*” olarak bilinen davada Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti’ni Lahey Uluslararası Adalet Divanı’nda temsil etmiştir. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi ve Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde Anayasa ve Devletler Hukuku dersi vermiştir. 21 Aralık 1943 yılında İstanbul’da ölmüştür. (Tarık Ziya Işırtman, **Mahmut Esat Bozkurt Hayatı ve Hatıraları**, Güneş Yayınevi, İzmir, 1944, s. 10-13.)

⁶¹¹ Mustafa Baydar, **Atatürk ve Devrimlerimiz**, Türkiye İş Bankası Yayınları, İstanbul, 1973, s. 241, 242; H. Emiroğlu, “*Roma Hukuku’nun...*”, s. 96.

⁶¹² Ahmet Mumcu, **Türk Devrimi’nin Temelleri ve Gelişimi**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1971, s. 156, 158.

⁶¹³ Talih Uyar, **Türk Medeni Kanunu I**, Feryal Matbaacılık, Ankara, 2002, s. 1; M. Baydar, **Atatürk ve Devrimlerimiz**, s. 242.

Kanunu, Fransız Ticaret Kanunu yerine Alman Ticaret Kanunu tercih edilmiştir. Hukuk usulünde ise İsviçre'nin Neuchatel Kantonundan alınan kanun uygulanmıştır.⁶¹⁴

1926 Hukuk Devrimi'nin getirdiği en köklü yenilik İsviçre Medeni Kanunu'nun resepsiyona tabi tutulmasıdır. Osmanlı'da Klasik Dönem ve Tanzimat sürecinde hukukta birliktelik sağlanamamıştı. Bu gidişat toplumsal barış açısından sorun yaratmaktaydı. Tanzimat Dönemi yürürlüğe giren Mecelle İslam hukukuna dayalı bir kanun metni idi. Ancak Medeni Kanun'un kapsadığı kişiler hukuku, aile ve miras hukuku gibi işlemleri her azınlık kendi dinsel tapınağında yerine getiriyordu. Diğer taraftan Osmanlı Devleti bu anlamda azınlıklar üzerinde “yargı gücünü” kullanamıyordu. Bu durum ülkede hukuk birliği ve bağımsız yargı gücünün olmayışının, devletle halkın hukuksal bağ kuramayışının açıklayıcı sebepleri arasında gösterilebilir. Oysa kanunlar halkın devletle hukuki ilişkisini sağlayan kurallardır. Mustafa Kemal Paşa bunu gerçekleştirmek için evrensel ilkeleri gözetken Kıta Avrupası kanunlarını benimsemeyi uygun görmüştür. Hukuk alanında getirilen köklü değişikliklerle Türkiye, ilgili kısımda ifade edildiği üzere kıta Avrupa'sı hukuk sitemine dâhil olmuştur.⁶¹⁵

Diğer taraftan yeni kanunların uygulanması için adliye görevlileri için düzenlemeye gidildi. Bu bağlamda medrese eğitimi almış hukukçular görevlerinden alındı. 1925'de “Ankara Hukuk Okulu”⁶¹⁶ açıldı. Buradan mezun olan hukukçular yeni kanunların anlayışına göre yetiştirilmişti. Böylece “Medeni Kanunun” kabulünden kısa bir süre sonra Türk hukuk sistemi, dini esaslardan arındırılmış ve yeni anlayışın temsilcisi olan hukukçularla modernleştirilmişti.⁶¹⁷

⁶¹⁴ A. Mumcu, **Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi**, s. 158; Coşkun Üçok, “Hukuk Devriminin Nedenleri”, **Bellekten**, LII/204, Kasım 1988, s. 1010, 1011; G. Bozkurt, “Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, s. 50; Yabancı hukukun benimsenmesi olarak tanımlanan resepsiyon, toplumsal bir değişim aracı olarak hukuku kullanmanın bir yöntemi olarak değerlendirilir. Bu yolla bir toplumun temel siyasal, sosyal ve ekonomik yapısında değişiklik yapılabilir. Türkiye'de olduğu gibi evrim geçiren pek çok ülke bu yöntemle kendi toplum ihtiyaçlarını karşılama yoluna gitmiştir. Özellikle var olan yerel hukukla toplumda beliren çatışmalara yeterli çözümü üretemeyen ülkeler başka ülkelerin hukukunu benimseyerek çözüm üretme yolunu seçmiştir. Örneğin Japonya geleneklerine bağlı bir ülke olmasına rağmen ilk kabul ettiği Anayasa 1850 tarihli Prusya Anayasası'na dayanmaktadır. Yine Medeni Kanun, Ceza Kanunu ve Ceza Yargılama Kanunu'nu 1889'da Almanya'dan almıştır. (G. Bozkurt, **Batı Hukuku'nun...**, s. 16-21-29.)

⁶¹⁵ C. Üçok, “Hukuk Devriminin Nedenleri”, s. 1003-1011.; G. Bozkurt, “Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, s. 47-52.

⁶¹⁶ Mustafa Kemal Atatürk fakültenin açılış töreninde “Tamamen yeni kanunlar meydana getirerek eski hukuk esaslarını kökünden kaldırmak teşebbüsündeyiz. Yeni hukuk esasları ile alfabesinden eğitime başlayacak yeni bir hukuk neslini yetiştirmek için bu müesseseleri açıyoruz” sözleriyle yeni hukuk sisteminin artık eskisiyle bir bağının kalmayacağını açıklamıştır. (G. Bozkurt, “Atatürk'ün Hukuk Alanında Getirdikleri”, s. 49.)

⁶¹⁷ A. Mumcu, **Türk Devrimi'nin Temelleri ve Gelişimi**, s. 158, 159.

Yukarıda da ifade edildiği üzere Türkler İslamiyet ile birlikte bu dinin hukuk kurallarını benimsedi. Cumhuriyet'in ilanı ile de Kıta Avrupası hukuk sisteminden hareketle hukuk devrimini gerçekleştirdi. Mecelle'de geçen “*Ezmanın tegayyürü ile ahkâmın tegayyürü inkâr olunamaz*” yani zamanın değişmesi ile şartlar da değişir ifadesi Türklerin hukuk felsefesini yansıtmaktadır. Diğer taraftan Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilen hukuk devrimi ile Tanzimat Dönemi Osmanlı hukuk sisteminde oluşan düalist yapıya son verilmiştir. Hukuk birliği sağlanmıştır. Yeni meclis yeni kanunlarla daha çağdaş ve modern hukuk anlayışını benimsemiş hukuk ve eğitim sistemini bu yönde tasarlamıştır.

III- Kanuni Düzenlemeler Kapsamında Noterlik Teşkilatının Kalıcı Olması İçin Gösterilen Çabalar

Türk hukuk sisteminde yapılan köklü değişiklikleri noterlik gibi hukukun diğer alanlarında yapılan yenilikler izleyecektir. 1913 yılında kabul edilen Kâtib-i Adl Kanunu Muvakkati ile noterlik işlemleri devlet himayesinde yürütülmeye başlanmıştı. Kanuna rağmen Şer'iyye Mahkemeleri “*alelusul vasiyetname, vakfiye, hibe, nef-i mülk ve icari sagir ve vekâlet hüccetleri*” gibi konularda düzenleme ve onaylama işlemlerini yapmaya devam ediyordu.⁶¹⁸

Yeni hukuk sistemi içinde Şer'iyye Mahkemelerinin kaldırılmasına ilişkin hazırlanan kanun tasarısı⁶¹⁹ 5 Nisan 1924'te Meclis'te görüşülmeye başlandı.⁶²⁰ Sonuçta çıkarılan 469 sayılı “*Mehakimi şeriyenin ilgasına ve mehakimin teşkilatına ait ahkâmı muaddil Kanun*”⁶²¹ ile Şer'iyye Mahkemeleri kapatılarak yerlerine Asliye Mahkemelerinin kurulmasına karar verildi. Bu tarihten itibaren noterlik teşkilatı tamamen yerleşmiş, düzenleme ve onaylama işlemleri tümüyle kâtib-i adillere bırakılmıştır.⁶²²

Her ne kadar bu gelişmeler yaşanmış olsa da Türk hukuk sisteminde yeni kabul edilen kanunlarla birlikte Kâtib-i Adl Kanunu Muvakkati'ni yeni mevzuata göre

⁶¹⁸ Y. K. Aslansay, “*Noter Kanun Layihasının...*”, s. 598; Ö. Ulukapı- M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 16.

⁶¹⁹ **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, 30.18.1.1.9.19.1.

⁶²⁰ **TBMMZC**, II/8, (Yirmi dokuzuncu Birleşim, 5 Nisan 1924), s. 300,301.

⁶²¹ **Resmi Gazete**, S. 69, (26 Nisan 1924), s. 5.

⁶²² M. Koraltürk-İ. S. Kaynar, “*Erken Cumhuriyet Dönemi...*”, s. 548; Ö. Ulukapı, **Noterlik Mesleği Noterin Hak ve Yükümlülükleri**, s. 34.

uygulamak zora girmiş ve pek çok karışıklığa sebep olmuştu. Kanunun şer’i esaslara dayanan eski hükümleri işlemlerin yapılmasında sorun çıkarıyordu.⁶²³

Cumhuriyet Dönemi İstanbul’da noterlik yapan Hüsamettin Haydar⁶²⁴ Cumhuriyet’in İlanı ile noterlik kanununda ve noterlik mesleğinde yapılan düzenlemeleri belirtmiştir. İsmet İnönü⁶²⁵ Başbakanlığında kurulan “II. İnönü Hükümeti”nde⁶²⁶ Kâtib-i Adl Kanun’u maddelerinin değiştirilmesi ile ilgili hazırlanan layiha kabul edilmişti.⁶²⁷ Bu doğrultuda dönemin Adalet Bakanı Mustafa Necati Uğural⁶²⁸ noterlikle ilgili bazı iyileştirmeler yaptı.⁶²⁹ Noter sayılarının arttırılması ve bu yolla halka kolaylık sağlamak amacı ile her şehir ve kasabada noterlik bulundurulması getirildi. Ankara, İstanbul, Bursa, Samsun gibi illere birden çok noterin atanması ve Avrupa kentlerinde “yüzlerce noterin” olduğu, Türkiye’de de bu sayının yükseltilmesi gerektiği onun öncelikleri arasındaydı. Sorunların çözümüne yönelik olarak girişimlerde de bulunulacaktı⁶³⁰. Örneğin Kâtib-i Adil Kanunu’na göre atamalar noterlerden habersiz keyfi yapılıyordu. Yeni düzenleme ile noterler tayinden bir ay önce bilgilendirilecekti. Noterler, hâkimler arasından seçilecekti. Olumsuz işlemlerin önüne

⁶²³ Y. K. Aslansay, “Noter Kanun Layihasının...”, s. 599.

⁶²⁴ İstanbul Barosu’na kayıtlı bir avukat olan Hüsamettin Haydar İstanbul 3. Noteri’dir. Karakeçili oğullarından Mustafa Nuri Bey’in oğludur. Noterlik görevine Nisan 1919’da İstanbul Eminönü Valide Han’da başlamıştır. 12 Temmuz 1947 tarihine kadar görevini yürüten Haydar yaş haddinden emekliye ayrılmış ve 29 Temmuz 1954 tarihinde vefat etmiştir. Kendisi İstanbul’un önemli noterlerindendir. Noterlik mesleğinin tarihine yönelik yazılar yazmıştır. Bu yönde Cumhuriyet’in 10. Kuruluş Yıldönümü anısına yazdığı kitapçık, hakkında yeterince araştırma bulunmayan noterlik tarihine dair önemli bilgiler içermektedir. (M. Koraltürk-İ. S. Kaynar, “Erken Cumhuriyet Dönemi...”, s. 552.)

⁶²⁵ 1884 İzmir doğumlu Mustafa İsmet İnönü asker kökenli siyasetçi. I. Dünya Savaşı yıllarında Kafkas Cephesi Kolordu Komutanlığını, Milli Mücadele yıllarında I. ve II. İnönü Savaşlarını yönetmiştir. 1923 Lozan anlaşmasını imzalayan İnönü Cumhuriyetin ilanı ile birlikte mecliste başbakanlık, bakanlık ve parti başkanlığı görevlerinde bulunmuştur. 1973 tarihinde Ankara’da vefat eden İnönü Atatürk’ün en yakın silah ve mesai arkadaşı olmuştur. (**Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)**, (Yay. Haz.: İbrahim Karaer, Rahim Erişti, Ahmet Ceylan, Murat Şener, Mehmet Torunlar, Durmuş Ersoy, Mustafa Koçyiğit, Faruk Sabah, Abdülkadir Türkan), T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Ankara, 2014, s. 60, 61.)

⁶²⁶ 2. Türkiye Hükümeti olarak adlandırılır, 6 Mart 1924- 22 Kasım 1924 tarihleri arasında faaliyette bulunmuştur. (**Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler**, (Yay. Haz.: Mükremin Kocataşkın), T.C. Başbakanlık, Personel ve Prensipler Genel Müdürlüğü, Ankara, 1998, s. 71.)

⁶²⁷ **BCA**, 30.18.1.1.9.22.8.

⁶²⁸ Mustafa Necati Bey; 1892’de İzmir’de doğdu. 1913’te İstanbul Hukuk Mektebi’nden mezun oldu. Tekrar İzmir’e döndü ve “*Şark*” adında lise derecesinde bir okul açtı. 15 Mayıs 1919 İzmir’in Yunanlılar tarafından işgali üzerine direnişe katıldı ve “*İzmir’e Doğru*” gazetesini çıkardı. TBMM’nin I. Dönemi’ne Saruhan Milletvekili seçildi. 21 Eylül 1920’de Sivas İstiklal Mahkemesi Üyeliği’ne seçildi. TBMM I. Dönem İzmir Milletvekili seçildikten sonra 6 Mart-22 Kasım 1924 arası Adalet Bakanlığı görevini yürüttü. Gazi Eğitim Enstitüsü’nün kurulmasında, Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nun uygulanmasında ve Latin Harflerinin kabulünde etkili oldu. 1 Ocak 1929’da öldü. (**Türk Parlamento Tarihi III. Milli Mücadele ve TBMM Dönemi 1919-1923**, (Yay. Haz.: Fahri Çoker), TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1995, s. 841-842.)

⁶²⁹ M. Koraltürk-İ. S. Kaynar, “Erken Cumhuriyet Dönemi...”, s. 550.

⁶³⁰ Hüsamettin Haydar, **Cumhuriyetin On Senede Noterliye ve Noterlik Vasitasile Halka Yaptığı İyilikler**, H. M. Setyan Matbaası, 1933, s. 9,10.

geçebilmek için cezalar ağırlaştırıldı. Noterlerin kazançlarının belirlenmesi için düzenli olarak gelir-gider defteri “*muavazene defteri*” tutma mecburiyeti getirildi. Yapılan işlemlerden alınan harçlar karşılığı makbuz düzenleme mecburiyeti getirildi. Ayrıca bir “*yevmiye defteri*” tutularak verilen makbuzların ve alınan paranın neye göre alındığının kaydedilmesi zorunluluğu getirildi. İşlemlerin ücreti belirlendi. İşlem yapılacak bir kimse hastalık gibi sebeplerden noterliğe gelemeyen ve noter veya kâtibini nezdine davet ederse onların alacağı ücret buna göre belirlenecekti. 1924 düzenlemeleri Cumhuriyet’in yapılması sürecinde “*şimdilik*” takip edilen yeniliklerdi.⁶³¹ Bu kapsamda yapılan bir diğer çalışma vaktiyle ilga edilen noterliklerin çoğaltılmasına ilişkin kararın çıkarılmasıdır.⁶³²

III. İsmet İnönü Hükümeti⁶³³, Mahmut Esat Bozkurt’un Adalet Bakanlığı dönemi (1924-1927), 1926’da yürürlüğe giren Medeni Kanun’la birlikte noterliğin şekil özellikleri de belirginleştirildi. 29 Nisan 1926’da kanunun adı “*Noterlik Kanunu*” olarak değiştirildi.⁶³⁴ Bu tarihe kadar noterler vasiyet tanzim edemiyordu. Kanunla birlikte noterler halkın vasiyet için müracaatlarını kabul etmeye başlamıştır. Nikâh işlemlerinde eşlerin mali durumlarının tespiti ve yazılması işlemleri de noterlere verildi. Kâtib-i Adl Kanun-ı Muvakkatı ve zeyillerinin yeni mevzuat ve esaslar doğrultusunda yeniden düzenlenmesi gerekmektedir. İşbu kanunun uygulanmasında sorunlar yaşayan noterler şikâyetlerini de ifade etmekten geri kalmıyorlardı. Bunun yanı sıra noterler, kendi dairelerinde muhafaza ettikleri belgelerin de Noterlik Kanunu’nda belirtilen şartlara göre muhafaza edilmesini istiyordu. Konu ile ilgili olarak 17 Nisan 1926’da Ankara 1. Noteri tarafından ilgili makamlara gönderilen bir belgede bu istek dile getirilmişti.⁶³⁵

Bu tarihten sonra kanun yeni Türk hukuk sistemine uyumlaştırmak üzere çalışmalara başlandı. Adalet Bakanlığı 28 Temmuz 1927 tarihli bir tezkere ile kanun

⁶³¹ H. Haydar, **Cumhuriyetin On Senede...**, s.10, 11.

⁶³² BOA, MV. 222/23.

⁶³³ İsmet İnönü tarafından kurulan 4. T.C. Hükümetidir. 3 Mart 1925-1 Kasım 1927 tarihleri arasında faaliyet göstermiştir. (**Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler**, s. 81.)

⁶³⁴ Ö. Ulukapı- M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 16; H. Haydar, **Cumhuriyetin On Senede...**, s. 18; Bu tarihi Y. K. Aslansay “29 Mart 1929 tarihinde unvanı Noterliğe çevrilen Kâtib-i Adl Kanunu...” demek suretiyle farklı bir tarih vermiştir. (Y. K. Aslansay, “*Noter Kanun Layihasının...*”, s. 599.)

⁶³⁵ BCA, 30.10.0.0.31.174.4.; ilgili yazıya verilen cevabın ne olduğuna arşivde yaptığımız çalışmada rastlanılmamıştır.(YN)

layihasının hazırlanması için İstanbul noterlerinden oluşan uzman bir heyeti görevlendirdi.⁶³⁶

B- NOTER KANUN LAYİHASI'NIN HAZIRLANMASI (1927)

Uzman heyet, ilk önce noterlerin işlemlerinde kullanacakları kâğıt, defter ve mühürlerin şekli ve kullanma usullerinin Adalet Bakanlığınca düzenlenecek bir nizamname ile tespit edilmesi hakkında bir hükme yer verdi. Yapılacak işlemlerin daha güvenilir olması için noterlerin gerekli gördüğü işlemlerde ilgililerin fotoğraflarının belgeye yapıştırılarak üzerinin mühürlenmesi uygun bulundu. İşlemlerin güvenliği yönüyle noterlerin denetlenmesi noktasında savcı ve adliye müfettişleri tarafından sürekli ve düzenli bir şekilde denetlenmeleri, soruşturmaya gerek görülen noterlerden doğruluğu tasdik edilmiş örnekler istemeye yetkili olmaları hükmü yine bir nizamname ile tespit edilmesi layihaya eklendi. Bu kapsamda noterlerin aylık ayrıntılı bir cetvel düzenleyerek noter dairelerine giren-çıkan işlerin niteliği, sayısı ve bu işlerden alınan harç ve vergilerin miktarının bu cetvele kaydedilerek savcılıklara gönderilecekti. Noterlerin yanlarında çalıştırdıkları memurları işinin ehli kimselerden seçmelerini sağlamak adına bunların herhangi bir yolsuzluğu tespit edilirse, oluşacak zararı noterlerin karşılaması ve böyle bir memuru istihdam etmeye devam eden noterlerin ayrıca cezaya çarptırılacağına dair hükümler de layihada yer aldı. Noterler yanlarında bulunan tecrübeli çalışanları haksız yere işten çıkarırsa bu kişilere tazminat verilmesi uygun görülerek bu yönde hükümler getirilmiştir. Layihada bazı ülkelerde ortak sigorta usulünden bahsedilerek Türkiye’de de noterler için bir yardım sandığı oluşturulması ve yaş tahdidi ve maluliyetten dolayı görevinden ayrılan noterin mirasçıları için uygun bir toplu para verilmesi hükmü layihaya eklenmiştir. Enflasyona göre değişen mali şartlardan dolayı noter harç tarifesinin noter kanunundan ayrı bir layiha ile düzenlenmesi hükmü getirilmiştir. Harçların arttırılması yoluna da gidilmemiştir. Sonuçta layiha, “*Neuchatel ve Vaud Kantonları Noter Kanunu*” örnek alınarak, bilimsel esaslara göre ve yeni mevzuatla uyumlu, uygulamada toplum yapısının ihtiyaçları dikkate alınmak suretiyle hazırlanmıştır.⁶³⁷

Layihanın hazırlanması sürerken diğer tarafta hâlihazırda yürürlükte olan kanunda değişiklikler yapılmaya devam edilmiştir. Yayınlanan kanunlar özellikle halkın

⁶³⁶ Görevlendirilen bu uzman heyet ağırlıklı olarak İstanbul noterlerinden oluşmuştur. Tarafımızca kimlerin katıldığına dair herhangi bir isim listesine ulaşılamamıştır; Y. K. Aslansay, “*Noter Kanun Layihasının...*”, s. 599.

⁶³⁷ Y. K. Aslansay, “*Noter Kanun Layihasının...*”, s. 605-610.

menfaatini öngören kanunlardı. Adalet Bakanı Mahmut Esat Bozkurt döneminde şer’i mahkemelerden kalan “*ayniyat defteri*” tutma usulü kaldırıldı. Defter tutma uygulaması işlemlerin uzamasına, isimlerin veya rakamların yanlış yazılmasına ve bu sebeple hak kayıplarının yaşanması gibi olumsuzluklara neden oluyordu. Yeni düzenlemeyle tıpkı batılı devletlerde olduğu gibi belgeler daktiloda iki nüsha şeklinde hazırlanarak bir nüshası ilgili kişiye, diğeri de noter dairesinde ciltlenerek muhafaza edilmeye başlandı. Defterin başına fihrist konulması mecburiyeti getirilerek kayıtların bulunması kolaylaştırıldı.⁶³⁸

29 Mayıs 1929’da “*Resmi Gazete*”de yayınlanan “*Damga Resmi Kanunu*”⁶³⁹ ile noterlerde düzenlenen belgenin damga pulu eksik veya yanlış yapıştırılırsa, “*bunun cezası notere aittir*” hükmü getirildi. Oysa önceki kanunlarda ceza, imzayı atan işlem sahiplerinden alınıyordu.⁶⁴⁰ Bir başka değişiklik ise Kâtib-i Adl Kanun-ı Muvakkat’ın ve bazı maddelerinin değiştirilmesine yönelik hazırlanan layihanın 13 Şubat 1929’da kabul edilmesidir.⁶⁴¹ Bu bağlamda da “*Kâtibi Adil Kanunu’nun ve Muaddel Bazı Maddelerinin Tadili Hakkında Kanun’un*”⁶⁴² çıkarılmasıdır. Yapılan bu düzenlemeyle 1913 Kâtibi Adil Kanunu’na “*Noter Kanunu*”, kâtib-i adillere de “*noter*” unvanı verildi.⁶⁴³ Kanunda geçen “*Osmanlı, Lisan-ı Osmani, Memalik-i Osmaniye, tahvilat-ı Osmaniye, mecelle*” gibi kelimeler “*Türk, Türkçe, Türkiye, Türk tahvilatı, kanunu medeni*” şeklinde değiştirildi.⁶⁴⁴

Diğer taraftan yeni hükümler konularak hazırlanan Noter kanun layihası hâkim, Noter ve baroların görüş ve yorumları alındıktan sonra TBMM’ye sunulmuştur.⁶⁴⁵ Bilindiği üzere noterlikte imza ve mühür kullanımı son derece önemliydi. Kâtib-i adiller noter unvanını aldıktan sonra kanunun kırkuncı maddesi hükmü gereği imza ve mühür tatbik suretleri Adalet Bakanlığına, noterin bağlı olduğu mahkeme başkanlığına ve yerel yönetim de yetkili en yüksek memura gönderilerek dosyasında muhafaza edilmesi yönünde bir güncelleme getirildi.⁶⁴⁶ Cumhuriyet’in ilânından sonra da yürürlükte kalan ve uygulanmaya devam eden 1913 Kâtib-i Adl Kanun-ı Muvakkat değişen hukuk

⁶³⁸ H. Haydar, *Cumhuriyetin On Senede...*, s. 14.

⁶³⁹ *Resmi Gazete*, S. 900, (28 Mayıs 1929), s. 22.

⁶⁴⁰ H. Haydar, *Cumhuriyetin On Senede...*, s. 13.

⁶⁴¹ *BCA*, 30.18.1.2.2.15.40.

⁶⁴² *Resmi Gazete*, S.1141, (12 Mart 1929), s. 6784.

⁶⁴³ *BCA*, 272.0.0.11.24.128.13.

⁶⁴⁴ *TBMMZC*, III/9, (Otuz dokuzuncu Birleşim, 2 Mart 1929), s. 8.; M. Koraltürk-İ. S. Kaynar, “*Erken Cumhuriyet Dönemi...*”, s. 551.

⁶⁴⁵ Y. K. Aslansay, “*Noter Kanun Layihasının...*”, s. 601.

⁶⁴⁶ Ankara 1. Noterliğin 31 Mart 1929 ve 2. Noterliğin 1 Nisan 1929 tarihli tezkere suretleri konuyla ilgili tespit edilen örneklerdir. (*BCA*, 272.0.0.11.24.128.13.)

sistemi ile birlikte birçok yeni düzenlemeye uğradı. Ancak batı kaynaklı bir kurumun şer’i esaslı eski hükümleri de uygulamak zorunda olması işlemlerde tek ve bütünlüğün oluşmasını engelliyordu.

Anlaşılabacağı üzere mevcut kanunda yapılan düzeltmelere rağmen, işlem uygulamalarında ikilik devam etmektedir. Yetersizliği fark edilen kanunun değiştirilmesi için yeni kanun çalışmaları doğrultusunda noter kanun layihası hazırlanmış olsa gerekti. Ancak mevcut kanunun 1938 Noter Kanunu’na kadar yürürlükte kalması layihanın uzunca bir süre Meclis’te görüşülmediğine işaret etmektedir.

C- NOTERLİĞİN KURUMSALLAŞMASI VE SAYISAL VERİLERDE ARTIŞ

Cumhuriyet’in ilanından sonra yapılan düzenlemelerle noter dairelerinde yapılan işlemlerde artış olduğunu Noter Hüsamettin Haydar kendi noterliği üzerinden verdiği örneklemelerle aktarmaktadır. Kendisinin göreve başladığı 1919 tarihinde 9.598 işlem, 1920’de 13.217 işlem, 1921’de 17.054 işlem, 1922’de 17.636 işlem yaptıklarını, getirilen yeniliklerden sonra 1925’de işlem sayısının 18.039’a yükseldiğini ifade etmiştir. Buna paralel olarak noterliklerin sayısının artırılmasıyla doğal olarak işlem sayısında da artış görülmüştür. Nitekim 1928 yılına gelindiğinde İstanbul’da noter sayısı İstanbul merkezde yedi, Beyoğlu’nda altı, Üsküdar ve Kadıköy’de bir, Bakırköy ve Kartal’da bir tane olmak üzere toplam da on yedi noterlik bulunuyordu. Yine Ticaret Kanunu’nun⁶⁴⁷ yayınlanması ile birlikte “*kooperatif, limited*” gibi yeni şirket unvanları ortaya çıkmıştı. Ticaret sicil bürolarının oluşturulmasıyla tüccarların defter tasdiki görevi de noterlere verildi. Noterlerin bu yeni görevle birlikte iş hacminde artış oldu. Hüsamettin Haydar bu artışı yine kendi noterliğini esas alarak açıklamaya çalışmıştır. Buna göre; tüccar defter tasdiki işlemini yılda 40-50 defterle yaparken 1926 tarihinden itibaren 5.490’a çıkmış. 1927’de 2.142 ve 1928’de 2.390 defter tasdik ettiklerini ifade etmiştir.⁶⁴⁸

1930’lu yıllara gelindiğinde ise Türkiye genelinde noterlerle ilgili rakamsal ifadeler aşağıdaki tabloda ifade edildiği gibidir⁶⁴⁹:

⁶⁴⁷ Resmi Gazete, S. 406, (28 Haziran 1926), s. 1577.

⁶⁴⁸ H. Haydar, *Cumhuriyetin On Senede...*, s. 15, 16.

⁶⁴⁹ *Noterlikler İstatistiği 1935-1939*, (Haz: T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü), Ankara Basım ve Ciltevi, Ankara, 1941.

	1935	1936	1937	1938	1939
Müstakil Noter	75	75	73	74	80
Noter Muavinliği	57	57	49	47	38
İlavei Memuriyet	240	238	249	245	262
Toplam	372	370	371	366	380
Yapılan işlemler	Senetler, kefaletname, vekâletname, sulhname, ibraname, mukavelename, tahkimname, beyanname, şهادetname, istifname, protesto ve ihbarname, kontratlar, tercümeleler, tüccar defterlerinin numaralandırılması ve tasnifi, ilânat ve saire.				

Tablo-1: (1935-1939) Türkiye Geneli 62 Vilayet ve 299 Kazada bulunan Noterlik Sayıları.

Anlaşılabacağı üzere getirilen yeni kanunlar ve noterlikle ilgili hukuki düzenlemelerle birlikte noterlerin önemi artmış çalışma alanları genişlemiştir. Bu da iş yoğunluğu ve noterlik sayısının artmasına neden olmuştur.

Cumhuriyet Dönemi noterliği için bir diğer yenilik kadınların noter dairelerinde çalışmaya başlamasıdır. Türk Medeni Kanunu ile eşler arası eşitlik ilkesinin benimsenmesi kadınların erkeklerle eşit hak, yetki ve sorumluluk sahibi olmasını sağlamıştır. Özellikle noter dairelerinde daktilo göreviyle çalışma hayatına katılan kadınlardan söz etmek mümkündür. Yine Cumhuriyet Dönemi kabul edilen 9 Haziran 1932 tarihli “*İcra ve İflas Kanunu*”⁶⁵⁰ ile noter senetlerinin delil ve ispat gücü kuvvetlendirildi. Böylece alacaklının hakkı da koruma altına alınmış oluyordu.⁶⁵¹

Diğer taraftan bu dönemde işinde uzman ve tecrübeli noterlerin, meslekte yaş haddini doldurmalarına rağmen emeklilik süreleri ertelenebilmiştir. Özellikle İstanbul⁶⁵² ve İzmir’de⁶⁵³ yaş haddini dolduran işinde uzman ve sağlığının yerinde olması gerekçesiyle Bakanlar Kurulu kararıyla çalışmaya devam eden noterler bulunmaktadır. Bu dönem yapılan değişikliklerden biri de noterlere uygulanan para cezasıdır. Tanzimat Dönemi verilen para cezası 10 lira iken önce 100 sonra da 200 liraya çıkarılmıştır. Örneğin; kendilerine emanet verilen paraları hesaplarına geçirmeleri, birinin işlemini bir diğerine ifşa etmeleri, akrabalarının işlemlerini tasdik etmeleri, birine kefil olmaları, borsacılık, kumarbazlık ve para farkı ticareti ile uğraşmak gibi suçların cezalarında

⁶⁵⁰ Resmi Gazete, S. 2128, (19 Haziran 1932), s. 1567-1598.

⁶⁵¹ H. Haydar, *Cumhuriyetin On Senede...*, s. 18 19.

⁶⁵² BCA, 30.18.1.2.32.71.7.; BCA, 30.18.1.2.39.67.9.

⁶⁵³ BCA, 30.18.1.2.64.37.11.; BCA, 30.18.1.2.75.43.2.; BCA, 30.18.1.2.91.52.17.

görülen artış, noterlerin mesleğe ait işledikleri suçlardan toplum içindeki konumlarını da göstermektedir.⁶⁵⁴

Noterliğin Türkiye’de kurumsallaşmaya başladığı 1930’lu yılların ortalarında önemli bir gelişme yaşanmıştır. Türk noterler, Avrupa’da tanınır olmaya başlamıştır. İstanbul 3. Noteri Hüsametdin Haydar 16 Haziran 1935’de Fransa’nın Rennes şehrinde ve 20 Haziran 1935’de Belçika’nın başkenti Brüksel’de yapılacak olan “*Noterler Kongresi*”ne katılabilmesi için 13 Mayıs 1935’de Bakanlar Kurulu Kararı ile Hüsametdin Haydar Bey’e siyasi pasaport verilmesi karar altına alınmıştır.⁶⁵⁵

D- NOTER KANUNU (28 HAZİRAN 1938)

Noterlik kanunu için belirlenen uzman heyetçe İsviçre’nin “*Vaud ve Neuchatel Kantonları*” ile “*Avusturya Noterlik Kanunları*” dikkate alınarak layiha hazırlandı. Hâkim, noter ve barolardan görüş ve yorumlar alındıktan sonra Meclis’e sunuldu. Kanunun kabul sürecinde dönemin Başbakanı Celal Bayar⁶⁵⁶ idi. Onun adı ile anılan Birinci Hükümet (25 Ekim 1937-11 Kasım 1938) iş başındaydı.⁶⁵⁷ Adalet Bakanı ise Şükrü Saraçoğlu⁶⁵⁸ idi.

Bakan Saraçoğlu 15 Haziran 1938’de Meclis’te yaptığı konuşmada şu konulara değindi: “*Arkadaşlar, bu gün tedkikimize arz olunan kanun lâyihası, 1329 tarihli kâtibi adil kanununa dayanıyor. Filhakika bu kanun müteaddid defalar tadil edilmişti. Ancak*

⁶⁵⁴ M. Koral Türk-İ. S. Kaynar, “*Erken Cumhuriyet Dönemi...*”, s. 551.

⁶⁵⁵ BCA, 30.18.1.2.54.38.5.

⁶⁵⁶ 1883 Bursa/Gemlik doğumlu Mustafa Celal Bayar adalet, reji ve bankacılık alanlarında memuriyetlerde bulunmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti çalışmalarında bulunan Bayar, Milli Mücadele yıllarında Batı Anadolu’da görevler almış, Lozan Barış Konferansına müşavir olarak katılmıştır. Cumhuriyet’in ilanından sonra İkinci Meclis’e İzmir Milletvekili seçilmiştir. 1924 yılında İş Bankası’nı kurmuştur. 1937-39 yılları arası başbakanlık görevini yürütmüştür. Cumhuriyet Halk Partisi’nde (CHP) iken 1945’te “*Dörtlü Takrir*”in verilmesiyle çok partili siyasi hayata geçilerek 1946 yılında arkadaşlarıyla Demokrat Parti’yi (DP) kurmuştur. 1950 seçimlerinde partinin iktidara gelmesiyle kendisi de Türkiye Cumhuriyeti’nin üçüncü Cumhurbaşkanı seçilmiştir. 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle görevinden uzaklaştırılan Celal Bayar, idama mahkûm edilmiş ancak yaşlılığı nedeniyle cezası müebbet hapse çevrilmiştir. 1964 tarihinde hastalığı sebebiyle serbest bırakılmış, 1986 tarihinde İstanbul’da ölmüştür. (Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014), s. 61, 62.)

⁶⁵⁷ TBMM’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, s. 111.

⁶⁵⁸ Mehmet Şükrü Saraçoğlu 1886 İzmir doğumludur. 1909’da Mülkiye Mektebi’nden diplomalıdır. 1912’de İzmir İttihat ve Terakki Ticaret Okulu Müdürlüğü’ne getirildi. Görevini yürütürken burs alarak öğrenim için 1914’te Belçika ve 1915’de İsviçre’ye gönderildi. Cenevre Üniversitesi Siyasal ve İktisat bölümlerini bitirdi. 1919’da ülkeye döndüğünde İzmir’in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Kuşadası Milli Harekâtına katıldı. 10 Temmuz 1923’te TBMM’nin II. Dönem seçimlerinde İzmir Milletvekili seçildi. Maliye, Hariciye ve 1931-1938 tarihleri arasında üç dönem Adalet Bakanlığı görevini yürüttü. Adalet Bakanlığı döneminde avukatlık, hâkimlik, noterlik ve icra iflas kanunları hazırlanarak çıkarıldı. Cumhuriyet rejiminin gereği olan devlet organlarının kurumsallaşmasında önemli katkısı olan Saraçoğlu 1942’de Başbakanlık ve 1950’de TBMM Başkanlığı yaptı. Meclis’in III, IV, V, VII ve VIII. dönemlerinde İzmir Milletvekilliğini yaptı ve 1950’de siyasetten ayrıldı. 27 Aralık 1953’te İstanbul’da öldü. (Türk Parlamento Tarihi III. TBMM II. Dönem 1923-1927, (Yay. Haz.: Kâzım Öztürk), Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları, Ankara, 1995.

ana prensible alâkadar herhangi bir tadili bulunmadığı için, bu günkü ihtiyaçlarımıza cevap verecek mahiyet ve kuvvette değildir. Onun için bilhassa prensiplerden başlayarak bu kanunu tadil ediyoruz ve eski hüküm yerine yepyeni bir hüküm koyuyoruz. Noterlik teşkilâtının, yeryüzünde mevcut olanlar mütalea altına alınırsa, 3 sayfa arz ettiği, görülür. Bunun bir kısmı münhasıran hususî bir mal gibi almıp satılır ve bu babadan evlâda intikal eder vaziyettedir. Fransa ve Belçika'da böyledir. Bir kısmı ise muayyen şartları nefsinde toplayan her adamın yapabileceği bir meslektir. Üçüncü cereyan, içinde bulunduğumuz zamanda en ileri bir telâkki sayılmaktadır. Yani noterlik amme hizmetleri ifa eden devlet müesseseleri arasına alınması ve devlet tarafından kontrol edilmeli. Biz de mevcut bu cereyanların içerisinde en iyisi ve ilerisi olduğu için eski kanun yerine bu üçüncü cereyanı kabul ederek, o cereyana ait hükümlerle bu kanunu huzuru âlinize getirmiş bulunuyoruz. Bu, memleketin adlî ve ticarî cephesinde ileri doğru atılmış bir adım teşkil edecektir".⁶⁵⁹

3456 sayılı "Noter Kanunu" aynı gün kabul edildi.⁶⁶⁰ Kanunun kabulü "Ulus" gazetesinin 15 Haziran 1938 tarihli nüshasında "Noterler için çok esaslı iş hükümleri konuluyor" başlığına yer verilecektir.⁶⁶¹ Kanun 28 Haziran 1938'de "Resmi Gazete"de⁶⁶² yayımlandı ve 1 Eylül 1938 tarihinden itibaren geçerli oldu.⁶⁶³

Böylece Cumhuriyet'in ilânı ile birlikte diğer birçok alanlarda yapılan yeniliklere noterlik alanında yapılan yeniliklerle de uyum sağlanmıştır. Ancak "kâtib-i adl" tabiri bir süre daha kullanılmaya devam edilecektir.⁶⁶⁴ Noterliğin vasıfları, nasıl eğitim alacakları, hangi sınavlara tabi tutulacakları, atama ve tayinleri, noterlerin asli görevlerinin dışında hangi işlerle uğraşabilecekleri gibi konulara getirilen düzenlemeyle noterlik meslek haline getirilmiştir. Kanunun kabulü ile noterlerin yaptıkları işlemler karşılığı harcın dörtte biri ve yaptıkları diğer bazı işlerden ücret almaları sebebiyle noterliğin "serbest meslek erbabı" olarak kalmasına karar verilmiştir. Ayrıca kanunda yeni noterliklerin nasıl açılacağı da belirtilmiştir. Böylece uygulanması gereken yeni bir mevzuat ortaya çıkmıştır.⁶⁶⁵

⁶⁵⁹ TBMMZC, V/26, (Yetmiş altıncı Birleşim, 15 Haziran 1938), s. 152.

⁶⁶⁰ TBMMZC, V/26, (Yetmiş altıncı Birleşim, 15 Haziran 1938), s. 152-170.; H. H. Çamer, "Noter", s. 352; N. Gürsel, *Noterlik Mevzuatı ve Tatbikatı*, s. 5.

⁶⁶¹ *Ulus*, 15 Haziran 1938, s. 2.

⁶⁶² *Resmi Gazete*, S. 3945, (28 Haziran 1938), s. 10114.

⁶⁶³ *Noter İşkitabı*, s. 4; Ö. Ulukapı, *Noterlik Mesleği Noterin Hak ve Yükümlülükleri*, s. 34; H. Ergüney, *Türk Hukukunda Lûgat ve İstilahlar*, s.328; H. Dinçer, "Tarihte ve Hukukumuzda Noter", s. 72.

⁶⁶⁴ H. Ergüney, *Türk Hukukunda Lûgat ve İstilahlar*, s.329.

⁶⁶⁵ M. Koraltürk-İ. S. Kaynar, "Erken Cumhuriyet Dönemi...", s. 552.

1938 Noter Kanunu doksan bir maddeden oluşturulmuştur. Noterlerin nerede açılacağı; sayısı, yabancı ülkelerde noterlik işleri ve tatil günleri “*Umumi Hükümler*” başlığı altında belirtilmiştir. Kanunda Sekiz Bâb⁶⁶⁶ bulunmaktadır. Birinci Bâb; Noterlerin tayin usulleri, vasıfları, açık noterliklerin ilânı, noterlik sınavlarının şartları ve süreci, bu mesleği yapacakların verecekleri teminatın miktarı, meblağın geri iadesi, yaş sınırlaması, terfi, vazifesinden ayrılacak noterlere vekâlet gibi konular 7. ve 20. maddeler arasında belirlenmiştir.⁶⁶⁷

İkinci Bâb üç bölümdür. Birinci bölüm defter, dosya ve kayıtları içerir: Noterlerin kullanacakları defterler, dairede kalacak evrakların vergi ve harç durumu, evrak ve emanetlerin “*tesellüm devri*”, kâğıtların korunması, mesleğe dair konularda tutulacak cetveller adı geçen bölümde yer almaktadır. İkinci bölümde düzenleme, onaylama ve tebliğ işlerine değinilmektedir: Noter kâğıtları, resmî mühürler; ilgili taraflara yapılan işlemin bir kopyasını takdim etme; kâğıt ve defterlerin gizliliği ve bunları istemeye yetkili makamların hangileri olduğu; saklı veya kayıtlı olmayan kâğıt nüshaların taraflara verilme şekli; başka dile çevrilecek belgelere yapılacak işlemler; tebligat usulü ve diğer konular belirtilmiştir. Üçüncü bölümde; noter dairesine gelenlerin işlem yapmaya “*ehil*” olup olmadıkları; tarafların rızalarını öğrenme, şahit ve “*muarriflerin*” dinlenmesi gibi konular işlenmiştir. Bununla birlikte kimlik tespiti, tercümanla dinleme, onay, ehliyet, şahit, tarafların ehliyetinin bilinmesi, fotoğrafların yapıştırılması gibi işlemlere madde yirmi bir ve madde kırk üç arasında açıklık getirilmiştir.⁶⁶⁸

Üçüncü Bâb iki bölümden oluşmaktadır. Birincisinde; “*Noterlerin Görevleri*” belirtilmektedir: Vasiyetname hazırlanması, verilen “*emanetleri*” saklama ve iade etme usulü yer almaktadır. İkinci bölüm noter senetlerinin hüküm ve kuvveti konusunu içermektedir. “*Re’sen*” yapılan senetler, imzası onaylanan kâğıtlar, noterlerin re’sen düzen ve onay edemeyeceği akitler ve düzenleme şekli 44 ile 51. maddeler arasında bulunmaktadır.

Dördüncü Bâb da noter işlerinin denetlenmesi ve noterlerin sorumluluğu konularına açıklık getirilmiştir. Üç bölümden oluşan bu bâbın Birinci Bölüm’ünde teftiş süreci, bu doğrultuda hazırlanan raporlar ve yazım esnasında dikkat edilmesi gereken

⁶⁶⁶ T.C. Adalet Bakanlığı’nca elektronik ortamda yayınlanan Hukuk Sözlüğü’nde Bâb: Kapı anlamına gelmektedir. Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügatte de aynı ifadeye rastlamaktayız. (<https://sozluk.adalet.gov.tr/Harf/B>; F. Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, s. 60.)

⁶⁶⁷ **Resmi Gazete**, S. 3945, (28 Haziran 1938), s. 10114, 10115.

⁶⁶⁸ **Resmi Gazete**, S. 3945, (28 Haziran 1938), s. 10115, 10116.

konulara değinilmiştir. İkinci Bölümde de idari cezalar; noterlerden olası bir şikâyet durumunda hangi makama başvuru yapılacağı, işten el çektirme, cezai takibat ve idari işlemler hakkında açıklamada bulunulmuştur. Üçüncü Bölümde ise “*Noterlerin yapmaları memnu olan haller ve mali sorumluluk*” başlığı altında kanuna aykırı işler yapılmaması, işlerin gizli tutulması, noterin işlerini yapamayacağı kimseler, noterlerin hukuki sorumluluğu ve cezalar üzerinde durulmuştur.⁶⁶⁹

Noter yanında çalışanların durumuna ise Beşinci Bâb da yer verilmiştir. Noter memurları, memur olabilecekler, özgeçmiş dosyası, memurların seçilmesi, memurlara verilecek ikramiyenin şartlarına değinilmiştir. Altıncı Bâb da noterin ücreti açıklanmıştır. Noterlerin ücreti, masraflar, idare olunacak mallardan alınacak ücret, tebligat giderleri, haberleşme masrafları, harç ve ücretin kâğıtlara yazılması ve makbuz verilmesi, masrafların taksimi konularına 71 ve 80. maddeler arasında yer verilmiştir.⁶⁷⁰ Yedinci Bâb da “*Noterlerin mezuniyeti*” başlığı altında senelik izin ve hastalık durumu 81 ve 82. maddelerde ele alınmıştır. Sekizinci Bâb noter yardım sandığı ile ilgilidir. Sandığın bulunacağı yer ve yardım görececek noterler, sandığın sermayesini teşkil edecek gelirler, yapılacak yardım oranı, taahhütlerini yerine getiremeyenlere, görevden ayrılacak noterlere uygulanacak işlem, yardım sandığının kurulması ve idaresi ile ilgili nizamname 83 ve 88. maddeler arasında yer almaktadır. Kanunun sonunda yer alan geçici maddeler ile noter yardımcılarının durumu, tasfiye, tanınmış haklar ve kaldırılan kanunlar belirtilmiştir. Son olarak 89, 90 ve 91. maddelerde kanunun yürürlüğe giriş tarihi ve kanunu yürütecekler açıklanmıştır. Buna göre; kanun 1 Eylül 1938 tarihinden itibaren “*mer’i*”dir ve kanun hükümlerini icraya “*İcra Vekilleri Heyeti*” memurdur.⁶⁷¹

Bu kanun ile noterlerin görev ve yetkileri belirlenmekle birlikte; düzenleme ve onaylama işlemlerinin yapılacağı senet ve anlaşmaların hukuki özelliği ve sonuçlarına dair açıklayıcı hükümlere yer verilmemiştir. Oysa noterlerin yaptıkları işi yerli yerinde yapabilmeleri için ilgili mevzuatı bilmeleri gerekiyordu. Fakat Adalet Bakanlığı bu konuda yol gösterici bir çözüm sunamamıştır. Özellikle noterlik mesleğine yeni başlayanlarla ilgili esaslar bütünlük oluşturmadığı için noterler tarafından yapılan işlemlerde ortak bir tavır sergilenememiştir. Bu eksikliğin giderilmesi için noterleri ilgilendiren tüm bu konu başlıkları incelenmiş ve noterleri bilgilendirme amaçlı “*Noter*

⁶⁶⁹ Resmi Gazete, S. 3945, (28 Haziran 1938), s. 10117, 10118.

⁶⁷⁰ Resmi Gazete, S. 3945, (28 Haziran 1938), s. 10118.

⁶⁷¹ Resmi Gazete, S. 3945, (28 Haziran 1938), s. 10119.

İşkitabı” başlıklı 1944 ve 1946 tarihlerinde yayınlar yapılmıştır.⁶⁷² Bu kitaplara düzenleme ve onaylama işlemlerinin yapılacağı noter belgelerinin şekil mahiyetini gösteren formüller, noterin alması gereken harç, yazı ve kullanılacak kâğıt ücretleri formüllerin altına eklenmiştir. Yine ilgili kişiler için işlemler hakkında bilgilendirmelere yer verilmiştir.⁶⁷³

E- SAYISAL VERİLERDE YÜKSELİŞİN DEVAM ETMESİ (1941-1957)

Türkiye’de noterlik kurumu hukuki açıdan kendisinden beklenen görevleri gereği gibi yerine getirmeye çalışırken bunun bir yetkinlik sorunsalı ortaya çıkardığını dikkatlerden sakınmamak gerekir. Yetişmiş kadroların vereceği hizmet, hukuki sürecin işletilmesi açısından oldukça önemlidir. Bu doğrultuda kadro mevcutlarındaki çeşitlilik ve sayısal veriler yadsınamaz bilgiler sunmaktadır. Aşağıdaki tabloda ifade edildiği gibi 1946-1952 arası Bağımsız Noter, Noter Muavinliği ve diğer çalışanların sayısında belirgin bir artış görülmemektedir.⁶⁷⁴

	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952
Bağımsız Noter	66	64	64	54	53	62	58
Noter Muavinliği	63	48	43	46	79	57	64
İlavei Memuriyet	358	380	400	411	379	893	420
Toplam	487	492	507	511	511	1012	542
Yapılan İşlemler	Senetler, kefaletname, vekâletname, sulhname, ibraname, mukavelename, tahkimname, beyanname, şahadetname, istifname, protesto ve ihbarname, kontratlar, tercümeler, tüccar defterlerinin numaralandırılması ve tasnifi, ilânat ve saire.						

Tablo-2: (1946-1952) Türkiye Geneli Noterlik Sayıları

Yukarıda tabloda belirtilen yıl aralığında belirgin artış olmamasının sebebi muhtemelen II. Dünya Savaşı’nın henüz yeni bitmiş olması ve sonrasında Türkiye’nin savaşa katılmamış olmasına rağmen bunun ekonomik, sosyal ve siyasi sonuçlarına maruz kalmasıdır.

⁶⁷² *Noter İşkitabı*, s. 3,4.

⁶⁷³ N. Gürsel, *Noterlik Mevzuatı ve Tatbikatı*, s. 3,4.

⁶⁷⁴ *Noterlikler İstatistiği 1946-1952*, (Haz: T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü), Ankara, 1954.

Bir diğer tablo ise belirtilen yıl aralığının da (1941-1954) daha kapsamlı veriler sunmaktadır.⁶⁷⁵

	1941	1942	1943	1944	1945	1946	1947	1948	1949	1950	1951	1952	1953	1954
Bağımsız Noter	83	78	80	72	71	66	64	64	54	53	62	58	62	90
Noter Muavinliği	33	31	29	43	44	63	48	43	46	79	57	64	77	309
İlave-i Memuriyet	338	349	352	349	354	358	380	400	411	379	893	420	445	252
Toplam	454	458	461	464	469	487	492	507	511	511	1012	542	584	651

Tablo-3: Türkiye Geneli Noterlik Sayıları (1941-1954)

Bağımsız noterler, noter yardımcıları ve ilave-i memuriyetlerin/noterlik dairesi çalışanlarının sayıları yıllara göre dalgalanma göstermektedir. Noter ve noter yardımcıları için sayısal ivme de artış olmakla birlikte ilave-i memuriyetliklerin sayısında belirgin bir düşüş göze çarpmaktadır. Topyekûn noterlik kurumu çalışanlarında ise düzenli bir artış söz konusudur.

Bu yılları takip eden tarihlerde Noterlik Kurumu için daha detaylı bir çalışma yapıldığı aşağıdaki tablodan anlaşılmaktadır.⁶⁷⁶

	1955	1956	1957
Bağımsız Noter	69	72	77
Noter Muavinliği	87	96	98
İlave-i Memuriyet	529	526	522
Toplam	685	694	697

Tablo-4: (1955-1957) Türkiye Geneli 67 Vilayet ve 618 Kazada bulunan Noterlik Sayıları

Sayısal veriler için ülke geneli yer tespiti bilgisi de istatistikte yer almıştır. Çalışma üç yıl gibi kısa bir zaman aralığı için yapılmıştır. Kurum çalışanlarında düzenli artış süreklilik göstermiştir. Sayısal artış bir taraftan noterlik mesleğine olan toplumsal ilginin varlığına işaret ederken diğer taraftan artan iş yüküne delalet etmektedir. Bu aynı

⁶⁷⁵ **Noterlikler İstatistiği 1955-1957**, (Haz: T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü), Ankara, 1960; Adı geçen istatistik kitabının başlığı 1955-1957 arasını ifade etmesine rağmen yukarıdaki tabloda 1941'den itibaren olan veriler de yer almaktadır. (YN)

⁶⁷⁶ **Noterlikler İstatistiği 1955-1957**, (Haz: T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü), Ankara, 1960.

zamanda nitelikli iş gücünün de göstergesidir. Diğer taraftan eğitim ve yetkinlik konusunda rakamsal yükselişin de ifadesidir.

F- NOTERLİK KANUN TASARILARI (1942-1967)

15 Haziran 1938’de TBMM’de kabul edilen Noter Kanunu zaman içerisinde ihtiyaçları karşılayamamış, bazı düzenlemelere gereksinim duyulmuştur. Bu doğrultuda farklı tarihlerde hazırlanan tasarıların kabul edilmesi sonucu⁶⁷⁷ sırasıyla 1942⁶⁷⁸, 1945⁶⁷⁹, 1948⁶⁸⁰, 1952⁶⁸¹ ve 1959’da⁶⁸² kanun, yeniden güncellemeye tabi tutulmuştur. Bu süreçte Türkiye’de noterliklerin sayısı da artmaya devam etmiştir.

Kanunun içeriğine yönelik olarak yukarıda ifade edilen tarih aralığında yapılan düzenlemeler ve eklemelerle adeta bir “*yamalı bohçaya*” çevrilmiştir. Bu haliyle bile ihtiyaçları karşılar bir nitelikte olmamıştır. Kanunda birtakım boşluklar tespit edilmiştir. Güncelleme adına yapılanlar kanunu yeter seviyeye ulaştıramamıştır. Bunun üzerine yeni bir kanun yapma ihtiyacı gündeme gelmiştir.⁶⁸³

23. T.C. Hükümeti’nin (V. Menderes Hükümeti)⁶⁸⁴ işbaşında olduğu (25 Kasım 1957- 27 Mayıs 1960) dönemde Süleyman Esat Budakoğlu⁶⁸⁵ bu hükümetin Adalet

⁶⁷⁷ Örneğin; 24 Eylül 1941 ve 7 Şubat 1948’de Noterlik Kanunu’nun bazı maddelerinin değiştirilmesi hakkında kanun tasarısı, 10 Şubat 1945’de Noter Kanunu’nun 71, 84 ve 85. Maddelerinin değiştirilmesi ve olağanüstü hallerin devamı süresince noter ücretleriyle yol tazminatının artırılması hakkında ki kanun tasarıları. (BCA, 30.18.1.2.96.85.18; BCA, 30.18.1.2.115.90.17; BCA, 30.18.1.2.107.98.10.)

⁶⁷⁸ Resmi Gazete, S. 5012, (21 Ocak 1942), s. 2174.

⁶⁷⁹ Resmi Gazete, S. 6053, (10 Temmuz 1945), s. 9035.

⁶⁸⁰ Resmi Gazete, S. 6952, (8 Temmuz 1948), s. 14337.

⁶⁸¹ Resmi Gazete, S. 8111, (16 Mayıs 1952), s. 3609.

⁶⁸² Resmi Gazete, S. 10210, (21 Mayıs 1959), s. 21671.

⁶⁸³ Asım Kayabekman, “Noterlik Müessesesi ve Noterlik Kanunu Tasarısının Getirdikleri”, **Adalet Dergisi**, S. 12, (Aralık 1967), s. 930.

⁶⁸⁴ Başbakan Adnan Menderes’ten dolayı bu isim verilmiştir. Menderes’e 23. T.C. Hükümeti’nden (25 Kasım 1957- 27 Mayıs 1960) önce dört kez daha hükümet kurma görevi verilmiştir. İktidarda olduğu yıllarda kurulan hükümetler 1., 2., 3., 4. ve 5. Menderes Hükümetleri şeklinde adlandırılmıştır. Adnan Menderes’in özgeçmişi hakkında kısa bir bilgilendirmede bulunmamız gerekirse kendisi 1899 Aydın doğumludur. Siyasete 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası’nın Aydın Teşkilatı İl Başkanlığı’yla girmiştir. Bu parti kapatılınca Cumhuriyet Halk Partisi’ne (CHP) katılmış ve 1931’de Aydın Milletvekili olmuştur. Ankara Hukuk Fakültesi’ni bitirmiştir. Parti içi muhalefetinden dolayı CHP Disiplin Kurulu tarafından 1945’de partiden ihraç edilmiştir. 1946’da Demokrat Parti (DP) kurucuları arasında yer alan Menderes 1946 seçimlerinde aynı partiden Kütahya Milletvekili olarak Meclis’e girmiştir. 14 Mayıs 1950 seçimlerinde tek başına iktidar olan DP’nin Başbakanı olmuş ve iktidarı döneminde beş adet hükümet kurmuştur. Sanayileşme, şehirleşme, ulaşım, eğitim, sağlık ve bankacılık sektörlerinde önemli gelişmeler yaşanmıştır. 27 Mayıs 1960 tarihinde yapılan askeri darbeyle iktidardan indirilen Menderes Yassıada’da hapsedilmiştir. Milli Birlik Komitesince kurulan Yüksek Adalet Divanı’nda yargılanarak idama mahkûm edilmiş, 17 Eylül 1961’de İmralı’da cezası infaz edilmiştir. (**Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)**, s. 73,74.)

⁶⁸⁵ Süleyman Esat Budakoğlu, bakan, milletvekili, siyasetçi ve hukukçudur. 1911 Balıkesir doğumlu, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi mezunudur. Fethiye Sorgu Hâkimliği, Anamur ve Aydın Hâkim Muavinliği görevlerinde bulunmuş, serbest avukatlık yapmıştır. Balıkesir Milletvekili olarak Meclis’e giren Budakoğlu TBMM Başkanvekilliği, Ziraat Bakanlığı ve 23. TC Hükümeti döneminde de Adalet Bakanlığı yapmıştır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinde tutuklanarak Yassıada’da yargılanmış ve beş yıl

Bakanı idi. Onun girişimi ve himayesinde yeni bir noterlik kanunu çalışması başlatıldı. İlk olarak kanun taslağı niteliğinde “*Noterlik Kanun Layihası*” hazırlandı.⁶⁸⁶

Adı geçen layihanın hazırlık süreci 1957 ve 1958 yıllarını kapsamıştı. Kanun layihası ve ona bağlı olarak nizamname ve talimatnamelerin hazırlanması için Ankara İcra Hâkimi Nurettin Gürsel görevlendirilmişti. Kendisi vereceği emeğin karşılığı olarak Adalet Bakanlığı’nca belirlenen miktarda ek ücret alacaktı.⁶⁸⁷ Ancak yapılan bu çalışma meclise sevk edilemeyecekti. Bunda bakanlığın kendi iç bünyesindeki sebepler etkili olsa gerekti. Fakat kendisinden sonraki çalışmalara bu layiha temel oluşturacaktı. 1965 yılında yeni bir tasarı girişiminde bulunulacaktı.⁶⁸⁸

27 Ekim 1965’de Süleyman Demirel⁶⁸⁹ tarafından kurulan I. Demirel Hükümeti⁶⁹⁰ döneminde özellikle Adalet Bakanlığı’nca noterlik kanunu için “*miadını doldurduğu ve yeni bir kanunla bu kurumun yeni baştan ele alınması gerektiği*” düşünülüyordu. Dönemin Adalet Bakanı Noterlik Kanunu çalışmalarının başlatılması ve devam etmesinde katkıları bulunan Hasan Dinçer idi.⁶⁹¹ Çok geçmeden bakanlık kendi

hapse mahkûm edilmiştir. 11 Mayıs 1994’te ölmüştür. (TBMM Albümü 1920-2010 II, (Yay. Haz.: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Yayınları, Ankara, 2010, s. 547.)

⁶⁸⁶ A. Kayabekman, “*Noterlik Müessesesi ve Noterlik Kanunu Tasarısının Getirdikleri*”, s. 930.

⁶⁸⁷ BCA, 30.18.1.2.146.28.5.; BCA, 30.18.1.2.149.28.10.

⁶⁸⁸ A. Kayabekman, “*Noterlik Müessesesi ve Noterlik Kanunu Tasarısının Getirdikleri*”, s. 930.

⁶⁸⁹ Süleyman Demirel; 1 Kasım 1924’de Isparta’nın Atabey kazasına bağlı İslamköy’de doğdu. 1949’da İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Fakültesi’nden mezun oldu. 1954-1955 yılları arasında ABD’de barajlar, sulama ve elektrifikasyon konularında uzmanlaştı. Türkiye dönüşü Barajlar Dairesi Başkanlığı ve Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü yaptı. Serbest Müşavir-Mühendis olarak çalıştı. 1962’de Adalet Partisi Genel İdare Kurulu üyeliği ile siyasi yaşamı başladı. 1964’de parti genel başkanlığına seçildi. 10 Ekim 1965 genel seçimlerinde partisi tek başına iktidar oldu ve kendisi de Isparta Milletvekili olarak Parlamento’ya girdi. 30. T.C. Hükümeti’ni kurdu. 10 Ekim 1969’da partisi tek başına iktidar olunca 31. T.C. Hükümeti’ni kurdu. Parti içi kriz nedeniyle 32. T.C. Hükümeti’ni kurmak durumunda kaldı. 12 Mart Muhtırası’nda Başbakanlık görevini bırakan Demirel, 1971-1980 yılları arasında üç kez daha hükümet kurdu. 12 Eylül 1980 askeri müdahalesi ile gözaltına alındı ve yedi sene siyaset yasaklı kaldı. Halk oylaması ile yasağı kalkınca Doğru Yol Partisi Genel Başkanlığı’na seçildi. 29 Kasım 1987 genel seçimlerinde Isparta Milletvekili olarak tekrar parlamentoya giren Demirel Doğru Yol Partisi ve Sosyal Demokrat Halkçı Parti’nin bir araya gelerek kurduğu 49. T.C. Hükümeti’nde Başbakanlık yaptı. Yaklaşık on buçuk yıl Başbakanlık görevinde bulundu. Türkiye’nin gelişmesi ve kalkınmasına önemli katkıları oldu. 16 Mayıs 1993’de Parlamento tarafından Türkiye’nin 9. Cumhurbaşkanı seçildi. 2000 yılında görev süresi biten Demirel 17 Haziran 2015’de Ankara’da öldü. (Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014), s. 79; TBMM ALBÜMÜ 1920-2010 II, s. 861.)

⁶⁹⁰ 30. T.C. Hükümeti; 27 Ekim 1965- 3 Kasım 1969 yılları arasında faaliyette bulunmuştur. Adalet Partisi Genel Başkan’ı ve Isparta Milletvekili Süleyman Demirel tarafından kurulan ilk hükümet olduğu için I. Demirel Hükümeti olarak adlandırılmaktadır. (TBMM’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler, s. 263.)

⁶⁹¹ Hasan Hamdi Dinçer (1910-2001) Afyonkarahisar/Sandıklı doğumlu Dinçer Hukuk Fakültesi mezunudur. Hayrabolu Cumhuriyet Savcılığı, Afyon, Balıkesir Cumhuriyet Savcı Muavinliği, Bolvadin Ceza Hâkimliği görevlerini yürütmüş, serbest avukatlık yapmıştır. Değişik tarihlerde Afyonkarahisar ve Konya’dan milletvekilliği, Başbakan Yardımcılığı, Devlet, Milli Savunma ve Adalet Bakanlığı görevlerini yerine getirmiştir. (TBMM ALBÜMÜ 1920-2010 II, s. 775); Hasan Dinçer 23 Mart 1966’da Bakanlar Kurulu kararı ile Berlin’de düzenlenen IV. Avrupa Konseyi Üye Devletleri Adalet Bakanları toplantısına katıldı. Yine 1968’de aldığı daveti üzerine “*Amerikan Adli Sistemini*” incelemek üzere ABD’ye gitti. 23 Mayıs 1968’de Avrupa Konseyi tarafından hazırlanan “*Yabancı Hukuk Hakkında Bilgi*

denetim ve takibinde yeni bir kanun tasarısı hazırlık çalışmalarına başladı. Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürü Bülent Olçay⁶⁹², Anayasa Mahkemesi Üyesi Oğuz Akdoğanlı ve Tetkik Hâkimi Asım Kaya Bekman “çekirdek kadronun” içerisindeydi. Katılmaları için Ankara ve İstanbul noterliklerinden birer temsilci göndermeleri istendi. Bu arada eski noterlerden de görüş talep edildi.⁶⁹³ Bakanlıkta Bülent Olçay başkanlığında bir komisyon oluşturuldu. Komisyonunda ayrıca şu isimler yer almıştı: Sonradan Beyoğlu 17. Noteri olarak görev de yapacak olan dönemin Teftiş Kurulu Başmüfettişi Azmi Tekinalp, Ceza İşleri Genel Müdürlüğü’nden Mahmut Cuhruk, Beyoğlu 9. Noteri Fethi Sezai Türkmen, Beyoğlu 8. Noteri Fuat Bilgin, Ankara 6. Noteri Zihni Taşkiran. Hazırlığı aylarca devam eden bu kanun tasarısı çalışmaları tamamlandı. Kanun metni konu ile ilgili tüm daire ve bakanlıklara gönderildi. Görüş bildirmeleri istendi.⁶⁹⁴

Yeni kanun tasarısı “*Noterliği bir meslek haline getirme, bu mesleğin kapılarını bütün Hukuk Fakültesi mezunlarına açma ve birden çok noterin bulunduğu yerlerde rekabeti önleme gibi önemli kuralları getiriyordu. Tasarının kabulü ile noterler arasında işbirliği ve dayanışma sağlanacak, noterler ve noterlik daireleri üzerinde bir meslek kuruluşu olarak ortaya çıkacaktı*”.⁶⁹⁵ Alınan görüşler ve Bakanlığın çalışmalarıyla 29 Kasım 1967’de hazırlanan tasarı Meclis’e sunuldu.⁶⁹⁶ Tasarı, Meclis’in Adalet, Çalışma, Maliye ve Plan komisyonlarına havale edildi.⁶⁹⁷ Adalet Bakanı Hasan Dinçer tasarının zaman kaybedilmeden yasalaşmasını istiyordu. Bu sebeple tasarının ilgili komisyonlarda ayrı ayrı incelenmesi yerine bu komisyonlardan seçilecek üçer üyeden kurulu bir “Geçici Komisyon” oluşturulması için Meclis’e önerge verildi.⁶⁹⁸ Önergenin kabul edilmesinden sonra tasarının kanunlaşmasına kadar geçen sürede kanunun bazı maddelerinin değiştirilmesi veya düzenlenmesinden komisyon

Edinilmesine Dair Avrupa Sözleşmesi’ni Adalet Bakanı sıfatıyla imzaladı. Londra’da toplanan V. Avrupa Konseyi Adalet Bakanları Toplantısı’nda da Türkiye’yi temsil etti. (BCA, 30.18.1.2.194.24.12; BCA, 30.18.1.2.215.8.14; BCA, 30.18.1.2.220.37.7; BCA, 30.18.1.2.220.40.6.)

⁶⁹² “Hukuk Doktoru” unvanına sahip Bülent Olçay Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürlüğü’ne 28 Ocak 1965’de Cumhurbaşkanı tarafından atanmıştır. Kendisi ayrıca V. Avrupa Konseyi Adalet Bakanları Toplantısı için Londra’ya giden Adalet Bakanı Hasan Dinçer’in heyetinde yer almıştır. (BCA, 30.11.1.0.310.3.2; BCA, 30.18.1.2.220.40.6.)

⁶⁹³ Asım Kayabekman, “3456 Sayılı Yasa’dan 1512 Sayılı Yasa’ya Geçiş”, **TNBHD**, S. 74, (15 Mayıs 1992), s. 50.; H. S. Tokdemir, **Anılar**, s. 357.

⁶⁹⁴ A. Kayabekman, “3456 Sayılı Yasa’dan 1512 Sayılı Yasa’ya Geçiş”, s. 50.

⁶⁹⁵ H. S. Tokdemir, **Anılar**, s. 357.

⁶⁹⁶ A. Uz, “Noterlik Müessesesinin Kuruluş ve Gelişimi”, s. 31.

⁶⁹⁷ **Millet Meclisi Tutanak Dergisi (MMTD)**, II/22, Toplantı (T) 3, (1 Aralık 1967), s. 267.

⁶⁹⁸ **MMTD**, II/22, T. 8, (11 Aralık 1967), s. 413.

sorumlu olacaktı.⁶⁹⁹ Komisyon üyeleri şu Milletvekillerinden oluşuyordu: Komisyon Başkanı Kevni Nedimoğlu, Hilmi Biçer, Mustafa Kaftan, Hamdi Hamamcıoğlu, Ertuğrul Mat, Hazım Dağlı, Abdurrahman Güler, Behzat Eğilli, Ömer Faruk Sanaç, Selçuk Erverdi, Talat Köseoğlu, Coşkun Karagözoğlu, Talat Orhon, Enver Turgut, Tevfik Koraltan, Vahit Bozaltı.⁷⁰⁰

Tasarı özellikle noter atamaları, noterlik stajı, noterlerin yetki ve sorumluluklarına dair daha belirgin hükümler konulması, noter işlemlerinin düzenlenmesine duyulan ihtiyaç ile noterlerce yapılmayan işlemlerin bu kurum tarafından yapılmasına dair maddelerden oluşturulmuştu. Gerekçeleri hazırlanan tasarının getireceği önemli yeniliklerden biri de noterliğin bağımsız bir meslek olması yönündeki hükümdü.⁷⁰¹

Hazırlanan tasarının gerekçe kısmı araştırma konumuz açısından önemlidir. Millet Meclisi Geçici Komisyon Raporuna göre kanunun gerekçesi şöyle açıklanmaktadır. *“1 Eylül 1938 tarihinde yürürlüğe girmiş bulunan 3456 sayılı Noterlik Kanunu, 4106, 4782, '9928 ve 7263 sayılı kanunlarla birçok değişiklik görmüş olmasına rağmen, bugünkü durumu ile her alanda sürekli bir şekilde gelişen sosyal ihtiyaçlarımıza cevap vermekten uzak bulunmaktadır. 28 yıldan beri olagelen değişim, özellikle son yıllarda artan kalkınma hızı ve milletlerarası ilişkilerin gelişmesi karşısında, hukukî işlemlerde geniş ölçüde bir çoğalma kaydetmiş bulunmaktadır. Bu itibarla, hukukî işlemleri belgelendirme mercii olan noterliklerin iki yönden ıslahında zorunluluk duyulmuştur. Bunların; 1- Noterlerin durumunun ıslahı, 2- Noterlik işlemlerinin ıslahı, olmak üzere iki kısımda incelenmesi uygun görülmüştür”.*⁷⁰²

Buna göre; noter ve noterliklerin zamanın sosyal ve ekonomik şartlarına uygun olarak yeni bir kanuni düzenlemeye gereksinim öngörülmekteydi. Kanun uygulama devresinde birçok kez değişikliklere uğramasına rağmen uygulamalarda zamanın ihtiyaçlarına karşı yetersiz kalmıştır. En az avukatlık kadar kamu hizmeti ifa eden noterliğin önemine uygun yeni bir kimliğe kavuşması gerekmektedir. Avrupa ülkelerinde olduğu gibi noterliğin bir meslek haline getirilmesi için noterlik stajı ile

⁶⁹⁹ MMTD, I/28, Cilt 28, T.3, (13 Aralık 1967), s. 457.

⁷⁰⁰ A. Kayabekman, “3456 Sayılı Yasa’dan 1512 Sayılı Yasa’ya Geçiş”, s. 50.

⁷⁰¹ A. Kayabekman, “Noterlik Müessesesi ve Noterlik Kanunu Tasarısının Getirdikleri”, s. 933.

⁷⁰² Millet Meclisi, III, T. 1, S. (Sıra) Sayısı 130, (1 Aralık 1969), s. 1.

desteklenmesi, atamaların sınıflandırma esasına göre yapılması konusunda ortak bir kanı oluşmuştu.⁷⁰³

Kamu kurumu niteliği taşıyan Türkiye Noterler Birliği adıyla bir üst kuruluş meydana getirilmeliydi. Mesleğin uygulanması ve ortak sorunlarında bu üst kuruluş aracılığıyla genel yönetim ve genel düzenleme öngörülmekteydi. Tasarı ile noter işlemleri konusunda uygulamada karşılaşılan çekinceleri kaldırarak işlemlerin daha hızlı sonuçlanması amaçlanmaktaydı. Bunun için noterlerin genel görevleri sıralandıktan sonra devam eden maddelerde çeşitli noterlik işlemlerinin de ayrıca ele alınarak bunun nasıl yapılacağına dair kanuni düzenlemeye tabi tutulmaktadır.⁷⁰⁴ Sosyal ve ekonomik hayatın gelişimi içinde halen daha noterliklerde işlemi yapılmayan bazı konuların da bu meslek kolunun görev alanına dâhil edilmesi planlanmaktaydı. Böylece mahkemelerdeki iş yükünün belirli bir oranda azalacağı öngörülmekteydi. Tasarıda noter ücretlerinin her dört yılda bir incelenmesi, bunların Adalet Bakanlığı tarafından belirlenen ücret tarifesine bağlanmasıyla kanun dışı rekabetin önlenmesi amaçlanmaktaydı. İşlem sırasında işlem gören belgelere pul yapıştırılması uygulamadan kaldırılmış ve şimdiye kadar gerçekleşen usulsüzlükler böylece önlenmek istenmiştir. Tasarının bir diğer getirdiği yenilik ise yabancı ülkelerde yapılacak noterlik işlemleri ve bu işlemleri yürüten memurların hak ve yükümlülükleri ile ilgiliydi. Tasarı kamu hizmeti yapan noterlerin sosyal güvenlik sorununa, meslek olma gereğine ve zamanın şartlarına uygun bir kanuni düzenleme de getirmekteydi.⁷⁰⁵

G- NOTERLERİN MESLEKİ ÖRGÜTLENMESİ VE DAYANIŞMA ÇABALARI

Toplumsal ve ekonomik gelişmeler noterlik kurumunun hem sayısını hem de önemini artırmaktaydı. Adalet Bakanlığı'nın yeni tasarı hazırlığı sürecinde noterlerin değişen hayat şartlarına uygun bir kimlik kazanmak için çalışmalarda bulunduğu da bir olgudur. Ankara ve İstanbul'daki mesleki derneklerin yanı sıra kişisel bazı girişimler sayesinde kanun çalışmaları olumlu yönde ilerleme gösterdi. Noterlik çalışanlarının haklarını korumak; emeklerinin karşılığı olan ücret konusunda adaleti sağlamak;

⁷⁰³ **Cumhuriyet Senatosu/Rapor**, (CS/R: Rapor), Toplantı (T) 11, S. (Sıra) Sayısı 33, (16 Ekim 1971), s. 2.

⁷⁰⁴ **Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi (CSTD)**, T. 11, S. Sayısı 33, (16 Ekim 1971), s. 2.

⁷⁰⁵ **CSTD**, T. 11, S. Sayısı 33, (16 Ekim 1971), s. 2.

kanunsuz ve keyfi hareketlerle yapılan istismarları önlemek; karşılıklı yardımlaşmada bulunmak için “*Türkiye Noterleri Personeli ve Fikir İşçileri Sendikası*” kurulmuştur.⁷⁰⁶

Sendikanın faaliyetleri arasında üyelerine maddi yardım, evlenme doğum hastalık ihtiyarlık malûliyet, işsizlik ve ölüm yardımı yapmak için sendika bünyesinde yardım sandığı oluşturulmuştur. Diğer taraftan noterlik kanununda noter memurlarıyla ilgili maddelerin tadiline dair çalışmalar yapılmıştır. Sendika üyelerinin her türlü dilek ve şikâyetleri dikkate alınarak halledilmesi için ilgililer nezdinde çalışmalar yapılmıştır. Noterler çalışmalarına destek amacıyla Ankara Altıncı Noteri Zihni Taşkiran’ın çalışmaları doğrultusunda “*İlmi ve Mesleki Noterlik Dergisi*” adı altında aylık bir dergi çıkarmıştır. Dergi 21 Mayıs 1969’da ilk sayısını çıkarmıştır. Adalet Bakanı Hasan Dinçer bu çalışmaya destek vermiş ve derginin birinci sayısında kendisinin de bir yazısına yer verilmiştir. Dergi sendika çalışmalarına destek amacıyla yayınlanmıştır.⁷⁰⁷

Noterlik mesleğinin geldiği seviyenin belirlenmesi ve ortaya çıkacak sorunlara çözüm önerileri için yayınlanan derginin 1 Mayıs 1969 tarihli nüshasında şu ifadelere yer verilmektedir: Kamu yararı ve gücünün simgesi olan icra organlarına düzenleme ve onaylama işleri ile kanuni dayanaklar üreten noterliklerin halen daha “*eskinin*” etkisinden kurtulamadığı vurgulanmaktadır. Kamu hizmetini demokrasinin adalet anlayışı ile güçlendirilen noterliğin henüz gelişen hayat şartlarına uygun bir statüye sahip olmadığı ifade edilmektedir. Makalede; kamu hukukunun getirdiği yetkilerle halkın belge düzenleme işlemlerini yürüterek tarafların uzlaşmalarını sağlayan ve adalet sisteminin işlerliğine katkı sağlayan noterlerin, bu görevlerini hiçbir sosyal dayanakları olmaksızın yürüttüğünden bahsedilmekteydi. Bununla birlikte 1938 Noter Kanunu’nun 70. Maddesi’nin ek bir kanunla değiştirilmesinin gerekliliğine de değinilmekteydi. İlgili madde gereğince hizmet süresi on beş yılın üzerinde kaç yıl olursa olsun ömrünü bu mesleğe vermiş noterlik memurları için 4.125 TL bir tazminat uygun görülmekteydi. Sendika bu miktarın değiştirilmesi ile ilgili şikâyetleri dile getirmekteydi. Sosyal sigortalar mevzuatı döner sermayeli yardımlaşma sandıklarını kurum bünyesinde birleştirme konusunda gereğini yapamamıştı. Noter Yardım Sandığı’nda noterlerde memurlarına ait biriken paralar için bir düzenleme getirilmediği ifade edilmiştir.⁷⁰⁸

Anlaşılabacağı üzere noterler, yeni kanun çıkarılmasına yönelik sadece Bakanlığın çalışmalarıyla yetinmemiş, sorunlarını ve çözüm önerilerini içeren makaleler

⁷⁰⁶ YBD, “*Bizden Size*”, **İlmi ve Mesleki Noterlik Dergisi**, S.1, (Mayıs 1969), s.26.

⁷⁰⁷ YBD, “*Bizden Size*”, s.26.

⁷⁰⁸ Sadık Ata Öztas, “*Noterlik Memurları*”, **İlmi ve Mesleki Noterlik Dergisi**, S.1, (Mayıs 1969), s.26, 27.

yayınlamışlardır. “İlmi ve Mesleki Noterlik Dergisi” aracılığı ile de basını kullanarak yeni kanun ihtiyaçlarını ve yaşadıkları problemleri duyurma çabası içine girmişlerdir.

H- NOTERLİK KANUNU (5 ŞUBAT 1972)

Yukarıda da bahsedildiği üzere 1938 Noter Kanunu üzerinde farklı zamanlarda yapılan düzeltme ve değişiklikler yapılmıştı. Buna rağmen toplumun sosyo-ekonomik yapısının ve kişiler arasındaki hukuki ilişkilerin hızlı gelişmesi, noterlerin görev alanlarında mevzuat açısından yetersizlikleri gündeme getirmişti. Bununla birlikte tasarının Millet Meclisi Geçici Komisyonu’ndaki hazırlık çalışmaları tamamlanmıştı. Millet Meclisi gündemine alınması bekleniyordu. Ancak bir hükümet değişikliği söz konusu idi. Tasarının yeni hükümet tarafından gündeme alınması için Ankara ve İstanbul noterleri yoğun bir çaba içerisindeydi.⁷⁰⁹

Nihat Erim tarafından 11 Aralık 1971’de kurulan ve kendi adıyla anılan İkinci Hükümet döneminde⁷¹⁰ Adalet Bakanlığı görevine Suat Bilge TBMM dışından getirilmişti. Millet Meclisi Geçici Komisyonu’nda incelenen tasarı burada kabul edildikten sonra Bakanlar Kurulu Kararı ile öncelikle Meclis Genel Kurulu’nda gündeme getirildi ve açık oylamaya sunuldu. 21 Ekim 1971 Perşembe günü yapılan oylamada iki yüz atmış beş kabul, yirmi bir ret ve dört çekimser oy kullanılarak kabul edildi.⁷¹¹ Kanun, dosyası ile birlikte Cumhuriyet Senatosu⁷¹² Başkanlığı’na sunuldu.

⁷⁰⁹ A. Kayabekman, “3456 Sayılı Yasa’dan 1512 Sayılı Yasa’ya Geçiş”, s. 50.

⁷¹⁰ 34. T.C. Hükümeti (II. Erim Hükümeti/11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972); Prof. Dr. İsmail Nihat Erim; 1912 Kandıra doğumlu, İstanbul Hukuk Fakültesi mezunudur. 1943 yılında Kocaeli bağımsız milletvekili olarak Meclis’e girmiştir. Parlamentoda CHP grubuna katılmıştır. Bayındırlık, Devlet Bakanlığı ve Başbakan Yardımcılığı yapmıştır. 1950’de CHP’nin iktidarı kaybetmesi üzerine bir süre Ulus, Yeni Ulus ve Halkçı gazetelerini çıkarmıştır. 1961’da tekrar siyasete dönmüş ve CHP Kocaeli Milletvekili seçilmiştir. 12 Mart 1971 tarihinde Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Komutanlarının verdiği muhtıradan sonra partiler üstü bir hükümet kurmakla görevlendirilmiştir. 33. ve 34. Hükümetlerde Başbakanlık yapmıştır. Cumhuriyet Senatosu üyeliği de yapan Erim 19 Temmuz 1980 tarihinde İstanbul’da silahlı saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. (**Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)**, s. 81,82.)

⁷¹¹ **MMTD**, VIII/18, T. 2, (21 Ekim 1971), s. 553.

⁷¹² Cumhuriyet Senatosu; İngiliz kökenli “*çift meclis sisteminin*” Türkiye’de uygulanış biçimidir. 1961 Anayasasının getirdiği yeni kurumlardan biri de TBMM’nin “*ikinci bir kanadı*” olan Cumhuriyet Senatosu’dur. Senato Milli Komitesi Üyeleri “*tabii üyeler*”, Cumhurbaşkanı tarafından belirlenen üyeler ve kısmen de genel oyla seçilen üyelerden oluşan bir “*yasama meclisidir*”. Meclis’in öncelikli görevi bir denge unsuru olmak, iktidarda bulunan hükümetlerin çalışmalarını denetlemek ve aşırılıkları önleyici bir sistem oluşturmaktır. O yıllarda temel gerekçe olarak DP çoğunluğunun yasa yoluyla kişi haklarını kısıtlayan baskıcı yöntemler uygulamasına karşılık bir çözüm olarak öngörülmüştür. Sistemin işleyişi “*milletin*” tercihinin bir yansıması olan Millet Meclisi ile devletin çıkarlarını koruyan Cumhuriyet Senatosu arasında dengeli bir uzlaşma oluşturmaktı. Böylece Türkiye’de “*demokrasi*” düzenli bir seyir halinde yol almaya devam edecekti. Kanunların teklifi ve görüşülmesi Millet Meclisi ve Senato’nun birlikte kullandığı yetkililerdir. Bu bağlam da diğer kanunlarda olduğu gibi noterlik kanunu da önce Millet Meclisi Genel Kurulu’nda kabul edilmiş ardından Senato Meclisi’nde müzakere edilerek alınan ortak kararlarla kabul edilmiştir. Senato, Türkiye’de 1961-1980 tarihleri arasında on dokuz yıl faaliyette

Tasarının Millet Meclisi'nce kabul edilen metni ve Cumhuriyet Senatosu Sosyal İşler, Anayasa ve Adalet, Mali ve İktisadi İşler ve Bütçe ve Plan komisyonlarından üçer üye alınmak suretiyle kurulan Geçici Komisyonun tasarı hakkında hazırladığı rapor,⁷¹³ Cumhuriyet Senatosu Genel Kurulu'nda görüşülmeye başlandı. Kanun maddelerinin oylama süreci iki gün sürdü. 13 Ocak 1972 Perşembe günü tasarı yüz elli birinci maddesine kadar görüşüldü.⁷¹⁴ Kalan maddeler 18 Ocak Salı günü kabul edilerek kanunlaştı.⁷¹⁵ 1512 Sayılı, yeni “*Noterlik Kanunu*” 5 Şubat 1972’de yürürlüğe girdi.⁷¹⁶

1972 Noterlik Kanunu iki yüz on maddeden oluşturulmuştur. Kanun içeriği on beş kısımdan oluşmaktadır. Noterlikle ilgili genel hükümlerin yer aldığı Birinci Kısım’da; mesleğin tanımı, açılma şartları ve noterliklerin sınıflandırılmasına yer verilir. Noterliğe kabul şartları ve stajyerlik konusu İkinci Kısım’da detaylı olarak belirtilir. Beş bölümden oluşan Üçüncü Kısım’da sınıflandırılan noterlikler için atamalar, göreve başlama, vazgeçme ve istifa şartları ile ilgili açıklamalar yer almaktadır.⁷¹⁷

Dördüncü Kısım “*Notere Vekâlet ve İmza Yetkisi*” başlığını taşımaktadır. Noterlerin yemin meselesi, imza ve mühürlerine dair bilgiler ise Beşinci Kısım’da belirtilir. Noterlik dairelerinin düzeni, niteliği ve çalışanları hakkında detaylı bilgilere Altıncı Kısım’da değinilmiştir. Noterlerin her türlü hak ve sorumlulukları ise iki bölüm halinde Yedinci Kısım’da yer alır.⁷¹⁸

Sekizinci Kısım’da noterlerin görevleri “*genel, özel ve yapabilecekleri diğer işler*” başlıkları altında ve üç bölüm halinde açıklanmıştır. Noterlik işlemlerinin şekil özellikleri, hazırlanacak belgenin düzenleme ve onaylama şartları beş bölüm halinde Dokuzuncu Kısım’da yer almıştır. Mali konulara Onuncu ve On birinci Kısımlarda değinilir. Noterlikler ortak cari hesabı altında yer alan maddeler “*Gelirleri Dağıtılacak Olan İşlemler*” konusuna açıklık getirir. Kanunun On birinci Kısım hükümleri noterin ücreti, vergi, harç ve resimlerin tahsiline ilişkin düzenlemelerden oluşur.⁷¹⁹

bulunmuştur. (Cem Eroğul, **Türk Anayasa Düzeninde Cumhuriyet Senatosu’nun Yeri**, A. Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s. 10,11.)

⁷¹³ CS/R, T. 11, S. Sayısı 33, (16 Ekim 1971), s. 1-109.

⁷¹⁴ CSTD, 1, T. 11, (13 Ocak 1972), s. 399.

⁷¹⁵ CSTD, 1, T. 11, (18 Ocak 1972), s. 457.

⁷¹⁶ Resmi Gazete, S. 104090, (5 Şubat 1972), s. 1-20; Esat Şener, **Türk Medeni Kanunu II**, Seçkin Yayınevi, 1998, s. 2795; Ö. Ulukapı- M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 17.

⁷¹⁷ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E. T: 30.12.2020.

⁷¹⁸ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E. T: 30.12.2020.

⁷¹⁹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E. T: 30.12.2020.

Noterlerin sorumluluk ve disipline dair hükümler On ikinci Kısım'da Altı Bölüm halinde düzenlenmiştir. Kanunun On üçüncü kısım hükümleri artık bir meslek olmanın doğal sonucu olarak meslek kuruluşlarından bahsetmektedir. “*Türkiye Noterler Birliği*” başlığı altında kurulacak merkezin tüm şartlarına açıklık getirilmiştir. Konsolosların noterlik görevi On dördüncü Kısım'ın konusudur. On beşinci Kısım'da “*Çeşitli Hükümler*”, sonunda da “*Geçici Maddeler*” ve “*Yürürlük Maddeleri*” yer almaktadır. Kanun ilanından üç ay sonra yürürlüğe girecek ve kanun hükümlerini Bakanlar Kurulu yürütecektir.⁷²⁰

Günümüz noterlik kurumunun gelişimi bu kanunla olacaktır. Kanunun gerekçesinde hâlihazırdaki hukuk mezunu noterlerin az ve ilgisiz, diğerlerinin de yetersizliğinden bahsedilmektedir. Daha sonra kanundaki yeni sistemden söz edilmektedir. Kanunda; Noterlerin yetki ve sorumlulukları ile ilgili daha açık ve anlaşılır hükümlere yer verildi. Haklarındaki cezai kovuşturma konusunda teminat tanındı. Belirli bir süre staj yapma esası benimsendi. Noter ve noterliklerin sınıflandırılması yapıldı. Buna göre “3. Dereceden 1. Dereceye” doğru atama ve terfi sistemi getirilerek, doğrudan atama kaldırıldı. “*Türkiye Noterler Birliği*” kurularak buraya bağlı olan “*Noter Odaları*” ve “*Disiplin Kurulu*” teşkil edildi. Topluluk Sigortası ve Sosyal Sigortalar Kurumu'na kayıt olunarak tıpkı avukatlar gibi noterlerin de sigortalı olması ve sosyal haklardan yararlanması sağlandı. Böylece noterliklerin, geleceği güvenli bir iş ve meslek yeri olması planlandı. Uluslararası meslek kuruluşlarına üye olma ve onlarla bağlantı kurma imkânı sağlandı.⁷²¹

Yeni kanunda noterlerin durumu ve yapılan işlemlerin yeniden düzenlemesi yapılarak noterlik bir meslek haline getirilmiştir. Noterliklerin sınıflandırılması ve boşalan noterliklere nakil yapmak suretiyle tecrübeli kişilerin görevlendirilmesi noter tayinlerinin daha adil olmasını sağlamıştır. Noter işlem kâğıtlarına yapıştırılan harç, damga vergisi ve belediye pullarının alınması usulü değiştirilerek tahsil olunan bedellerin doğrudan Maliye ve Belediye veznelere yatırılması hükmü ile olası pul yolsuzluğunun da önüne geçilmiştir. Getirilen bu ve buna benzer daha birçok yenilikle eski kanunda ortaya çıkan boşluklar doldurulmuş, noterler için daha düzenli ve

⁷²⁰ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E. T: 30.12.2020.

⁷²¹ F. Tanju, “*Devlet ve Noterlik*”, s. 35; H. Dinçer, “*Tarihte ve Hukukumuzda Noter*”, s. 72.

emniyetli bir çalışma ortamı oluşturulmuştur.⁷²² Yeni kanun milli yapıya uygun, noterlere güvenlik sağlayan ve noterliği meslek haline getiren bir kanun olmuştur.⁷²³

1512 sayılı kanunun kabulünden önce Türkiye’de mevcut 716 noterlik bulunuyordu. Bunların 156’sı hukuk mezunları, 60’ı noter yardımcısı ve 510 adedi mahkeme başkâtipleri tarafından idare edilmekteydi. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra noterliklerin sayısı 800’ü geçmiş ve 700’den fazla noterlik dairesi müstakil noterlik haline gelmiştir. TNB Başkanı Avukat Osman Rasim Eyüboğlu’nun 1983 tarihli genelge yazısına göre; 1972’den sonra ataması yapılan noterlerin tümü hukuk fakültesi mezunlarından olmuştur.⁷²⁴

Anlaşılabileceği üzere yeni kanun noterlikle ilgili işlemlerin düzene sokulması, bir meslek olarak kabul edilip itibarının korunması, noterlik personelinin iş ve sosyal güvenliğine dair daha iyi hayat şartlarına kavuşturulması adına yapılmış önemli bir çalışmadır. 1512 sayılı kanun, noterlik mesleğinin hukuki mahiyeti, teşkilatlanması ve işlevselliği bakımından tam bir “*adalet mesleği*” haline getiren ileri bir kanun olarak ifade edilebilir.

İ- NOTER SAYISININ ARTMASI İLE İLGİLİ OLARAK ADALET BAKANI’NA YÖNELTİLEN SORU ÖNERGESİ (10 EKİM 1972)

Ferit Melen’in⁷²⁵ başında bulunduğu 35. T.C. Hükümeti (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973)⁷²⁶ döneminde Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren ülkede ne kadar noterin bulunduğu dair bir soru önergesi⁷²⁷ İçel Milletvekili Celal Kargılı⁷²⁸ tarafından 10

⁷²² Mehmet Karakullukçu, “*Noterlik ve Kâtipleri*”, **TNBHD**, S.18, 15 Mayıs-1978), Ankara, s. 56.

⁷²³ A. Uz, “*Noterlik Müessesesinin Kuruluş ve Gelişimi*”, s. 31.

⁷²⁴ F. Tanju, “*Devlet ve Noterlik*”, s. 37.

⁷²⁵ Ferit Melen; 1906’da Van’da doğdu. 1931’de Siyasal Bilgiler Fakültesi’nden mezun oldu. Maliye Bakanlığı’nda Müfettişlik, Vasıtalı Vergiler Genel Müdürlüğü ve Gelirler Genel Müdürlüğü görevlerini yürüttü. 1950’de CHP’den Van Milletvekili seçilerek Meclis’e girdi. Milli Savunma ve Sayıştay komisyonlarında görev aldı. 27 Mayıs 1960’da Milletvekilliği sona erdi ve aynı yıl Kurucu Meclis Üyesi oldu. 1961 ve 1962 yıllarında İnönü’nün kurduğu koalisyon hükümetlerinde Meclis dışından Maliye Bakanlığı yaptı. Senato yenileme seçimlerinde Van CHP Senato Üyesi olarak Meclis’e girdi. 1967’de Turhan Feyzioğlu başkanlığında bir grupta partiden ayrıldı ve Güven Partisi’nin kurucularından oldu. 12 Mart Muhtırası sonrasında kurulan 1. ve 2. Erim Hükümetlerinde Milli Savunma Bakanlığı görevini yürüttü. Nihat Erim istifa edince 22 Mayıs 1972’de yeni hükümeti kurmakla görevlendirildi. 15 Nisan 1973’e kadar Başbakanlığı devam etti. 1975’de göreve gelen Milliyetçi Cephe Koalisyon Hükümeti’nde Milli Savunma Bakanı oldu. 12 Temmuz 1980’de Cumhurbaşkanı tarafından Cumhuriyet Senatosu Üyeliğine seçildi. Ferit Melen 3 Eylül 1988’de öldü (**Dünden Bugüne Başbakanlık (1920-2014)**, s. 83.)

⁷²⁶ **TBMM’nin Kuruluşundan Günümüze Hükümetler**, s. 317.

⁷²⁷ **MMTD**, III/28, T. 3, (25 Ekim 1972), s. 250.

⁷²⁸ Celâl Kargılı 1935’te Tarsus’ta doğdu. Lise mezunudur. Çiftçilik, Tarsus “*Yeni Söz*” gazetesi sahipliği, Çukurova Bölge Planlama Teşkilatı Turizm Uzmanlığı gibi işlerle uğraşmıştır. Ankara Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Öğrenci Birliği Başkanlığı ve Kamu Kurul Üyeliği, Ankara Üniversitesi Kamu Kurul Üyeliği yapmıştır. 12 Ekim 1969 genel seçimlerinde CHP İçel (Tarsus) Milletvekili olarak

Ekim 1972’de Meclis’e sunuldu. Adalet Bakanı Fehmi Alpaslan tarafından yazılı olarak cevaplandırıldı.

Buna göre; “Cumhuriyetin ilânından bugüne kadar yıllar itibariyle Türkiye’deki il ve ilçelere göre noter sayısının neden ibaret olduğuna dair, İçel Milletvekili Sayın Celâl Kargılı tarafından verilen yazılı soru önergesi üzerine konu incelenmiş kayıtlarımızın araştırılması sonucunda tespit edilebilen durum ekli çizelgede arz olunmuştur. Malûmları olduğu üzere, mülga 3456 sayılı Noterlik Kanunu 1938 yılında yürürlüğe girmiştir. Bu cihetle rakamlar 1941 yılından sonraki noterlik sayılarını göstermektedir. Çizelgede sayıları gösterilen il ve ilçelerdeki noterliklerin dışında, bazı illerde ve ilçelerin çoğunluğunda noterlikler, mahalli adalet komisyonlarınca seçilmiş adalet memurları olan “Geçici yetkili noter yardımcıları” tarafından tedvir olunduğundan, bu kişiler “Müstakil noter” niteliğinde değildir. Keyfiyeti saygı ile arz ederim. Fehmi Alpaslan Adalet Bakanı”.⁷²⁹

Anlaşılabacağı üzere Adalet Bakanı Alpaslan tarafından cevaplandırılan soru önergesi; il ve ilçelerde bulunan noterliklerin sayısı ile ilgili bilgileri devletin resmi kaynaklarını temel alarak cevaplandırmıştır. Noterlik sayılarındaki yükselişe bağımsız noterlerin fazlalığını gerekçe göstermenin doğru olmayacağını ifade etmiştir. Bazı il ve ilçelerde “geçici yetkili noter yardımcıları” kapsamında görev yapan “adalet memurları” tarafından bu işin yapılması sayısal artışın sebebiydi. Bu kişiler de “Müstakil Noter” olarak değerlendirilmemekteydi. Aşağıdaki tablo belirtilen tarihte Adalet Bakanı tarafından verilen cevaba ektir:⁷³⁰

Yıl	İl itibariyle mevcut noterler	İlçe itibariyle mevcut noterler
1941	84	46
1942	64	47
1943	67	47
1944	64	47
1945	60	43
1946	77	45
1947	58	48
1948	54	46
1949	54	40
1950	59	61

Meclis’e girmiş daha sonra Bağımsız Milletvekili olmuştur. Yazarlık da yapan Kargılı Meclis’te verdiği soru önergeleri ile ünlüdür. 18 Eylül 1976’da ölmüştür. (TBMM ALBÜMÜ 1920-2010 II, s. 925.)

⁷²⁹ MMTD, III/28, T. 3, (25 Ekim 1972), s. 325.

⁷³⁰ MMTD, III/28, T. 3, (25 Ekim 1972), s. 325.

1951	58	50
1952	63	49
1953	63	56
1954	64	57
1955	61	59
1956	69	70
1957	67	64
1958	70	70
1959	79	58
1960	88	70
1961	87	69
1962	87	67
1963	126	74
1964	129	83
1965	117	82
1966	130	82
1967	130	88
1968	145	105
1969	140	130
1970	152	135
1971	152	146
1972	152	146

Tablo-5: 1941'den 31 Mayıs 1972'ye kadar Türkiye'de Noter Sayıları

Yukarıdaki (Tablo 5)'de belirtilen yıllar ve verilen rakamlar bundan önce ifade edilen (Tablo 2), (Tablo 3), (Tablo 4)'deki rakamlarla birbirini tutmaktadır. Her iki kaynakta devletin resmi verileridir. (Tablo 5)'deki rakamlar il ve ilçe ayrımına göre hazırlanmıştır. Önceki tablolardan sadece (Tablo 4)'de İl ve ilçe toplamı bildirilerek yine yıllara göre birleşik rakamlar ifade edilmiştir. Yani orada da iller ve ilçeler ayrıştırılmamıştır. Sayıların birbirini tutması bundan kaynaklanıyor olsa gerektir.

J- NOTERLİK MESLEĞİ'NDE YENİDEN YAPILANMA DÖNEMİ (1972'DEN GÜNÜMÜZE)

I- Türkiye Noterler Birliği'nin (TNB) Kuruluş Süreci

Kanunun yürürlüğe girmesini takip eden dört ay içerisinde özellikle Noterler Birliği'nin teşkilatlanması ve buna bağlı olarak Noter Odalarının kurulmasına dair

kanun maddelerinin uygulamaya geçirilmesi hazırlıklarına başlandı.⁷³¹ 9. ve 10. dönemler Gümüşhane Milletvekilliği yapmış ve 1962’de Ankara 14. Noterliğine atanan Halis Sadullah Tokdemir çıkarılan kanun ve getirdiği yenilikleri basın yoluyla duyurmak için İstanbul’da çıkan “*Son Havadis*” gazetesi 8 Temmuz 1972 tarihinde yayınlanan: “*Bir Meslek Kuruluşu Münasebetiyle: Geçen Pazar günü 25 Haziran 1972’de Türkiye’nin 13 merkezinde bir mesleğin temelleri atıldı. Sade ve sessiz... Sesini ve hatta kimliğini hiç kimseye duyurmamış bir meslek. 1972 yılının Ocak 18’inde Türkiye Meclislerince kabul edilen bir kanunla temel çukurları kazılmış ve harcı hazırlanmıştı bu mesleğin. Aradan geçen kısa zaman içinde Sayın Adalet Bakanlığı’nın inançlı ve enerjik tutumu ve mesleğin bir avuç mensubunun karınca misali didinmeleri neticesi, harç tutmuş, temel çıkmış ve bu temel üzerinde ilk binasını yükseltmek başarısı gösterilmişti...*” yazısı ile kendilerince “*mutlu bir olay*” olarak tanımladığı kanunla ilgili kamuoyunu bilgilendirdiğini ifade etmektedir.⁷³²

1512 sayılı kanun noterler için dört önemli yenilik getirmiştir:

Kanunun birinci maddesinde yer alan “*Noterlik Mesleği*” ibaresi noterliğin meslek haline getirilişinin ilk ve önemli belirtisi olmuştur. Artık noterlik kanunda da ifade edildiği gibi bir “*adalet mesleği*” olarak kabul edilmiştir. Önceden pul vasıtasıyla tahsil edilen vergi yöntemi değiştirilmiştir. Medeni ülkelerin noterleri gibi artık Türk Noterleri de devletin vergisini pul vasıtasıyla değil, modern vergi tahsili yöntemi olan makbuz karşılığında tahsil edecektir. Kanunun 11. Kısım hükümleri buna göre düzenlenmiştir. Noterliğin bir meslek olarak kabul edilmesinin tabii sonucu olarak noterler meslek teşekküllerini oluşturmuş ve Noter Odalarını faaliyete geçirmiştir. İlgili düzenleme kanunun 13. Kısım hükümlerinde belirtilmiştir. Meslek kuruluşlarının getirdiği önemli düzenleme şimdiye kadar Bakanlığın noterler üzerindeki vesayet hakkının bölünmesidir. Kurulacak Türkiye Noterler Birliği (TNB) kuruluşu ile noterlerin üzerindeki vesayet hakkı büyük ölçüde bu kuruluşa dolayısıyla noterlere geçmiştir. Böylece bakanlığın yanı sıra Türkiye Noterler Birliği de denetim hakkını elde etmiştir. Öyle ki bakanlığın genel anlamdaki teftiş ve denetimden bir dereceye kadar tayin ve nakil işlerine karışmaktan başka etkili bir yetkisi kalmayacaktır. Kanun noterler ve aile üyelerinin geleceğini garanti altına almak adına onları sosyal güvenlik

⁷³¹ H. S. Tokdemir, **Anılar**, s. 358.

⁷³² **Son Havadis**, (8 Temmuz 1972), s. 2-4.

kapsamına dâhil etmiştir. Kanunun 201. ve devamında gelen maddeleri ilgili düzenlemeyi içermektedir.⁷³³

Getirilen yenilik ve düzenlemelerle birlikte 1972 tarihi ve çıkarılan 1512 Sayılı kanun noterler ve noterlikler için pek çok konuda olumlu yeniliklerin yaşandığı önemli bir tarih olmuştur.

1- TNB'nin Faaliyete Geçmesi (10 Temmuz 1972)

TNB bir meslek kuruluşu olarak hizmet verecekti. Burada oluşumun içeriğine yönelik açıklamalarda bulunmamız gerekmektedir. Öncelikle kelime anlamı olarak *“meslek; belli bir eğitimle kazanılan bilgi ve beceri ile insanlara yararlı mal veya hizmet üreterek karşılığında geçimini sağlamak için yapılan sürekli iş, uğraş”* olarak tanımlanır. Meslektaş ise *“aynı meslekten olanların her biri”*ni ifade eder. Bu bağlamda *“mesleki örgütlenme”* veya *“meslek kuruluşu”* kavramları ise aynı meslekten olan kimselerin belirlenmiş amaçlar doğrultusunda bir araya gelerek oluşturdukları ve üyelerinden ayrı olarak tüzel kişiliği bulunan teşkilatı tanımlamak için kullanılır.⁷³⁴ Yine *“kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşu ve üst kuruluşlar”* ifadesi de anayasal anlamı bulunan hukuki bir kavramdır. Aynı mesleğe mensup kimselerin belirli amaçlar doğrultusunda bir araya gelerek oluşturulan ve meslek üyelerinden ayrı bir tüzel kişiliği bulunan kuruluşlar olarak tanımlanır.⁷³⁵ Bu kuruluşlar; kanunla kurulan, hukuki yapıları ve organları kanunlarla belirlenen meslek üyelerinin çıkarlarını ve mesleğin faaliyet alanında kamu yararını korumak amacıyla yapılacak olan düzenleme ve denetimden sorumludur.⁷³⁶

TNB bu doğrultuda Türkiye’de kurulmuş birçok kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından biridir. Avrupa ve Amerika’da birçok ülkede faaliyet gösteren Noterler Birliği çıkarılan 1972 Noterlik Kanunu ile birlikte Türkiye’de de ilk defa kamu kuruluşu niteliğinde faaliyete geçti 25 Haziran 1972 Pazar günü on üç farklı merkezde

⁷³³ H. S. Tokdemir, **Anılar**, s. 363.

⁷³⁴ <https://sozluk.gov.tr/> E. T. 29.12.2020.

⁷³⁵ **T.C Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu Araştırma ve İnceleme Raporu**, s. 17.

⁷³⁶ Anayasa’nın 135. Maddesi’ne göre tanımlanmıştır. Buna göre *“Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ve üst kuruluşları; belli bir mesleğe mensup olanların müşterek ihtiyaçlarını karşılamak, meslekî faaliyetlerini kolaylaştırmak, mesleğin genel menfaatlere uygun olarak gelişmesini sağlamak, meslek mensuplarının birbirleri ile ve halk ile olan ilişkilerinde dürüstlüğü ve güveni hâkim kılmak üzere meslek disiplini ve ahlâkını korumak maksadı ile kanunla kurulan ve organları kendi üyeleri tarafından kanunda gösterilen usullere göre yargı gözetimi altında, gizli oyla seçilen kamu tüzelkişilikleridir”*. (https://www.tbmm.gov.tr/anayasa/anayasa_2018.pdf, s. 26. E. T. 29.12.2020.)

yapılan seçimlerle Türk Adli tarihinde ilk defa “*Bölge Noter Odaları*” kuruldu. Noterler bu odalara üye oldu ve oda başkanlarını da seçerek çalışmaya başladı.⁷³⁷

TNB 1972 tarihinde çıkarılan 1512 sayılı Noterlik Kanunu’nun⁷³⁸ yürürlüğe girmesiyle kurulmuş kamu kurumu niteliğinde tüzel kişiliği olan bir meslek kuruluşudur.⁷³⁹ Adı geçen kurum ilk olağan kongresini Ankara’da 9 Temmuz 1972 pazar günü saat 10:00’da Türkiye Kızılay Derneği Genel Merkezi’nde gerçekleştirmiştir. Dönemin Adalet Bakanı Fehmi Alpaslan’da⁷⁴⁰ kongreye katılmıştır. Kongrede ilk sözü Fehmi Alpaslan almış sonrasında Türkiye Barolar Birliği Başkanı Profesör Faruk Erem bir konuşma yaparak yeni kurulan bu oluşumun kurucularına başarılar dilemiştir. Tamamen bölgesel ve şahsi imkânlarla oluşan odalardan seçilen toplamda kırkın üzerindeki delege ve oda başkanları kongreye katılmıştır. Kongre üyeleri öncelikli olarak Birliğin en önemli organı olan “*Birlik Yönetim Kurulunu*” iş başına getirmiştir. Kongrede yönetim kurulu yedi asil ve aynı sayıda yedek üye olmak üzere üyelerini seçmiş ve seçilen üyeler arasında iş bölümü yapılmıştır. Türkiye Noterler Birliği Başkanı, Genel Sekreteri, Saymanı ve diğer görevlileri belirlenmiştir. Sonrasında Birliğin önemli ikinci organı “*Noterler Disiplin Kurulu*” noterler üzerinde kullanacağı vesayet hakkının icracısı olmak üzere oluşturulmuştur. Yine Kongrede kanunun yürürlüğe girdiği 5 Mayıs gününün “*Noterler Günü*” olarak anılması için bazı üyeler tarafından verilen önerge oy birliği ile kabul edilmiştir. Bundan böyle 5 Mayıs günü her yıl bir Noter Odası bölgesinde düzenlenen sempozyumlar ile “*Noter Bayramı*” olarak kutlanacaktır. Böylece 10 Temmuz 1972 tarihinden itibaren Türkiye Noterler Birliği resmen çalışmaya başlamıştır.⁷⁴¹ İlerleyen yıllarda TNB kongreleri belirlenen tarihlerde yapılmaya devam etmiştir.

⁷³⁷ H. S. Tokdemir, *Anılar*, s. 360.

⁷³⁸ *Resmî Gazete*, S.14090, (5 Şubat 1972), s. 1-20; Noterlik Kanunu, On üçüncü Kısım’da yer alan 163-190. Maddeler arası TNB hakkındadır (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E.T. 25. 12 2020.)

⁷³⁹ Noterlik Kanunu 163. Madde de geçen; “*Noterlik mesleğinin amaçlarına uygun bir şekilde görülmesini, mesleğin gelişmesini ve meslektaşlar arasında birlik ve yardımlaşmayı sağlamak üzere, kamu kurumu niteliğinde ve tüzel kişiliğe sahip Türkiye Noterler Birliği kurulur. Birliğin merkezi Ankara’dır*” emri doğrultusunda kurulmuştur (<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E. T. 25.12. 2020; **T. C. Devlet Teşkilatı Rehberi 1988**, (Yay.Haz: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü) Ankara, 1988, s. 629.)

⁷⁴⁰ Hasan Fehmi Alpaslan (1918-2008), Ankara Hukuk Fakültesi mezunudur. TBMM XII. Dönem için 15 Ekim 1961’de yapılan seçimlerde Cumhuriyet Senatosu Artvin üyeliğine seçilmiştir. 22.05.1972’de kurulan 35. T.C. Hükümeti Ferit Melen kabinesinde Adalet Bakanlığı görevini yürütmüştür. Kabinenin istifası ve 15 Nisan 1973’de yeni Hükümetin kurulması üzerine Bakanlığı sona ermiştir. (Fahri Çoker, **Türk Parlamento Tarihi I**, Türkiye Büyük Millet Meclisi Vakfı Yayınları No: 16, s. 115-116.)

⁷⁴¹ H. S. Tokdemir, *Anılar*, s. 364, 366.

TNB'ye seçilen ilk üyeler ve görevleri şu şekilde belirlenmiştir: Başkan Halis Tokdemir (Ankara 14. Noteri), Başkan Yardımcısı Muammer Eriş (İzmir 3. Noteri), Genel Sekreter Osman Canatan (Ankara 15. Noteri), Sayman Üye Mehmet Kartal (Ankara 1. Noteri), Üye Ayhan Molu (Kayseri 2. Noteri), Üye Fahrettin Tanju (Eskişehir 3. Noteri), Üye Ayten Gökakın (Ankara Altındağ 2. Noteri).⁷⁴²

TNB gerçekleştirdiği ilk kuruluş kongresinin ardından 3 Eylül ve 10 Aralık 1972 tarihlerinde iki olağanüstü kongre daha gerçekleştirmiştir. Yapılan kongrelerde kanunun Birliğe verdiği görevler sırasıyla ele alınmış ve titizlikle incelenmiştir. Kanun hâkimiyetini kurmak ve devam ettirmek için oldukça ciddi bir çalışma yürütülmüştür.⁷⁴³

2- 1512 Sayılı Kanun'da TNB'nin Görevleri ve Gelir Kaynakları

Noterler ilgili kanun gereğince TNB'nin doğal üyeleridir. Yaş tahdidinden dolayı meslekten ayrılan noterler Birliğin fahri üyesi olurlar. Bununla birlikte Birlik Yönetim Kurulu, mesleğe yararı olan kişileri TNB'nin fahri üyesi olarak kabul edebilir. TNB ve organları, kuruluş amaçları dışında faaliyette bulunamazlar. Birlik, amacına uygun işlerde kullanılmak üzere menkul ve gayrimenkul edinebilir. Birlik, protokol kurallarına uygun olarak resmi törenlere katılır. Türkiye Noterler Birliği Başkanlığı, başkan yardımcılığı, genel sekreterliği ve saymanlığı görevleri ücretlidir. Birlik Yönetim Kurulunun Başkanlık Divanında görev almamış üyeleri ile disiplin kurulu başkan ve üyelerine katıldıkları toplantılar için huzur hakkı ödenir. Bu kimselerden Ankara'dan başka illerden seçilenlere yolculuk ve ikamet giderleri ile diğer zaruri giderler, miktarı kongrece belirlenmek üzere Birlik Bütçesinden ödenir.⁷⁴⁴

Noterlik Kanunu 166. Maddesinde 16 bent halinde TNB'nin görevleri belirtilmiştir. Buna göre ilgili maddeler kanununda geçtiği şekli ile şöyledir:⁷⁴⁵ Meslektaşlar arasında birlik ve yardımlaşmayı sağlamak; Meslekin gelişmesi için kitap ve dergiler yayınlamak, konferanslar düzenlemek, uluslararası toplantılara katılmak ve benzeri çalışmalar yapmak; Noter kâtiplerini yetiştirmek için kurslar açmak; Noterliği ilgilendiren konularda görüşünü yetkili mercilere kendiliğinden veya istek üzerine bildirmek; Uyulması zorunlu meslek kurallarını tespit ve tavsiye etmek; Noter ve kâtiplerine, yönetmelikte gösterilecek belirli bir süre ve tutarda borç para vermek; Üyelerinin ev sahibi olmaları, çocuklarının tahsillerini iyi şartlarla yapabilmeleri ve sair

⁷⁴² F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 399.

⁷⁴³ H. S. Tokdemir, **Anılar**, s. 364, 371.

⁷⁴⁴ Ö. Ulukapı- M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 135-136.

⁷⁴⁵ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E.T. 20.12.2020.

sosyal hizmetlerden faydalanmaları konusunda tedbirler almak; Her adli yılın açılmasından evvel kendi çalışmaları ve mesleki ihtiyaçları hakkında Adalet Bakanlığına rapor vermek; Noterliklere ait evrakın korunması ve saklanması için ortak tedbirler almak idi⁷⁴⁶

Kanuna göre TNB taşınır ve taşınmaz malları ile paralarını Birliğin amaçlarına uygun şekilde yönetmek ve işletmek; Noterlerle katip ve hizmetliler arasında yapılacak sözleşmeler için tek tip sözleşme örneği hazırlamak; Noterlik işlemlerinin bu kanuna uygun şekilde yapılmasını sağlamak ve özellikle kambiyo senetlerinin (Çek, poliçe ve emre muharrer senet) protestoları ile sair konularda noterler arasında rekabeti önlemek amacı ile ilgili resmi ve özel kuruluşlarla temas etmek, gerekirse varılan sonuçları tarafların uymakla yükümlü olduğu bir protokole bağlamak (İlgili resmi ve özel kuruluşlar, TNB ile gerekli temasta bulunmaktan ve protokol düzenlemekten kaçınamazlar); Noterlerin genel menfaatlerini ve meslekin ahlak, düzen ve geleneklerini korumak; Noter odalarının üye sayısı ve faaliyeti göz önünde bulundurulmak suretiyle noter odalarına TNB verilecek ödenek miktarını ve ödeme şeklini belli etmek; 109. Madde hükümleri saklı kalmak üzere, her nevi ortak hesap paylaşım esaslarını belirlemek; Kanunlarla verilmiş diğer görevleri yapmak TNB'nin etkinlik alanını oluşturmaktaydı.⁷⁴⁷

1512 Sayılı Kanunda yer alan TNB görevleri mesleğin olumlu gelişimi için gereken çabanın sarf edilmesi yönünde oldukça yapıcı ve önemli ifadelerden oluşmaktadır. TNB'nin bu görevleri yerine getirmek için ihtiyaç duyduğu gelir kaynakları kanunla tespit edilmiştir. Buna göre kanunun TNB'nin gelir sağlama yolları kanunun 189. Maddesinde şöyle ifade edilmektedir: Her üyenin (noterin) vereceği giriş parası; Üyelerin aylık gayrisafi gelirinin % 1 inden aşağı olmamak üzere ödeyecekleri aidatlar; Bağışlar; Boşalan noterliklerden elde edilen gelirler; Noterlerin geçici olarak işten çıkarma cezası almaları halinde noter aidatı ve vekile verilen ücretten artan noterlik safi gelirleri; Kanunun 117. Maddesi uyarınca fazla alınan noterlik ücretlerinin belli koşullarla TNB'ye aktarılan kısımları; Noter emanet paralarının faizleri ile bu paralarla ilgili sair gelirler; Kanunun 120. Maddesi uyarınca vergi, harç ve resim bedellerinin ilgili daireye zamanında yatırılmamasından doğan gecikme zamları; Noterler ve noter stajyerleri ile noter kâtipleri ve kâtip adaylarına verilen ücretten kesme

⁷⁴⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E.T. 20.12.2020.; **T. C. Devlet Teşkilatı Rehberi 1988**, s. 629.

⁷⁴⁷ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E.T. 20.12.2020.

cezalarında kesilen miktarlar; TNB yayınlarının ve taşınmaz mallarının getireceği gelir; TNB'nin bu kanun hükümleri uyarınca girişeceği işlerden sağlanacak diğer gelirler.⁷⁴⁸

Böylece TNB kanunla kurulan, kendisine verilen görevleri yapan ve bu görevleri yapmak için belirli mali kaynaklara sahip kamu kuruluşu niteliğinde mesleki bir oluşumdur.

3- TNB'nin Organları ve Görev Tanımları

Tüzel kişiliğe sahip bir kurum olan TNB kanunda belirtilen görevlerini yani fiil ehliyetini organları aracılığıyla kullanmaktadır. Bu organlar ve görev tanımları kanunun 167. ve devamında gelen maddelerde belirtilmiştir. Buna göre Birliğin organları ve görev tanımı şöyledir şunlardır:

Türkiye Noterler Birliği Başkanı: TNB'ni mahkemeler, protokol ve diğer mercilerde temsil eder. Yönetim Kurulu ve Başkanlık Divanına başkanlık eder ve alınan kararları yerine getirir. TNB'nin mallarını idare eder. Birliğin kendisine verdiği yetkiye dayanarak Birlik adına her türlü kazanım ve borçlanma yapabilir. Birliğe yapılan bağışları kabul eder ve bütçeyi uygular. Yabancı noter birlikleri veya hukuk kurumları ile ilişkileri kurma ve yürütme yetkisine sahiptir. Ayrıca kanunun kendisine verdiği diğer görevleri yapar.⁷⁴⁹

Türkiye Noterler Birliği Başkanlık Divanı: Birlik Başkanı, Başkan Yardımcısı, Genel Sekreter ve Sayman'dan oluşur. Yönetim Kurulunun toplantı halinde olmadığı zamanlarda kurulun verdiği yetki çerçevesinde çalışmaları yürütür. Divan başkanın davetiyle toplanır. Toplantı gündemini başkan belirler, divan üyelerinin gündeme alınmasını öngören teklifleri başkan tarafından oylamaya sunulur ve kabul edilen tekliflerin gündeme ilave edilir. Divan'da kararlar oy çokluğu ile alınır ve bir tutanakla tespit edilerek özel dosyalarda saklanır. Daha sonra karar fıkraları aslından birer nüsha çıkartılarak ilgili servislere dağıtılmak üzere genel sekreterliğe verilir. Bu ve gerekli diğer işlemler görevlendirilen raportör ve kâtipler tarafından yerine getirilir.⁷⁵⁰

2021 yılı itibarıyla hâlihazırda bulunan TNB Başkanlık Divanı Üyeleri; Başkan Dursun Cin (Samsun 1. Noteri), Başkan Yardımcısı Cemal Afacan (Kartal 20. Noteri),

⁷⁴⁸ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E.T. 21.12.2020; Ö. Ulukapı- M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 137-138.

⁷⁴⁹ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> , s. 4889. E. T. 28.12.2020.; F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 403.

⁷⁵⁰ F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 404; Ö. Ulukapı- M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 140.

Genel Sekreter Av. Dr. İbrahim Gül, Sayman Üye Ahmet Ovacık (İstanbul 32. Noteri).⁷⁵¹

Türkiye Noterler Birliği Yönetim Kurulu: TNB Yönetim Kurulu dört yıllık bir süre için TNB Kongresi tarafından seçilen yedi asil ve dört yedek üyeden meydana gelir. Aynı noter, Birlik Yönetim Kurulu, Disiplin Kurulu ve Oda Yönetim Kurulu üyeliklerinden birden fazlasına seçilemez. Yönetim Kurulu, Başkanlığı'na seçilen Başkan aynı zamanda TNB Başkanıdır.⁷⁵² Yönetim Kurulu ayda bir defa zorunlu olağan toplantı yapar. Bununla birlikte başkan veya üyelerden birinin isteği ile Kurul, gerek görüldüğü takdirde olağanüstü toplantı da yapabilir. Kurul'un görevleri Noterlik Kanunu 172. Madde de on bir bent halinde sıralanmıştır.⁷⁵³

Türkiye Noterler Birliği Disiplin Kurulu: TNB Kongresi kendi üyeleri /noterler arasından dört yıllık için seçilen beş asil ve üç yedek üye TNB Disiplin Kurulu'nu oluşturur. Kurul Noterlik Kanunu ve Kanun Yönetmeliği ile kendisine verilen görevleri yerine getirir. Kurul ayda bir defa olağan toplanır. Bunun yanı sıra TNB Başkanı veya Disiplin Kurulu Başkan veya üyelerinin isteği ile acele hallerde Kurul olağanüstü toplanabilir. TNB Disiplin Kurulu'nda; Esas Defteri, Tâlik Defteri, Muhabere Defteri, Karar Defteri, Zimmet Defteri, Karar Kartonu ve diğer yardımcı defter ve karton gibi gerekli defterlerin tutulması gerekir.⁷⁵⁴

Türkiye Noterler Birliği Kongresi: TNB'nin en yüksek karar organıdır. Birlik Kongresi, noter odaları genel kurulları tarafından seçilen ikişer noter ile noter odaları başkanlarından kurulur. Türkiye Noterler Birliği Yönetim Kurulu Başkan ve üyeleri delege seçilemez, Yönetim Kurulunun faaliyet raporu ile ilgili kararlarda oylamaya katılamazlar.⁷⁵⁵ Ancak, bunlar kongrenin tabii üyeleridir. Noter Oda Yönetim Kurulu'na seçilme yeterliği olmayan noterler, delege olarak Birlik Kongresi'ne de seçilemezler. Birlik Kongresi toplantılarının tarihi, yeri ve gündemi TNB Başkanı tarafından noter odalarına bildirilir ve en az otuz gün öncesinden gazetelerde ilan edilir. Toplantılar her yıl haziran ayının ilk haftasında gerçekleştirilir. Birlik Yönetim Kurulu gerekli görürse veya Adalet Bakanlığı'nın ve Birlik üyesi noterlerinin onda biri yazılı

⁷⁵¹ <https://portal.tnb.org.tr/Sayfalar/KurumsalYapi.aspx>

⁷⁵² T. C. Devlet Teşkilatı Rehberi 1988, s. 630.

⁷⁵³ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> , s. 4891. E. T. 28.12.2020.; F. Tanju, **Hukumumuzda Noterlik**, s. 406,407.

⁷⁵⁴ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf>, s. 4891. E. T. 28.12.2020; Ö. Ulukapı- M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 144.

⁷⁵⁵ Ö. Ulukapı- M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 145.

bir istemde bulunursa olağanüstü toplantı yapılabilir. Birlik Kongresi'nin görevleri Noterlik Kanunu 178. Madde de yedi bent halinde sıralanmıştır.⁷⁵⁶

Noter Odaları: Noterlik Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle Noter Odalarının kurulmasına ait kanunun ilgili maddeleri de uygulanmaya başlandı. Kanuna göre üç veya daha fazla noterlik bulunan her belediye sınırları içinde bir noter odası kurulabilecekti. Adalet Bakanlığı, noter odası kurulamayan yerlerdeki noterliklerin hangi odaya bağlanacağını tayin edecek ve ondan az noter bulunan yerlerdeki noterleri zorunlu gördüğü hallerde başka bir noter odasına bağlayabilecekti. Öncelikle 1972 Mayıs ayında Türkiye'nin on üç bölgesinde on üç noter odası kurulmuştu. Bunlar; Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya ve Samsun Noter Odalarıydı.⁷⁵⁷

TNB'nin bölgesel organları olan noter odaları tüm il ve ilçelerdeki noterlik hizmetlerini yürütmektedir. Bağımsız noter bulunmayan yerlerde, noterlik görevi ise Adliye Yazı İşleri Müdürleri tarafından yürütülmektedir. 1988 yılı itibariyle Türkiye'de noter odası bulunan on dört bölge bulunmaktaydı: 1. Bölge İstanbul Noter Odası, 2. Bölge Ankara Noter Odası, 3. Bölge İzmir Noter Odası, 4. Bölge Adana Noter Odası, 5. Bölge Antalya Noter Odası, 6. Bölge Konya Noter Odası, 7. Bölge Gaziantep Noter Odası, 8. Bölge Bursa Noter Odası, 9. Bölge Erzurum Noter Odası, 10. Bölge Samsun Noter Odası, 11. Bölge Kayseri Noter Odası, 12. Bölge Sakarya Noter Odası, 13. Bölge Eskişehir Noter Odası ve 14. Bölge Trabzon Noter Odası. Yine 1988 itibarıyla Noter Odalarına kayıtlı yedi yüz kırk yedi noter bulunmaktaydı.⁷⁵⁸

Sonradan sayıları artacak olan odalar yasaya göre TNB'nin bölgesel organları olarak belirlendiği için TNB'den ayrı olarak tüzel kişiliğe sahip değildir. Her noterin kendi bölgesinde bulunan noter odasına kayıt olma zorunluluğu vardır.⁷⁵⁹ Noter odaları kendi içinde bir örgütlenmeye sahiptir. Noter Odası Başkanı, Yönetim Kurulu ve Genel Kurul'dan oluşmaktadır. Bunların görevleri kanunun 182 ve 190. Maddeleri arasında belirlenmiştir. Odaların genel olarak görevleri şu şekildedir; Mesleğin gelişmesi için gereken tedbirleri almak, Noterlerle kâtip, kâtip adayı ve hizmetliler arasındaki hizmetle ilgili anlaşmazlıkları ilgililerden birinin başvurması üzerine çözümlemeye çalışmak. Açılacak noterliklerin yerinin tespitinde ve mevcut bir noterliğin yerinin

⁷⁵⁶ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf>, s. 4893. E. T. 28.12.2020.

⁷⁵⁷ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf>, s. 4893. E. T. 28.12.2020.; H. S. Tokdemir, **Anılar**, s. 358.

⁷⁵⁸ **T. C. Devlet Teşkilatı Rehberi 1988**, s. 631.

⁷⁵⁹ Ö. Ulukapı- M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 147.

değiştirilmesinde Adalet Bakanlığı'na düşüncesini bildirmek, Noterlik dairelerinin iç düzeninin yönetmelik hükümlerine uygunluğunu temin etmek için yardımlarda bulunmak, Ölen noterlerin mirasçılarının haklarını korumak bakımından noterlik dairesinin devir ve teslim almada gereken tedbirlere başvurmak, TNB Kongresine delege göndermek, TNB'nin vereceği görevleri yapmak ve kanunlarla verilmiş diğer görevleri yerine getirmek.⁷⁶⁰ Noter odaları TNB tarafından denetlenir. Bununla birlikte odaların her türlü çalışma, hesap ve işlemleri bağlı bulunduğu TNB ile birlikte Adalet Bakanlığı tarafından denetlenir. Bakanlık, Adalet Müfettişleri ve Cumhuriyet Savcıları eliyle bu denetimleri gerçekleştirir.⁷⁶¹

II- TNB'nin Uluslararası Noterler Birliği (UINL)'ne Katılımı (1975)

Türkiye'de noterlerin bağlı olduğu kuruluş TNB'dir. Dünyada ise noterler “*International Union of Latin Notaries*” (UINL) olarak isimlendirilen ve Türkçeye Uluslararası Latin Noterler Birliği olarak tercüme edilen organizasyona bağlıdır.⁷⁶²

İstanbul Noterler Derneği, UINL kuruluşu ile işbirliği yapmak için dönemin Adalet ve Dışişleri Bakanlığı'na başvuruda bulunacaktı. 12 Temmuz 1960'da bu başvuruya izin verilecekti.⁷⁶³ Bu tarihten itibaren noterlere ait tüzel kuruluşların

⁷⁶⁰ F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 419; Ö. Ulukapı- M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 148.

⁷⁶¹ Ö. Ulukapı- M. Atalı, **Noterlik Hukuku**, s. 152.

⁷⁶² Uluslararası Noterler Birliği Arjantin'in başkenti Boenos-Aires'de Arjantinli bir noter olan Jose Negri'nin çabalarıyla 2 Ekim 1948 tarihinde ilk “*Uluslararası Latin Noterleri Kongresinde*” kurulmuştur. Merkez ofisi Boenos-Aires'de, idari ofisi Roma (İtalya)'dadır. Uluslararası Noterler Birliği, üyeleri avukat, bağımsız ve tarafsız danışmanlardan oluşan Latin tipi Noterlerin manevi birliğini ve kurumunu temsil eder. Dünya genelinde noterlerin işlev ve faaliyetlerini geliştirmek, koordine etmek ve teşvik etmek amacıyla kurulan bir sivil toplum kuruluşudur. Noterlerin bağımsızlığını ve saygınlığını güvence altına alarak toplum ve kişilere daha iyi hizmet verebilmelerini sağlamak birliğin özel görevidir. Birliğin üyeleri Genel Kurul tarafından kabul edilen ulusal noter odalarıdır. 1948'de'on dokuz üye ülkeden kurulmuştur. Bugün yaklaşık yüz yirmi ülkede üyesi bulunmaktadır. Avrupa Milletler Topluluğu tarafından UINL'ne (C) sınıfı danışma kurulu payesi verilmiştir. Birlik, Avrupa Konseyi, Milletlerarası Lahey Konferansı ve tüm uluslararası kuruluşlarla işbirliği içerisinde. Milletlerarası Latin Noterleri Kurultayı, Birlik Daimi Konseyi, Daimi Milletler arası Noterlik Mübadele Bürosu, birliği oluşturan organlardır. Milletler arası Kongre birliğin en üst organıdır ve birlik üyeleri temsilcilerinden oluşur. Yirmi sekiz meclis üyesinden oluşan Yürütme Kurulu, karar alma organıdır. Yeri ve zamanını kendisinin belirlediği toplantıları en az iki yılda bir organize eder. Daimi Konsey, Kongreden sonra gelir ve kararları uygulayan en yetkili merciidir. Kongreye başkanlık eder, noterliğin ilerlemesi ve gelişmesi adına uygun gördüğü kararları alır ve uygular. Birlik milletlerarası bir yapıya sahiptir bu nedenle atama kıstasları ulusal değildir. Kongre çalışma usulünü kendisi tespit eder. Birliğin resmi bir dili yoktur. Alınan karar ve belgelerin çevirisi kongreye katılan temsilcilerin sorumluluğu altındadır. Açılış toplantılarında temsilciler törenle karşılanır, açılış konuşması yapılır ve çalışmalar kongrece tespit edilen bir tüzükte belirtilen esaslara göre yürütülür. TNB, 1975 yılından bu yana UINL üyesidir. TNB başkanı ve iki delege noter UINL'nin tüm genel kurul toplantılarında Türk Noterleri temsil etmektedir. (F. Tanju, “*Devlet ve Noterlik*”, s. 35; Hakkı Demirel, “*Uluslararası Latin Noterler Birliği*”, **TNBHD**, S. 20, 15 Kasım 1978, s. 31-33.; <https://portal.tnb.org.tr/Sayfalar/Uluslararasıİlliskiler.aspx>; <https://www.uinl.org/mission> E.T: 29.12.2020.)

⁷⁶³ **BCA**, 30.18.1.2.156.8.5.

uluslararası organizasyonlarla temasının devam ettiğini burada belirtmeliyiz. Yapılan uluslararası toplantılara katılım sürecinde alınması gereken izinler ve diğer bürokratik işlemler hayli zaman almaktaydı. Bu işlemi kolaylaştırmak adına yasal çerçeve 1972’de oluşturulacaktı. 1512 sayılı Noterlik Kanunu 166. Maddesi gereğince TNB’nin uluslararası kuruluşların faaliyetlerine katılması ve onlarla işbirliği yapması ifade edilmekteydi.⁷⁶⁴ TNB 3 Haziran 1973’de gerçekleştirilen ikinci olağan kongresinde; uluslararası nitelikteki mesleki kuruluşlarla ilgilendiğini ve en kısa sürede UINL’ye katılım sağlayacağını dile getirmişti.⁷⁶⁵

Diğer taraftan TNB Yönetim Kurulu farklı zamanlarda bazı Avrupa ülkelerindeki muadil kuruluşlarla iletişime geçerek oralardaki noterlik uygulamaları hakkında bilgi ediniyordu. TNB ilk olarak merkezi Arjantin’in başkenti Buenos Aires’de bulunan UINL üyeliği için üyelik sürecini başlatacaktı. Kısa bir süre sonra UINL, 16-18 Mayıs 1974’de Yunanistan’ın başkenti Atina’da yapılacak Daimi Konsey Toplantısı için TNB’yi davet etti. TNB Başkanı Halis Tokdemir’in katıldığı toplantı Atina Büyük Britanya Oteli’nde gerçekleştirilmiştir. TNB Başkanı Halis Tokdemir toplantıda şu konuşmayı yaptı: “..Şimdiye kadar yazılı şekilde yapılan temasların ikinci aşaması olarak aranızda bulunuyorum. Bu fırsattan istifade ederek Birliğimizin UINL’ye üye olarak girmesi şartlarını görüşmek ve bu birliğin statüsü ve şimdiye kadar ki faaliyetleri hakkında sizlerden bilgi almakla mümkün olacaktır. TNB, mesleğimizin bu büyük teşekkülüne üye olmaktan son derece memnun kalacaktır”.⁷⁶⁶

TNB Başkanı Halis Tokdemir üyelik isteğini güçlü bir söylemle ifade ediyordu. Bu talep ile birlikte karşılıklı olarak üyelik süreci başlatıldı. Kısa bir süre sonra UINL’den gelen yazılı cevapta TNB’nin Birliğe üye olması prensip olarak kabul edildi. Ancak kesin üyelik için hâlâ zamana ihtiyaç vardı. Uluslararası bir organizasyonun önde gelen temsilcilerinden birisi olarak dünya genelinde itibar gören Milano noterlerinden Alessandro A.Guasti birliği temsilen çalışmaları izlemek amacıyla Türkiye’ye gönderildi. TNB’nin üyelik başvurusunun üzerinden bir yıl geçmişti. Bu gecikmenin sebebi UINL’nin mevcut tüzüğünden kaynaklanmaktaydı.⁷⁶⁷

TNB Başkanı Halis Tokdemir üyelik başvurusunun prensipte kabul edilmesinden sonra Adalet Bakanlığı’na yazılı bir açıklamada bulunarak UINL’ne

⁷⁶⁴ <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1512.pdf> E. T. 27.12.2020.

⁷⁶⁵ H. S. Tokdemir, **Anılar**, s. 435.

⁷⁶⁶ H. S. Tokdemir, **Anılar**, s. 453.

⁷⁶⁷ F. Tanju, **Hukukumuzda Noterlik**, s. 400.

katılma izni istemiştir.⁷⁶⁸ Ardından UINL'nin 26 Eylül-4 Ekim 1975'de İspanya'nın Barselona şehrinde yapılan kongrede TNB'nin Birliğe üyeliği oylandı. UINL Kongresi'nde yapılan oylamada otuz iki üyeden otuz biri olumlu oy verirken sadece Yunanistan başlangıçta ret oyu vermiş sonrasında çekimser kalmıştır.⁷⁶⁹

Halis Tokdemir anılarında Yunan delegelerin Türkiye'nin birliğe üyeliği konusunda takındıkları olumsuz tavrı “*Kıbrıs Meselesi*” ile ilintilemektedir.⁷⁷⁰ Sonuçta TNB, UINL'ye üye oldu. Sürecin Türk Hükümeti nezdinde tamamlanması için bürokratik işlemler devam etmekteydi. Milli İstihbarat Müsteşarlığı'nın yanı sıra Adalet, İçişleri ve Dışişleri bakanlıklarından alınan görüşler doğrultusunda 21 Mayıs 1976'da çıkarılan bir Hükümet kararnamesi ile bildirilmiştir.⁷⁷¹

TNB Yönetim Kurulu UINL'ye girme kararını 25-26 Haziran 1976 gün ve 10 sayılı kararla almıştır. Bakanlar Kurulu'nun konu hakkındaki işlemleri henüz bitmemiştir. 22-23 Temmuz 1976 gün, 12 karar sayılı gündemin 15. Maddesi yine üyeliği mevzu edinmiştir. İç hukuk bağlamında mevzuat işletilirken TNB Yönetim Kurulu, UINL'de Türk Noterlerini temsilen İstanbul 20. Noteri Uğur Kalafatoğlu ve Eyüp 3. Noteri Ruhittin Özen'i seçecekti.⁷⁷²

Ancak yeri gelmişken şunu da belirtmeliyiz ki Türk hukuk mevzuatında noterlerin görev ve yetkileri, Avrupa'daki noterlere göre oldukça kısıtlıdır. Örneğin Avrupa noterleri taşınmaz satışlarında birliğin, görevleri gereği işlem ilgililerine etkin bir hukuki güvenlik sağlarken diğer taraftan danışmanlık hizmeti de sunmaktadır. Böylece zayıf olan tarafın himaye edilmesi sağlanabilmektedir. Türk noterlerinin böyle bir hukuki etkinliği bulunmamaktadır.⁷⁷³ Diğer taraftan uluslararası ilişkiler bağlamında TNB, “*The Council of the Notariats of the European Union*” (CNUE) olarak isimlendirilen ve Türkçeye “*Avrupa Birliği Noterler Konseyi*” olarak tercüme edilen

⁷⁶⁸ Başkan Tokdemir 9 Eylül 1975 tarihli yazılı izin belgesinin gerekçesini şöyle açıklamıştır; *1512 Sayılı Kanunun 166. Maddesinin ikinci fıkrasında yabancı noter birlikleri ve hukuk kurumları ile ilişkiler kurmak ve yürütmekten bahsedilmektedir. Avrupa ve Güney Amerika Devletleri içinde hukuku Roma Hukuku'na dayalı olan devletler 1948 yılında Uluslararası Latin Noterler Birliğini kurmuşlar ve bu Birliğe üye olmuşlardır. Modern hukukumuz Roma Hukuku'na dayandığına ve bir Avrupa Devleti olduğumuza göre, Birliğimizin de bu kuruluşa katılması gerektiği kanısındayız. Birliğin iki yılda bir yapılan kongrelerinden, bu yıl Barselona'da 26 Eylül 1975'de tertiplenen kongreye davet edilmiş bulunuyoruz. Birliğe üye olarak kaydımız için gerekli iznin verilmesini müsaadelerinize arz ederim*”. (BCA, 30.18.1.2.354.143.10.)

⁷⁶⁹ F. Tanju, *Hukukumuzda Noterlik*, s. 400;

⁷⁷⁰ H. S. Tokdemir, *Anılar*, s. 470.

⁷⁷¹ BCA, 30.18.1.2.354.143.10.

⁷⁷² F. Tanju, *Hukukumuzda Noterlik*, s. 400.

⁷⁷³ H. Pulaşlı, “*Türk ve Alman Noterlerin Hukuki Sorumluluğu*”, s. 11.

kuruluşu⁷⁷⁴ 2013 yılından bu yana gözlemci üye sıfatıyla katılmaktadır. Türkiye'nin Avrupa Birliği üyelik süreci devam ettiği için gözlemci üyedir ve bu statü halen daha devam etmektedir.⁷⁷⁵

K- NOTERLİK HUKUKU ARAŞTIRMA ENSTİTÜSÜ VAKFI (NOTEV) (1995)

Türkiye Noterler Birliği'nin 1512 sayılı Noterlik Kanunu gereğince üstlendiği görevlerden biri de mesleğin gelişimine yönelik kitap, dergi yayınlamak, konferanslar düzenlemek, uluslararası toplantılara katılarak benzeri çalışmalarda bulunmaktır.⁷⁷⁶ Kuruluşunun hemen ardından noterlik mesleğinin “*toplum içinde hakkı olan onurlu bir yer edinmesi*” amacına yönelik çalışmalar başlatıldı. Bunun için öncelikle mesleki bir dergi yayınlanmasına karar verildi. Derginin amacı noterlik mesleğinin ve bu meslek sahiplerinin sorunlarını “*dile getirmek*” ve çözüm önerilerinde bulunmaktır. Dergi ayrıca Türk noterliği ve TNB'nin yurt içinde ve dışında tanıtılmasına katkıda bulunarak Türk hukukunun gelişimine katkı sunacaktı. Bu düşüncelerle yayınlanmasına karar verilen dergi, 29 Ekim 1973'de Cumhuriyet'in 50. Yıl Dönümü gibi özel bir günde ilk sayısını çıkardı.⁷⁷⁷

TNB dergi yayınlamanın yanı sıra özellikle meslek içi eğitim alanındaki hedeflerini gerçekleştirmek adına da araştırmalarda bulunuyordu. Tertip edilen oda toplantıları ve sempozyumlar noterlik mesleğini hem mesleki hem de akademik

⁷⁷⁴ Avrupa Birliği Noterler Konseyi (CNUE), Avrupa kurumlarıyla ilişkilerde noterlik mesleğini temsil etmek üzere 1993'de kurulan resmi bir kurumdur. Merkez daimi ofisi Belçika'nın başkenti Brüksel'dedir. Avrupa'nın 1993 başlarında “*ortak Pazar*” uygulamasına geçmesi ve Avrupa'da ekonomik ve parasal birliği sağlayan Maastricht Anlaşması'nın kabul edilmesi, CNUE'nin kuruluş sebepleridir. Noterlik mesleği adına müzakerelerde bulunur ve Avrupa Birliği noterlikleri için kararlar alır. CNUE, kendisine üye olan tüm AB üye devletlerinin noterliklerini temsil eder. Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Hırvatistan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Fransa, Almanya, Yunanistan, Macaristan, İtalya, Letonya, Litvanya, Lüksemburg, Malta, Hollanda, Polonya, Portekiz, Romanya, Slovakya, Slovenya ve İspanya tam üyelik statüsüne sahip ülkelerdir. Kuzey Makedonya Cumhuriyeti, Karadağ, Sırbistan ve Türkiye ise gözlemci üye statüsündedir. Avrupa noterlikleri CNUE'de ulusal noterlik organlarının başkanları tarafından temsil edilir. Başlangıçta “*AB Noterlikleri Konferansı*” olarak adlandırılan CNUE, 1 Ocak 2006'da “*AB Noterlikleri Konseyi*” adını almıştır. CNUE'nin misyonu, vatandaşlığın yasal yönleri, adalet erişimi ve tüketicinin korunması gibi alanlarda noterliğin Avrupa kurumlarının karar alma süreçlerine aktif katkısını sağlamaktır. CNUE bu amaç doğrultusunda Avrupa Birliği takip etmek üzere üye noterliklerden belirlenen uzmanlardan oluşan çalışma grupları kurar. Bu çalışma gruplarına, üye noterliklerden birinin temsilcisi başkanlık eder. CNUE, noterlik mesleğini etkileyen tüm siyasi ve teknik konularda mevcuttur. (<https://portal.tnb.org.tr/Sayfalar/Uluslararasıİlişkiler.aspx>; <http://www.notaries-of-europe.eu/index.php?pageID=1> E.T. 29.12.2020.)

⁷⁷⁵ <https://portal.tnb.org.tr/Sayfalar/Uluslararasıİlişkiler.aspx> E.T. 29.12.2020.

⁷⁷⁶ Hasip Dinçer, “*Türk Hukuk Dili*”, **Noterlik Hukuku ile İlgili Bazı Sorunlar Türk Hukuk Dili Noterlik Ve Tebligat Hukuku**, (Yay. Haz.: NOTEV), Ankara, 1999, s. 44

⁷⁷⁷ Hayri Mumcuoğlu, “*Önsöz*”, **TNBHD**, (Cumhuriyetin 50. Yıl Özel Sayısı), S. 1, (29 Ekim 1973), Ankara, s. 23.

etkinliklerdi. Böylece noterler mesleki konuları “yüz yüze” görüşüp tartışma imkânı bulabilecekti. Bu kapsamda 1974’de Kocaeli, Kayseri ve Samsun noter odalarında toplantılar düzenlemiş ve bu etkinlik TNB’nin dergisinde yayımlanmıştı. Diğer taraftan hizmet içi eğitimler vermek ve yeni alınacak personele mesleği tanıtmak için eğitim faaliyetlerinde bulunmaktaydı. Bunların ilki 5 Kasım 1973-2 Mart 1974 arasında Milli Eğitim Bakanlığı ile işbirliği yapılarak Ankara’da düzenlendi. Hizmetleri bununla sınırlı kalmayan TNB, 1973’de bir numaralı yayını olan “*Noter El Kitabını*” yayınladı. Kitabın içeriğinde noterlik ücret tarifesini, çeşitli işlemlerden alınacak harç ve giderlere ilişkin bilgiler, Adalet Bakanlığı ve Noterler Birliği genelgeleri yer alıyordu.⁷⁷⁸

TNB üst yönetimi yapılan hizmetleri tek bir merkez bünyesinde yürütmek istiyordu. Bu doğrultuda Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Bankacılık Enstitüsü’nden esinlenerek adı geçen fakülte bünyesinde bir Noterlik Hukuku Araştırma Enstitüsü kurulması fikrini gündeme alındı. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi (AÜHF) Dekanı ve öğretim üyelerinin de olumlu yaklaşımları sonucu bu amaçla bir vakıf kurulmasına karar verildi. Böylece 18 Temmuz 1995 tarihinde Noterlik Hukuku Araştırma Enstitüsü Vakfı’nın (NOTEV) senedi düzenlenerek tescil için gereken işlemler tamamlandı.⁷⁷⁹

NOTEV; Yönetim Kurulu, Enstitü Müdürü ve Danışma Kurulu olmak üzere üç organdan oluşmaktadır. Vakıf Yönetim Kurulu dokuz kişiden meydana gelmektedir. Bu kişiler; TNB Yönetim Kurulunun iki yıl için noterler arasından seçeceği dört üye, AÜHF Yönetim kurulunun yine iki yıl için Medeni Usul ve İcra-İflas Ana Bilim Dalından iki, Medeni Hukuk ve Ticaret Hukuku Ana Bilim Dalı’ndan bir kişi olmak üzere toplamda üç öğretim üyesinden oluşmaktaydı. Doğal üyeler ise TNB Başkanı ve Hukuk Fakültesi Dekanı idi. Vakfın başkanlığı görevi doğal üyeler arasında dönüşümlü olarak yürütülmektedir. Eski yönetim kurullarında görev alan üyeler ile NOTEV için maddi-manevi katkıda bulunanlar Danışma Kurulu’nu oluşturmaktadır. Noterlik hukuku alanında bilimsel araştırmaları teşvik ve noterlik mesleğinin gelişimini sağlamak vakfın amacı olarak belirlenmişti. Bu amaç doğrultusunda çeşitli araştırma, tanıtım ve meslek içi eğitim programları düzenlenecekti. Yine bu alanda konferans, seminer, sempozyum, panel ve bilimsel toplantılar düzenlemek ve yayınlar çıkarmak NOTEV’in faaliyetleri arasındadır. NOTEV 4 Ekim 1996’ da “*Noterlerin Hukuk Düzenimizdeki Yeri*” konulu Birinci Noterlik Hukuku Sempozyumu’nu, 5 Mayıs 1997’de “*Noterlerin*

⁷⁷⁸ H. S. Tokdemir, **Anılar**, s. 449, 450.

⁷⁷⁹ H. Dinçer, “*Türk Hukuk Dili*”, s. 44.

Sorumlulukları” isimli İkinci Noterlik Hukuku Sempozyumu’nu gerçekleştirdi. Sunulan üçer tebliğ vakıf tarafından kitap olarak yayımlandı.⁷⁸⁰

L- GÜNÜMÜZDE NOTERLİK VE TNB’NİN FAALİYETLERİ

Türkiye’de noterlik, hizmet kalitesi bakımından oldukça iyi bir seviyededir. Dünyadaki benzer kuruluşlarla karşılaştırıldığında da bazı mevzuat eksikliklerine rağmen faaliyetlerini geliştirerek devam etmektedir. Hem mesleki hem de hukuki açıdan güçlü bir organizasyona sahiptir. Her resmi kuruluş gibi noterlikte zaman içinde gelişimini sürdüren bir kurumdur. Toplumsal değişimle doğru orantılı olarak gelişen noterlik işlemleri, noter sayılarında ortaya çıkan artışın da sebepleri arasındadır. 1994’te 327 adet 1. Sınıf, 325 adet 2. Sınıf, 364 adet 3. Sınıf noterlik bulunmaktaydı. Bu bağlamda noter hizmetlerinin yürütüldüğü noterliklerin sayısı kanunun çıktığı yıldan itibaren geçen yirmi iki yılda 1016’ya ulaşmıştır. Ayrıca geçici yetkili noter yardımcıları tarafından yürütülen 195 adet 4. Sınıf noterlik bulunmaktadır.⁷⁸¹

Küçük ölçekli yerleşim birimlerindeki noterlikler 4. Sınıf olarak nitelendirilir. Bu noterlikler yerel adalet komisyonunun ilgili resmi yazısı üzerine Adalet Bakanlığı’nca görevlendirilen bir adliye memuru tarafından yönetilmektedir. Ayrıca 18 Nisan 2000 itibariyle 1.192 noterlik bulunmaktadır. Bunların 440 adedi 1. Sınıf, 349 adedi 2. Sınıf, 403 adedi de 3. Sınıf Noterlik işlevindedir. 1104 noterlik bizzat başında noter bulunan ve fiilen çalışan kurumlardır. Vekil noterler tarafından yönetilen ve sair sebeplerle boşaltılmış ve tayin bekleyen 86 noterlik bulunmaktadır. Adliye memurları tarafından yönetilen ve 4. Sınıf statüsünde olan 201 noterlik mevcuttur. Bununla birlikte Türkiye’deki noterliklerin 821 tanesi erkek ve 283 tanesi de kadın noterdir. Türkiye kadın noter sayısı bakımından dünyanın pek çok ülkesinden ileridir.⁷⁸²

Günümüzde bu sayısal verilerde belirgin bir artış olmuştur. Meslek örgütü olarak TNB’ne bağlı noterlerin güncel verileri aşağıdaki tabloda ifade edildiği gibidir. TNB’nin resmi internet sitesi verilerinden elde edilen bilgiler doğrultusunda 2020 itibariyle Türkiye’de toplamda 18 noter odası ve 1.943 noterlik bulunmaktadır. Kadın noter sayısı toplamda 998, erkek noter sayısı 945’dir. Bu oran %52’ye %48 ile kadın noterlerin çoğunlukta olduğunu ifade etmektedir.⁷⁸³

⁷⁸⁰ H. Dinçer, “*Türk Hukuk Dili*”, s. 45.

⁷⁸¹ Mete Özari, “*Noterlik Enstitüsü*”, **TNBHD**, S. 84, (15 Aralık 1994), Ankara, s. 84.

⁷⁸² M. M. Bilge, “*Türkiye’de Noterlik*”, s. 28.

⁷⁸³ <https://portal.tnb.org.tr/Sayfalar/AnaSayfa.aspx> E.T.: 10.12.2020.

		TNB'NE BAĞLI NOTER ODALARI	ODA'YA BAĞLI NOTERLİK ADEDİ
	SIRA NO	İL ADI	ADET
	1	ADANA	70
	2	ANKARA	210
	3	ANTALYA	91
	4	BURSA	118
	5	DİYARBAKIR	82
	6	ERZURUM	79
	7	ESKİŞEHİR	79
	8	GAZİANTEP	92
	9	MERSİN	35
	10	İSTANBUL	408
	11	İZMİR	221
	12	KAYSERİ	80
	13	KONYA	56
	14	MALATYA	35
	15	SAKARYA	85
	16	SAMSUN	101
	17	TRABZON	66
	18	VAN	35
		TOPLAM: 18	TOPLAM: 1.943
			TOPLAM KADIN NOTER SAYISI: 998
			TOPLAM ERKEK NOTER SAYISI: 945

Tablo-6: 2020 yılı Türkiye Noter Odaları ve Noterlik sayısal verileri

TC Adalet Bakanlığı resmi internet sitesinden alınan bilgiler doğrultusunda; 2019’da gerçekleştirilen ihdas çalışması ile 27 adet 1. Sınıf, 78 adet 2. Sınıf ve 25 adet 3. Sınıf olmak üzere toplamda 130 noterlik ihdas edilmiştir. Bakanlığın verilerinde nüfus, iş yoğunluğu ve ticari hayatın canlı olduğu 54 şehirde, 186 yeni noterlik ihdas edildiği belirtilmiştir. Yapılan son çalışmalar doğrultusunda 9 Temmuz 2020 itibariyle ülke genelinde noterlik sayısı 2.247’ye ulaşmıştır. 2002’de 1.231 olan noterlik sayısı noterlik sayısı %83 artış sergilemiştir. Çalışmada en fazla yeni noterliğin İstanbul’da açıldığı belirtilmiştir.⁷⁸⁴

Noterlik değişen toplum ihtiyaçları ile birlikte sürekli güncellenmeye gereksinim duyan bir meslektir. Bu bağlamda noterliklerde işlemlerin bilgisayar kullanılarak yapılması da giderek yaygınlaşmıştır. 1972’de bu kapsamdaki teknoloji ile tanışmamış 33 noterlik varken, 1994’te bilgisayarla işlem yapan noter sayısı 540’a ulaşmıştır. Aynı tarihlerde TNB’de “*merkezi bilgi ünitesi*” kurularak işlemlerin bilgisayar kullanılarak yapılması, odalar ve noterlerle bağlantılı olarak bir bilgisayar ağına kurulması için çalışmalar başlatılmıştır.⁷⁸⁵

Günümüzde 1512 sayılı noterlik kanunu, yürürlükten kaldırılan ve değiştirilen bazı hükümleri dışında, halen daha uygulanan noterlik kanunudur. TNB, noterlik işlemlerinin çağın gereklerine ve toplumun ihtiyaçlarına uygun şekilde yapılması yönünde çaba göstermektedir. 2020 itibariyle TNB’nin yeni noterlik uygulamaları da bulunmaktadır. Güncel hizmetleri; 2010’da uygulamaya konulan Araç Sicil ve Tescil Sistemi (ARTES) ile ikinci el araç satış işlemlerinin elektronik ortamda noterlikler tarafından yapılması bu kapsamdadır. Ayrıca 2018 itibariyle araçlarla ilgili bütün tescil işlemleri de yapılmaktadır.⁷⁸⁶

Bir diğer güncel hizmetleri çekişmesiz yargıya giren bazı iş ve işlemlerin noterliklerde yapılmasıdır. Bu işlemlere örnek olarak veraset ilamları gösterilebilir. 2011 itibariyle vatandaşlar mirasçılık belgesini isterlerse noterliklerden alabilmektedir. Bu uygulamanın işlerlik kazanması ile birlikte adliyenin iş yükünde büyük ölçüde azalma olduğu tespit edilmiştir. Zira bu belgelerin yaklaşık %70’i noterlikler tarafından verilmektedir.⁷⁸⁷ 2013’de başlayan Noterlik Bilgi Sistemi (NBS) uygulaması ile noterlik hizmetleri merkezi bir yapıda, standartlara uygun, hızlı ve güvenilir bir şekilde

⁷⁸⁴ <https://basin.adalet.gov.tr/kurulan-yeni-noterliklerden-122-si-birinci-sinif> E.T: 17.01.2021.

⁷⁸⁵ M. Özarı, “*Noterlik Enstitüsü*”, s. 84.

⁷⁸⁶ <https://portal.tnb.org.tr/Sayfalar/ArtesHiz.aspx> E. T.: 27.12.2020.

⁷⁸⁷ 24 Aralık 2020’de TNB Başkanı Dursun Cin’in katıldığı Elif Ufluoğlu ile Sivil Etki Programı: https://www.youtube.com/watch?v=5XpeimvOv_I E. T.: 27.12.2020.

yürütülmektedir. Bu uygulama ile noterlik işlemleri merkezi olarak elektronik ortamda saklanması, merkezde toplanan verilerin mevzuata göre paylaşılabilmesinin altyapısı hazırlanmıştır. Böylece herhangi bir noterlik işlemi hazırlanırken diğer kurum ya da kuruluşlardan gereken bilgiler TNB merkezi üzerinden kurulan entegrasyonlarla ilgili yerlerden çevrimiçi olarak sistem aracılığı ile alınmaktadır.⁷⁸⁸

Dijital hizmet sunumunun öneminin artması ile noterlikler dijital dönüşüm kapsamında “*e-noter*” uygulamasını başlatmıştır. Bu uygulama ile vatandaşlar TNB’nin 7/24 hizmet veren web sayfası üzerinden noterlik işlemleri için randevu almaktadır. Bu kapsamda 2016’da Elektronik Ortamda Verilerin Tespiti Hizmeti (E-Tespit) verilmeye başlanmıştır. Bununla vatandaşlar ister cep telefonu ister bilgisayar üzerinden, herhangi bir internet sitesinde yer alan sayfa içeriklerini ispatlamak amacı ile tespit işlemi yapabilmektedir. Bu sistemde yapılan tespit işlemleri yargı süreçlerinde hukuki delil sayılmaktadır. Taşınır Rehin Sicili (TARES) uygulaması da ticari işletmelerin finansmanlara erişimlerini kolaylaştırmak amacıyla 2017’de oluşturulmuştur.⁷⁸⁹

Bunların yanı sıra TNB 2019’da “*nöbetçi noterlik*” uygulamasına geçmiştir. Özellikle çalışan vatandaşların yararlanması amacıyla hafta sonları belirlenen mesai saatlerinde, belirlenecek noterler tarafından hizmet verilmeye başlanmıştır. Ancak dünya genelinde insan sağlığını tehdit eden pandemi salgını nedeniyle uygulama geçici olarak kaldırılmıştır.⁷⁹⁰ Yine 2019’da işlem yapan kişilerin işlem ücreti karşılığını nakit ödeme zorunluluğunu kaldırmak amacıyla noter ücretleri, harç ve vergileri kredi kartı veya banka kartı ile ödeme uygulaması başlatılmıştır. 2020’de ise Güvenli Ödeme Sistemi ile uygulama güvenli bir hale getirilmiştir. Toplumsal ihtiyaçların karşılanmasında ucuz ve kolay olan bu sistemle özellikle para alışverişinin olduğu noterlik işlemlerinde yaşanan sorunların giderilmesi amaçlanmıştır. Böylece ödemeye dayalı sözleşmelerde ortaya çıkan sorunlara son verilmiştir.⁷⁹¹

TNB sosyal sorumluluk projelerinde yer alan özellikle toplumsal eğitim alanında ciddi hizmetleri olan bir kurumdur. Şimdiye kadar TNB tarafından yaptırılan dört ilköğretim okulu bulunmakta ve her yıl bu okulların ihtiyaçları TNB tarafından karşılanmaktadır. Diğer taraftan TNB, Ankara Hukuk Fakültesi öğrencilerinden her yıl fakültenin belirlediği on öğrenciye burs vermektedir. Bunların dışında TNB kendi

⁷⁸⁸ <https://portal.tnb.org.tr/Sayfalar/NBSHiz.aspx> E. T.: 27.12.2020.

⁷⁸⁹ <https://portal.tnb.org.tr/Sayfalar/TespitHiz.aspx> E. T.: 27.12.2020.

⁷⁹⁰ 24 Aralık 2020’de TNB Başkanı Dursun Cin’in katıldığı Elif Ufluoğlu ile Sivil Etki Programı: https://www.youtube.com/watch?v=5XpeimvOv_I E. T.: 27.12.2020.

⁷⁹¹ <https://higm.adalet.gov.tr/Home/SayfaDetay/noterlik-islemlerinde-guvenli-odeme-donemi-basladi> E. T.: 27.12.2020.

bünyesinde noterlere nakdi yardımlarda bulunmaktadır. Üçüncü sınıf noter ve çalışanlarının üniversite eğitimi alan çocuklarına da burs vermektedir.⁷⁹²

TNB hizmetleri arasında yer alan bir başka faaliyette ilk olarak 1969'da yayınlamaya başladıkları mesleki derginin 2014 yılı itibariyle Türkiye Noterler Birliği Hakemli Hukuk Dergisi adıyla yayınlanmasına devam etmesidir. Dergi; toplum ihtiyaçlarını gözeten, hukuk alanında ve noterliği ilgilendiren konularda yapılan özgün ve bilimsel çalışmaları basılı ve dijital ortamda yayınlayan ulusal hakemli bir dergi. Danışma ve hakem kurulu var ve altı aylık sürelerle yayınlanmakta. Her yıl iki kez ve bir cilt halinde Türkçe yayınlanmaktadır. Her sayıda ortalama dört beş makalenin yer aldığı dergiye elektronik ortamda TNB'nin resmi web sayfasından ulaşılmaktadır.

⁷⁹² 24 Aralık 2020'de TNB Başkanı Dursun Cin'in katıldığı Elif Ufluoğlu ile Sivil Etki Programı: https://www.youtube.com/watch?v=5XpeimvOv_I E. T.: 27.12.2020.

SONUÇ

Eski çağda devlet bir arada yaşayan insanların oluşturdukları şehirler olarak ifade edilmişse de zamanla birlikte yaşamının getirdiği haklar ve sorumlulukların sorunsuz bir şekilde yürütülmesi ihtiyacı devlet adı verilen örgütlü bir siyasi yapının oluşmasını sağlamıştır. İlkel toplumların belli aşamaları kaydederek siyasallaşmaları devleti oluşturmuştur. Devletin doğu ve batı dillerindeki tanımları incelendiğinde farklı kültürler tarafından farklı anlamlar yüklenmiştir.

Tarımla başlayan yerleşik hayat ve ürünlerin depolanması sonucunda mülkiyet kavramı ortaya çıkmıştır. Mülkiyet beraberinde anlaşmazlıkları getirmiştir. Devlet; hem anlaşmazlıkları önleme hem de güven içinde yaşama ihtiyacı fikrinden doğmuştur. Dolayısıyla devlet kavramının ortaya çıkması fikri, insanlığın mülkiyet edinmesine paralel bir gelişim göstermektedir. Yüzyıllar alan kuralların belirlenme süreci; doğru olanı bulana kadar farklı yol ve yöntemlerin denenmesine sebebiyet vermiştir. Dolayısıyla modern anlamda hukuk devletine giden süreçte, sürekli değişen kurallar farklı devlet modellerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Toplumların meydana getirdikleri devlet oluşumları; sosyal, kültürel, politik ve ekonomik şartlarının izin verdiği ölçüde, birlikte yaşamının temeli olan kişi hak ve özgürlüklerinin de derecesini belirlemiştir. Yine bu bağlamda yasama, yürütme ve yargı gibi kuvvetlerin birbirinden ayrılması ve hukuk kuralları doğrultusunda yürütülmesi gerektiği ideal yol olarak gösterilmiştir. Belirlenen hukuk kuralları normlar hiyerarşisi olarak tanımlanmış ve ne derece kurallara bağlı kalınırsa o derece hukuk devleti kavramının gelişeceği ifade edilmiştir. Kısaca hukuk devleti yasal sınırları olan devlet demektir.

Türklerde hukuk kavramının gelişim süreci iki dönem halinde verilmiştir. İslamiyet öncesi dönemde Türklerin “*töre*” adını verdikleri yazılı olmayan hukuk kuralları ile kişilerin yaşam hakkı ve devletle ilişkileri güvence altına alınmaktaydı. Bunun gerek çağdaşları gerekse sonraki dönemlerde kurulan devlet ve milletlerin hayatıyla kıyaslandığında oldukça varsıl bir eylem olmuştur. Törenin sınırları o kadar belirgin ve etkiliydi ki; yönetimde olanlar için bile eksiksiz uygulanırdı.

İslamiyet’in kabulünden sonra Türklerin hukuk sisteminde dini kuralların etkili olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle Osmanlı Devlet idaresinde töre ile birlikte şer’i hükümler de yer almıştır. Ancak Tanzimat ile birlikte çıkarılan bazı fermanlar, Osmanlı Devleti’nin hukuk devleti olma sürecinde yapılan faaliyetlerdir. Cumhuriyet Dönemi’nde ise artık hukuk devleti anlayışının kabul edildiği, hazırlanan anayasalardan anlaşılmaktadır. 1924 Anayasası’nda hukuk devleti kavramının ilkeleri

öngörülmekteydi. İlk olarak hukuk devletinden söz eden 1961 anayasası olmuş, 1982 anayasası da 2. Maddesi'nde Türkiye Cumhuriyeti'nin bir hukuk devleti olduğuna vurguda bulunmuştur.

Araştırmamızda “*hukuki güvenlik ilkesinin*” hukuk devletiyle ilişkisi incelenmiştir. Bu ilkenin hukuk devletinin ön koşullarından biri olduğu sonucuna varılmıştır. Hukuk kuralları ve yasal düzenlemelerin bu ilkeler doğrultusunda yapıldığı bir devlet sisteminde, bireylerin tüm fiil ve işlemlerinde devletine güven duyacağı yadsınamaz bir olgudur. Devlet hukuki güvenlik ilkesini, uyguladığı hukuk kuralları sistemi içine yerleştirmiştir. Oluşturduğu ulusal ya da uluslararası resmi ve özel örgütlenmelerle insanların toplumda huzur ve refah içinde yaşaması hedeflenmiştir. Bu anlamda hukukun işlerliğine katkı sunması yönüyle oluşturulan kurumlardan bir tanesi de noterlik kurumudur.

Kavram, temelde “*not tutan, seri yazı yazan, yazıcı*” anlamlarına gelmektedir. Önceleri özel olarak kişiler arasında meydana gelen ilişkilerin noterler aracılığıyla yazıya geçirilmesi işi, sonraları resmileşerek kanunlarla düzenlenen bir göreve dönüşmüştür. Günümüzde noterlik anlam olarak değişikliğe uğramıştır.

Noter, yüzyıllar öncesinde olduğu gibi hızlı yazı yazan ve not tutan bir “*notarius ya da kâtip*” değildir. Bugün noterlik, kamu hizmeti yapan, hizmet yönünden Adalet Bakanlığı'na bağlı mali açıdan bağımsız ve olağanüstü geniş anlamda sorumluluk taşıyan bir devlet organıdır. Noterlik yasalarla kurulmuş hukuki bir kurumdur. Kişisel ve tüzel hakları belgelendirmek ve güvence altına almakla görevlidir. İnsanların birbirleriyle olan hukuki ilişkilerini belirli bir şekilde düzenleyerek resmiyet kazandıran ve uygulamaya koyan kurum noterliktir.

Toplumun düzenli işlerliğini sağlayan hukuk kuruluşlarından biridir. 1512 sayılı Noterlik Kanunu 1. maddesinden anlaşılabacağı üzere noterlik kurumu esasen güvenle alakalı bir kurumdur. Kişiler arasında oluşan hukuki ilişkilerin, belge bazında doğruluk ve kontrolünü sağlamak üzere yapılandırılmıştır. Bu yönüyle noterlik hukuki işlemler üzerinde bir denetleme ve onay yetkisi ile insanların hukuki işlemlere olan güvenlerini koruyan bir kurumdur. Toplumsal hayat içerisinde önemli bir unsur olan noterlik, hukuki düzenin sağlanması ve korunmasında kalıcı güvenin sembolüdür.

Noterlik oldukça eskiye dayanan bir meslektir. Hukuk devleti içerisinde sistemin işleyişinde önemli bir yere sahip olması bunda etkilidir. Bunun sebebi kişiler arasındaki hukuki ilişkileri düzenlemesi ve devlet nezdinde haklarının garanti altına alınmasıyla hukuki güvenliği sağlamasıdır. Bu anlamda noterlik hukuk sistemini işler kılan

kurumlardan biridir. İçinde insanın yer aldığı hukuki ilişkiler devam ettiği sürece noterlik kurumu da varlığını devam ettirecektir.

Bir meslek olarak resmiyet kazanan noterliğin hukuki statüsü kanunlarla belirlenmeye çalışılmıştır. Öncelikle araştırmamızda kamu hizmeti kavramına açıklık getirilerek devletin kamu hizmetleri kapsamında yer alan mesleğin statüsü tartışılmıştır. Kamuya faydası olan, devlet eliyle veya devlet gözetiminde özel kişilere hukuki usullerle yaptırılan çalışmalar kamu hizmeti olarak tanımlanmaktadır. Ardından noterlik kurumunun öznesi olan noterin yürüttüğü görev itibarıyla devlet memuru mu? yoksa serbest meslek çalışanı mı? olduğu yasalar doğrultusunda değerlendirilmiştir. Sonuçta noterliğin kendine özgü “*sui generis*” bir hukuki statüsü olduğu tespit edilmiştir.

Diğer taraftan noterlik kurumunun nerelerde ve hangi şartlar altında açıldığı konusuna değinilerek noterliklerin iş görme alanları ve yetki çevresi Türkiye’nin mülki ve idari sınırlarına göre coğrafi olarak belirlenmiştir. Buna göre asliye ve sulh hukuk mahkemelerinin olduğu yerlerde açılmalarına karar verilmiştir. Noterliklerin açılması Adalet Bakanlığı bünyesinde gerçekleşir. Adalet Bakanlığı bu işlemi yaparken TNB’nin görüşlerini dikkate alır. Bununla birlikte bir ilin belediye sınırlarında birden çok noterlik varsa, her noterliğin iş görme alanı mahkemenin yargı çevresiyle değil il belediye sınırları ile çizilmiştir. Ayrıca noterlerin bu belirlenen sınırlar içerisinde bulunan noter odasına kayıtlı olmaları da yasal bir gerekliliktir.

Noterlerin iş görme alanlarındaki yetkileri; genel ve özel yetki olarak ayrılmıştır. Yetki çevresi belirlenen noterler, TNB’nin görüşleri doğrultusunda Adalet bakanlığı tarafından derecelendirilir. Yaptıkları iş, yoğunluk ve gelir esasına göre yapılan derecelendirme de noterler dört sınıfa ayrılır. Bir noterin bir üst sınıfa geçebilmesi için görev süresini tamamlamış ve adalet müfettişinden siciline dair olumlu bir belge almış olması gerekir. Noterlerin yaptıkları işler kanunda düzenlenmiştir. Yapılacak görevler; genel, özel ve diğer işlemler olarak tasnif edilmiştir.

Tarihsel süreç içerisinde yazının bulunması ve gelişimi açısından yazıyı bulan ve ilk defa kullanan Sümer Medeniyeti oldukça önemlidir. Sümerler kendi toplum yapılarına göre belirledikleri hukuk kurallarını ve kanunlarını yazıya geçirerek günümüze ulaşmasını sağlamıştır. Yazıyı icat eden bir toplumun sosyal, siyasal ve ekonomik alanda ortaya çıkan etkileşimlerini ve her türlü işlemlerini kayıt altına almıştır. Yazıcılığa önem veren Sümerlerin bu işin öğrenilmesi için ayrıca okullarda eğitim verdikleri anlaşılmaktadır. Kanunların, sosyal ve hukuk devleti anlayışıyla yazıya geçirilmesi Sümerlerin hak ve hukuk kavramlarına önem verdiğinin

göstergesidir. Sümerlerde noterlik kamu yararına hizmet ihtiyacından ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla yazının bulunması ve noterlik kurumu eş zamanlı bir gelişim göstermiştir.

Sümerler yaşamlarına dair her şeyi kayıt altına alarak yazıcılıkta ilerlemiş olmalarına rağmen günümüz noterlik kurumunun temelleri Roma Hukuku'na dayanmaktadır. Roma İmparatorluğu hâkimiyet açısından oldukça geniş bir sahaya yayılmış ve kurumsal altyapısını buralara taşımıştır. Gelenekçi bir yapıya sahip Roma Hukuku'nda yer alan özel hukuk kavramı, Roma'da kişisel haklara verilen önem olarak değerlendirilebilir. Ayrıca Roma Hukuku temelinde kimseye zarar vermemek, kimseye haksızlık yapmamak dürüst ve onurlu yaşamak gibi yüksek ahlaki öğretileri barındırmaktadır. Uygulamaya konulan hukuk kuralları ve kanunların uzun yıllar kalıcı olması ve benimsenmesi bu kıstasların sonucudur.

Bununla birlikte Roma İmparatorları hukuk alanında yapısal reformlar yaparak Roma Hukuku'nun yüzyıllar boyunca kalıcı olmasını sağlamışlardır. Evrensel değerlere ve liberal bir görüşe sahip olan Roma Hukuku bu özelliğinden dolayı tüm kıta Avrupası'nda uygulanabilmektedir. Bugün hukuksal anlamda birçok kuruluşun temelinde Roma Hukuku'nun etkisi bulunmaktadır. Noterlik kurumu da bunlardan biridir. Noterliğin temel görevi olan tarafların haklarını korumaya yönelik belge düzenleme ve onaylayarak resmiyet kazandırma gibi işlemler, Roma Hukuku'ndan günümüze kadar ulaşan benzer şekillerdir. Günümüz modern noterlik anlayışının kökeninde Roma Hukuku bulunmaktadır.

Roma İmparatorluğu yıkılışından sonra bile etkisi tüm Kıta Avrupa'sında sürdü. İmparatorluğun yeni sahipleri kendilerini bir anlamda mirasçı olarak gördükleri Roma medeniyetini devam ettirdiler. Özellikle hukuk alanında ki faaliyetler neredeyse Roma yönetiminde olduğu gibi devam etti. Noterlik Avrupa ülkelerinin kültürel ve sosyal yapısına göre değişiklik gösterse de temelde Roma Hukuku'na dayandığını tespit etmekteyiz. Bu dönemde Avrupa'da noterlerin, satış ve devir işlemleri, hukuki belge düzenleme ve onaylama gibi işlemleri yürüttüğü belgelerden anlaşılmaktadır. Ortaçağ boyunca noterliğin statüsü, yapacağı görevler ve bağlı olduğu idari yönetim değişiklik göstermiştir. Noterlerle ilgili her türlü işlem bazen mahkemeler, bazen de kilise tarafından yürütülmüştür. Dolayısıyla noterlik kilise ve saray arasında paylaşılan bir kurum olmuştur. Noterlik, sistemini farklı uygulamalarla geliştirmiş olsa bile Avrupa, genel anlamda Roma Hukuku esaslarını taşıyan noterlik geleneğini devam ettirmiştir.

Avrupa ülkelerinde noterliğin tarihi araştırılırken kaynaklarda ve araştırma eserlerde özellikle Almanya, Roma Hukuku temelli bir sistemi benimseyerek, noterliği

resmileştirip noterleri memur olarak kabul etmiştir. Almanya noterlik çalışma sistemini kendine özgü kurallara göre düzenlemiştir. Bölgesel farklılıkların dikkate alınmasıyla sürekli gelişen bir kurum haline dönüşmüştür. Fransa’da ise noterlik sınıfsal ayrıma göre şekillenmiştir. Ancak Fransız Devrimi’nden sonra ülke genelinde benimsenen birlik ve millilik unsurları noterlik kurumunu da etkilemiş ve çıkarılan kanunlarla tek bir isim altında birleştirilmiştir. 1945’den itibaren de noterlik mesleği Fransa’da kurumsallaştırılmıştır. Avrupa’da olduğu gibi İngiltere’de Roma Hukuku’ndan etkilenmiştir. İngiltere de noterlik kendi iç hukukuna göre düzenlenmiştir. Noterlik devlete bağlı olmayan ancak liberalleşmesine de müsaade edilmeyen özerk bir yapıya sahiptir ve gelenekçidir.

Noterliğin Avrupa süreci dikkate alındığında İslam coğrafyası içinde benzer durum söz konusudur. İslam dininin hukuki kuralları oluşturulurken Kur’an ve sünnet temel alınmıştır. Toplum huzurunu sağlamak adına kişiler arasında meydana gelebilecek uyuşmazlıkların giderilmesinde ispat ve delil özelliği taşıyan yazılı belgeler önemsenmiştir. Öyle ki kaydedilen belgelerin “*nasıl ve ne şekilde*” düzenleneceği ile ilgili fıkıh ilminde bir alt disiplin olan “*şurûl ilmi*” geliştirilmiştir. İki taraf arasında vukuu bulan hukuki belgelerin düzen ve onay işlemleri kadılık kurumuna devredilmiştir. Kadılık makamı İslam dini ile birlikte ortaya çıkan, yargı ve hukuki işlemlerin yürütüldüğü bir kurumdur.

Türklerin adalet anlayışı irdelendiğinde İslamiyet’ten önceki hukuk anlayışı örfî kurallara dayanmaktadır. Türkler kültür olarak yaylak-kışlak yaşam şeklini benimsemiştir. Yaşam şekli hukuk kurallarını da beraberinde getirmiştir. İslamiyet öncesi Türk devletleri hakkında yazılı kaynaklar sınırlıdır. Türkler, örf ve adetlerden oluşan hukuk sistemleri içinde anlaşma ve sözleşmelerini “*ant içme*” usulüne göre yapmıştır. Bu durum Türklerin yasallaşmış geleneklerine bir örnektir.

Türk boyları arasında yerleşik yaşam özelliklerine sahip Uygurlarda şehirleşme ve yazılı kültürün gelişmişti. Basit anlamda noterlik hizmetinin ilk örnekleri Uygurlara aittir. Türklerin hukuki yapıları ve aralarında yaptıkları sözleşmelerin nasıl olduğuna dair bilgilere “*Uygur Vesikalarından*” ulaşılmaktadır. Coğrafi konumları ve hayat şartlarından ötürü Çinlilerle iletişim halinde olan Uygurlar, Çin hukukundan belge yazım sürecinde şeklen etkilenmiştir. Ancak belgelerin içeriğinde yer alan kurallar ve anlaşma şartları kendi örfî kurallarına göre düzenlenmiştir. Uygurlar anlaşmazlıkların önlenmesinde yazılı kayıtların ispat ve delil gücünden faydalanmıştır. Belgelerde borçlanma, alım-satım, kiralama ve vasiyet gibi pek çok konuya rastlanmaktadır.

Yapılan sözleşmeler şahitlerin huzurunda belirli bir tip ve şekilde imza ve mühürle teyit edilmiş ve zamanın şartlarına göre düzenlenmiştir. Bu belgeler noterlik kapsamındaki işlemlerdir. Türk Hukukunda işlemler günümüzde olduğu gibi belirli formüllere göre yazılmış ve şekil özelliği Türkler için önemli sayılmıştır.

Türklerin İslamiyet’i kabul etmesinden sonra gerek devlet yönetimi ve gerekse hukuki yapılarında İslam dini eksenli değişiklikler olmuştur. İslamiyet sonrası Türkler sadece bir dini değil, ona dayalı yeni bir hukuk sistemini de benimsemiştir. Tarihte İslamiyet’i kabul eden ve Türkler arasında yayılmasını sağlayan ilk Türk devleti Karahanlılar’dır. Dolayısıyla İslam hukukunun Türklerde uygulanması Karahanlılar Dönemi’nde başlamıştır. İslamiyet’in göstergelerinden biri olan kadılık kurumunun Karahanlılar’da devam etmesinin yanı sıra özel hukuk alanında Türk töresine dayalı örfi kurallar da varlığını sürdürmüştür. Karahanlılar’da yapılan hukuki işlerin kaydedilmesine önem verilmiştir. Özellikle tarla alım-satımı gibi toprak işlerinin şahitler huzurunda imzalı ve mühürlü olarak yapılması, Karahanlılar’ın noterlik faaliyetleri arasındadır. Bu dönemde hukuki belgelerde Uygur alfabesi, Arap-Uygur harfleriyle karışık Türkçe ve bazen de sadece Arapça yazı dilini kullanmıştır. Sözleşmelerin yazıya dönüşmesi hukukun üstünlüğüne dayalı bir yönetimin varlığına delildir. Ayrıca bu dönem için “*Siyasetnameler*” önemli hukuki metinlerdir.

İslam’ı resmî din olarak kabul eden bir diğer Türk devleti olan Selçuklular da İslam hukuk sistemini sürdürmeye devam etmiştir. Selçuklu devlet teşkilatı yapılanmasında özellikle İran kültürü hâkimdir. Temelde Oğuz Töresi kuralları ve egemenliği altında bulunan kültürlerin yönetim şekillerinden karma bir devlet sistemi oluşturan Selçuklular, hukuki yapılarını da bu yönde düzenlemiştir. Fethedilen bölgelerde geçerli olan kadılık kurumu aynen devam ettirilmiştir. Devletin kuruluşundan itibaren “*başkadılık*” makamına atama yapılarak adli teşkilat İslam hukukuna uygun bir şekilde oluşturulmuştur.

Devlet, kadılık makamı için “*kadılık menşuru*” denilen bir belge ile atamaları yapmıştır. Bu belgede kadıların nasıl olması gerektiği, yetki ve görevleri yer almaktadır. Selçuklularda kadılar; genel olarak İslam devlet yapısına göre yargı görevini üstlenmekle birlikte zaman zaman mali, idari, askeri ve dini eğitim konularında da görevlendirilmiştir. Bunun yanı sıra kadıların bir anlamda noterlik sayılabilecek hukuki belge düzenleme ve onaylama işlemleri yaptıkları da anlaşılmaktadır. Kadıların bu belgeleri muhafaza etme sorumluluğu da bulunmaktadır. Ayrıca kadılar görev yerlerinden ayrılırken kendi uhdelerinde gerçekleştirilen hukuki işlemlerin belgelerini o

günün şartları içerisinde kendine ait bir tasnif ile ayıklayıp beraberinde götürdüğünden de bahsedilmektedir. Bunun iki sebebi olabilir: Birincisi kadınların yaptığı işlemlere ait mahallinde resmi bir arşivin olmaması. İkincisi de kadının ilerleyen süreçte herhangi bir şikâyet durumunda belgeye dayalı hesap verebilme olasılığı idi. Selçuklular Müslüman olmayan ülkeler ve gayrimüslimlerle yapılan anlaşmaları kayıt altına almak için ayrı bir birim oluşturmuştur. Dolayısıyla ilişkilerde karşılıklı haklar koruma altına alınmıştır. Yapılan bu düzenleme Selçuklular, sadece Müslümanlarla değil toplumun her kesimiyle, hukuki bir düzlemde ilişkilerini devam ettirmiştir. Selçukluların oluşturdukları hukuk, kendinden sonra gelen devletlerin hukuk sistemini etkileyecek bir rol modelidir.

Osmanlı Devleti ise İslam Hukuku'nu uygulamaya devam etmiş bir Türk-İslam devlettir. Osmanlılar İslam hukukunu benimsemekle birlikte süreç içerisinde bu yapıya değişiklik veya ilaveler yapmıştır. Bunun örfî veya şer'î hukuk çerçevesinde olmasına özen gösterilmiştir.

Osmanlı Klasik Dönem adli teşkilatı kadınların başta yargı olmak üzere diğer tüm görevlerini devam ettirmiştir. Öyle ki devletin ilk kuruluşunda ataması yapılan memuriyet kadılık makamı olmuştur. Devlet idari, hukuki, mali ve askeri olmak üzere pek çok alanda işlerini yürütmek üzere kadılara geniş kapsamlı bir görev alanı vermiştir. Kadı devletin taşradaki en önemli otoriter temsilcisidir. Görev alanının geniş olması nedeniyle kadı, kendine yardımcı olan memurlarla görevlerini yürütmüştür. Konumuzla ilgili olarak kadının noterlik hizmetlerinde naip, mahkeme kâtipleri ve şühûdü'l-hâl gibi yardımcıları bulunmaktadır. Bu doğrultuda Osmanlı Klasik Dönem hukuk sisteminde noterliğin kadınlar tarafından düzenli olarak yürütüldüğünü söylemek mümkündür. Kadı, noterlik hizmetini yargılama görevinden tamamen farklı olarak yürütmüştür. Taraflar arasında herhangi bir uyuşmazlıkta veya sadece “*evlenme, boşanma, velayet, vesayet, miras, borç, alım-satım ve benzeri birçok konuda*” gereken hukuki işlemlerin tescil edilmesi esasına dayanan bu görev, günümüz noterlerinin yerine getirdiği işlemlerle benzer niteliklere sahiptir. Kadınlar kişiler arasındaki ilişkilere resmiyet kazandırmak yoluyla uyuşmazlıkları önleyerek noterlik görevini yerine getirmeye çalışmıştır. Böylelikle hukuki güvenlik, ispat kolaylığı ve kişilerin hak arama özgürlüğünü kullanabilmeleri güvence altına alınmıştır.

Kadılar yargı görevleri doğrultusunda mahkeme kararlarını ve her türlü hukuki işlemi şer'îyye sicilleri adı verilen defterlere kaydederek muhafaza etmiştir. Bu hizmetin karşılığı ücret alınmıştır. Alacakları ücret tarifesi dönemin kanunnamelerinde

yer almıştır. Böylelikle İslam hukukundan ileri gelen defter tutma geleneği Osmanlılarda da devam etmiştir. Bu defterlerin tutulması ve saklanması birçok açıdan önemlidir. Mahkeme kararlarının yanı sıra çoğunlukla hüccetler de bu sicillerde yer almıştır.

Hüccetler kadı tarafından şahitler huzurunda hazırlanması sebebiyle doğruluğu, güvenilirliği ve delil niteliğinde ispat gücü kuvvetli belgelerdir. Hüccetler hem Osmanlı yargılama hukuku için kesin delil olma hem de kadı tarafından hazırlandığı için güven telkin eden noterlik belgeleridir. Siciller incelendiğinde hüccet belgelerinin çoğunlukta olduğu tespit edilmiştir. Denilebilir ki kadıların noterlik faaliyetleri yargılama görevlerinin neredeyse önüne geçecek kadar fazladır. Bu yönüyle hüccetler bir noterlik arşivi değerindedir.

Osmanlı Klasik Dönem hukuk sisteminde yer alan bir diğer ayrıntı kadıların yaptıkları işlemleri şer’iyye sicillerine kaydederken “*sakk-ı şer’i*” adı verilen belirli bir usule göre yazmışlardır. Osmanlı Devleti’nde kadılar hüküm verirken ve belge düzenlerken yararlandıkları en önemli kaynaklardan biri sakk mecmualarıdır. Sakk mecmualarını şer’iyye sicillerinden ayıran özellik, çoğunlukla belgelerin tekrar gözden geçirilmiş ve üst düzey ilmiye mensuplarının tashihinden geçmiş olmalarıdır. Anlaşılabileceği üzere kadılar noterlik belgelerini sakk mecmualarında belirtilen metotlarla düzenlemiştir.

Klasik Dönem Osmanlı hukuk sistemi şer’i ve örfî kuralların işletildiği kendine özgü bir sistemdi. Özellikle noterlik işlemi gerektiren özel hukuk alanında şer’i kurallar geçerlidir. Gayrimüslimler için de “*zimet*” kurallarına göre hüküm veriyordu. Ancak siyasal alanda oluşan çözülme ve gerileme süreci devletin tüm kurumlarında olduğu gibi hukukta da etkili oldu. Dönemin iyi yetişmiş devlet adamları sorunların tespit ve çözümüne yönelik önerilerde bulundu. Mevcut yönetime sunulan bu raporlarda özellikle adalet sisteminin ve hukuki yapının yozlaştığına ilişkin tespitler dikkat çekmektedir. Devletin sistemi iyileştirme çabaları yenileşmeyi de beraberinde getirmiştir. Örnek alınan Batı kurumları, özellikle batı hukuku Osmanlı adli yapısının değişim sürecine rehberlik etmiştir.

1839’da ilan edilen Tanzimat Fermanı özellikle hukuksal değişimin başlangıç sembolüdür. Çünkü kanunlaştırma çalışmaları bu dönemle başlamıştır. Modern hukuk devleti esaslarına göre hazırlanmış batılı kanunların resepsiyon yoluyla alınması sonucu batılı tarzda mahkemeler kurulmuştur. Bu durum Klasik Dönem Osmanlı yargısının kısıtlı bir alanda görev yapmasına neden olacaktır. Bununla birlikte Tanzimat Dönemi

farklı kökenlerden gelen Klasik Dönem Osmanlı hukuku ve Avrupa kanunları aynı hukuk sisteminde işletilmeye çalışılan bir dönemdir. Batı hukukunun bazı temel kurumlarının da Osmanlı toplumuna girmesiyle Osmanlı hukukunda düalist bir yapı oluşmuştur. Özellikle ticaret hukukunda yapılan değişikliklerle noterlik kavramı da Osmanlı hukuk sistemine girmiştir. Ülkede yaşayan gayrimüslimler ticari ilişkilerinde “*zimmet*” kuralları yerine, Avrupalı devletlerin yöntemlerini uygulama konusunda ısrarcı davranmıştır.

Batılı kanunların alınması yönündeki ilk çalışma 1850’de Fransız Ticaret Kanunu’nun iktibas yoluyla yürürlüğe girmesidir. Böylece ticari ilişkiler için gerekli olan belgelerin düzenlenmesinde “*üşlup*” değişmeye başlamıştır. Diğer taraftan yeni kurulan Ticaret Mahkemeleri, klasik Osmanlı yargı sisteminin önemli bir ögesi olan kadılık kurumunun yetkilerini zayıflatmıştır. Bunda etkili olan kadıların rüşvet alması meselesi ve modern hukuk sistemine uyum sağlayamamalarıdır. 1868’de Ticaret Mahkemeleri bünyesinde kurulan Ticaret Deavi Kalemi ile noterlik kurumunun da oluşumuna yönelik ilk çalışmalar başlamıştır. Ancak bir süre daha kadılar hukuki belgelerin düzen ve onay işlemlerini yapmaya devam etmişlerdir. Mecelle bağlamında belge düzenleme ve onaylama işlemlerinin belirli bir “*mercide*” yapılması hükmü 1877’de yürürlüğe girince noterlik bir görev haline dönüşmüştür. Bu durum Mecellenin milli kanun olmasına rağmen şer’i ve örfî kurallarını batı hukuk tekniğine göre düzenlemiş olmasının bir sonucudur.

Fransız Noterlik Kanunu tercüme edilerek hazırlanan “*Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesi*” ile noterlik işlemlerinin yapılması bir yükümlülük oldu. Ancak nizamname çıkarılmadan hemen önce Osmanlı Devleti’nin bu uygulamayı öncelikle gayrimüslim halkın yoğun olduğu Girit’te “*Girit Mukavelat Kalemi Nizamnamesi*” ile yürürlüğe geçirmiştir. Bu yönüyle Osmanlı Devleti sınırları içinde modern noterliğin ilk uygulama sahası Girit Vilayetidir. 1879’da ise tüm ülkede uygulanmak üzere yürürlüğe giren Mukavelat Muharrirleri Nizamnamesi ile noterliğin genel anlamda ne şekilde ve nasıl yapılacağı tarif edilerek resmileştirilmiştir. Klasik Osmanlı Dönemi’nde kadıların yaptığı görevler arasında bulunan noterlik zamanla kadılık kurumundan ayrılan ve kendi kuralları olan bir mesleğe dönüşmeye başlamıştır. Çıkarılan nizamnamenin maddeleri incelendiğinde noterliğin belli bir disiplin içinde yürütülmesine ilişkin kurallar öne çıkmıştır.

Diğer taraftan ülkenin birçok yerine Mukavelat Muharrirliği kurulmasına özen gösterilmiş henüz ulaşılamayan yerlerdeki yapılacak olan hukuki işlemler için o yerin

mahkeme başkâtipliği görevlendirilmiştir. Mukavelat Muharrirliği batılı anlamda modern hukukun noterlik mesleği nezdinde yerleşmesi yönüyle önemli bir adım olmuştur. Zaman içinde uğradığı değişikliklerle otuz yılı aşkın bir süre noterlik görevini yerine getiren Mukavelat Muharrirliği, 1913’de çıkarılan Kâtib-i Adl Kanunu ile ilga olmuştur. Çünkü yürürlükte kaldığı yıllar içinde mesleğin değişen hukuki ihtiyaçlarına çözüm üretememesi yeni bir düzenlemeyi gerekli kılmıştır. Mukavelat Muharrirliği Nizamnamesi Fransız Noterlik Kanunu’nun tercüme edilmesiyle yayınlanmıştır. Ancak Kâtib-i Adl Kanunu İsviçre ve Avusturya Noterlik Kanunları dikkate alınarak hazırlanmıştır.

Ayrıca Kâtib-i Adl Kanunu genel bir düzenleme olmaktan daha fazla içeriğe sahiptir. Belgelerin şekil özelliklerinde tespit edilen detaylar ve noterlerin yaptıkları işlem karşılığı alacakları ücretlerin ayrıntılı bir şekilde belirlenmesi, devletin noterlik üzerinde daha fazla kontrol sağlama isteği olarak değerlendirilebilir. Yine Kâtib-i Adl Kanunu, noterlik yapacaklar için yemin şartını getirmiş olması Osmanlı Devleti’nin güvenilirlik konusunda dini değerleri ölçüt aldığıının göstergesidir. Tanzimat Dönemi’nin hukuksal sürecinde çıkarılan bu iki düzenleme, sonraki yıllar için temel oluşturmuştur. Noterlik, özellikle Cumhuriyet Dönemi’nde gerçekleştirilecek olan Medeni Hukuk çalışmalarına paralel gelişimini sürdürmüştür.

Milli Mücadele hareketi her alanda olduğu gibi hukuk alanında da Türk Milleti için yeni durum ve şartların oluşmasında etkili olmuştur. Bağımsızlığı temel alan yeni bir devlet kurma fikri, 1920’de Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin açılması ile fiilen gerçekleştirildi. 1923’de Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle birlikte sosyal ve hukuksal anlamda birçok yenilik ülkeye girdi. Evrensel ilkeler doğrultusunda hazırlanan batı kanunları Türk hukuk sisteminde etkili olmaya başladı. Noterlik kurumu da bunlardan biridir. 1924’de şer’i mahkemelerin kaldırılarak noterlik işlemlerinin tamamen kâtib-i adillere bırakılması bu kapsamdadır

Ayrıca 1926’da Mecelle yerine batı kaynaklı İsviçre Medeni Kanunu iktibas yoluyla alınarak yürürlüğe konulmuştur. Böylece Tanzimat Dönemi’nde hukuk alanında ortaya çıkan düalist yapı ortadan kaldırılarak hukuk birliği yolunda kararlı bir adım atılmıştır. Bu gelişmelere rağmen Kâtib-i Adl Kanunu şer’i hükümlere göre hazırlandığı için işlemlerin yapılmasında sorunlar çıkmıştır. Bu nedenle kanun üzerinde birçok değişikliğe gidilmiştir. Bunlar yeterli olmayınca yeni bir noterlik kanunu için hazırlık çalışmaları başlamıştır.

Adalet Bakanlığı'nın belirlediği uzman bir heyet tarafından yürütülen bu çalışma da İsviçre'nin "*Vaud ve Neuchatel Kantonları*" ile "*Avusturya Noterlik Kanunları*" dikkate alındı. Bu kapsamda baro ve noterlerin de görüşlerine başvuruldu. Nihayet noterliğin tamamen devlet bünyesinde yer alacağı bir kanun çıkarıldı. 1938'de "*Resmi Gazete*"de ilgili kanunun yayımlanması ile yürürlüğe girmiş oldu. Özellikle noterliğin bir meslek haline getirilmesi ve noterlerin alacakları ücret konusunda yapılan düzenlemeyle kendilerine "*serbest meslek erbabı*" statüsü verildi.

Noterlik Kanunu ile birlikte bu meslek grubunun yeni şartlara uyum sağlayabilmesi için bilgilendirici yayımlar hazırlandı. Bu faaliyetlerin Osmanlı Klasik Dönemi'nde rastladığımız ve Tanzimat Dönemi'nde devam eden "*sakk mecmuaları ve sakk-i mahsus*" geleneğinin Cumhuriyet Dönemi'nde de devamı niteliğindedir. Ancak Cumhuriyet Dönemi'nde bu geleneğin "*noter işkitabı*", günümüzde ise "*noterlik işlem formülleri*" adıyla hazırlanarak noterliklerin istifadesine sunulduğu tespit edilmiştir.

Diğer taraftan noter istatistikleri incelendiğinde sosyo-ekonomik şartlara bağlı olarak iş yükünün ve işlem sayısındaki artışı devam etmiştir. Buna bağlı olarak yürürlükteki noterlik kanununun değişen şartlarla orantılı olarak yeniden güncellenmesi konumuz açısından önemlidir. 1913'ten itibaren geçen otuz üç yılda noterlik kanunu farklı tarihlerde birçok defa düzenlenmiştir. Ancak bu düzenlemelerin ihtiyaçları karşılar nitelikte olmaması, farklı hükümet ve bakanlar tarafından yeni bir kanun taslağı hazırlamayı gerektirmiştir. Tüm çalışma boyunca bahsedilen gelişmelerin hangi hükümet döneminde ve kimin başkanlığında yapıldığı ortaya konulmuştur.

Yeni noterlik kanun taslağına ait ilk çalışmalar 1960'da başladı. Taslağın hazırlanmasında, mesleğinde uzman hukukçular yer aldı. Bunun yanı sıra eski noterlerin görüşlerine de başvuruldu. Hazırlanan taslakta; noterliğe bir kamu hizmeti olarak yeni bir kimlik kazandırılması, mesleki vasıfların güçlendirilmesi ve uygulamada oluşan sorunların çözümlenerek işlemlerin daha hızlı yapılması belirlenen hedefler olmuştur.

Bu dönemde mesleki dayanışma ve örgütlenmeye yönelik çalışmalar da dikkat çekicidir. Çalışanların haklarını korumak adına sendika kurma ve destek amaçlı dergi yayınlama etkinliği bu kapsamdadır. Diğer taraftan hazırlanan kanun tasarısı, belirli safhalardan geçtikten sonra Meclis'in gündemine gelmiştir. Görüşmelerin ardından oy çokluğu ile kabul edilmiş ve 1972'de Noterlik Kanunu olarak yürürlüğe girmiştir.

1972 Noterlik Kanunu ile meslekte yeni bir yapılanma ve teşkilatlanma sürecine girilmiştir. Öncelikle bölgesel bir yapılanma olan Noter Odaları'nın kurulması ve noterliklerin buralara bağlanması ile mesleğin teşkilatlanması sağlanmıştır.

Noter Odaları, TNB'nin bir organı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Adalet Bakanlığı'na bağlı ve onun kontrolü altında ancak serbest meslek statüsüne sahip noterlikler, TNB'nin kuruluşuyla ayrı bir anlam ifade etmeye başlamıştır. TNB, noterlerin haklarını koruyan, ihtiyaçlarını gideren ve notere yardımcı olan bir kuruluştur. Noterliklerin geliştirilmesi görevi kanunla bu kuruma verilmiştir.

TNB, 1975'de dünya noterlerinin bağlı olduğu UINL organizasyonuna üye olmuştur. UINL dünya genelinde noterlik geliştirilmesini destekleyen noterlerin bağımsız ve saygınlığını güvence altına alarak topluma daha iyi hizmet sunabilmelerini amaçlayan bir kuruluştur. Bunun yanı sıra TNB, mesleğin toplumsal alanda tanınması ve geliştirilmesine yönelik olarak NOTEV'i kurmuştur. TNB kuruluşundan bir yıl sonra mesleki dergileri TNBHD'yi yayınlamaya başlamıştır. Dergi 2000'li yıllardan sonra dijital ortamda yayınlanmıştır

1972 Noterlik Kanunu'nun kabulünden günümüze kadar geçen zamanda Türkiye'de noterliklerin sayısal verileri değerlendirilmiş ve her alanda belirgin bir artış olduğu tespit edilmiştir. Mesleğin değişen toplum ihtiyaçlarına paralellik gösteren sürekli yenileşme çabaları TNB'nin hizmetlerine de yansımıştır. Noterlik hizmetlerinde teknolojinin kullanımı, işlemlerin daha hızlı ve kolay yapılmasında etkili olmuştur. TNB bu yönde pek çok yeni hizmeti kamu yararına sunmuştur.

Noterlik, hukuk tarihinin farklı dönemlerinde, farklı coğrafyalarda ve farklı hukuk sistemlerinde her zaman işlevselliğini sürdürmüştür. Bunun nedeni toplumların işlem güvenliğine verdiği önemdir. Noterlik kurumunun varlık nedeni işlem güvenliğini sağlamaktır. Bugün Türkiye'de noterlik en güvenli, en düzenli ve en hızlı bir şekilde yürütülen kamu hizmetleri arasındadır.

Noterlik bir kamu hizmetidir. Bu bağlamda mevcut statüsünü koruyarak ve geliştirerek toplumun ihtiyaçlarının karşılanması için faaliyet göstermektedir. Geçmiş olduğu eski olmasına rağmen var olduğu tüm hukuk sistemlerinde; dürüstlük tarafsızlık güvenilirlik ve bağımsızlık esasları temel alınmıştır. Tarihsel süreç içerisinde olumlu yönde kendisini geliştirmiştir.

EKLER

BELGELER

B.1: Girid Ceziresi Mukavelat Muharrirlerine dair nizamnamenin tadil ve tezyil olunan maddeleri (1880)

B.2: Ticaretle ilgili belgelerin tasdik işlemlerinin Ticaret Nezareti'nde kurulacak olan Deavi Kaleminde yapılmasına ilişkin belge. (1868)

B.3: Mukavelat Muharrirliği Nizamnamesi (1879)

B.4: Polîçe protestolarının Mukavelat Muharrirleri tarafından yapılması (1886)

B.5: Şer'îyye Mahkemeleri'nin kaldırılmasına ilişkin hazırlanan kanun tasarısı (1924)

B.6: Katib-i Adl (Noter) Kanunu'nun bazı maddelerinin değiştirilmesinin kabulüne dair belge (1924)

B.7: Erzurum Müstahkem Mevkii Kumandanı Mirliya Hayri Paşa'nın vermiş olduğu vekâletname örneği (1926)

B.8: Fransa'nın Rens şehrinde ve Brüksel'de toplanacak olan Noterler Kongresi'ne katılacak Hüsamettin Haydar'a siyasi pasaport verilmesi.(1935)

B.9: Noterlik Kanunu Layihası ile bu konudaki tüzük ve yönetmeliklerin hazırlanması işlerinde çalıştırılan Nureddin Gürsel'e 420 lira ücret verilmesi.(1958)

B.10: Türkiye Noterler Birliği'nin Uluslararası Latin Noterler Birliği'ne katılmasına izin verilmesi. (1976)

کریجزیره سیضاهله محرریرینه دایر عهدی اوردی قیام و سیرت نامینجه
نظان ساریک تعین و تزییل اولان ماده لرله

اوردی بیخبرانه مفادله محرریری معقیده تنظیم ایدیکه هر بر اوردی معبر اولیوه اوزره ایکی شهید مایه سیخ بالان مفادله محرریری طرفه تنظیم
و خبر ایدیکه رقیبه کنه طرفه تنظیم اولونور محمد سولایه مایه رقیبه غول اولور ایجابیه کوره عیله ساخدا کایوه عولسی افادله بقدر
اوردی بیخبرانه عاقبتک اسم معنوی دفا نکلدی مفادله محرریر معلوم اولونور عاقبتک سخیلری بالان محرریر مایه کیتاعت
ایکله اوزره مقبوله السلام ایکی شهید حیاتیکه مجور اولورجه دیو کا نفیوه حرکت انیمیکه موزره کدونه موجب نیقظ ذقیباه اولور اوزره عیلات
ایکی یوز عقیقه قدر جزای نفی ویرمه محکوم اولورجه قدر نر یوشا هرک اسم وضعت و عیلات نفی و تنظیم اولورجه سنده ذکر و تزییل ایدیکه
دایره لیک اولور مایه سیرت دایره اولان مایه ات اجرا اولورجه قدر
اسلام فایز طرفه بیفادله عقیقه لازم کدوره ذقی مفادله دفعی دیو المصنوعه و لوسول و فضیلت عیله بیکرینه کین اولور شایه
دیگر طرفه مقبوله اولورجه ایکی شهید ویرده وکیل ایل اولورجه دیو شاهر لری وکیل اوقور بالان ایجابیه مفادله محرریری طرفه تزییل ایدیکه

۶۱ عیلا و ۶۱ عیلا

ازمینه نایف

اشیو مایه نایف ایجابیه ارادیه جنبه بارشکی مقوله مرفوع بولور اقله قوانیه و نفاذاتک صورته نشر و اعلانی حق اولان
قانونه ریجی مایه دیو اقله قیادیر لک اوزره اشونکی صورت خارجیه نشر و تزییل ایدیکه
۶۱ عیلا و ۶۱ عیلا

OSMANLI ARŞIVI
A.} DVN.MKL
9 14 2

خلاصه قلمکاران

(خلاصه)

حوالہ بیوریلار مصلحت

ما معق

نمبر
۷۸

نمبر
۷۶

سندت و ادواتی تجاریہ نیک صورت مضیقہ ایستادہ داری تجارت نفت و نمک و شکر و سایر

بر وقت و تبلیغات تجاریہ و امضا و کالت و کفالت و سائر ادواتی مضیقہ ایستادہ داری تجارت نفت و نمک و شکر و سایر
در بعضی تجارت محکومہ و تجارت غیر محکومہ و دعوای نظارت بر سبب و انتہی داری و دیکر جوی بر سبب و خارج نظارت جدیدہ و اجرائی و نقدہ ایستادہ داری و شکر و سایر
مستحق اولی و دعوای محاکم تجارتی و محکومہ و دعوای نظارت بر سبب و انتہی داری و دیکر جوی بر سبب و خارج نظارت جدیدہ و اجرائی و نقدہ ایستادہ داری و شکر و سایر
و دعوای غیر تصرف و تحصیل اموال اودر داری و دعوای نظارت بر سبب و انتہی داری و دیکر جوی بر سبب و خارج نظارت جدیدہ و اجرائی و نقدہ ایستادہ داری و شکر و سایر
اولی و داری و دعوای غیر تصرف و تحصیل اموال اودر داری و دعوای نظارت بر سبب و انتہی داری و دیکر جوی بر سبب و خارج نظارت جدیدہ و اجرائی و نقدہ ایستادہ داری و شکر و سایر
مطلوبہ و داری و دعوای غیر تصرف و تحصیل اموال اودر داری و دعوای نظارت بر سبب و انتہی داری و دیکر جوی بر سبب و خارج نظارت جدیدہ و اجرائی و نقدہ ایستادہ داری و شکر و سایر
نموده و داری و دعوای غیر تصرف و تحصیل اموال اودر داری و دعوای نظارت بر سبب و انتہی داری و دیکر جوی بر سبب و خارج نظارت جدیدہ و اجرائی و نقدہ ایستادہ داری و شکر و سایر

۱-۵۵ ۹/۴۴۷

2

I.ŞD.00009

B.2: Ticaretle ilgili belgelerin tasdik işlemlerinin Ticaret Nezareti'nde kurulacak olan Deavi Kaleminde yapılmasına ilişkin belge. (1868)

« مقاولات محرری نظامنامہ سی »

برنجی مادہ در سعادت و ولایاتک ہر بدایت محکمہ سسٹک دائرہ سی داخلندہ بر مقاولات محرری و بونک ایجاب محلی یہ کورہ بر و یا خود دہا زیادہ رفیق بولنور بدایت محکمہ سسٹک بولندہ مقاولات محرری بولنور ایسہ تمینہ قدر رئیس محکمہ طرفندن انتخاب اولتان بدایت محکمہ سی کاتبری مقاولات محرریک وظائفی ایفا ایلہ برابر کافہ حقوق وظائفی حاز اولہ جقلردر

ایکجی مادہ مقاولات محرری عدلیہ نظارتندن تعیین اولتہ جقلردر

اوچنجی مادہ اولایکری بش باشی تکیل ایدنلر ثانی اصولہ توفیقاً امضان و یرمش اولانلر ثالثا جنابت و جنحہ ایلہ محکوم و سوء حال ایلہ مشہر اولیانلر مقاولات محرریکتہ تعیین اولتہ یلہ جقلردر

در دنجی مادہ مقاولات محرریک وظیفہ سی اولہ ہر کوتہ تعہدات و مقاولات سنداتک تنظیمی و صورتلرک اعطاسی و خارجہ یازمش اولان اوراق تار یخلرک تصدیق و اخطارنامہ و بونک کی اوراق لازم کانلرہ تبانی و محاکم و مجالسجہ ثبت دفتر ایدلسی ایجاب ایدن اموال و اشیانک قید و تحریری و اشبو نظام ایلہ مآذون اولدقلری معاملات سارہ نک اجرایی مادہ زندن عبارتدر

بشجی مادہ مقاولات محرری طرفندن تصدیق حاوی اولان اوراق لسان عثمانی اوزدہ یازیلہ جقلردر

OSMANLI ARŞIVI		
A.} DVN.MKL		
18	6	2

5vrb
(1sh + 6os)

018.00006.002

B.3: Mukavelat Muharrirliği Nizamnamesi (1879)

مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی
مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی
مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی
مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی
مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی
مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی
مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی
مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی
مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی
مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی	مہر دہی

پورکیہ جمہوریہ اورات : جواب اولدی عہدات تاریخ و تومروستک دوسری دہا اولتور .

۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹

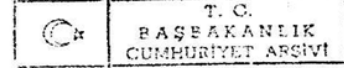
B.5: Şer'iyte Mahkemeleri'nin kaldırılmasına ilişkin hazırlanan kanun tasarısı (1924)

T. C.
BAŞVEKÂLET
MUAMELÂT MÜDÜRLÜĞÜ

Şube:
Sayı:

2
2549

KARARNAME

Seyahat masrafı kendisine ait olmak üzere 16.haziran.935 de Fransa'nın Rens Şehrinde ve 20.haziran.935 de Belçikada Brüksel- de toplanacak olan Noterler Kongresine iştirak edecek olan İstanbul Üçüncü Noteri Hüsamettin Haydara siyasi pasaport verilmesi; Adliye Vekilliğinin 12/5/935 tarih ve 167 sayılı tezkeresiyle yapılan teklifi üzerine İcra Vekilleri Heyetince 13/5/935 de onanmıştır.

13/5/935

REİSİCÜMHUR

K. Atatürk

Bş.V.

Y. İsmail

Ad.V.

S. Samiye

M.M.V.

K. Raif

Da.V.

S. Kaya

Ha.V. V.

S. Kaya

Ma.V.

Ö. Şişli

Mf.V. 1

B. Ömer

Na.V.

A. Çetinkaya

İk.V.

C. Zeynep

S.İ.M.V.

S. R. Saydam

G.İ.V.

Rana Tarkan

Zr.V.

M. Şakir

030 18 02 02 54 28 5

B.8: Fransa'nın Rens şehrinde ve Brüksel'de toplanacak olan Noterler Kongresi'ne katılacak Hüsamettin Haydar'a siyasi pasaport verilmesi.(1935)

T. C.
BASVEKÂLET
KANUNLAR VE KARARLAR
Tetkik Dairesi

Karar Sayısı

4

KARARNAME

10369

Ekl

Noterlik Kanunu Lâyihası ile buna mütenazır gerekli Nizamname ve Talimatnamelerin ihzârı işlerinde mesai saatleri haricinde münferiden çalıştırılan Ankara İcra Hâkimi Nureddin Gürsel'e (420-dört yüz yirmi) lira ücret verilmesi; Maliye Vekâletinin muvafık mütalaasına dayanan Adliye Vekâletinin 13/5/1958 tarihli ve 2376/7-541 sayılı yazısı üzerine, 3656 sayılı kanunun 22 nci maddesine göre, İcra Vekilleri Heyetine 23 / 5 / 1958 tarihinde kararlaştırılmıştır .

REİSİCUMHUR

[Signature]

10
28
148
01
13
330
Dosya No:
21-4-2
600

Başvekil	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Devlet Vekili	Adliye Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Millî Müdafâ Vekili	Dahiliye Vekili	Hariciye Vekili	Maliye Vekili	Maarif Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Nafia Vekili	Ticaret Vekili	Sih. ve İc. Mus. Vekili	Güm. ve İn. Vekili	Ziraat Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>
Mümakalat Vekili	Çalışma Vekili	Sanayi Vekili .VE	Bas.-Yay. ve Turz. Vekili	İmar ve İskân Vekili
<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>	<i>[Signature]</i>

B.9: Noterlik Kanunu Layihası ile bu konudaki tüzük ve yönetmeliklerin hazırlanması işlerinde çalıştırılan Nureddin Gürsel'e 420 lira ücret verilmesi.(1958)

T. C.
BAŞBAKANLIK
DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ KANUNLAR VE KARARLAR TETKİK DAİRESİ BAŞKANLIĞI
CUMHURİYET ARŞİVİ

KARARNAME

Sayı : 7/ 12085

Türkiye Noterler Birliğinin, Uluslararası Lâtin Noter -
ler Birliğine katılmasına izin verilmesi ; Adalet Bakanlığının
26/4/1976 tarihli ve 11672 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulunca
21 / 5 / 1976 tarihinde kararlaştırılmıştır.

Ekl

CUMHURBAŞKANI

ln

(Signature)

630 13 01 02 34 1/13 10

EG./ÜY.
28/4/1976

Dosya No :

156-18

832

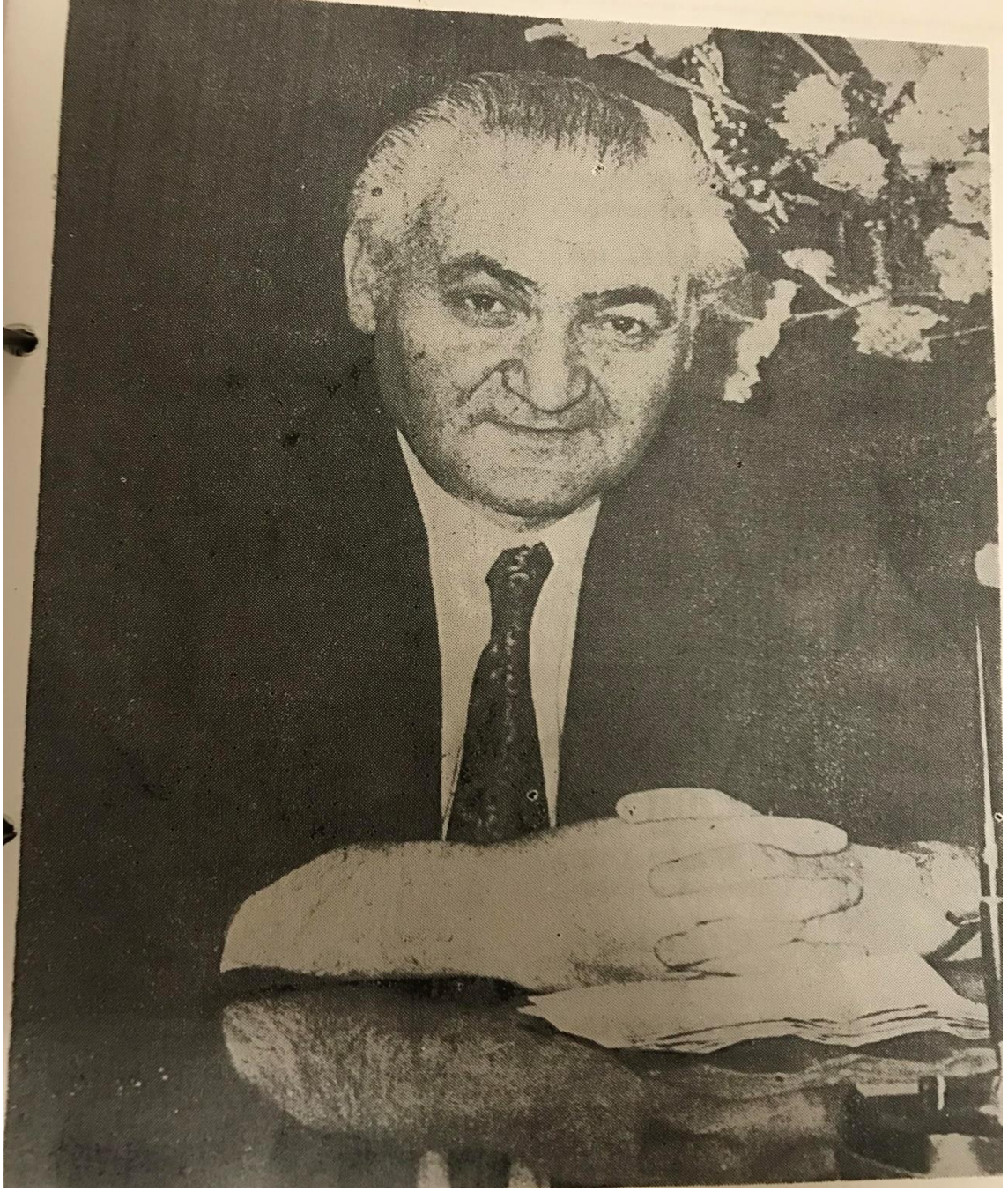
Başbakan	Devlet Bakanı - Başbakan Yrd.	Devlet Bakanı - Başbakan Yrd.	Devlet Bakanı - Başbakan Yrd.	Devlet Bakanı
<i>S. Demirel</i>	<i>T. Feyzioğlu</i>	<i>T. Feyzioğlu</i>	<i>T. Feyzioğlu</i>	<i>T. Feyzioğlu</i>
Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Devlet Bakanı	Adalet Bakanı	Millî S. Bakanı
<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>
İçişleri Bakanı	Dışişleri Bakanı	Maliye Bakanı	Millî S. Bakanı	Bayındırlık Bakanı
<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>
Ticaret Bakanı	Sağ. ve Sos. Y. Bakanı	Güm. ve T. Bakanı	Gıda - T. ve H. Bakanı	Ulaştırma Bakanı
<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>
Çalışma Bakanı	Sanayi ve T. Bakanı	En. ve T. Kay. Bakanı	Turizm ve T. Bakanı	İmar ve İ. Bakanı
<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>
Kişilerli Bakanı	Orman Bakanı	Genç. ve Spor Bakanı	Kültür Bakanı	Sosyal Güvenlik Bakanı
<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>	<i>M. Arslan</i>

B.10: Türkiye Noterler Birliği'nin Uluslararası Latin Noterler Birliği'ne katılmasına izin verilmesi. (1976)

FOTOĞRAFLAR

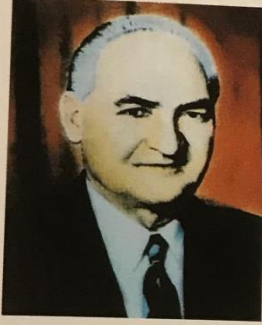
F.1: TNB Amblemi

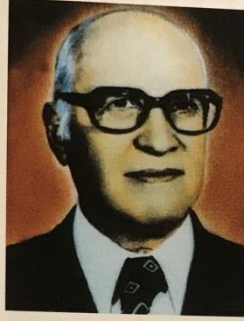
F.2: TNB Başkanı Halis Tokdemir (1972-1975)

TÜRKİYE NOTERLER BİRLİĞİ

ÖNCEKİ BAŞKANLAR

Halis TOKDEMİR
(1972-1975)

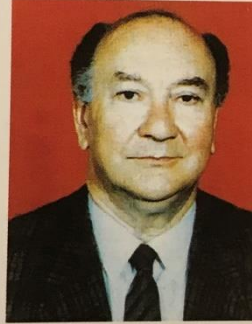
Mehmet KARTAL
(1975-1979)

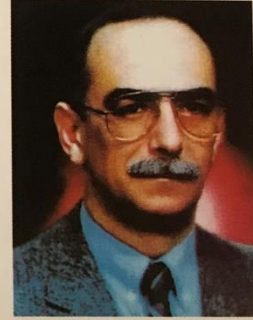
O. Fuat BİLGİN
(1979-1982)

O. Rasim EYÜBOĞLU
(1982-1989)

Uğur KALAFATOĞLU
(1989-1992)

M. Muhsin BİLGE
(1992-1994)

A. Hasip DİNÇER
(1994-2003)

F.4: TNB Önceki Dönem Başkanları

F.5: TNB Onursal Başkanı A.Hasip Dinçer

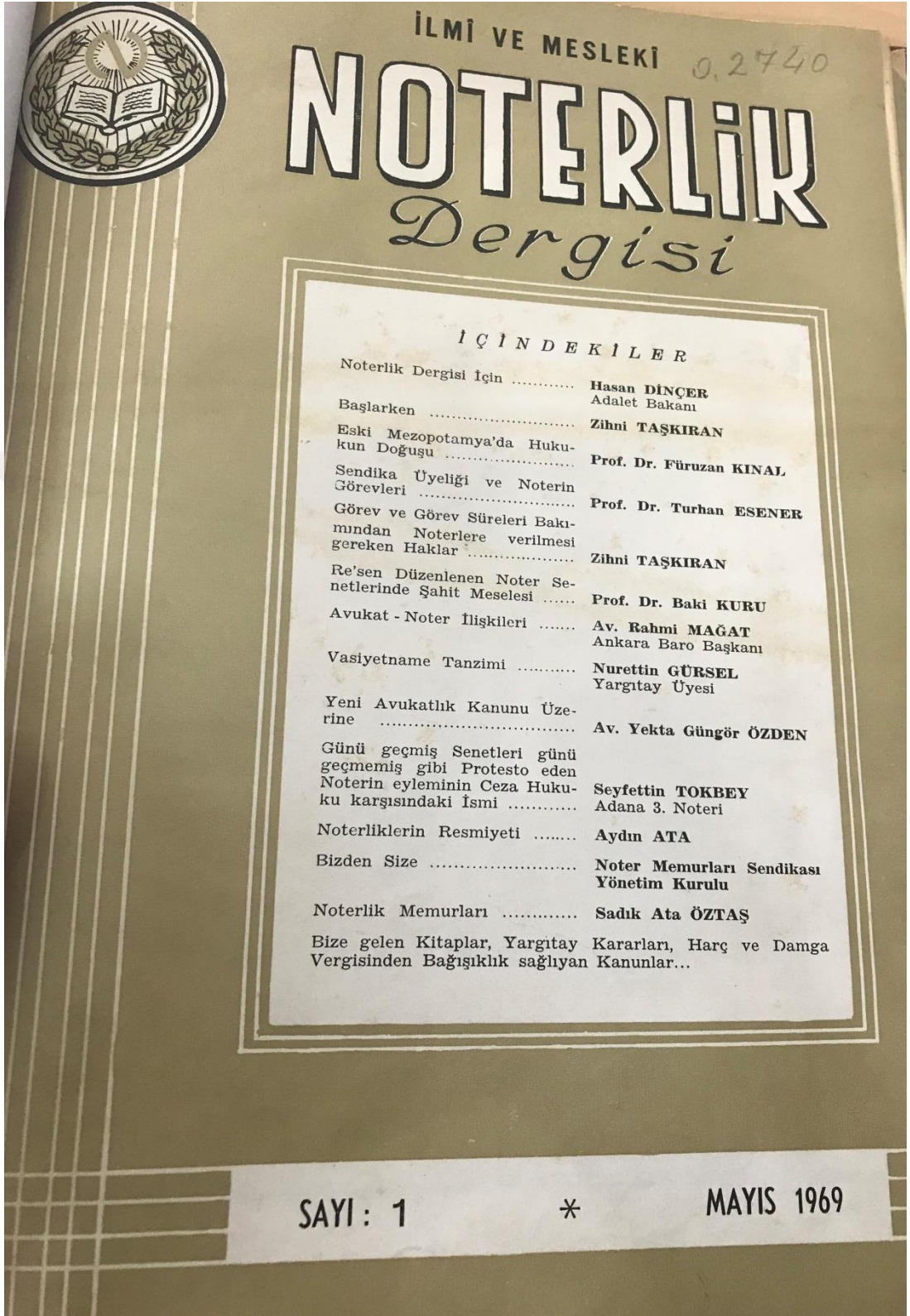
Türkiye Noterler Birliği

Şeref Üyeleri

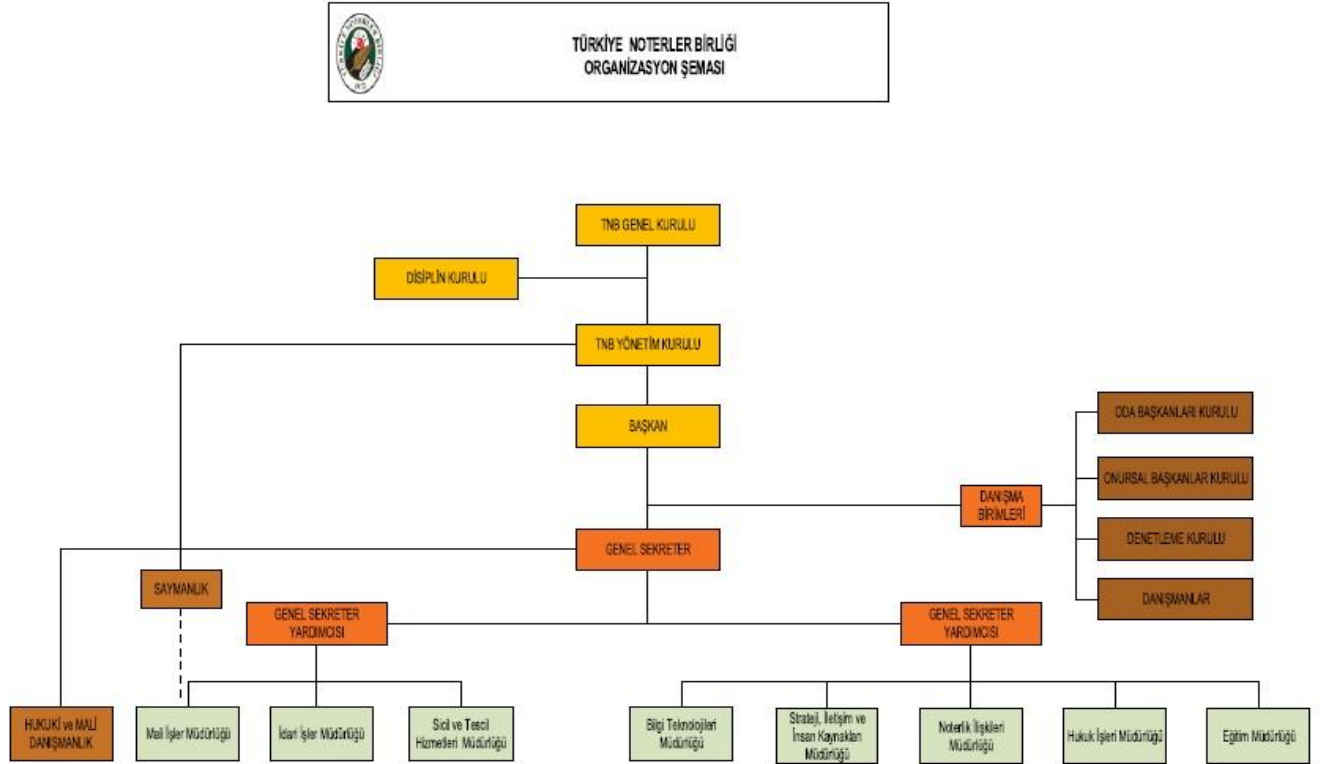
1512 Sayılı Noterlik Kanunun 165. maddesi uyarınca Türkiye Noterler Birliği Yönetim Kurulunun 25.2.1973 gün ve 973/2 Sayılı kararı ile Noterlik mesleğine yararlı çalışmalarını sebebi ile Türkiye Noterler Birliği fahri üyelik ünvanını alanlar :

SABİT OSMAN AVCI	:	Millet Meclisi Başkanı
HASAN DİNÇER	:	Adalet Eski Bakanlarından
İSMAİL ARAR	:	» » »
FEHMİ ALPASLAN	:	» » »
ŞEMSETTİN İYİYOL	:	Yargıtay Üyesi
BÜLENT OLÇAY	:	Danıştay Üyesi
OĞUZ AKDOĞANLI	:	Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdürü
ASIM KAYA BEKMAN	:	Adalet Bakanlığı Hukuk İşleri Genel Müdür Muavini
KEVNİ NEDİMOĞLU (Merhum)	:	Zonguldak Eski Milletvekili

F.6: TNB Şeref Üyeleri

F.7: İlk yayımlanan Noterlik Dergisi “İlmi ve Mesleki Noterlik Dergisi” ilk sayısı (1969)

F.8: TNB Kurumsal Yapı Organizasyon Şeması

F.9: 2018’den itibaren halen görevde bulunan TNB Başkanı Samsun 1. Noteri Dursun Cin

F.10: TNB Merkez Binası ve Kültürel Sosyal Tesisleri